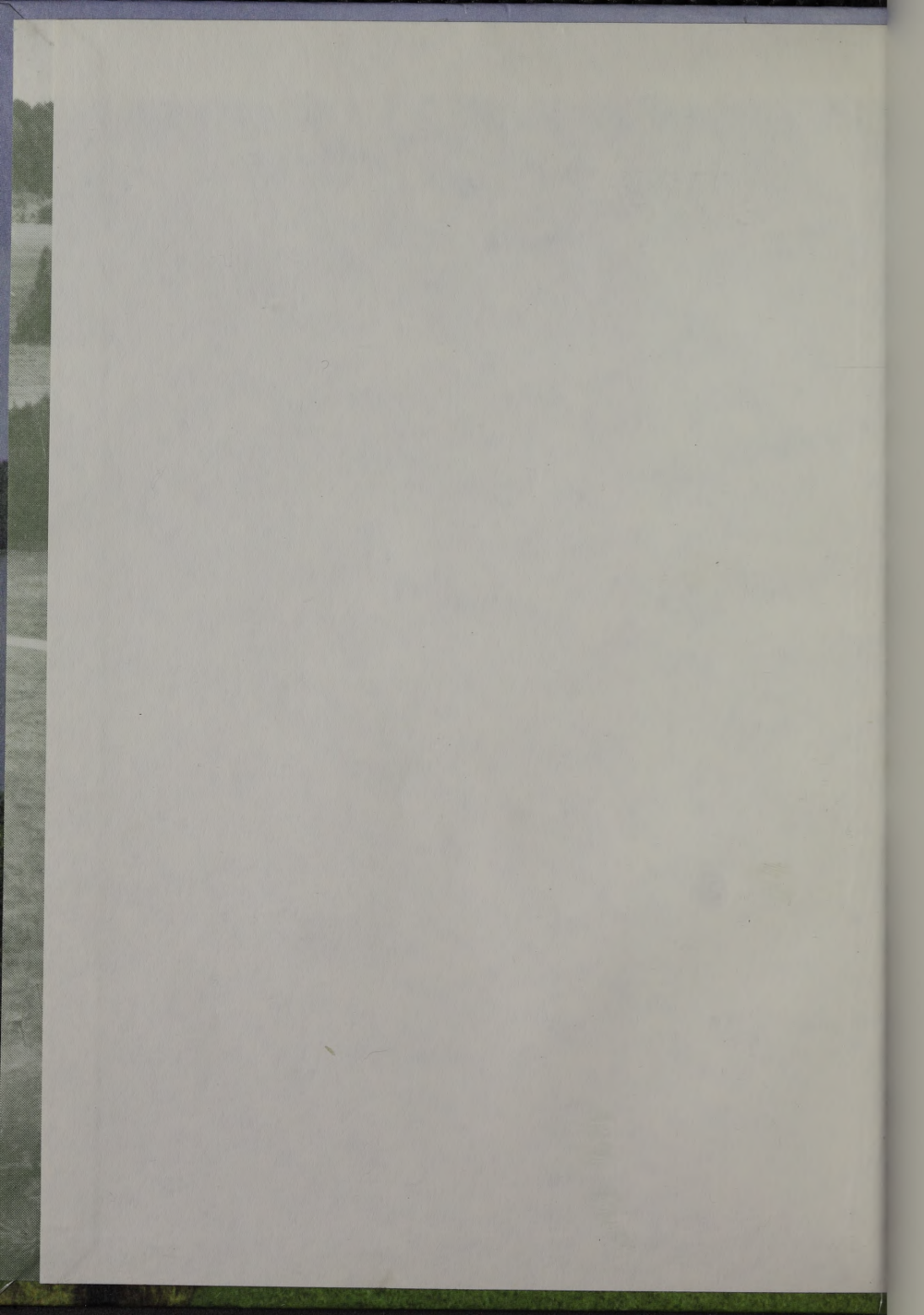

Latvijas Zemnieku Savienības vēsture

~~95-3~~
L 583

L
32

LATVIJAS ZEMNIEKU SAVIENĪBA

Latvijas Zemnieku savienības vēsture

Izcelsme, attīstība, mūsdienas

Rīga, Preses nams, 1995

UDK-p 329(474.3)

La 805

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

95-13-297
0305018183

Latvijas Zemnieku savienības vēsture: Izcelsme, attīstība, mūsdienas / H.Strods, S.Točs, K.Karulis, V.Klīve, A.Zunda.
– Rīga, 1995. 298 lpp.

Grāmatā mēģināts sniegt sistemātisku populārzinātnisku pārskatu par Latvijas Zemnieku savienības likteņgaitām. Tā veidota pēc hronoloģiskā principa un aptver laikposmu no XIX gadsimta otrās puses līdz mūsu dienām. Darbā atspoguļota Latvijas un latviešu zemniecības vēsture saistībā ar laikmeta ekonomiskajiem un politiskajiem notikumiem.

*Izdevumu ieteicams lietot kā mācību līdzekli skolās
Latvijas vēstures apgūšanai.*

Zinātniskie redaktori:

Dr. habil. hist. profesors Heinrihs Strods
un Dr. hist. docents Antonijs Zunda

Grāmatas sastādītājs	A.Zunda
Literārā redaktore un korektore	E.Lūkina
Mākslinieks	V.Nasonovs

Datorsalikums: A.Zīle, S.Zīle,
Latvijas Universitātes žurnāla
“Latvijas Vēsture” fonda redakcija

ISBN 9984-9085-2-6

Saturs

Priekšvārds

LZS Goda priekšsēdētājs Guntis Ulmanis 5

Ievads

8

I nodaļa

H.Strods Zemnieku savienības
priekšvēsture (līdz 1917.g.) 11

II nodaļa

S.Točs Latviešu Zemnieku savienības darbība
Latvijas parlamentārajā republikā
(1917 – 1933) 37

III nodaļa

V.Klīve, LZS autoritārā režīma laikā
K.Karulis (1934 – 1940) 79

IV nodaļa

A.Zunda Latvija un latviešu zemnieki
baigajā gadā (1940 – 1941) 105

V nodaļa

H.Strods Latviešu zemnieki nacistu okupācijas
laikā (1941 – 1945) 113

VI nodaļa

H.Strods Latviešu zemnieki PSRS otrās
okupācijas laikā (1944 / 1945 – 1990) 129

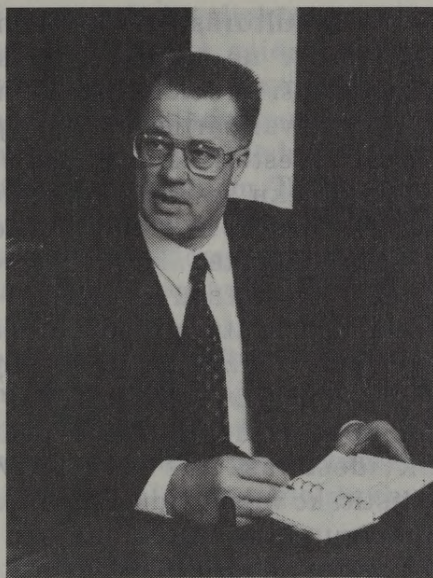
VII nodaļa

V.Klīve LZS darbība trimdā (1944 – 1990) 143

VIII nodaļa

A.Zunda	LZS darbības atjaunošana Latvijā (1990 – 1995)	173
Nobeigums		220
LZS atmiņu atblāzmā		223
Hronoloģija		271
Bibliogrāfija un avoti		276
Personu rādītājs		281

**Guntis Ulmanis –
Latvijas Zemnieku
savienības Goda
priekšsēdētājs**

Guntis Ulmanis

Priekšvārds

Šajā nelielajā, taču mūsu tautas vēsturiskās apziņas kopšanai nozīmīgajā grāmatā ir raudzīts šķetināt ārkārtīgi svarīgu un pretrunīgu likteņgaitu savijumu, kurā ieaudies arī Zemnieku savienības gājums turpat gadsimta ilgumā.

Latvijas rītausmā šī partija ir jo aktīvi līdzdarbojusies Latvijas valstiskuma veidošanā, kļūstot par zemniecības ilgu un interešu galveno paudēju un aizstāvi. Zemnieku savienība arvien ir atbalstījusi un veicinājusi mūsu tautas centienus pēc vienotības un saimnieciska un kultūras uzplaukuma, uzskatot agrāro dzīvesveidu par vienu no latviešu nacionālās identitātes veidošanās pamatsastāvdaļām. Atcerēsimies Zemnieku savienības ieguldījumu agrārās reformas realizācijā, nacionālās valūtas stabilizēšanā, bruņoto spēku nostiprināšanā, kā arī

latviešu kultūras dzīves veicināšanā. Latviešu zemnieki šo zemi ir ne tikai rūpīgi kopuši, bet arī kaismīgi aizsargājuši un veidojuši to latviski skaistu. Manuprāt, par to ikviens var pārliecināties, iepazīstoties ar mūsu vēsturi un tautas estētiskajiem ideāliem.

Zemnieku savienības ieguldījums Latvijas izaugsmē sabiedrības apziņā tiek dažādi vērtēts, tomēr neviens nespēs noliegt tās aktīvo un produktīvo līdzdalību valdības darbā. Pretstatā skaitliski pārākajai un kreisajai sociāldemokrātu grupai Latvijas parlamentos Zemnieku savienība allaž bija gatava uzņemties Ministru kabineta smago durvju vēršanu. Tāpat nav noliedzams isā laikā sasniegtais uzplaukums pēc milzīgo kara postījumu likvidēšanas, kas ļāva Latvijai ierindoties Eiropas attīstītāko valstu vidū. Zemnieku savienība bija izveidojusi spēcīgu, labi funkcionējošu organizāciju, no kuras izaugušas daudzas Latvijas vēsturē pazīstamas personības. Latvijas panākumos lielu un paliekošu ieguldījumu devuši tādi partijas biedri kā Zigfrīds Anna Meierovics, Kārlis Ulmanis, Ādolfs Klīve. Diemžēl, Zemnieku savienība, gluži tāpat kā citas partijas Latvijā, cieta no 1934.gada 15.maija apvērsuma, pēc kura tika apturēta visu politisko organizāciju darbība.

Daudzšķautņainais vēstures mantojums ir veidojis izejas punktu, atjaunojot Latvijas Zemnieku savienības darbību 1990.gadā. Šajā organizācijā atkal pulcējas tie, kas apzinās lauksaimniecības ieguldījumu tautsaimniecībā un kas izprot zemniecības nozīmi visas latviešu tautas eksistencē. Partijas pārstāvniecība Saeimā un tautas atbalsts liecina, ka šādu domubiedru nav maz. Zemnieku savienība ir raudzījusi iemiesot savu izpratni konkrētos valdības lēmumos, piedaloties valdībā, un turpina to darīt savu iespēju robežās, atrazdamās opozīcijā.

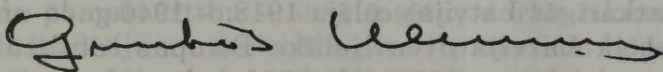
Drīz beigsies XX gadsimts, ko raksturo kā spilgti intelektuālie un tehnoloģiskie sasniegumi, tā arī asiņaini

noziegumi pret cilvēci. Aiz šī simboliskā sliekšņa ne vien mūsu lauku ļaudis, bet arī visu Latviju gaida milzīgas pārmaiņas Nākamais gadsimts prasīs jaunu domāšanu, jaunu saimnieciskās un kultūras attīstības līmeni. Tomēr jaunais laiks nenāks, ja mēs paši to nenesīsim ar savu darbu un uzticību demokrātiskajiem ideāliem. Tāpēc mūsu partijai nepieciešams jau tagad rosināt plašāku diskusiju par rītdienas Latviju, iesaistot šajā domu apmaiņā arī jaunatni un ņemot vērā mūsdienu pasaules attīstības tendences.

Zemnieku savienības piedāvātā attīstības koncepcija būs cieši saistīta ar izpratni par visas Latvijas nākotni. Šī grāmata palīdzēs gūt tik vajadzīgo ieskatu Latvijas un LZS pagātnē, veidojot labu pamatu pārdomām par nākamību, kurā mūsu partija un tās aizstāvētās idejas saglabās savu vēsturisko vietu.

Guntis Ulmanis

LZS Goda priekšsēdētājs

Ievads

Latvijas vēsture kopš lauksaimniecības izveidošanās par latviešu tautas galveno nodarbes veidu līdz pat pēdējam laikam ir bijusi latviešu zemniecības vēsture. Latviešu zemniecība ir bijusi un ir latviešu tautas nacionālā dzīvā spēka devēja kā laukiem, tā pilsētām, latviešu tautas tradīciju un nacionālā gara spēka glabātāja. Nav šaubu, ka kopš Senlatvijas sagraušanas XIII gs. brīvības karos un simtgadu cīņās starp rietumu un austrumu kungiem par kundzību Baltijā latviešu tauta saglabājās, tikai pateicoties zemniecībai un tās kuplajām ģimenēm. Pateicoties zemniecībai, latvieši ieguva noteicēju vietu arī pilsētās, kas visās okupācijās bija galvenie okupantu apmešanās centri. Latviešu zemniecība kopš gadsimtiem ir galvenā latviešu tautas sastāvdaļa, tās kodols, nacionālās neatkarības ideju veidotāja, šīs neatkarības izcīnītāja un sargātāja. Latviešu zemniecība bija galvenā neatkarīgās Latvijas valsts izcīnītāja 1918. – 1920.gadā, neatkarīgās Latvijas cēlāja 1918. – 1940.gadā un lielākā cietēja Latvijā divu lielāko Eiropas totalitāro varu pusgadsimta no 1940. līdz 1990.gadam okupācijas laikā. Latviešu zemnieku dēli un meitas bija galvenie cīnītāji par Latvijas neatkarību Latvijas nacionālo partizānu karā, pret komunistu okupāciju 1944. – 1956.gadā. Šis karš prasīja gandrīz tikpat daudz dzīvību – ap 3000 kritušo, cik Latvijas atbrīvošanas karš 1918. – 1920.gadā. Kaut arī tūkstošiem latviešu zemnieku mira Latvijā kaujas laukos un Sibīrijas tundrā, galvenokārt latviešu zemniecībā un inteliģencē saglabājās latviešu tautas nacionālā apziņa, nacionālais gars, uzticība Latvijas neatkarībai.

Šodien latviešu zemniecība neredzēti grūtos apstākļos, kad jācīnās ar Eiropas lauksaimniecības konkurenci, vadības nemākulību un jāatjauno ilgi nīdētās latviešu zemnieku darba tradīcijas un nacionālais gars, sāk savu

dzimto, okupantu izpostīto sētu celtniecību un saimniecību atjaunošanu. Totalitāro impēriju saimniecisko, tautas dzīvā spēka un tautas gara postījumu likvidēšana vilksies desmitiem gadu, līdz ar zemnieku rokām atdzims Daugavas abas malas. Tāpēc, ejot uz priekšu, jāatskatās uz mūsu uzvaru un sakāvju, ieguvumu un zaudējumu, mūsu spēka avotu un nespēka ceļu.

Latvijas vēstures pētniekiem un lasītājiem nav iespējams neredzēt ārkārtīgi lielo līdzību starp liktenīgi svarīgiem notikumiem Latvijas senākajā un jaunākajā vēsturē un mūsdienās. Latvijas šodienu nevar saprast bez tās vēstures zināšanas. Nav šaubu, ka Latvijas nākotne būs tik stipra saimnieciski, sabiedriski un nacionāli, cik stiprs, organizēts un vienots būs tās vēsturiskais pamats – latviešu zemniecība.

Latviešu zemniecība gadsimtiem ilgi ir bijusi latviešu tautas pamatsastāvdaļa. Taču XXI gadsimtā tā paliks mazākumā. Kaut arī atjaunotajā Latvijā zemniecība skaitliski samazināsies, latviešu zemniecības seno nacionālo pamatvērtību – savrupsetu, darba tikuma, nacionālo tradīciju un nacionālā gara – pamatiem laukos jāsaglabājas un jāizaug jaunā kvalitātē. Bez maizes un tās devējiem zemniekiem nav dzīvojusi un arī nevarēs izdzīvot neviena tauta. Arklam tīrumā atkal jākļūst par godā celto skaistāko ģerboni pasaulē.

Šis darbs ir vairāku Latvijas zinātnieku pirmais mēģinājums kopīgiem spēkiem sniegt sistemātisku, populārzinātnisku pārskatu par Zemnieku savienības likteņgaitām no pirmsākumiem līdz mūsu dienām. Darbā aplūkots arī tāds pretrunīgs jautājums Latvijas un LZS vēsturē kā 1934.gada 15.maija apvērsums. Latvijas vēsturnieku uzskati par to ir ļoti atšķirīgi – no izteikti kritiskas līdz tikpat izteikti slavinošai. Pie darba strādājuši: prof. V.Klīve (LZS autoritārā režīma laikā, LZS darbība trimdā), K.Karulis (LZS autoritārā režīma laikā

1934 – 1940), prof. H.Strods (ievads, Zemnieku savienības priekšvēsture, nacistu un otrā komunistu okupācijā, nobeigums, hronoloģija), S.Točs (LZS Latvijas parlamentārā republikā), doc. A.Zunda (Latvija un latviešu zemnieki baigajā gadā 1940 – 1941, LZS darbības atjaunošana 1990 – 1995). Grāmatas sastādītājs doc. A.Zunda, zinātniskie redaktori prof. H.Strods, doc. A.Zunda. Grāmatas ilustrēšanai izmantoti Latvijas Valsts kinofotofonoarhīva dokumenti un Dz.Iropas, G.Birkmaņa, M.Freimaņa, J.Krieviņa, R.Puriņa fotogrāfijas, kā arī fotogrāfijas no Pētera Korsaka fotoarhīva.

I nodaļa

Zemnieku savienības priekšvēsture (līdz 1917.g.)

1. Muižu lielsaimniecību atdzīvināšanas mēģinājumi

Pirmsindustriālajā laikmetā latviešu tauta patiesībā bija tikai latviešu zemniecība. Tā bija pilnīgā iekarotāju varā – bez zemes, bez brīvības, bez izglītības. Taču visi Latvijā esošie iekarotāju lielsaimniecību veidi – ar vācu, krievu un poļu muižu vai visu kopā iezīmēm – XVIII gs. otrajā un XIX gs. pirmajā pusē pārdzīvoja pieaugošas saimnieciskās grūtības. To noteica Latvijas muižu saimniecību saskare ar Rietumeiropas tirgu. Pirmkārt, ar tirgus lauksaimniecību nekādi nebija savienojami daudzu muižu milzīgie apmēri. Otrkārt, kļaušu darba ražību nedz ar spaidiem, nedz ieinteresētību nevarēja pietiekami palielināt. Treškārt, preču ražošana muižās nevarēja attīstīties bez kaut cik izglītotiem darbiniekiem. Lai pārvarētu saimnieciskās grūtības, vērojami daudzu muižu lieluma optimizācijas mēģinājumi. Tika izveidots simtiem pusmuižu, lopu muižu, kas kļuva par lielo muižu preču ražošanas cehiem. Tā bija vērojamas divas pretrunīgas tendences – īpašuma tiesiskā ziņā turpinājās lielsaimniecību apvienošana lielo muižnieku rokās, bet saimnieciskajā jomā bija vērojama muižu sadalīšana. Taču šai optimizācijai parasti nesevoja zemnieku saimniecību ražošanas paplašināšana un optimizācija. Tāpēc ķērās pie otrās pasākumu grupas – pie likumdošanas.

Ja lielsaimniecību optimizāciju veica paši muižnieki, tad otro atdzīvināšanas pasākumu grupu 1817. – 1819.gadā Latvijā īstenoja valdība – tika atcelta dzimtbūšana. Tā Vidzemes un Kurzemes zemniekiem arī juridiski atņēma zemi un piešķīra t.s. putna brīvību. Iestājās kļaušu laiki. Taču arī valsts agrārā likumdošana nedeļa gaidītos rezultātus. "Baltijā 25 gadus pēc dzimtbūšanas atcelšanas, tas ir, ap 1845.gadu, zemkopība pie zemniekiem vēl gandrīz nemaz nebij pacēlusies uz augstāku stāvokli, kā tā bija dzimtbūšanas laikā," rakstīja K.Valdemārs.

Lai mēģinātu atdzīvināt muižu lielsaimniecības, XIX gs. trīsdesmitajos līdz sešdesmitajiem gadiem muižu saimniecības pārgāja no piespiedu kļaušu darbaspēka uz algotu kalpu darbaspēku, muižas vilcējspēku un darbarīkiem. Muižu lielsaimniecības kļuva par lauksaimniecības lieluzņēmumiem un ar savu platību, ieguldīto kapitālu, darbaspēka apgādi un privilēģēto stāvokli ražošanā bija daudz izdevīgākā stāvoklī nekā zemnieku saimniecības. Taču arī šie pasākumi nespēja atdzīvināt muižu lielsaimniecības, kaut arī tām piederēja zvejniecības, medniecības, degvīna dedzināšanas un pārdošanas, dzirnavu ierīkošanas un citas privilēģijas. Zemnieku lauki bija noplicināti, zemnieki dzīvoja pusbadā. "Mūsu zemē jau daudzi ciemi stāv tukši bez dzīvotājiem," rakstīja "Tās latviešu ļaužu domas" 1834.gadā. "Zemnieki izgaisuši, nevarēdami mazumu ļaužu no savas šņores uzturēt."

Lai iegūtu kapitālu un atdzīvinātu lauksaimniecību, muižnieki pēc valdības spiedieniem bija spiesti sākt zemes pārdošanu zemniekiem. Parcelārā zemes īpašuma izveidošana Vidzemē oficiāli bija atļauta ar 1849.gada agrārlikumiem.

2. Latviešu gruntniecība

Latviešu zemnieku cenšanās pēc "sava kaktiņa, sava stūrīša zemes" bija tikpat sena parādība kā pati latviešu zemniecība. Taču zeme "kungu laikos" drikstēja piederēt tikai muižniekiem un pilsētām. Nabagi zemnieki nebija vajadzīgi ne muižai, ne kronim, taču latviešu gruntniecības izveidošanos neveicināja ne viena, ne otrs. Par savu zemi cīnījās paši zemnieki.

Jau kopš XVII – XVIII gs. Vidzemes un Kurzemes zemnieki rakstiski iesniedza projektus Zviedrijas un Krievijas valdībai, prasot sadalīt vismaz dažas kroņa lielsaimniecības zemniekiem nomā, solot maksāt valstij

vairāk nekā muižnieki. Sādu plašāku projektu ķeizaram Aleksandram I 1810.gadā iesniedza seši Kurzemes kroņa pagasta zemnieki. Taču neviens no šiem projektiem netika pieņemts.

Lai iegūtu zemi īpašumā, bija vajadzīga liela nauda. Ar lauksaimniecību zemnieks to iegūt nespēja. Tāpēc pirmie turīgie latvieši, kas veidojās sen pirms atļaujas iegūt zemi īpašumā, nebija lauksaimnieki. Laukos tie bija zvejnieki (upenieki), krodzinieki, dzirnavnieki. Viņi dažkārt aizdeva naudu pat muižniekiem un vēlāk kļuva par pusmuižu nomniekiem. Nereti ar saviem iekrājumiem viņi no laukiem aizgāja uz pilsētām. Zeme zemniekiem nedrīkstēja piederēt, un ieguldīt līdzekļus muižai piederošajā zemē nebija nozīmes.

Saimnieciskās grūtības dažkārt izņēmuma kārtā spieda muižniekus pārdot zemi zemniekiem. Par pirmo latviešu gruntnieku uzskata Jukumu Roci, kurš 1806.gadā Rīgas lauku novadā Voleru muižā iepirka īpašumā Roču saimniecību. 1823. – 1851.gadā Vidzemē īpašumā tika iepirkta 42 zemnieku mājas ar 2408 ha zemes, 1852. – 1861.gadā Vidzemē tika pārdotas jau 346 mājas ar 18 489 ha zemes. Viena zemnieku saimniecība (vidēji 53 ha) maksāja aptuveni 2700 rubļus. Cena par derīgās zemes desetīnu (0,91 ha) cēlās no 52 rubļiem 1823. – 1851.gadā līdz 68 rubļiem 1867. – 1871.gadā un 101 rublim 1902. – 1904.gadā. 1877.gadā Vidzemē zemniekiem piederēja jau 41,4%, Kurzemē un Zemgalē – 36,9%, Latgalē – 38,6% zemes. Kurzemē 1863. – 1879.gadā tika pārdotas 8974 mājas. Vidzemē līdz 1904.gadam tika pārdotas 22 064 mājas par 73 927 846 rubļiem. Liela daļa māju bija saņemtas uz nomaksu. Zemnieki iekrita lielos parādos. Uz zemnieku saimniecībām gūlās visas publiskās kļaušas.

"Ta bija smaga cīņa saimnieciskā ziņā," par māju iepirkšanu rakstīja A.Ērziņš, "ko toreiz izcīnīja latviešu zemnieki, lai kļūtu neatkarīgi no muižas." Par grunt-

niekiem galvenokārt kļuva bijušie muižnieku māju nomnieki.

XIX gs. muižu un zemnieku saimniecību daļēju juridisko un ekonomisko attiecību izmaiņu rezultātā mainījās zemnieku sociāli ekonomiskā struktūra. Zemniecība arvien vairāk sadalījās saimniekos un kalpos, pie tam pēdējiem kļūt par saimniekiem faktiski nebija iespējams. Kalpu bija divas trešdaļas un vairāk no visiem zemniekiem.

Kurzeme un Vidzeme bija kalpu zeme. Bet kalpu zeme nekad nevarēja kļūt par demokrātisku zemi. Kalpiem bija jākļūst par saimniekiem. Turpretī Latgale veidojās par sīkzemnieku novadu. Lauksaimniecības attīstību Latgalē veicināja pāreja no ciemiem uz viensētām, kas sākās XIX gs. beigās. No 1906. līdz 1914. gadam no ciemiem izdalīja 15 000 viensētu, katru caurmērā 10,9 ha lielu. Līdz Latvijas valsts nodibināšanai Latgalē viensētās bija sadalīts 18% ciemu platības. Vidējais mājas lielums Vidzemē bija ap 47 ha, Kurzemē – 41,5 ha, Latgalē – ap 10 ha. Šīs pēdējās saimniecības bija maz piemērotas ražošanai tirgum.

Tā XIX gs. sākusies Latvijas gruntnieku pāreja uz privāto uzņēmumu saimniecību XX gadsimtā saimnieciskā individuālisma attīstības apstākļos guva iespēju plašai attīstībai. Līdz ar latviešu gruntniecības izveidošanos latviešu zemnieku sabiedrība no vēstures objekta atkal kļuva par vēstures subjektu. Taču zemei bija nepieciešami izglītoti saimnieki un arī kalpi.

3. Lauksaimnieciskā arodizglītība

Vidzemē jau XVIII gs. trešdaļa latviešu zemnieku prata lasīt. Taču trūka zemnieku arodizglītības. Darba iemaņas un lauksaimniecības zināšanas jaunie zemnieki parasti ieguva, ejot tēvam pakal vagā. Tomēr pilsētās ražoto darbarīku, jaunu kultūraugu (āboliņš, kartupeļi), jaunu

lopu šķirņu ieviešanai ar šīm zināšanām nepietika. Tāpēc jau pirms gruntniecības attīstības un līdz ar to attīstījās arī arodizglītība. Jau XVIII gs. beigās sākās pirmais zemnieku arodizglītības posms. To veicināja pirmo lauksaimniecības grāmatu izdevumi latviešu valodā. Te jāmin K.Gercimska darbs "No zemes un māju kopšanas latviešu jaunekļiem par labu", Jelgavā, 1783.g., F.Vāra grāmatīņa "Kartupeļu dārzs", 1790.g., J.Cigras grāmata "Tas ābolu dārznieks", Rīgā, 1806.g. u.c. Šīs grāmatas iepazīstināja zemniekus arī ar Eiropas lauksaimniecības praksi un jaunākajiem lauksaimniecības zinātnes atzinumiem.

Otrais arodizglītības posms sākās XIX gs. otrajā ceturksnī līdz ar lauksaimniecības skolu sākumiem. Par pirmo lauksaimnieciskās arodizglītības organizatoru Baltijā kļuva Tērbatas universitāte, kur jau 1828.gadā sāka apspriest paraugsaimniecības ierīkošanu lauksaimniecības studentiem. 1834.gadā Vanakūstes (Altkusthofas) muižā atvēra lauksaimniecības skolu. Šeit bija ieviesta 12 lauku sistēma ar tīrumzāļu audzēšanu, kopa ārzemju liellopus un cūkas, stādīja kartupeļus, sēja cukurbietes, lucernu. Lai gan skolas nauda bija augsta (440 asignācijas rubļi gadā), skolā 1834. – 1838.gadā mācījās 58 jaunieši un pieaugušie zemnieki. Viņi vēlāk kļuva galvenokārt par lauksaimniecības skolotājiem un muižu pārvaldniekiem. Tikai neliela daļa strādāja savās saimniecībās. Taču te galvenokārt mācījās nelatvieši.

1853.gadā Veczvārdes muižā Kurzemē barons Firkss atvēra lauksaimniecības skolu zemniekiem, kurā sākumā mācījās septiņi skolēni. Audzēkņi iepazīnās ar angļu arkliem, modernizētām ecēsām, izkaptīm un tvaika aparātiem lopbarības sagatavošanai. Skolēniem mācīja, kā ierīkot slēgto drenāžu un kā izgatavot šīs drenāžas caurules, iepazīstināja ar daudzlauku augu seku. Šīs skolas audzēkņi pēc beigšanas parasti atgriezās savu vecāku saimniecībā.

Priekuļos pie Cēsīm 1849. – 1852.gadā darbojās līnu audzēšanas skola, dārznieks Cigra pie Rīgas mācīja zemniekiem dārzkopību. Vidzemes Lauksaimniecības veicināšanas biedrība 1856.gadā Rādi (Ratshofas) muižā zemniekiem ierīkoja lauksaimniecības skolu, kurā skolēni apguva gan teorētiskās zināšanas, gan piedalījās lauku darbos. Galvenokārt te mācījās igauņu jaunieši.

1867.gadā netālu no Tukuma atklāja Vecsātu divgadīgo zemkopības skolu. Skolēnu skaits palielinājās no deviņiem

Vecsātu zemkopības skola 1867.g.

1867.gadā līdz 22 ceturtajā mācību gadā. Skolā mācījās latviešu jaunekļi. Lielākā daļa pēc beigšanas kļuva par muižu uzraugiem.

Arvien vairāk XIX gs. izplatījās arī otra zemnieku arodizglītības forma – mācekļu apmācība. Mācekļus pieņēma kā labākajās muižās, tā arī zemnieku saimniecībās. Tā līdzās māj mācībai, kas palika galvenā zemnieku

arodizglītības forma, latviešu gruntniecības rītausmā parādījās pirmās lauksaimniecības skolas, veidojās mācekļu institūts un vēlāk arī kursi.

Lielu impulsu latviešu zemniecības attīstībai deva latviešu nacionālā atmoda.

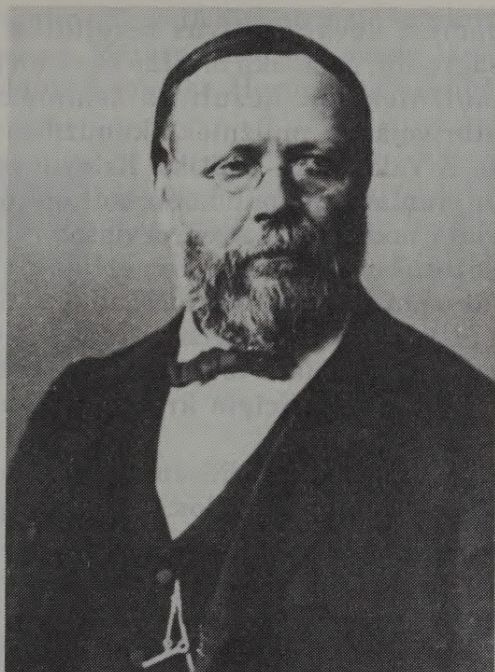
4. Latviešu nacionālpolitika

Pēc izcilā latviešu vēsturnieka prof. Edgara Dunsdorfa domām, latvieši aizstāvējuši savas nacionālpolitiskās idejas jau XVII gs. Taču šīs idejas tika apspiestas saimnieciski, politiski, ideoloģiski. J.Herderā un Lielās Franču revolūcijas idejas XVIII gs. beigās nācījas izvirzīja vēstures notikumu priekšgalā. Tomēr okupācijas jūgā Latvijā vēl kādu pusgadsimtu nekas nemainījās.

Latvijas iekarotāji visos laikos savu ideoloģiju vispirms ir centušies izplatīt ar reliģiju vai tās aizstājējiem. Tā XIX gs. četrdesmitajos gados to veica Krievijas impērija, apzināti organizējot pāreju pareizticībā. Taču arī pareizticība nespēja tuvināt latviešus "vienotajai un nedalāmajai". Jau XIX gs. četrdesmitajos piecdesmitajos gados latviešu nacionālie centieni sāka izpausties dzīvē un publicistikā. Baltvācieši šo kustību 1856.gadā nosauca toreiz nicināmajā vārdā par jaunlatviešiem pēc analogijas ar tādā pašā vārdā dēvētām kustībām vairākās Rietumeiropas zemēs. Jaunlatvieši priekšplānā izvirzīja latviešu nāciju un tās intereses. Jaunlatvieši atzina latviešu zemniekus par toreizējās latviešu tautas pamatspēku.

Jaunlatvieši, sevišķi viņu vadītājs Krišjānis Valdemārs (1825 – 1891), ierosināja zemniekiem zemi pirkt īpašumā un nesadalīt mājas bērniem. Rakstos "Mazgruntniecība Eiropā" (1885.g.) un "Mazgruntniecība" (1886.g.) viņš ieteica ilggadējiem gruntniekiem (22 – 111 ha) pierādīt, ka šādas saimniecības dod proporcionāli lielākus ienāku-

*Krišjānis Valdemārs
– viens no latviešu
tautas pirmās
atmodas vadītājiem,
tautsaimnieks,
zemniecības
ideologs. XIX gs.
astoņdesmitie gadi*

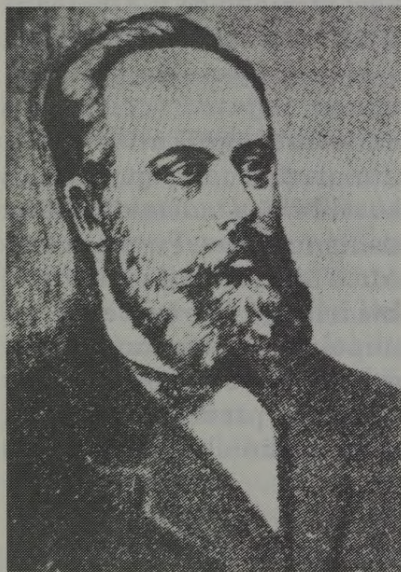
mus nekā muižas. Viņš nosodīja kā neprātu "19.gadsimtenī divi veselas tautas (latviešus un igauņus – *H.S.*) turēt saimnieciskā atkarībā no dažu viņiem nacionālā ziņā svešu kungu žēlastības" (1862.g.). K.Valdemārs bija par latviešu turību un neatkarību, par savu kultūru, arī izmantojot Krievijas impērijas atbalstu pret vācu muižniekiem. "Ģermānisma un separātisma tendences," slepeni rakstīja Baltijas ģenerālgubernators P.Valujevs ķeizaram, "viegli likvidēt, nostādot pretī ģermānismam vietējo tautiskumu, bet separātismam – materiālās intereses, kuras nepieciešams cieši saistīt ar Krieviju."

Jāsaka, ka K.Valdemārs nacionālo apsvērumu dēļ šai politikai daļēji piekrita. Jaunlatviešu un K.Valdemāra politika latviešus atbrīvē no vācu muižnieku virskundzības ar Krievijas palīdzību līdz XIX gs. astoņdesmitajiem

gadiem deva pozitīvus rezultātus. Pārvāciskošana bija sagrauta, arhaiskā muižas tiesa un policijas vara atņemta muižniekiem. Rezultātā zemnieku lauku pašvaldības atbrīvojās no muižnieku kundzības. Taču tad atklājās, ka šo K.Valdemāra politiku Krievijas valdība atbalstīja, lai ar jaunlatviešu palīdzību sadragātu vācu kundzību un tās vietā nodibinātu savu, ieviešot vēl brutālāku un neierobežotāku lielkrievu impērijas politiku un organizētu latviešu pārkrievošanu. Tādu, kāda tā bija jau ieviesta Latgalē 1865.gadā, kur bija aizliegta latviešu valoda, latviešu grāmatu izdošana, par ierēdņiem un skolotājiem iecelti pareizticīgie krievi, kuri nepārvaldīja latviešu valodu.

Kurzemes un Vidzemes pārkrievošana sākās XIX gs. astoņdesmitajos gados. Vidzemes gubernators ģenerālis Zinovjevs 1885.gadā ziņoja ķeizaram Aleksandram III: "Ar vietējo pārvaldes iestāžu palīdzību muižniecība gandrīz bez kādas kontroles pārvalda visu zemi." Taču, pēc viņa domām, ir pārāk riskanti pašreiz mainīt visu pārvaldes, tiesu un policijas iekārtu, bet jāizmanto apkārtceļi, "tieši iedarbojoties uz cēloņiem, kas nosaka vācu elementa kundzību Baltijas guberņā". Tā bija obligāta krievu valodas ieviešana visu iestāžu lietvedībā un skolās ar 1885.gada 26.jūlija un 14.septembra likumiem. No 1887.gada latviešu skolās no pirmās dienas visus priekšmetus (izņemot latviešu valodu un ticības mācību) sāka mācīt krievu valodā. Policijas un tiesu ierēdņiem, tāpat kā tautskolu ierēdņiem, nevajadzēja prast latviešu valodu. Pagastu pašvaldībās pārgāja uz obligāto krievu valodu. Latvieši, ar vislielāko lojalitāti stāvēdami krievu pusē, cīnījās par savām pašvaldībām un nacionālo kultūru kā laukos, tā pilsētās bija rupji piekrāpti. Arī nacionālā kustība bija pagurusi. Zemnieki XIX gs. beigās nebija galvenie kultūras un jaunu politisko ideju nesēji Baltijā, tie bija nedaudzi no laukiem un pilsētām cēlušies un universitātēs

mācījušies latvieši un igauņi. To vidū bija pirmais latviešu agronoms Rihards Tomsons, Māteru Juris, agronoms Jānis Blumbergs, agronoms Jānis Bisenieks, Hermanis Enzeliņš, agronoms Kārlis Ulmanis.

*Māteru Juris – nedēļas
laikraksta “Baltijas
Zemkopis” izdevējs, viens
no zemniecības ideologiem.
Ap 1875.g.*

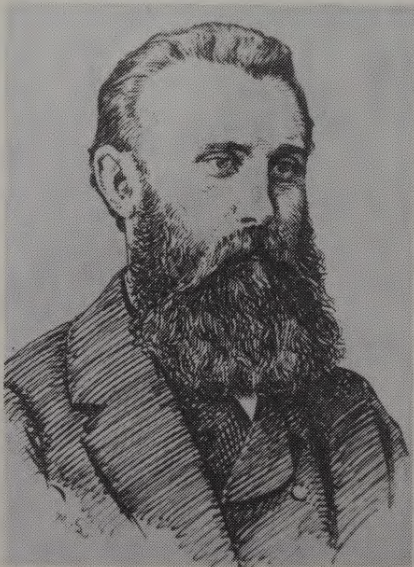

*Hermanis Enzeliņš –
Baltijas Lauksaimniecības
biedrības priekšsēdētājs,
viens no zemniecības
ideologiem Vidzemē.
1898.g.*

5. Lauksaimniecības biedrības

Sākotnēji zemnieku galvenā prasība bija atcelt kļaušas un nedaudz vēlāk (Vidzemē pēc 1849.gada) – tiesības iepirkt zemi īpašumā, bet XIX gs. otrajā pusē Vidzemē un Kurzemē pirmajā vietā izvirzījās zemnieku mēģinājumi organizēties lauksaimniecības, ekonomiskās un kultūras biedrībās.

Lai paaugstinātu lielsaimniecību agrokultūru, arī palielinātu kļaušu zemnieku saimniecību dotspēju, pirmās savas lauksaimniecības biedrības dibināja muižnieki. Taču tās nespēja reanimēt muižu lielsaimniecības. Pavisam cita ekonomiska un sabiedriska nozīme bija pirmajām latviešu zemnieku lauksaimniecības biedrībām, kuras veicināja zemnieku gruntniecības augšupeju¹. Lauksaimniecības biedrības un latviešu zemnieku pirmie divi kongresi, kurus 1871. un 1873.gadā Rīgā sasauca pirmais latviešu agronoms R.Tomsons, deva iespēju zemniekiem organizē-

Rihards Tomsons – viens no pirmajiem latviešu izglītotajiem zemniekiem. Pirmā latviešu zemnieku kongresa organizētājs. 1871.g.

ties un izvirzīt savas saimnieciskās un apslēpti arī politiskās prasības. Taču šīs biedrības sākotnēji varēja būt tikai vācu lauksaimniecības biedrību nodaļas. Pašu latviešu lauksaimniecības biedrību dibināšana varēja sākties tikai pēc 1898.gada, kad valdība publicēja lauksaimniecības biedrību normālstatūtus.

1916.gadā nodibinājās lauksaimniecības biedrību savienība – Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrība. Pirms Pirmā pasaules kara jau darbojās 192 lauksaimniecības biedrības, kas organizēja lauksaimniecības izstādes, mašīnu koplietošanu, arodkursus lauksaimniecībā.

Latviešu lauksaimniecības biedrībām un to apvienībām bija liela nozīme zemnieku ekonomiskās politikas izstrādāšanā. Tā kā tika lietota moderna agrotehnika un labāk organizēts darbs, labības ražas Latvijā bija augstākas nekā Krievijā, kur augsne bija daudz auglīgāka. Attīstoties pilsētām, arvien pieauga lopkopības ražojumu cena, salīdzinot ar labības cenām. Tāpēc lopkopība kļuva

*K. Ulmanis pēc Jelgavas
reālskolas beigšanas.
Ap 1900.g. Rīgā*

izdevīgāka nekā laukkopība. Lopkopības attīstībai bija nepieciešams paplašināt āboliņa sējumus, ierīkot mākslīgās ganības, iegādāties augstvērtīgas lopu šķirnes. Tam vajadzēja kapitālieguldījumus, taču tā bija ļoti perspektīva saimniecības nozare. "Tādēļ sāksim domāt par kopmoderniecībām," rakstīja K.Ulmanis 1899.gadā, "kādas jau sen pastāv Vācijā un citur."

Mērķtiecīgu darbību ierobežoja lauksaimniecības biedrību sašķelšanās. Rīgas Latviešu biedrība vēlējās izveidot Latvijas Lauksaimnieku biedrību kā savu nodaļu. Taču 1905.gada sākumā Rīgas Latviešu biedrībā sanākusī lauksaimniecības biedrību delegātu sapulce H.Enzeliņa vadībā šo priekšlikumu noraidīja. 1906.gada 24.jūnijā J.Bisenieka (1864 – 1924) vadībā Jelgavā nodibinājās otra lauksaimnieku biedrība – Latvijas Lauksaimniecības ekonomiskā sabiedrība. Abas biedrības – šī un Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība – enerģiski organizēja lauksaimniecības izstādes, algoja prāvu skaitu instruktoru un lektoru, organizēja priekšlasījumus un kursus. Biedrības propagandēja modernas lauksaimniecības mašīnas, uzlabotas šķirnes sēklas, augstvērtīgu lopu sugas,

*Baltijas Lauksaimniecības biedrības izstādes komiteja
un viesi. 1912.g.*

mākslīgos mēslus. Biedrības organizēja latviešu lauksaimnieku kursus, izdeva arodliteratūru. Žurnāli "Baltijas Lauksaimnieks" un "Zeme" guva plašu zemnieku atbalstu. "Zemkopi" iespieda latīņu burtiem, un tas bija pieejams arī Latgales saimniekiem. Abas minētās lielās lauksaimniecības biedrības sāka izdot savus dienas laikrakstus, kuros tika propagandēta demokrātiska nacionālā politika. Centrāl-biedrība kopā ar "Konzumu" izdeva laikrakstu "Līdums", Lauksaimniecības ekonomiskā sabiedrība izdeva "Baltijas Vēstnesi". Starp abām lielākajām lauksaimniecības biedrībām presē notika spēcīga diskusija par labākajām govju šķirnēm, piena separatoriem, seklām vai dziļām kūtim. Tā nereti pārvērtās asos strīdos.

Šīm biedrībām bija liela nozīme piensaimniecības attīstībā. Iepirktajās zemnieku saimniecības piensaimniecība pirms Pirmā pasaules kara veidojās par galveno Latvijas lauksaimniecības nozari, ieņemot pirmo vietu Eiropas Krievijā. Izcila nozīme modernā lopkopības un piensaimniecības organizēšanā Vidzemes zemnieku saimniecībās bija agronomam Kārlim Ulmanim (1877 – 1942).

1914.gadā Latvijā bija 294 zemnieku lopkopības pārraudzības biedrības.

Pirmskara gados abas lielās biedrības, sevišķi to kongresi un gadskārtējās sapulces Priekuļos pie Cēsim, arvien vairāk kļuva par sava veida lauku ļaužu parlamentu, kurā līdzās tīri ekonomiskiem jautājumiem tika skarti un lemts arī par politiskiem un kultūras jautājumiem. Lauksaimniecības biedrībās kritizēja muižu privilēģiju rūpniecības uzņēmumus iekārtot tikai uz savas zemes, par medību tiesībām, jo zaķi ziemā apgrauž arī zemnieku ābelītes. Zemnieki uzstājās pret ceļu un tiltu klaušām, kas bija jāpilda tikai zemniekiem. Šos un citus jautājumus apsprieda, nosaucot par zemnieku saimniecību uzlabošanas pasākumiem. Biedrības nedrīkstēja skart vispārīgu agrārlietu izkārtotāšanu un zemnieku nacionāl-

politiskas prasības. Tādus jautājumus kā landtāga reforma vai bezzemnieku apgāde ar zemi neapsprida, jo tas varēja sabojāt attiecības ar valdību un atņemt biedrībām piešķirtos valdības pabalstus. Tā lauksaimniecības biedrības kļuva par zināmu surogātu zemniecības politiskajā attīstībā.

Ne lauksaimniecības biedrības, ne arī citas latviešu biedrības, kas nodarbojās ar latviešu profesionālo izglītošanu un organizēšanu, nespēja aizstāt zemnieku politisko partiju, kaut arī pašu lauksaimniecības biedrību darbība bija lielās politikas daļa.

Krievijas valdība, lai novērstu latviešu uzmanību no nacionālajiem centieniem, XIX gs. otrajā pusē un XX gs. sākumā apzināti veicināja Latvijas lauksaimniecības biedrību darbību. Biedrībām valdība piešķīra pabalstus, vēlāk atļaujot dibināt arodnieciskas, galvenokārt tirdzniecības skolas. Valdība atbalstīja latviešu lauksaimniecības pasākumus arī tāpēc, ka ar latviešu lauksaimniecības attīstību gribēja ierobežot vācu muižnieku ietekmi saimnieciskajā un sabiedriskajā dzīvē. Lai sasniegtu šo virsuzdevumu – izolēt latviešus no politiskās darbības un ierobežot vācu muižnieku tiesības un ietekmi –, valdība turpināja atbalstīt lauksaimniecības un arodnieciskās izglītības pasākumus arī tad, kad gubernatori un ģenerālgubernators iebilda pret šo politiku. Viņi pamatoti norādīja, ka Latvijā lauksaimniecība ir augstāk attīstīta nekā Krievijā. Taču iznākums šai politikai bija citāds nekā Krievijas impēriskā lielummānija bija iecerējusi. Lauksaimniecības un lopkopības biedrības veicināja ne tikai latviešu gruntniecības saimniecisko, bet arī politisko sadarbību. Saimnieciskā pilnveidošana palīdzēja latviešu lauksaimniekiem kā līdztiesīgiem darboties tirgū, bet politiskā sadarbība veicināja nacionālo politisko apvienību veidošanos.

6. Starp pārtautošanu, kolonizāciju, revolūciju

Izcilais krievu vēsturnieks Vasilis Kļučevskis (1841 – 1911) Krievijas vēsturi iedalīja pēc Krievijas impērijas veiktās kolonizācijas. Katrā kolonizācijas posmā V.Kļučevskis saskatīja divus izšķirošos faktorus – politisko un ekonomisko. Politiskos faktorus viņš izskaidroja ar ārējām briesmām, bet ekonomiskos – kā valdošo ekonomiskās darbības formu maiņu.

Kā Krievijas politiskās, tā arī ekonomiskās kolonizācijas sākumi Latvijā ir XVIII gadsimts. Jau Katrīnas II izvirzīto ideju – panākt, lai Baltija no Krievijas neatšķirtos kā aitas vilku barā, – Krievijas impērija sāka īstenot ar minēto pareizticības ieviešanu Latvijā XIX gs. četrdesmitajos gados, lai tautu pārvilktu impērijas pusē un vācieši paliktu vieni ar savu luterticību. Taču valdības organizētā pāreja pareizticībā nedeļa gaidīto un nebija pietuvinājusi latviešus un igauņus krieviem, 1885.gadā rakstīja Vidzemes gubernators. Gubernā no pareizticības izvairās 8711 cilvēki, kuri to jau pieņēmuši.

Blakus konfesijai kolonizācijai Krievijas valdība, it sevišķi Latgalē pēc 1863.gada poļu sacelšanās apspiešanas, sāka organizēt arī ekonomisko kolonizāciju.

Jau pārskatā par 1864.gadu Krievijas valdības Rietumu komiteja ieteica Aleksandram III neļaut poļu izcelsmes zemniekiem iegūt zemes īpašumus, bet gan ieviest atvieglotus noteikumus, lai šeit zemi varētu iegūt krievu zemnieki, un pilnīgi aizliegt zemes iepirkšanas tiesības ebrejiem. Ķeizars šim ieteikumam piekrita.

1866.gada 15.janvārī Vitebskas un Mogiļevas ģenerāl-gubernators fon Kaufmanis uzdeva Vitebskas gubernatoram, ievērojot "visaugstāko uzmanību" jautājumā par ziemeļrietumu novada kolonizēšanu ar krievu iedzīvotājiem, "sevišķi rūpēties par ātrāku un sekmīgāku šā pasākuma

gaitu". Jau 1866.gada 30.aprīlī Vitebskas gubernators ziņoja, ka vairāki uz guberņu pārceltie krievi grib iegūt Baltinavas, Stiglavas, Janovkas u.c., kopā 10 muižas. Laikā no 1865. līdz 1880.gadam rietumu guberņās krievi ar atvieglotiem noteikumiem bija pārdotas 400 muižas.

Krievijas impērijas politiskās, saimnieciskās un garīgās kolonizācijas politika Latvijā, sevišķi Latgalē (drukas aizliegums 1864. –1904.g.), pusgadsimtu traucēja nekrievu un pirmkārt latviešu lauksaimniecisko iniciatīvu, centās atņemt latviešiem viņu zemi un nacionālo saimniecības nozari.

Muižu pārdošana vien, pēc valdības domām, neatrisināja Baltijas jautājumu. "Laikam pārāk riskanti domāt," rakstīja Vidzemes gubernators ģenerālis Zinovjevs ķeizaram Aleksandram III 1885.gadā, "ka igauņi un latvieši noteikti nostāsies patvaldības pusē... Igauņi un latvieši veidos mums vajadzīgu elementu tikai tad, ja viņi izbeigs pastāvēt kā igauņi un latvieši un kļūs par krieviņiem... Taču par nožēlošanu pašreiz guberņā latviešu, bet sevišķi igauņu vidū parādās dažas tieksmes atdalīties..." Šo uzdevumu Krievijas impērija centās panākt ar latviešu pastiprinātu pārkrievošanu un krievu zemnieku nometināšanu Latvijā.

Labvēlīgus apstākļus tam radīja latviešu politiskā sašķelšanās labējos un kreisos.

Sākot ar XIX gs. septiņdesmitajiem gadiem, Rīgas Latviešu biedrība, kuru bija spiests atstāt latviešu "mazais cilvēks", arvien vairāk pārvērtās par "labāko famīliju" konservatīvu centru. Rīgas Latviešu biedrība aprobežojās ar latviešu teātra un dziesmu svētku rīkošanu, derīgu grāmatu izdošanu utt. Tā ļoti uzmanīgi pievērsās politikai, lai neuztrauktu valdību. Arī sociāldemokrātijas darbības sākumi latviešu zemniekiem un strādniekiem pierādīja, ka cīņā par savām tiesībām bez streikiem, muižu dedzināšanām un baznīcu demonstrācijām ir arī citi, vēl izdevīgāki līdzekļi. Izcila nozīme latviešu nacionālās domas veidošanā

un tautiskās apziņas celšanā bija Latviešu Izglītības biedrībai, kurā strādāja Rīgas Latviešu biedrības opozicionārā inteliģence.

Pimā pasaules kara priekšvakarā latviešu pilsonība bija saskaldījusies atsevišķās grupās bez nacionālo pamatjautājumu kopīgas izpratnes, ārēji izkalpojoties krievu birokrātijai, baidoties no 1906.gada represiju atkārtotāšanās. Latviešu politiskos centienus atklāti aizstāvēja Jānis Čakste, Kārlis Pauļuks, Pēteris Juraševskis, Alberts Kviesis, Jūlijs Druva, Ādolfs Klīve Jelgavā. Rīgā to darīja Gustavs Zemgals, Zigfrīds Meierovics, Spricis Paegle, Valmierā – K.Ulmanis, H.Enzeliņš, Vidzemes Malienā – A.Brēmers, Latgalē – Francis Trasuns un Jāzeps Rancāns. Šie cilvēki nepārprotami atgādināja, ka latviešu zemnieku politiskais stāvoklis nav nokārtots.

Latviešu tautas dziļais sašutums un neapmierinātība ar Krievijas impērijas rīcību XIX gs. deviņdesmitajos gados veicināja Krievijas impērijas daudz draudošāku vēsmu izplatīšanos Latvijā nekā latviešu pašvaldības, no kurām Krievija baidījās. 1890.gadā Vācijā atcēla likumu par sociāldemokrātu darbības un literatūras apkarošanu. Sociāldemokrātiskā literatūra un idejas nelegāli arvien plašāk izplatījās Latvijā. Spilgtāk šos uzskatus 1893.gadā Jelgavā priekšlasījumā "Domas par jaunāko latviešu literatūru" pauda Maskavas universitātes students, saimnieka dēls Jānis Jansons-Brauns (1872 – 1917). Latviešu literatūru J.Jansons atzina par pilnīgi nevērtīgu, jo tajā nebija nekā, kas kalpotu šķiru cīņai un sociālisma propagandai. "Spēcīgas un skaidras nacionālas idejas," rakstīja Ā.Klīve, "kaut arī nepublicētas, ko stādīt pretī Jansonam, latviešu pilsonība nespēja dot." Šo kreiso novirzienu, kas redzēja Latvijas nākotni sociālistiskajā Krievijā, plaši atbalstīja nemantīgie. Izveidojās pirmā Latvijā dibinātā politiskā partija – Latvijas sociāldemokrātija.

Sociāldemokrātijas darbība un 1905.gada revolūcija kā soda ekspedīciju vadītājiem, tā arī ģenerālgubernatoram pārliecinoši pierādīja, ka divas trešdaļas Latvijas lauku iedzīvotāju ir bezzemnieki. To, ka tas bija viens no nemieru cēloņiem, zināja arī Krievijas valdība. Tajā pašā laikā valdība zināja arī, ka dažas muižas Latvijā pārsniedz Vācijas mazāko valstiņu apmērus.

Taču būtu kļūda sociāldemokrātu propagandas panākumus un revolūcijas plašumu Latvijā izskaidrot tikai ar sociāli ekonomiskiem cēloņiem. 1905.gada revolūcijas galvenie sacelšanās rajoni bija lauku rajoni un galvenā cīņa bija pret muižniecību.

"Kazaku un zaldātu bari klīst apkārt, daudzdami un šauzdami, kaudami un šaudami," rakstīja K.Ulmanis 1905.gadā. "Nu nospieš, pēc brīvības tvīkstošā un par savām tiesībām cīnās tauta it sevišķi varēs sajūst krievu valdības lielo "gādību un žēlastību"! Pēc šī raksta iespiešanas "Lauksaimniekā" (nr.22) K.Ulmani apcietināja un aizsūtīja uz Pleskavas cietumu.

Pēc 1905.gada revolūcijas izsūtīto vidū Krievijas impērijā bija 10 – 12% latviešu, lai gan latviešu no Krievijas impērijas iedzīvotājiem bija ap 1,5%. 1905.gada revolūcijas sakāve sagatavoja pamatu nepārredzamām jaunām muižnieku privilēģijām. Lai spētu pretoties, zemniekiem bija jāorganizējas. Taču jelgavniekiem, arī advokātam J.Čakstem un K.Pauļukam, šķita, ka no politisko partiju dibināšanas jāatturas un jāsadarbojas ar visām partijām. Tajā pašā laikā impēriskā vara pastiprināja savu pretlatvisko darbību.

Pēc 1905.gada revolūcijas, lai atbalstītu savu kundzību Latvijā, Kurzemes vācu muižnieki K.Manteifels, S.Bredrihs u.c. centās zemi padarīt politiski uzticamu, līdz Pirmajam pasaules karam noņemot Dievzemītē ap 15 000 vācu zemnieku. Viņi cerēja, ka vācieši nekad nedumposies pret muižniekiem.

Pēc neizdevušās Baltijas pārkrievošanas politikas un Baltijas tautu cīņām par savu neatkarību kā pret vācu muižniekiem, tā arī pret krievu impēriju 1905.gada revolūcijas laikā, pārkrievošanas politiku Krievijas impērija sāka strauji papildināt ar Baltijas kolonizāciju, noņemot tās laukos krievu zemniekus. Krievijas valdība ar Krievijas agrārbankas palīdzību pastiprināti uzpirka muižu zemes, sadalīja kroņa muižas 10 – 11 ha lielās saimniecībās un pārdeva pareizticīgajiem krievu zemniekiem. Sevišķi plaši šī kolonizācija notika Latgalē, bet 1911.gadā sākās arī Kurzemē. 1914.gadā Krievijas agrārbanka nolēma sadalīt 191 Latvijas muižu vairākiem simt tūkstošiem krievu zemnieku. Taču šī plāna īstenošanu pārtrauca Pirmais pasaules karš.

Tajā pašā laikā, kad Latvijā zemi iepirkt bija grūti, jo tā atradās muižnieku īpašumā, Krievija paklusām organizēja latviešu zemnieku "brīvprātīgu" izceļošanu uz Dienvidkrieviju. Tā līdz Pirmajam pasaules karam uz Krieviju izceļoja 300 000 latviešu.

Politiskā rusifikācija laukos bija vērsta kā pret latviešiem, tā vāciešiem, bet ekonomiskā rusifikācija un latviešu izceļošanas veicināšana bija vērsta galvenokārt pret latviešu zemniekiem. Pēdējiem bija jākonsolidējas ap politiskiem ideāliem un jāmeklē to īstenošanas formas.

7. Latvijas valstiskuma alternatīvas un to nesēji

Pirmo Latvijas valstiskuma virzienu – sociālistisko – pauda vecākā Latvijas politiskā partija – sociāldemokrāti. Kaut arī LSD biedru skaits no 16 000 1907.gadā bija samazinājies līdz 2000 1911.gadā un partija bija sašķēlusies lielniekos un maziniekos, kuri atzina Latvijas neatkarību, partijai bija liela ietekme. Nelegālā Sociāldemokrātu partija veicināja Krievijas orientācijas

paplašināšanos latviešu strādniekos. Sociāldemokrāti prasīja Latvijas autonomiju. Agrārajā jautājumā viņi prasīja muižu atsavināšanu un vai nu to nodošanu bezzemnieku kooperatīviem, vai arī muižu sadalīšanu privātīpašumā laukstrādniekiem.

Lielineciski orientētais "Iskolat", kas nodibinājās 1917.gada 30.jūnijā, aizstāvēja Latvijas neatkarību Krievijas impērijā, cerot, ka tā pārvērtīsies par demokrātisku valsti.

Vācu kultūras ietekme, kura bija izplatījusies viņu koloniālās sistēmas kundzības laikā Baltijā, kā pretspēks pārkrievošanai ekonomiskā, politiskā un kultūras jomā pārvērtās par apzinātu pārvācošanu, lai atbalstītu vācu muižnieku un birģeļu kundzību Baltijā. Tā kā tikai ar vācu labvēlību un izglītību savā laikā varēja tikt uz augšu, šo vācu politisko orientāciju atbalstīja daļa latviešu sabiedrības, galvenokārt t.s. veclatvieši.

Baltijas vācu ietekme Latvijā tika mazināta ar Krievijas iesākto latviešu rusifikāciju, no vienas puses, un latviešu nacionālās atmodas iesākto nacionālo kustību, no otras puses. Veidojās trīs Latvijas attīstības alternatīvas.

Vācu muižnieku vara laukos un birģeļu pilsētās bija ļoti liela. Sociāldemokrātu programma – nost ar privātīpašumu un kapitālismu – tautai bija skaidra, taču muižniecības programma tai nebija ne skaidra, ne arī pieņemama. Muižniecība uzstājās pret visām Krievijas XIX gs. astoņdesmito gadu reformām. Lielākā daļa zemes piederēja muižniekiem. Muižnieku opozīcija nozīmēja visas zemes iesaistišanu cīņā pret Krievijas politiku. Muižniecība slēdza skolotāju seminārus un atteica savus pabalstus. Skolotājus, kas neprata krievu valodu, atlaida no darba. No darba atbrīvoja arī pagastu rakstvežus, kuri nezināja krievu valodu, tādējādi kā vienus, tā otrs noskaņojot pret valdību. Tā Krievijas impērijas valdība nekur nebija tik cītīgi piestrādājusi kā Baltijā, lai latviešu zemniekus, mazpilsoņus un strādniekus pilnīgi noskaņotu pret sevi.

■ Vēl 1905.gadā vairāk nekā puse zemes atradās muižnieku mazākuma rokās. Ja par muižām uzskata saimniecības, kas lielākas par 100 ha, tad Vidzemes latviešu daļā 3% muižnieku piederēja 57,3% zemes, Kurzemē 1,6% muižnieku – 52,4% un Latgalē 1,2% muižnieku – 53,5% zemes. Taču atšķirībā no Prūsijas un Pomerānijas muižām Latvijas muižas tika ļoti ekstensīvi apsaimniekotas.

■ Tomēr latviešu vidū veidojās arī provāciskais virziens, kas atbalstīja ideju Latvijas nākotni saistīt ar Vāciju. To izmantoja Vilhelma II okupācijas armija. Pēc Kurzemes ieņemšanas 1915.g. to iekļāva "Austrumu virspavēlnieka pārvaldes apgabalā". Aizbēgušo zemnieku mājās un kādā trešdaļā privātmuižu "Baltikumā" bija paredzēts novietot ap 2 miljoni vāciešu. Vāciskā virziena piekritēji latvieši bija pret muižu sadalīšanu un atbalstīja latviešu zemnieku brīvu sacensību ar muižām, kas nākotnē nodrošinātu zemnieku saimniecību uzvaru. Konservatīvie latvieši vēlāk A.Krastkalna (1868 – 1939) vadībā atbalstīja muižnieku prasību par Kurzemes, vēlāk Latvijas un Baltijas hercogistes izveidošanu, kas būtu pakļauta Vācijai.

■ Latvijas lauksaimniecības attīstība pierāda, ka kopš XIX gs. beigām latviešu zemnieku saimniecību attīstības intensitāte un ražības pieaugums pārsniedza muižu saimniecību attīstības intensitātes un ražības pieaugumu. Tāpēc muižu saimniecību atbalstīšana, ko veica Krievijas impērija un Latvijas muižnieki, uzskatāma par saimnieciski neattaisnojamu, nerunājot nemaz par to, ka tā bija naidīga latviešu nācijas attīstībai. Turpretī zemes iepirkšana zemniekiem privātīpašumā, zemnieku saimniecību kooperācija, pusmuižu vai muižu daļu iznomāšana zemniekiem varēja veicināt lauksaimniecības attīstību un Latvijas saplūšanu ar Eiropas lauksaimniecības modeli. Tā kā uz sīksaimniecībām kā uz konkurences spējīgu līdzdalībnieku sacensībā ar muižnieku saimniecībām nevarēja cerēt, tad zemnieku saimniecību apvienošanās un

to attīstība bija vienīgi iespējamā nacionālās lauksaimniecības uzvaras veicinātāja.

Zemnieku saimnieciskās idejas – zemnieku saimniecību racionalizāciju, saimniecisko iniciatīvu, zemnieku saimniecību apvienošanas un kopmoderniecību – kopš XIX gs. beigām izvirzīja agronomis K.Ulmanis. Turpretī ideoloģisko stūrakmeni – pilnīgu Latvijas atbrīvošanos no Krievijas – jau 1905.gadā uzsvēra toreiz vēl Bauskas pilsētas skolas audzēknis Ā.Klīve, izvirzot saukli – brīvību līdz galam!

Latvijas zemniecības nosvēršanās Latvijas nacionālās attīstības alternatīvas virzienā ietekmēja arī politiskās gaisotnes maiņu. Pirms 1905.gada revolūcijas Latvijā dominēja politiskais radikālisms, bet jau laika posmā no 1905. līdz 1917.gadam izveidojās Latvijas liberālais virziens, kas grupējās ap "Dzimtenes Vēstnesi", "Latviju" (Atis Ķēniņš u.c.).

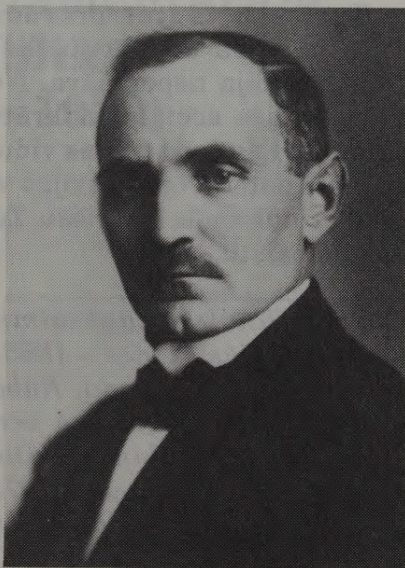
Zināmu iespēju pirmajiem latviešu sabiedriskajiem un politiskajiem darbiniekiem paust savas idejas deva Krievijas Valsts domes. Pirmajā Valsts domē, kura bija 1905.gada revolūcijas ieguvums, no Kurzemes apriņķu elektoriem ievēlēja Jāni Kreicbergu, bet no Kurzemes zemniekiem – zvērināto advokātu J.Čaksti. Vidzemē līdzīgi ievēlēja J.Ozoliņu un lauksaimnieku A.Brēmeru, Rīgā – Fridrihu Grosvaldu, Vitebskas guberņā – katoļu priesteri F.Trasunu. Pirmajā Valsts domē, ko 1906.gada 27.aprīlī Taurijas pili atklāja Nikolajs II, bija seši latviešu domnieki. Kaut arī Svētā sinode cerēja, ka deputāti neuzstāsies pret "cara tētiņu", zemnieki vienprātīgi uzstājās pret impērijas valdību. J.Čakste aktīvi darbojās arī nacionālās autonomijas prasītāju grupā. Kaut arī 1906.gada 8.jūlijā ķeizars domi atlaida, latviešu zemniekiem bija nozīmīgi divi jaunā Krievijas ministru prezidenta P.Stolipina (1862 – 1911) rīkojumi. Ar pirmo atļāva kroņa zemniekiem māju iepirkšanas maksas nenomaksāto daļu nokārtot vēlāk, ar

otro sādžiniekiem piešķīra tiesības izveidot viensētas. Tas deva iespēju uzņēmīgākajiem zemniekiem kļūt par individuālajiem saimniekiem, kurus Krievijā sāka saukt par kulakiem.

Otrajā Valsts domē, kas sanāca 1907.gada 20.februārī, sociāldemokrātu skaits sasniedza gandrīz pusi no deputātiem. Latviešu domnieki atšķirībā no ukraiņu un igauņu domniekiem izvirzīja J.Čakstes jau Pirmajā domē izstrādātās prasības par nacionālo autonomiju.

Trešajā Valsts domē, kas sanāca 1907.gada 1.novembrī, latviešiem bija tikai divi deputāti, bet krievi – ap 80% agrāko Pirmās domes 50% vietā. Trešā dome 1908.gadā pastiprināja rusifikāciju Latvijas skolās. 1911.gadā rusifikācija pastiprinājās Latgales vietējās pārvaldēs. Trešā dome (1907 – 1912) pierādīja, ka krievu šovinisms nebija reakcionārās patvaldības, bet gan plašu krievu tautas impērisko aprindu gara izpausme. Tādēļ, no Krievijas impērijas bija jāraisās valā.

Ceturtajā Valsts domē, kas sanāca 1912.gada 15.novembrī, no Kurzemes ievēlēja Tomes pagasta saimnieku Jāni Goldmani, no

*Jānis Goldmanis –
redzams sabiedriskais
darbinieks, Krievijas
4.Valsts domes deputāts,
vēlākais Latvijas
Republikas zemkopības
ministrs (1918 – 1919)*

Rīgas – zvērināto advokātu Jāni Zālīti. Latviešu domnieki nedomāja jaukties Krievijas lielās politikas lietās, jo šī dome bija vēl reakcionārāka nekā iepriekšējā. Divi latviešu domnieki centās panākt praktisku palīdzību latviešiem – pabalstus, bērnu mācīšanu latviešu valodā vietējās arodskolās, ceļu uzturēšanas pārkārtošanu utt. Latviešu deputāti Krievijas Valsts domēs pārliecinājās, ka Krievijas liberālās aprindas, kaut arī ebreju grautiņus nerīkoja, bija tikpat negatīvi noskaņotas pret cittautiešu saimniecisko un kulturālo attīstību kā krievu reakcionārie muižnieki un kapitālisti. Taču valdības kritika Valsts domē iedrošināja latviešu sabiedrību nebaidīties no citādiem uzskatiem un patiesībā vājināja Latvijas birokrātijas autoritāti un stiprināja latviešu politisko notikumu izpratni.

Tā Latvijā pirms Krievijas impērijas sabrukuma bija izveidojusies visai nestabila politiskā situācija. Pastāvēja trīs galvenās Latvijas politiskās attīstības alternatīvas, kurām bija savi atbalstītāji kā iekšzemē, tā ārzemēs.

Turīgākā tautas provāciskā daļa redzēja Latvijas nākotni kopā ar Vāciju, kaut arī "melnā bruņinieka" kundzība bija nepopulāra. Nemantīgā tautas daļa cerēja uz Krievijas sociāldemokrātijas atbalstu demokrātiskā Krievijā. Latviešu tautas vidusslāņi, sevišķi gruntniecība, bija par patstāvīgu Latvijas valsti. Latviešu gruntniecība veidoja nākamās Latviešu Zemnieku savienības galveno sociālo balstu.

¹ *Pirmās latviešu lauksaimniecības biedrības Vidzemē nodibinājās Plāņos – 1866.gadā, Straupē – 1874.gadā, Rūjienā – 1877.gadā, Rubenē – 1878.gadā, Smiltēnē – 1881.gadā. Kurzemē zemnieku lauksaimniecības biedrības nodibinājās Dobelē – 1870.gadā, Saldū – 1872.gadā, Tukumā – 1875.gadā, Talsos – 1878.gadā, Aizputē – 1881.gadā, Krustpīlī – 1908.gadā, Birzgalē – 1908.gadā u.c.*

II nodaļa

Latviešu Zemnieku savienības darbība Latvijas parlamentārajā republikā (1917 – 1933)

Jau kopš pastāvēšanas pirmajām dienām Latviešu Zemnieku savienības un Latvijas Republikas likteņi ir nesaraujami saistīti. LZS izveidojās vētrainajā Krievijas 1917.gada revolūcijas laikā, kas atmodināja Pirmā pasaules kara laikā sastingušo politisko dzīvi. LZS netika nodibināta vienā dienā. Partijas izveidošana bija dabīga Latvijas sabiedriskās dzīves parādība. LZS veidojās, demokrātiski pašorganizējoties, ne tikai kā latviešu zemnieku interešu paudēja, bet arī kā spēks, kas aizstāv tiesisku un pilsonisku valsti, sākumā Latvijas autonomiju, vēlāk – pilnīgu valstisko neatkarību. LZS izveidojās kā spēcīgākais pilsoniskais pretsvars Latvijas nogrimšanai sarkani krāsotās Krievijas revolūcijas mutuļos. Viens no LZS izveidošanas iniciatoriem bija agronoms Kārlis Ulmanis – cilvēks, kas stāvēja pie Latvijas valsts šūpuļa un kapa. Brīvvalsts gados no 18 Ministru kabinetiem, kas darbojās parlamentārisma periodā, LZS 15 valdībās bija noteicošais koalīcijas spēks, 12 valdības vadot tieši. Divi Latvijas prezidenti – Alberts Kviesis un Kārlis Ulmanis – ir no LZS. Partijas mērķi, tajā valdošie uzskati, tās biedru darbi un sasniegumi veidoja arī Latvijas valsts sasniegumus. Taču nedemokrātiskais noskaņojums, kas pamazām pārņēma lielu daļu LZS biedru, sekmēja Latvijas demokrātijas bojāeju 1934.gada 15.maija valsts apvērsumā. Tiesa, ne Latvijas, bet visas Eiropas vēsturē trīsdesmitie gadi saistās ar "dumpi pret demokrātiju". Ar drausmīgu neizbēgamību sekoja Otrais pasaules karš, kurš atnesa latviešu tautai ilgstošu okupāciju un nebrīvi. Taču tas stingrais valsts pamats, kura likšanā ievērojama nozīme bija K.Ulmanim, Z.Meierovicam, Hugo Celmiņam, Artūram Alberingam, Ā.Klīvem, Miķelim Valteram un citiem, spēja izturēt pat piecdesmit nospiedošo padomju gadu slogu, lai uz tā varētu atdzimt atjaunotā Latvijas valsts.

1. 1917.gads – LZS izveidošanās

"Latviešu zemniecība, organizējies!"

Grūti atbildēt uz jautājumu, kad radās doma par latviešu zemnieku partijas izveidošanu. Latviešu izcelsmes vēsturnieks Andrievs Ezergailis uzskata, ka ideja izveidot pilsonisku zemnieku partiju radās intelektuāļu grupā, kas pulcējās Lauksaimniecības centrālbiedrībā un patērētāju biedrībā "Konzums". Starp pirmajiem LZS idejas paudējiem minams arī Pirmās Krievijas Valsts domes deputāts Arvīds Brēmers, agronoms Jānis Vārsbergs, kooperators Jūlijs Gulbītis, laikraksta "Līdums" redaktors Oto Nonācs. Ievērojamākais LZS partijas teorētiķis bija Cīrihes universitātes jurisprudences doktors M.Valters. Viņš bija populārs 1905.gada revolucionārs. Partijas uzdevumā 1917.gadā viņš sarakstīja divas brošūras – "Latvijas autonomija" un "Latviešu zemniecība kā politiska partija".

Ziemeļlatvijas pilsētiņa Valka, kas bija vistālāk no pasaules kara frontēm, jau kopš 1915.gada izveidojās par ievērojamu Latvijas sabiedriskās dzīves centru. Šeit 1917.gada (4. – 5.) aprīlī sanāca Latviešu kooperatīvu un biedrību delegātu saeima. Tā uzskatāma par LZS iniciatīvas sapulci, kurā tika ievēlēta komiteja partijas organizēšanai. Saeimā bija K.Ulmanis, J.Vārsbergs, A.Brēmers, J.Gulbītis. Uzsaukumu par LZS dibināšanu nolasīja laikraksta "Līdums" redaktors O.Nonācs, to pārpublicēja un plaši apsprieda visi ievērojamākie Latvijas laikraksti. Par LZS dibināšanu runāja visā Vidzemē, Vilhelma II armijas neokupētajā Kurzemes daļā un Latgalē. Mēneša laikā veica priekšdarbus partijas izveidošanai un dibināja pirmās nodaļas.

Lauksaimniecības centrālbiedrības izvēle partijas pamatu veidošanai bija ļoti veiksmīga – tā partijai nodrošināja plašu atbalstu, atvieglāja nodaļu tīkla

izveidi un līdzekļu sagādi, kā arī jau no paša sākuma nodrošināja lielu biedru skaita pieplūdumu. Centrāl-biedrībā bija apvienots ap trīs simti organizāciju, kas automātiski kļuva par jaunās partijas apakšodaļu dibinātājiem.

1917.gada 12.maijā (29.aprīlī) Valkā sanāca LZS dibināšanas sapulce (kongress), kurā tika pieņemta partijas programma, statūti, ievēlēta partijas padome. Dibināšanas sapulcē piedalījās 260 vēlētu delegātu, kas pārstāvēja 1200 – 1500 biedru. Dibināšanas sapulci atklāja K.Ulmaņa ziņojums par priekšdarbiem, kas veikti partijas izveidošanai. K.Ulmanis uzstājās arī ar ievadrunu pirms partijas programmas apspriešanas, kurā tika uzsvērtā doma, ka LZS jāstrādā visas Latvijas sabiedrības interesēs. Partijas programmā ne tikai nosauca zemniecības prasības, bet izvirzīja mērķi – pēc Krievijas impērijas sabrukuma bija jāveido demokrātiska valsts.

Kārlis Ulmanis – pazīstams sabiedrisks darbinieks, viens no ievērojamākajiem LZS dibinātājiem

LZS programma tolaik paredzēja plašu Latvijas autonomiju, kas nozīmētu tās faktisku neatkarību. "Brīva Latvija brīvā Krievijā" tolaik bija reāla politiska prasība, jo šķita, ka pēc februāra revolūcijas Krievija attīstīsies demokrātijas virzienā. Tāpēc LZS nevarēja uzstāties pret Krievijas pagaidu valdību. Uzstāšanās pret pagaidu valdību 1917.gadā būtu nepiedodams ekstrēmisms, kas nāktu par labu tikai boļševikiem.

LZS programma paredzēja personas, dzīvokļa, korespondences neaizskaramību, kuru pārkāpšana bija ikdienas Krievijas impērijā. LZS atzina streiku brīvību. Kopš divdesmito gadu vidus, kad LZS arvien vairāk kļuva par konservatīvu partiju, ne reizi vien tika mēģināts izskaidrot šo LZS "pussociālismu" 1917. – 1918.gadā. Atrisinājums, šķiet, slēpjas sabiedriskās domas, noskaņojuma milzīgajā ietekmē uz politisko dzīvi. Spēcīgi valdošie demokrātiskie noskaņojumi, beidzoties Pirmajam pasaules karam, veidoja Latvijas valsti par demokrātisku republiku, bet tikpat spēcīgas totalitārisma noskaņas Eiropā noteica Latvijas demokrātijas galu 1934.gada 15.maijā.

Svarīgākais LZS dibināšanas sapulcē bija jautājums par zemes piešķiršanu bezzemniekiem. Bez šī jautājuma risināšanas nebija panākams sociāls miers Latvijas laukos un novēršama bezzemnieku ieslīgšana destruktīvajā boļševiku kustībā. Kādi zemes īpašumi veidos valsts zemes fondu? Skaidrs, lielākoties tā būs muižnieku zeme. Kādā veidā tā atsavināma? Bija jāizšķiras, vai zeme bezzemniekiem dodama ilgtermiņa nomā vai pilnīgā privātīpašumā. LZS 1917.gadā nopietni sprieda par jautājumiem, ko divdesmitajos gados risināja agrārā reforma. Zemnieku savienības programma 1917./1918.gadā liecina, ka LZS tajā laikā dominēja M.Valtera proponētais modelis. Tas paredzēja progresīvā nodokļa uzlikšanu muižu nekustamajiem zemes īpašumiem, tādējādi veicinot to pāreju zemnieku rokās. Taču pēc sociāldemokrātu spiediena tika

realizēta citāda agrārā reforma. Muižnieku zemi atsavināja bez jebkādas atlīdzības, saglabājot tikai muižu centru zemi. Latvijā tika īstenota sociāli radikālākā agrārā reforma Eiropā, zemes īpašumu nacionalizējot bez atlīdzības. Tas vēlāk izraisīja gan zināmus starptautiskus sarežģījumus, gan radīja neuzticību Latvijai. LZS dibināšanas sapulcē pieņemtajā programmā bija paredzēts izveidot Valsts Zemes banku, lai iegūtu lētus un viegli pieejamus kredītus zemnieku saimniecībām. Šī prasība bija viena no Latvijas zemniecības galvenajām saimnieciskajām pamatprasībām. LZS politiķi to spēja izkarot ar uzviju, radot pat neefektīvu saimniecību pārkreditēšanu.

LZS saimnieciskā programma centās apvienot ne tikai visu zemnieku – gan vecsaimnieku, gan bezzemnieku – prasības, bet paredzēja arī strādnieku sociālo nodrošināšanu. LZS centās kļūt par plašu nacionāli politisku spēku. Tajā pašā laikā LZS nosaukums 1917.gada revolucionārajā gaisotnē, kad partiju nosaukumos dominēja piedēkļi "radikāli", "sociāli", "revolucionāri", vairāk atgādināja kādas lauksaimnieku biedrības nevis politiskas partijas nosaukumu. Tas radīja aizdomas kreisi radikālāk noskaņotos iedzīvotājos. Varbūt arī partijas nosaukums, kas atstāja konservatīvu iespaidu, sekmēja LZS neveiksmes 1917.gada vēlēšanās (*skat. 1.tabulu*). Konservatīvisms Krievijas revolūcijas sākumā nebija populārs. Tauta vēl nepazina Pētera Stučkas valdības sarkano teroru. 1917.gadā boļševisma vilnis Latvijā auga.

Tomēr LZS izveidošanās notika strauji. 1917.gada vidū LZS ar 20 000 biedru bija lielākā, tomēr ne spēcīgākā Latvijas partija. Sociāldemokrātiem (lielinieki un maziņieki vēl nebija īsti nodalījušies) bija 7000 biedru. Taču 1917.gada vēlēšanās viņi ieguva 60 – 75% balsu, kamēr Zemnieku savienība tikai 25 – 40%. Tas izskaidrojams ne tikai ar tautas revolucionāro noskaņojumu, bet arī ar Sociāldemokrātiskās partijas ļoti spēcīgo organizāciju un

tradīcijām. Revolūcijas apstākļos kaujinieciski organizētajai, disciplinētajai, nosacīti slēgtajai – Sociāldemokrātiskajā partijā varēja iestāties tikai ar divu biedru rekomendācijām – partijai bija lielas priekšrocības salīdzinājumā ar demokrātiski organizēto LZS.

1917.gada 27. – 29.jūlijā sanāca LZS pirmais kongress.

Lieliniecisma briesmu pieaugums noteica, ka tā apturēšana ir galvenais uzdevums. To 1917.gadā nebija iespējams panākt demokrātiskiem līdzekļiem. Šī nojauta radīja nospiedošu un pesimistisku atmosfēru, kas valdīja Latvijas pilsoniskajā sabiedrībā un ietekmēja arī LZS pirmā kongresa mērķus un debates. Augusta beigās bija paredzētas Vidzemes Zemes padomes vēlēšanas. Tā kļuva par galveno civilo varu neokupētajā Latvijas daļā. LZS par galveno mērķi uzskatīja lielas pilsoniskas koalīcijas izvirzīšanu pretī lieliniekiem. Partijas kongresā nosauca divus galvenos LZS pamatprincipus: nacionālajā jautājumā – "nedalīta Latvija kā politiska vienība katros politiskajos apstākļos", saimnieciskajā politikā – "dzīves pārveidošana ne uz utopisku teoriju, bet uz stingri apsvērtas dzīves īstenības pamatiem". LZS pirmajā kongresā izkristalizējās, kādai būt Latvijas patstāvībai, domājot par iespējamo attieksmi pret Krievijas Satversmes sapulci, kuras vēlēšanas bija paredzētas 1917.gada beigās. Ja Satversmes sapulce veidotu demokrātisku un federatīvu Krieviju, tad arī Latvijai jābūt lojālai Satversmes sapulcei, bet tikai ja tā atzītu plašu Latvijas patstāvību. Taču, ja valsts varu Krievijā pārņemtu bolševiki, nepieciešama pilnīga Latvijas neatkarības pasludināšana un jautājuma par Latvijas neatkarību internacionalizēšana. Šāda nostāja bija reālpolitiska. Nebija iespējams, ka pasaules sabiedrība atzītu Latvijas atdalīšanos no Krievijas, kamēr tajā ir tiesiski veidota centrālā vara. Visumā LZS pirmajā kongresā apliecināja sevi kā spilgti izteiktu demokrātisku partiju. Kadā no kongresā pieņemtajām rezolūcijām teikts: "Latviešu Zemnieku savienība ir demokrātijas partija, un

kongress, atzīdams visas politiskās demokrātijas centienus, uzliek savienības biedriem par pienākumu cīnīties par politisku demokrātiju kā pamatu latviešu tautai, pašvaldībai un kultūrai."

LZS valdē ievēlēja agronomu K.Ulmani (113 balsis), Kurzemes Zemes padomes locekli Ā.Klīvi (100), Krievijas Valsts domes deputātu A.Brēmeru (94), agronomus Ernestu Bauzeru (94) un J.Vārsbergu (58). Vēlāko Latvijas pirmo ārlietu ministru Z.Meierovicu ievēlēja par partijas padomes locekli. LZS pirmais kongress nolēma pārcelt partijas valdi ar biroju un partijas laikrakstu "Lidums" uz Rīgu.

*Ādolfs Klīve – redzams
sabiedriska darbinieks,
Kurzemes Zemes padomes
loceklis, LZS dibināšanas
iniciators, centrālās valdes
biedrs*

2. Cīņa par Latvijas valsti

Strauji izaugušo valīgi organizēto LZS, kurai vēl nebija tradīciju, gaidīja grūts Latvijas vēstures posms. Partija bija pulcinājusi cilvēkus, kam bija lemts iznest ne tikai savas partijas ideju cauri juku laikiem, bet nodibināt un nosargāt Latvijas valsti. 1917.gada septembrī sākās Vācijas armijas ofensīva un tika ieņemta Rīga. Sākās okupāciju un juku laiki, kuros grūti

izsekot LZS darbībai. Taču K.Ulmaņa, Z.Meierovica, Ā.Klīves, M.Valtera, J.Goldmaņa un daudzu citu LZS biedru un līdzjutēju darbība valsts izveidošanās posmā bija LZS vēstures daļa.

Latvijas neatkarības tapšanā vislielākā nozīme bija 1917.gada nogalē izveidotajām organizācijām – Latvijas Pagaidu nacionālajai padomei (LPNP) un Demokrātiskajam blokam (DB). Abās aktīvi darbojās LZS. LPNP darbā piedalījās Z.Meierovics, K.Ozoliņš, Eduards Laursons, J.Goldmanis, savukārt DB – K.Ulmanis un M.Valters. DB darbība izvērsās vācu okupētajā Rīgā, LPNP darbojās neokupētajā Ziemeļlatvijā, Pēterburgā un ārzemēs.

*Zigfrīds Anna Meierovics
– Latvijas Pagaidu
nacionālās padomes
loceklis, pirmais Latvijas
Republikas ārlietu
ministrs. Viens no LZS
dibinātājiem. 1920.gads*

LPNP 1917.gadā Valkā pieņēma deklarāciju, kurā pasludināja Latvijas autonomiju un 1918.gada 30.janvārī Pēterburgā pasludināja Latvijas neatkarību. LPNP apvienoja svarīgākās Latvijas sabiedriskās organizācijas un partijas (izņemot sociāldemokrātus). LPNP kā Latvijas pagaidu valdību pirmo atzina ārvalstis. Te ļoti lieli nopelni bija vēlākajam Latvijas pirmajam ārlietu ministram

Zigfrīdam Meierovicam, kurš panāca, ka Anglijas valdība 1918.gada 23.oktobrī mutvārdos un 1918.gada 11.novembrī arī rakstiski *de facto* atzina Latvijas neatkarību un LPNP par tās pagaidu valdību.

DB priekšrocība bija tā, ka tas darbojās un sagatavoja augsni neatkarīgas valsts tapšanai. DB spēja izveidot Tautas padomi, kas 1918.gada 18.novembrī proklamēja Latvijas valsti. Ar DB palīdzību okupācijas apstākļos visatšķirīgāko partiju līderi spēja koordinēt darbību viena mērķa – Latvijas neatkarības – labā un spēja apvienoties gan pilsoniskās partijas, gan sociāldemokrāti. Ņemot vērā sociāldemokrātu lielo ietekmi lielā tautas daļā, kas saglabājās arī vēlākajā parlamentārajā Latvijā, valsts nodibināšana bez viņu līdzdalības nebūtu iespējama. To lieliski apzinājās K.Ūlmanis, kas šajā laikā izvirzījās ne tikai par LZS, bet arī par DB līderi.

LPNP izcila vieta bija nākamajam ārlietu ministram Z.Meierovicam. LPNP bija lielāki nopelni Latvijas pirmajai starptautiskajai atzīšanai, bet DB – Latvijas valsts daudzpartiju sistēmas izveidē. LZS piedalīšanās gan DB, gan LPNP ietekmēja turpmāko partijas izvirzīšanos par vienu no konstruktīvākajiem un noteicošākajiem politiskajiem spēkiem Latvijas valsts dzīvē. LZS ietekme tālu pārsniedza to līmeni, ko tai deva Saeimas vēlēšanās iegūto spēku proporcija.

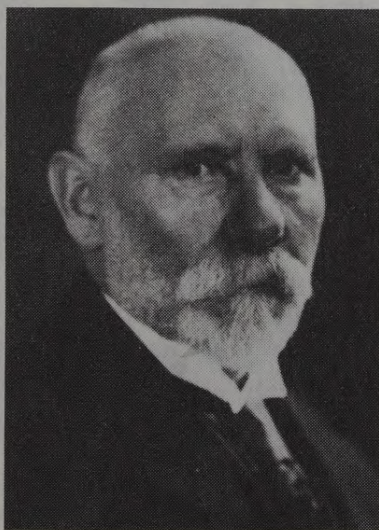
3. Latvijas Tautas padome

Vācijas sakāve rietumu frontē un revolūcija spieda to 1918.gada 11.novembrī Kompjeņas mežā parakstīt pamiera līgumu ar Antantes valstīm. Vācijas okupācijas vara Latvijā mazinājās. Tas deva impulsu latviešu politiskās dzīves aktivizācijai. **1918.gada 17.novembrī sanāca Latvijas Tautas padome (LTP), ko var uzskatīt par priekšparlamentu.** Tajā sapulcējās 40 locekļi, kas

pārstāvēja astoņas partijas. Vislielākais pārstāvju skaits bija LZS – 13, Latvijas Sociāldemokrātiskajai strādnieku partijai (LSDSP) – 10, Demokrātiskajai partijai (DP) – 5, Radikāldemokrātiskajai partijai (RD) – 5, Revolucionāro sociālistu partijai (RSP) – 3, Nacionāldemokrātiskajai partijai (ND) – 2, Republikāņu partijai (RP) – 1 un Neatkarības partijai (NP) – 1. Vēlāk, pievienojoties Kurzemes un Latgales un mazākumtautību pārstāvjiem, LTP locekļu skaits sasniedza 183. LZS iesniedza LTP rezolūciju, kurā tika deklarēti Tautas padomes pamatuzdevumi: "Turpinot Nacionālās padomes un Demokrātiskā bloka darbus un atzīstot viņu starptautiski politisko virzienu, Latvijas augstākajam orgānam jāiestājas, negrozot attiecības ar sabiedrotajiem, par neatkarīgas Latvijas orientāciju uz Tautu Savienību, kā tas deklarēts sabiedroto programmā par mazo tautu pašnoteikšanos." Rezolūcijai pievienojās pārējās politiskās partijas.

Par LTP priekšsēdi ievēlēja Jāni Čaksti – tobrīd LZS pārstāvi. Par priekšsēža pirmo biedru kļuva sociāldemo-

*Jānis Čakste – Latvijas
Tautas padomes
priekšsēdētājs, pirmais
Latvijas Valsts prezidents
1922 – 1927*

krāts Mārgers Skujenieks, par otro biedru radikāldemokrāts Gustavs Zemgals. Par pirmo Ministru prezidentu ievēlēja LZS līderi Kārli Ulmani.

1918.gada 18.novembrī tagadējā Nacionālajā teātrī svinīgi pasludināja Latvijas Republikas neatkarību. Darbu

Latvijas valsts proklamēšana 1918.g. 18.novembrī Rīgā, Nacionālajā teātrī. Neatkarīgās valsts veidotāji bija K.Ulmanis, A.Kviesis, Z.Meierovics, J.Čakste u.c.

sāka pirmā Latvijas pagaidu valdība – Tautas padomes izveidotais Ministru kabinets K.Ulmaņa vadībā. Jaunās valdības pirmais uzdevums bija iespējami ātrāk panākt, lai to atzīst Latvijas toreizējais faktiskais valdnieks Vācija un pārņemt no vācu okupācijas iestādēm valsts pārvaldes funkcijas. Tikai dažu nedēļu laikā pēc neatkarības pasludināšanas Latvijas valdība jau bija pārņēmusi lielāko valsts pārvaldes aparāta daļu. Pagaidu valdība sāka

rūpēties par iedzīvotāju, vispirms Rīgas, apgādāšanu ar pārtiku. Lika pamatus iestādēm, kas spētu garantēt Latvijas valstiskuma pastāvēšanu un iedzīvotāju drošību un mieru.

4. Neatkarības nosargāšana

Pretēji ar Antanti noslēgtajam pamiera līgumam, revolūcijas demoralizētais vācu karaspēks sāka atstāt Latvijas teritoriju. Latvijā no Padomju Krievijas 1919.gada janvārī iebruka lielinieki. Pagaidu valdībai trūka naudas un armijas, lai stātos pretī Sarkanās armijas pārspēkam. Latvijas pagaidu valdība 2.janvārī no Rīgas atkāpās uz Liepāju. To sargāja tikai neliels latviešu nacionālo virsnieku pulciņš, kam pievienojās patriotiski noskaņotie

Liepājnieki sagaida kuģi "Saratov", uz kura atradās Latvijas pagaidu valdība. 1919.gads

studenti un no vācu gūsta atbrīvotie karavīri. Militārā vara lielinieku neokupētajā Latvijas daļā faktiski atradās vāciešu rokās, kurus komandēja ģenerālis fon der Golcs. Vācu okupācijas vara par katru cenu centās uzspiest, lai Latvijas pagaidu valdība vācu brīvprātīgajiem par piedalīšanos cīņā pret lieliniekiem piešķirtu ne tikai Latvijas pilsonību, bet arī zemes īpašumus. Latvijas pagaidu valdība piekrita dot pilsonību, taču ne zemi, tā veicinot vāciešu visai negatīvo nostāju pret K.Ulmaņa valdību un 1919.gada 16.aprīlī Liepājā novedot pie valsts apvērsuma.

Liepājā nodibinājās Andrieva Niedras valdība. Pagaidu valdība veda sarunas ar Antanti par Latvijas atbrīvošanu un vienojās ar Igauniju par militāro sadarbību. Sākās igauņu ofensīva pret Sarkano armiju. 1919.gada 22.maijā vācu karaspēks, piedaloties arī latviešu vienībām, atbrīvoja Rīgu no komunistu varas. Taču drīz vācu karaspēka daļas sadūrās ar Ziemeļlatvijā saformētajām latviešu karaspēka vienībām un Igaunijas karaspēku. Cēsu kaujās no 1919.gada 19. līdz 23.jūnijam vācu vienības tika sakautas un atkāpās pāri Daugavai. Pēc vācu karaspēka sakāves krita A.Niedras valdība. 7.jūlijā ar kuģi "Saratov" no Liepājas Rīgā atgriezās K.Ulmaņa valdība. Taču Jelgavā veidojās jauns sazvērestības centrs. Vācu, baltvācu un pretkomunistiski noskaņotās krievu vienības izveidoja Bermonta – Avalova karaspēku. 1919.gada oktobrī tas sāka uzbrukumu Rīgai. Pagaidu valdības latviešu karaspēka vienībām ar angļu un franču karakuģu artilērijas atbalstu izdevās sākt pretuzbrukumu. 11.novembrī Bermonta armija sāka atkāpties no Latvijas. 1920.gada sākumā pabeidza Latgales atbrīvošanu no komunistiem. 1920.gada 11.augusta miera līgums ar Krieviju un 1920.gada 15.jūlija pagaidu miera līgums ar Vāciju lika pamatus Latvijas atzīšanai pasaulē. Pagaidu valdība bija pierādījusi Latvijas valsts dzīvotspēju.

5. Veidojot Satversmi

Latvijas Satversmes priekštece bija 1917.gadā pieņemtā Tautas padomes politiskā platforma. Tajā izstrādātos Latvijas politiskās dzīves organizācijas pamatprincipus vajadzēja iedzīvināt pilnvērtīgā Satversmē visas tautas ievēlētiem priekšstāvjiem – Satversmes sapulces delegātiem. Satversmes sapulci paredzēja ievēlēt vispārējās, tiešās un proporcionālās vēlēšanās, kurās piedalītos visi iedzīvotāji, arī sievietes. Satversmes sapulcē bija jāievēl 150 delegāti. Vēlēšanās piedalījās 85% vēlētajū. Latviešu tauta balsoja par demokrātiju.

Satversmes sapulces vēlēšanām LZS saraksti tika izvirzīti Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē, bet netika izvirzīti Latgalē un Rīgas vēlēšanu apgabalā. Par LZS Vidzemē un Zemgalē balsoja trešā daļa, Kurzemē – ceturtā daļa vēlētajū. 41 vēlēšanu iecirknī, galvenokārt Vidzemē un Zemgalē, LZS ieguva absolūto balsu vairākumu. Kopumā LZS guva panākumus ne tikai kā lielākā zemnieku, bet arī kā lielākā pilsoniskā partija. Latgalē sacentās vēl divas zemnieku partijas – Latgales Kristīgo zemnieku savienība un Latgales Zemnieku partija, kas kopā ieguva 58% no visām Latgalē nodotajām balsīm. Visas trīs zemnieku partijas kopā ieguva 36,6% no visām Latvijā nodotajām balsīm. Satversmes sapulcē Zemnieku savienība ieguva 26 vietas, kamēr sociāldemokrāti – 57. Taču var droši apgalvot, ka LZS ietekme tajā nebūt nebija mazāka kā sociāldemokrātiem, jo LZS spēja veiksmīgi apvienot koalīcijas partnerus. Abas Satversmes sapulcēs apstiprinātās valdības vadīja LZS. No 1920.gada 11.jūnija līdz 1921.gada 18.jūnijam valdību vadīja K.Ulmanis, no 1921.gada 18.jūnija līdz pirmās Saeimas valdības sastādīšanai 1923.gada janvārī – Z.Meierovics.

Satversmes sapulces tiešais un svarīgākais uzdevums bija Satversmes izstrādāšana. Latvijas Satversmi izstrādāja

Nacionālā kluba un Demokrātiskā centra partijas sāka ieteikt, ka jāmaina Satversmes 2.pants, uzsverot, ka Latvijas suverēnā vara pieder nevis "Latvijas", bet tikai "latviešu" tautai.

6. LZS Saeimas vēlēšanās

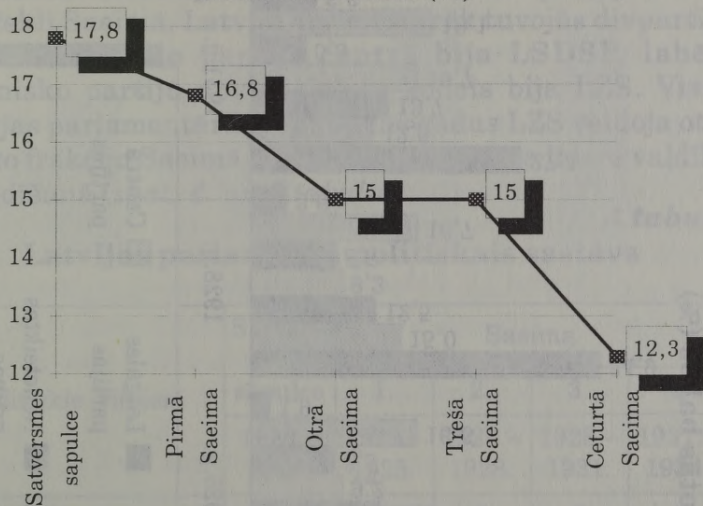
Visās Latvijas parlamentu vēlēšanās pēc iegūto balsu skaita no visām pilsoniskajām partijām vislielāko balsu skaitu ieguva LZS (*skat. 1., 2., 3.tabulu*). Par LZS balsoja ne tikai zemnieki, bet arī pilsētnieki (vidēji 3,6%), kas saskatīja šajā partijā galveno pilsonisko spēku. Zemnieku savienība bija neapšaubāmi spēcīgākā un populārākā partija laukos, izņemot Latgali. Tomēr par LZS nodotais balsu skaits gadu no gada samazinājās. It īpaši jūtami, kā

*Otrās Saeimas prezidijs. 1927.g. No kreisās:
M.Kaļistratovs (sekretāra biedrs), P.Juraševskis
(sekretārs), A.Alberings (priekšsēdētāja pirmais biedrs –
LZS), P.Kalniņš (priekšsēdētājs), J.Rancāns
(priekšsēdētāja otrais biedrs – LZS), A.Petrēvics
(sekretāra otrais biedrs)*

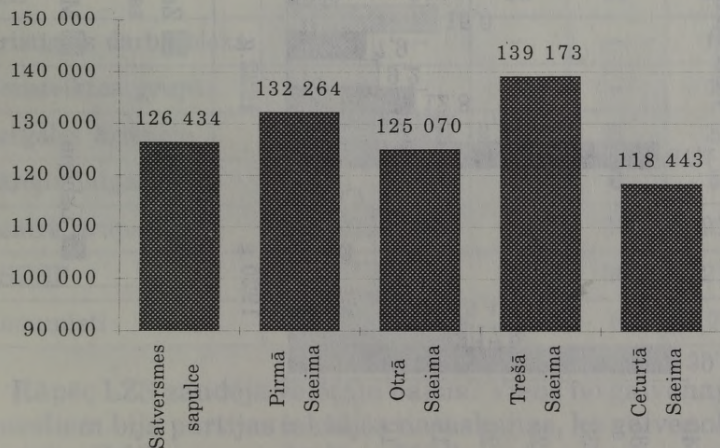
1.tabula

**Par Zemnieku savienību vēlēšanās
nodotās balsis (%)**

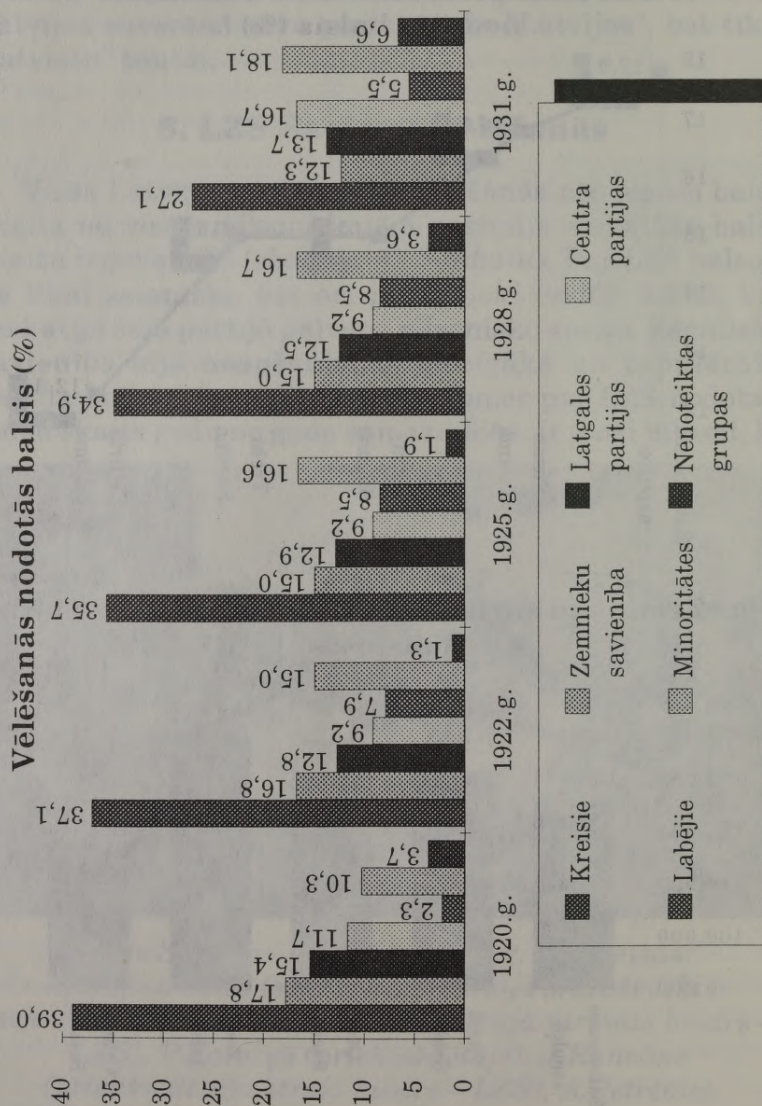

2.tabula

**Par Zemnieku savienību vēlēšanās nodotās balsis
(tūkstošos)**

3.tabula

redzam 1.tabulā, tas samazinājās ceturrtās Saeimas vēlēšanās. LZS agrāko 16 deputātu vietā ieguva tikai 14 deputātus. Neraugoties uz visu daudzo partiju raibo mudžekli Saeimā, Latvija arvien vairāk tuvojās divpartiju sistēmai. Kreiso partija centrā bija LSDSP, labējo pilsonisko partiju apvienojošais kodols bija LZS. Visus Latvijas parlamentārās republikas gadus LZS veidoja otro lielāko frakciju Saeimā un bija neapšaubāma līdere valdību sastādīšanā (*skat. 4. un 5.tabulu*).

4.tabula

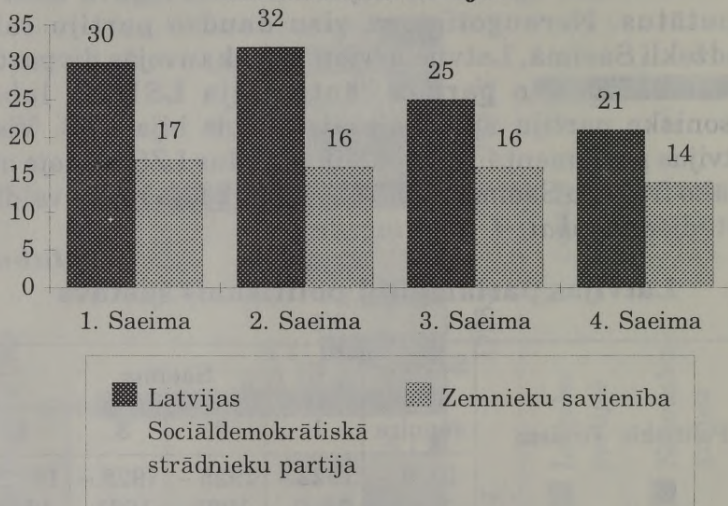
Latvijas parlamentu politiskais sastāvs

Politiskie virzieni	Satver- smes sapulce	Saeima			
		1.	2.	3.	4.
		1920.– 1922.	1922.– 1925.	1925.– 1928.	1928.– 1931.
Labais spārns	3	8	8	8	1
Minoritātes	17	15	15	18	17
LZS	26	17	16	16	14
Kristīgais darba bloks	–	–	–	–	6
Nenoteiktas grupas	6	–	1	–	2
Latgales kristīgie	6	7	5	6	8
Pārējie latgalieši	18	6	7	6	5
Centra grupas	17	38	37	30	21
LSDSP	57	38	37	30	21
Komunisti	–	–	–	6	7

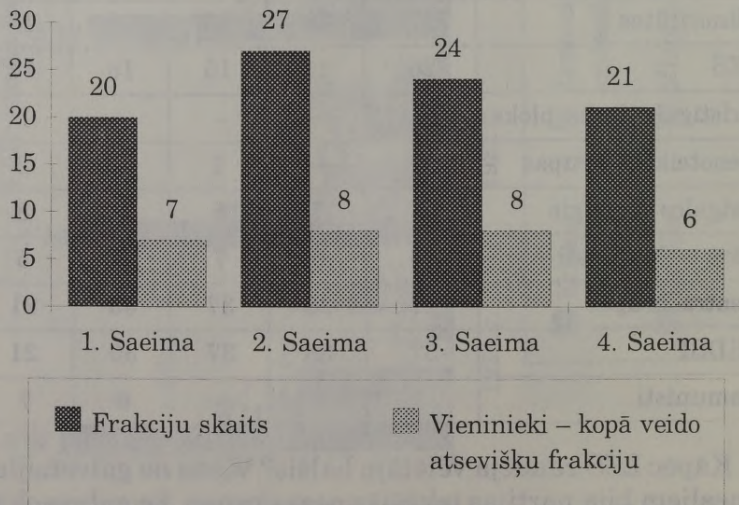
Kāpēc LZS zaudēja vēlētāju balsis? Viens no galvenajiem iemesliem bija partijas iekšējās nesaskaņas, ko galvenokārt izraisīja K.Ulmaņa ambīcijas. K.Ulmanis nekad nevarēja

5.tabula

Lielākās frakcijas

Frakciju daudzums

Datu avots: Ā.Šilde, Latvijas vēsture 1914 – 1940.

samierināties ar domu, ka viņš partijā varētu būt otrais, trešais vai ceturtais. Ulmanis varēja būt tikai pirmais – LZS vadonis. LZS vadoņa jeb zemnieku vadoņa mīta radīšanā lieli nopelni ir talantīgajam, taču, diemžēl, ļoti antidemokrātiski noskaņotajam dzejniekam Edvartam Virzam, kā arī Alfrēdam Bērziņam, kas, it īpaši kopš trīsdesmito gadu sākuma, centās vadonismu padarīt par LZS ideoloģijas neatņemamu sastāvdaļu. Pēc Musolīni "gājiena uz Romu" parauga LZS autoritārāk noskaņotajos biedros radās sapnis par "zemnieku gājiena uz Rīgu" nepieciešamību. Pirmais lielais zaudējums LZS bija Satversmes sapulces priekšsēdētāja un vēlākā pirmā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes aiziešana no Zemnieku savienības. Tās galvenais iemesls – personiskās nesaskaņas ar K.Ulmani, kas bija radušās jau Latvijas Tautas padomes pirmajās dienās un aizvien padziļinājās. Pirmās Saeimas vēlēšanās Jānis Čakste kandidēja Demokrātiskā centra partijas sarakstā, kaut gan šajā partijā nekad neiestājās. Jānis Čakste savos uzskatos vienmēr palika tuvāks LZS. Pirms pirmās Saeimas vēlēšanām no LZS izstājās tās ilggadējie darbinieki jau kopš partijas dibināšanas O.Nonācs un E.Bauers. Liela nelaime LZS bija Latvijas pirmā ārlietu ministra un kārtējā Ministru prezidenta Zigfrīda Annas Meierovica bojāeja autokatastrofā 1925.gada vasarā. 1925.gadā LZS vēlēšanu sarakstā netika iekļauts un aizgāja no LZS J.Goldmanis – tautā ļoti populārais agrākais Krievijas Valsts domes deputāts, latviešu strēlnieku pulku dibinātājs. Bieži no LZS aizgājušie politiķi veidoja jaunas partijas un priekšvēlēšanu sarakstus, kas LZS atņēma daudz balsu. LZS bija jākonkurē ar Jaunzemnieku savienību (no 1922. līdz 1928.g.), Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partiju (no 1925.g.) un Nacionālo zemnieku savienību. Vēlēšanu laikā LZS zaudēja arī par Izpostīto apgabalu kongresa sarakstu nodotās 9814 balsis. Kongresa priekšgalā bija agrākie ilggadējie Zemnieku savienības darbinieki – Paulis Gailītis, J.Goldmanis, E.Laursons un Viļums Skubiņš. Vēlāk LZS

zaudēja arī par Vislatvijas tautas sapulces (J.Goldmanis) apvienoto zemnieku sarakstu nodotās balsis. Vislielākos zaudējumus LZS 1931.gada vēlēšanās sagādāja Līgatnes zemnieka un žurnālista Pētera Leikarta nodibinātā Jaunā zemnieku savienība, kas ieguva 18 981 balsi un dažos Cēsu apriņķa (tradicionāls LZS iespaids rajons) pagastos pat pārspēja LZS.

LZS vadība un Saeimas frakcija sastāvēja gandrīz vienīgi no profesionāliem politiķiem, kuri ar zemnieku interesēm un problēmām iepazinās gandrīz vai vienīgi kongresos, konferencēs un priekšvēlēšanu izbraukumos. Tas bija viens no iemesliem, kāpēc radās dažādas alternatīvas zemnieku partijas, kas vairāk vai mazāk sekmīgi konkurēja ar Zemnieku savienību (*skat. 4.tabulu*).

6.tabula

Zemnieku savienības frakcija

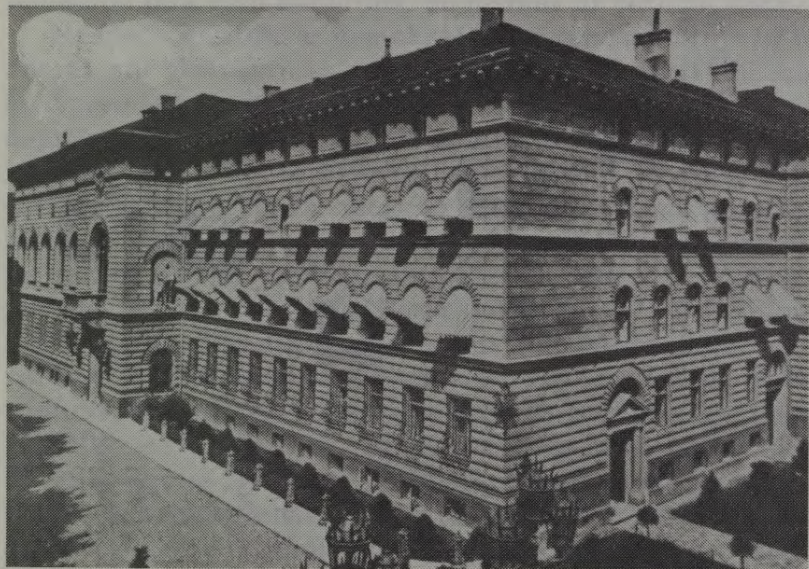
Pirmajā Saeimā

1. Artūrs Alberings
2. Augusts Briedis
3. Hugo Celmiņš
4. Jānis Ducens
5. Paulis Gailītis
6. Jānis Goldmanis
7. Eduards Grantskalns
8. Augusts Kalniņš
9. Ādolfs Klīve
10. Alberts Kviesis
11. Jānis Mazvērsītis
12. Zigfrīds Meierovics
13. Kārlis Pauļuks
14. Hermanis Šalnis
15. Pēteris Siecenijs
16. Andrejs Šīmanis
17. Kārlis Ulmanis

Ceturtajā Saeimā

- Jānis Balodis
- Jēkabs Alfrēds Bērziņš
- Jānis Birznieks
- Hugo Celmiņš
- Hugo Dzelzītis
- Alfrēds Gailītis
- Vilis Gulbis
- Eduards Laimiņš
- Jānis Lejiņš - Leja
- Jānis Mežaraups
- Kārlis Pauļuks
- Jānis Sarkanbārdis
- Ādolfs Stūre
- Kārlis Ulmanis

Visas četras Latvijas parlamentārās republikas Saeimas tika ievēlētas ar aktīvu balsstiesīgo iedzīvotāju atbalstu. Balsstiesīgo iedzīvotāju piedalīšanās vēlēšanās svārstījās ap 80%, bet vienmēr bija augstāka par 70%. Arī

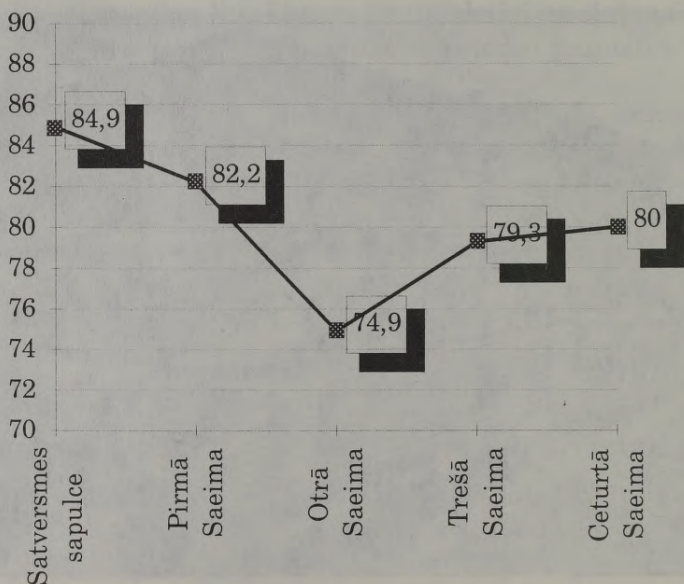
Saeimas nams Rīgā. 1920.gadi

Rietumu demokrātijās 70% robeža tiek uzskatīta par labu piedalīšanos, bet 80% pārsniegšana – par izcilu rādītāju (*skat. 7.tabulu*). Tāpēc jānoraida jebkādi apgalvojumi par demokrātijas nepopularitāti.

Latvijas Saeimas vēlēšanu likuma galvenās atšķirības no mūsdienām bija pilnīgi grozāmi saraksti, kā arī trūka procentu barjeras iekļūšanai parlamentā. Tikai ar trešo Saeimu tika ieviesta 1000 latu drošības nauda saraksta iesniedzējiem, kas tika atmaksāta tikai tad, ja no saraksta Saeimā iekļuva vismaz viens deputāts. Nebija arī nekādu likumdošanas ierobežojumu partiju un vēlēšanu kampaņu finansēšanā. Tas viss traucēja Latvijas demokrātijas

7.tabula

**Vēlētāju aktivitāte Satversmes sapulces
un Saeimu vēlēšanās (%)**

darbību un radīja pamatu tās kritikai. Vainīga tomēr nebija pati demokrātija, bet gan nepietiekami noslīpētais demokrātijas īstenošanas mehānisms. LZS līderis K.Ulmanis ne vienreiz vien, it īpaši trīsdesmitajos gados, uzstājās pret maināmajiem sarakstiem. Šo K.Ulmaņa uzstāšanos daļēji var izskaidrot ar viņa personiskās popularitātes krišanos. Ja otrās Saeimas vēlēšanās 1925.gadā par K.Ulmani bija balsojuši 98,7% no tiem, kas balsoja par Zemnieku savienību, un viņš saņēma 14 668 ierakstus citos sarakstos, tad 1931.gadā ceturrtās Saeimas vēlēšanās K.Ulmanis Kurzemē bija 3.vietā, Vidzemē un Latgalē – 4.vietā, Zemgalē – 5.vietā un Rīgā palika 6.vietā. No citiem sarakstiem viņš saņēma vairs tikai 4422

ierakstus. Deputāta mandātu K.Ulmanis pieņēma no Kurzemes, kaut gan Vidzemē viņš bija ievēlēts ar 50 000 balsu, bet Kurzemē tikai ar 23 000. Acīmredzot K.Ulmani bija aizvainojis, ka Vidzemes vēlētajī ar maināmo sarakstu palīdzību bija viņu nobīdījuši no pirmās uz ceturto vietu.

Neapmierinātība ar demokrātijas īstenošanu lika LZS domāt par Satversmes reformu. Taču LZS izstrādātais Satversmes grozījumu projekts, kā redzam, nebija domāts demokrātijas uzlabošanai, bet gan tās ierobežošanai. LZS kaitināja parlamentārās grūtības, sastādot valdību, kad sīkfrakciju deputāti un vieninieki, apzinoties savu vērtību, manījās izkaulēt sev izdevīgus amatus, politiskos lēmumus un nereti atklāti prasīja naudu. Lai nogāztu valdību, pietika tieši vai netieši piekukuļot dažus pie frakcijām nepiederošos deputātus, kas pirms tam bija atbalstījuši valdību. LZS satrauca pakāpeniskais iedzīvotāju atbalsta zudums. Tas sāpīgi skāra abas lielākās Latvijas partijas, LSDSP pat vēl vairāk. Ja pirmās Saeimas vēlēšanās LSDSP ieguva 38 vietas, tad ceturtajā Saeimā tikai 21. Diemžēl, trīsdesmitie gadi bija laiks, kad visā Eiropā aizvien lielāku iesaisti sabiedrībā sāka gūt galējie – gan kreisie, gan labējie – noskaņojumi. Latvijā trīsdesmito gadu sākumā, no vienas puses, aizvien aktīvāka kļuva galējā nacionālistiskā ieslīgusi Demokrātiskā centra partija, sarosās ekstrēmistiskais "Pērkonkrusts", no otras puses, rosīgāki kļuva komunisti. Ekonomiskās krīzes gadu (1929 – 1933) izraisītā nedrošība daudziem lika noticēt Musolīni, Hitlera, Staļina totalitāro režīmu uzplaukumam, kuriem kopīgs ir naidis pret demokrātiju un tiesisku valsti. Individuālās brīvības noliedzējiem nav pieņemama arī brīvā tirgus ekonomika ar privāto iniciatīvu pamatā. Trīsdesmitajos gados kreisās un labējās tendences tiecās galējībās. Tāpēc mēreni labējiem, kāda bija LZS, bija grūti cerēt uz panākumiem piektās Saeimas vēlēšanās 1934.gada rudenī. LZS vadītāja un Latvijas Ministru prezidenta

K.Ulmaņa izdarītais 1934.gada 15.maija apvērsums tika pamatots ar nevēlēšanos pieļaut valsts iesligšanu kādā no galējībām (labējām vai kreisām). Taču vai pats autoritārais režīms nebija galējība?

7. LZS saimnieciskā politika

Latvijas saimnieciskā politika no 1918. līdz 1934.gadam un arī vēlāk līdz pat padomju okupācijai 1940. gadā galvenokārt veidojās LZS iespaidā, kas bija galvenā valdību veidotāja. No sešpadsmit parlamentārās iekārtas (1918 – 1934) gadiem gandrīz trīspadsmit gadus valdības stūri savās rokās turēja LZS. No 18 parlamentārā laika valdībām LZS kā koalīcijas partneris piedalījās 16 valdību darbā, bet 12 valdības veidoja tieši LZS (*skat. 8.tabulu*). K.Ulmanis vadīja visas trīs pagaidu valdības. Viņš bija četru parlamentāro valdību priekšgalā. Kā pēdējās parlamentārās valdības (1934.gada 17.marts – 15.maijs) galva K.Ulmanis izdarīja valsts apvērsumu un turpināja vadīt Latvijas valdību līdz padomju okupācijai 1940.gada 17.jūnijā. Divas no LZS sastādītajām valdībām vadīja Z.Meierovics, divas H.Celmiņš, vienu A.Alberings. Noturīgāko no parlamentārajām valdībām trešās Saeimas laikā izdevās izveidot Hugo Celmiņam. Viņa vadītā valdība strādāja 27 mēnešus un 26 dienas un strādātu arī visu trešās Saeimas periodu, ja to negāztu nesaskaņas pašā LZS. H.Celmiņa valdības stabilitāte ir uzskatāms pierādījums, ka arī Latvijas demokrātiskā iekārta varēja radīt noturīgas valdības (*skat. 9.tabulu*).

LZS saimnieciskā politika cieši savijusies ar neatkarības ideoloģiju. Neatkarības pirmajos gados K.Ulmaņa vadīto pagaidu valdību pamatuzdevums bija valsts suverenitātes nosargāšana un nostiprināšana. Pat ceturtās K.Ulmaņa valdības viens no galvenajiem uzdevumiem bija cīņa ar Kōmunistu partijas inspirētajām, apmācītajām un

vadītajām laupītāju un teroristu bandām. Neatkarības sākumposmā Latvijas teritorijā vēl plosījās bruņotas cīņas. Karš smagi apgrūtināja jau tā plāno jaunās valsts budžetu.

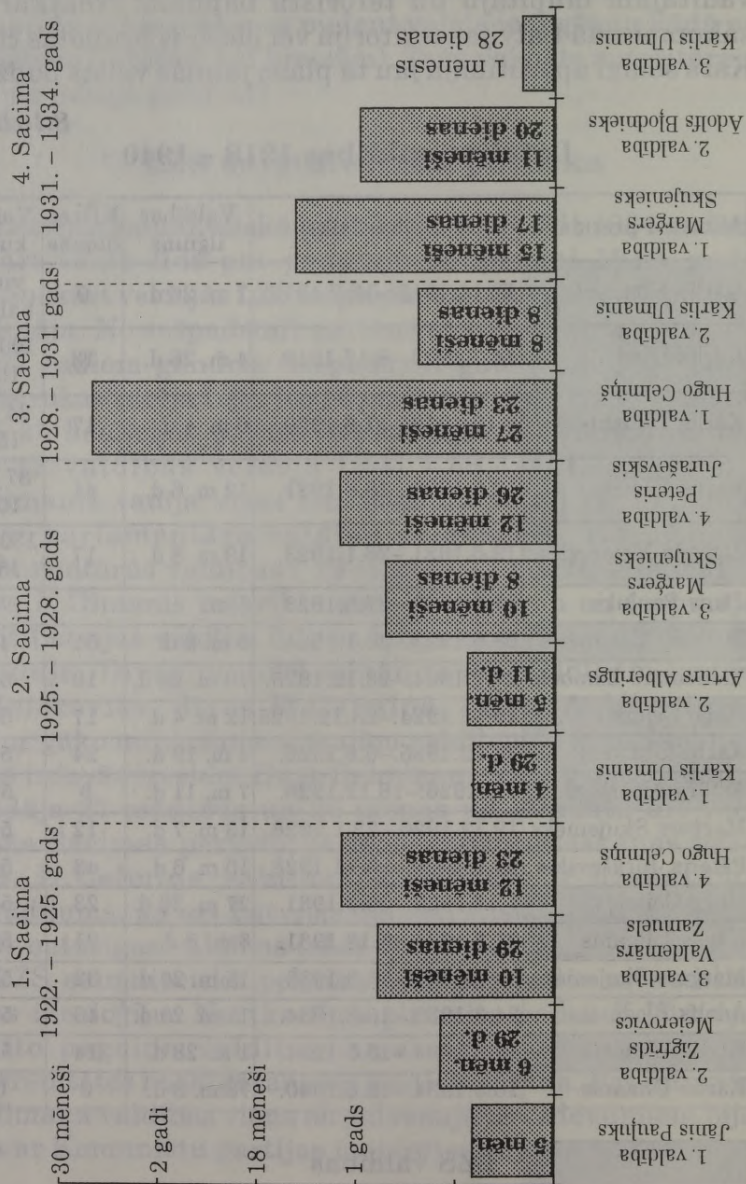
8.tabula

Latvijas valdības 1918 – 1940

Ministru prezidents	Darbības laiks	Valdības ilgums	Krīzes dienas	Vairākums
Kārlis Ulmanis	18.11.1918.–13.7.1919.	7 m. 26 d.	0	vienbalsīgi
Kārlis Ulmanis	14.7.1919.–8.12.1919.	4 m. 26 d.	13	100 (no 150)
Kārlis Ulmanis	9.12.1919.–11.6.1920.	6 m. 4 d.	17	94 (no 150)
Kārlis Ulmanis	12.6.1920.–18.6.1921.	12 m. 6 d.	41	87 (no 150)
Zigfrīds Meierovics	19.6.1921.–26.1.1923.	19 m. 8 d.	17	130 (no 150)
Jānis Pauļuks	27.1.1923.–27.6.1923.	5 m.	7	75
Zigfrīds Meierovics	28.6.1923.–26.1.1924.	6 m. 9 d.	51	49
Valdemārs Zamuels	27.1.1924.–23.12.1925.	10 m. 23 d.	10	56
Hugo Celmiņš	19.12.1924.–23.12.1925.	12 m. 4 d.	17	56
Kārlis Ulmanis	24.12.1925.–6.5.1926.	4 m. 19 d.	24	56
Artūrs Alberings	7.5.1926.–18.12.1926.	7 m. 11 d.	9	51
Mārgers Skujenieks	19.12.1926.–23.1.1928.	13 m. 7 d.	12	56
Pēteris Juraševskis	24.1.1928.–30.11.1928.	10 m. 6 d.	43	54
Hugo Celmiņš	1.12.1928.–26.3.1931.	27 m. 26 d.	23	56
Kārlis Ulmanis	27.3.1931.–5.12.1931.	8 m. 8 d.	21	56
Mārgers Skujenieks	6.12.1931.–23.3.1933.	15 m. 20 d.	32	55
Ādolfs Bļodnieks	24.3.1933.–16.3.1934.	11 m. 20 d.	46	55
Kārlis Ulmanis	17.3.1934.–15.5.1934.	1 m. 28 d.	14	53
Kārlis Ulmanis	16.5.1934.–19.6.1940.	73 m. 3 d.	0	0

LZS valdības

9.tabula
Parlamentāro valdību ilgums no 1922. līdz 1934. gadam

Tā Latvijas atbrīvošanās cīņu izdevumi vien pārsniedza 855 miljonus latu. Latvija pēc Pirmā pasaules kara bija viena no visvairāk cietušajām un izpostītajām zemēm.

Pēc 1920.gada 14.jūnija tautas skaitīšanas rezultātiem iedzīvotāju skaits bija samazinājies no 2,6 miljoniem 1914.gadā līdz 1,6 miljoniem (61,53%). Ievērojami bija ēku postījumi. Karš pilnīgi iznīcināja 83 000 ēku (10% no kopskaita), daļēji sagrautas bija 116 000 ēkas (15%). Nenopostīto ēku kopskaits bija 605 000. Daugavas malās, kur kara laikā ilgstoši atradās frontes līnijas, bija izpostītas gandrīz visas ēkas, laukus vagoja ierakumi un artilērijas šāviņu atstātās bedres. Aramzemes platības, salīdzinot ar 1914.gadu, bija sarukušas par 27%.

No atlikušās platības apsēts tika tikai 61%. Kراسi bija samazinājies mājlopu skaits. Zirgu skaits samazinājās līdz 71%, liellopu – līdz 80%, cūku – līdz 82%, aitu – līdz 94%, salīdzinot ar 1914.gadu. Lauksaimniecībai trūka gandrīz visu svarīgāko ražošanas līdzekļu – darbaspēka, lopu, darbarīku, lauksaimniecības tehnikas, mēslojuma un nebija arī naudas. Vēl vairāk cietusi bija rūpniecība, pie tam bija zaudēts lielais Krievijas noieta tirgus. Līdz ar to Latvijas kļūšana par lauksaimniecisku zemi bija objektīva. Šo tendenci vēl vairāk pastiprināja tas, ka lielākā pilsoniskā partija, kuras rokās parasti atradās valsts vara, bija politiskais spēks, kuru galvenokārt ievēlēja lauku vēlētāji. LZS uzskatīja, ka lauksaimnieciskā ražošana ir valsts pamatnozare, kuras attīstīšanā jāiegulda vislielākie līdzekļi.

LZS arī darīja visu, lai lauksaimniecības atjaunošana norisētu visstraujākajos tempos. Attīstītais partiju nodaļu darbs palīdzēja novērtēt visaktuālākās zemes atjaunošanas vajadzības. LZS uzskatīja, ka lauksaimniecības atjaunošanai ir jāpiešķir valsts līdzekļi.

Kā LZS spēja atrisināt lauksaimniecības kreditēšanu un subsidēšanu? Pirms pasaules kara sākšanās Latvijas

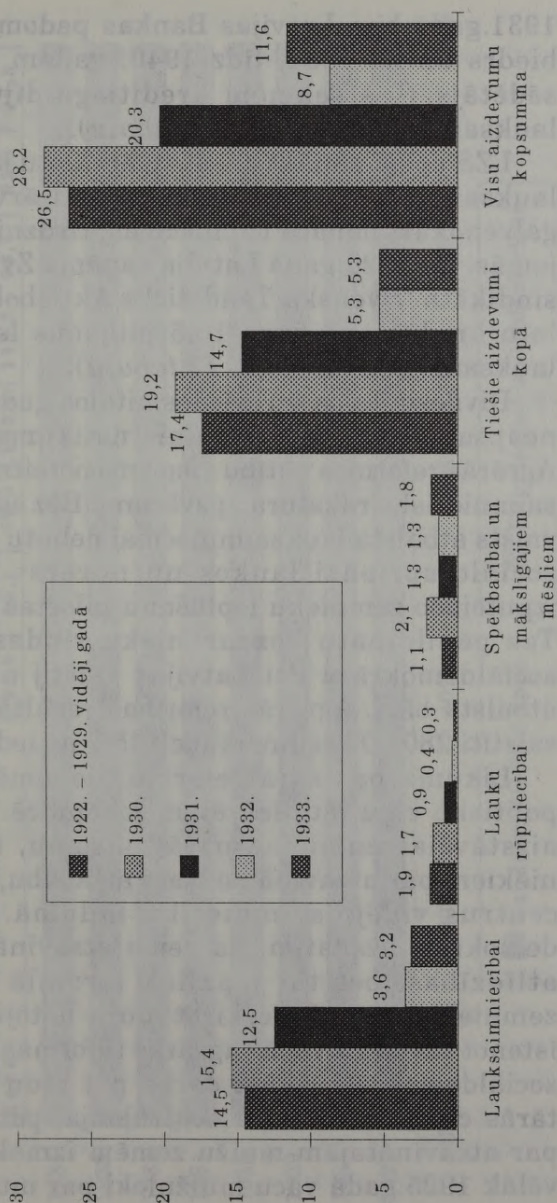
lauku saimniecības bija smagi apgrūtinātas ar hipotēku parādiem, kuru kopsumma, pārrēķinot zeltā, bija 610 miljoni latu vai 166 lati par 1 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes. 1920.gadā izdarītā rubļa devalvācija sešdesmit reizes samazināja parādu nastu (aptuveni 10 līdz 13 miljoni latu).

Aktīvs atbalsts lauksaimniecībai sākās jau 1919.gadā, kad Zemkopības ministrija sāka izsniegt aizdevumus – gan naudā, gan inventāru karā cietušo saimniecību atjaunošanai. Aizdevumu izsniegšana pieauga 1920.gadā. Līdz 1922.gadam tika izsniegti 13 537 aizdevumi, kopsummā 5 186 072 lati. Taču jau partijas dibināšanas laikā izteikto apņemšanos izveidot speciālu banku, kas nodarbotos ar hipotēku ilgtermiņa aizņēmumu izsniegšanu, LZS varēja izpildīt tikai 1922.gadā, kad tika izveidota Valsts Zemes banka. Tās sākotnējie līdzekļi tika izdalīti no valsts budžeta – 200 miljonus rubļu piešķīra aizdevumiem, 50 miljoni rubļu veidoja bankas pamatkapitālu. Latvijas Zemes banka visus Latvijas valsts gadus saglabāja valsts monopolu ilgtermiņa kredītu sagādāšanā. Valsts Zemes bankas lauksaimniecības kreditēšanai izsniegtie līdzekļi bija nodokļu maksātāju nauda. Zemes banka bija viena no tām, kas īstenoja līdzekļu pārdali par labu lauksaimniecībai, kas atbilda LZS politiskajām prasībām. Valsts Zemes banka bija arī viena no svarīgākajām agrārās reformas finansētājām (*skat. 10.tabulu*).

Ievērojams lauksaimniecības finansētājs bija Latvijas Banka. Latvijas Banka nebija klasiska centrālā banka, kas nodarbojas tikai ar monetāro politiku, finansu sistēmas līdzsvarošanu un kontroli pār komercbankām. Latvijas Banka drīzāk bija ar emisijas tiesībām apveltīta valsts komercbanka, kas turklāt aktīvi konkurēja ar citām bankām. Ar Latvijas Bankas palīdzību valsts vara dziļi iespaidās Latvijas ekonomikā. Latvijas Bankas vadību ļoti iespaidoja LZS. Tās vicepriekšsēdētājs Ā.Klīve 1922. –

Valsts Zemes bankas izsniegtie aizdevumi (mlj.Ls)

	1922. - 1929 g. kopā	1922. - 1929. vidēji gadā	1930.	1931.	1932.	1933.
Lauksaimniecībai	101,3	14,5	15,4	12,5	3,6	3,2
Lauku rūpniecībai	13,2	1,9	1,7	0,9	0,4	0,3
Spēkbarībai un maksīgajiem mēsliem	7,4	1,1	2,1	1,3	1,3	1,8
Tiešie aizdevumi kopā	122	17,4	19,2	14,7	5,3	5,3
Visu aizdevumu kopsumma	185,3	26,5	28,2	20,3	8,7	11,6

1931.gadā bija Latvijas Bankas padomes priekšsēdētāja biedrs un no 1931. līdz 1940. gadam – bankas priekšsēdētājs. Tas sekmēja kredītielguldījumu novirzīšanu lauksaimniecībai (*skat. 11.tabulu*).

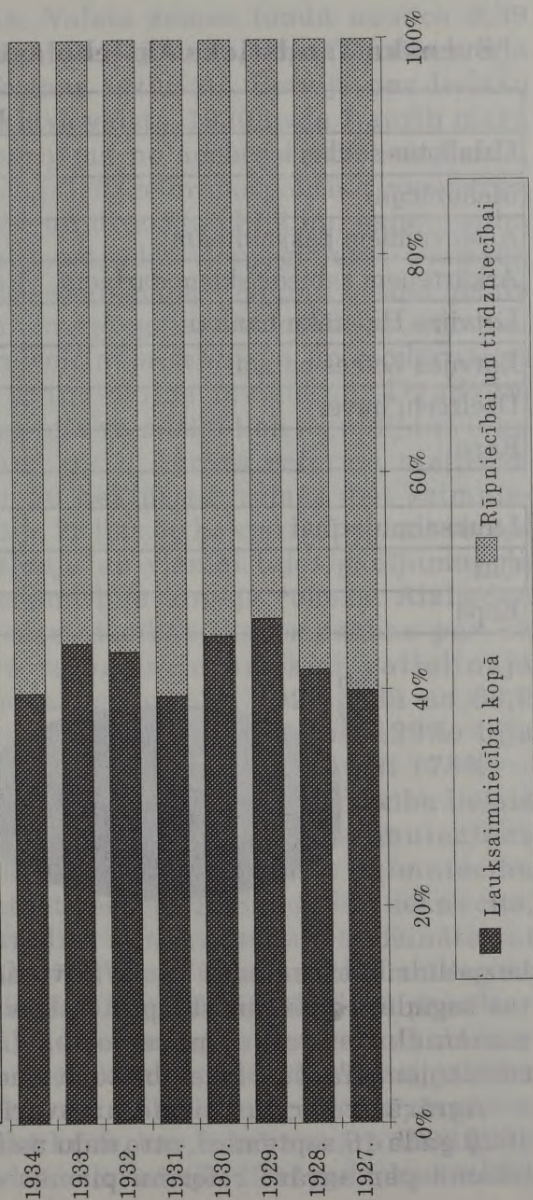
LZS spēja panākt arī dažu ārvalstu kredītu iedalījumu lauksaimniecībai, kaut gan parasti ārvalstu investīcijas galvenokārt nonāca rūpniecības, tirdzniecības un finanšu jomās. Tā 1928.gadā Latvija saņēma Zviedrijas sērskociņu sindikāta "Svenska Tandsticks Aktiebolaget" 25 miljonus latu kredītu, no kura 16,5 miljonus latu (66%) iedalīja lauksaimniecībai (*skat. 12.tabulu*).

Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados agrārā reforma neapšaubāmi bija centrālais notikums Latvijas laukos. Agrārās reformas būtību vispirms noteica politiska un nevis saimnieciska rakstura apsvērumi. Bez agrārās reformas un valsts atbalsta lauksaimniecībai nebūtu iespējams likvidēt sociālo spriedzi laukos un novērst bezzemnieku un izputējušo zemnieku ieplūšanu pilsētas strādnieku masā. Tas papildinātu bezdarbnieku rindas un paplašinātu sociāldemokrātu vai Latvijas valstij naidīgo komunistu atbalsta bāzi. Agrārās reformas rezultātā pie zemes tika saistīti 280 000 zemnieku jeb 15% no iedzīvotāju skaita.

Likuma par agrārreformu pieņemšana izvērtās par politisku cīņu jau Satversmes sapulcē. LZS konsekvēnti aizstāvēja zemnieku privātīpašumu, izmaksājot muižniekiem par atsavināmo zemi atlīdzību, saglabājot muižu centrus vidējo saimniecību lielumā. Turpretī sociāldemokrāti uzskatīja, ka zeme atsavināma bez jebkādas atlīdzības, bet tai jāpaliek formālā valsts īpašumā, zemniekiem zemi piešķirot mūža lietojumā. LZS izdevās īstenot savas galvenās agrārās reformas nostādnes. Tomēr sociāldemokrāti, laižot darbā pat tādu galēju parlamentārās cīņas līdzekli kā obstrukcija, panāca, ka atlīdzība par atsavinātajām muižu zemēm izmaksāta netika. Kad vēlāk 1925.gadā vācu muižnieki par muižu atsavināšanu

Latvijas Bankas izsniegtie kredīti mlj. latu

	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.
Lauku kredītiestādēm	26,0	27,3	28,4	30,8	31,3	30,6	30,4	29,4
Tieši lauksaimniekiem	4,5	3,0	3,5	5,3	6,1	6,2	6,9	7,6
Lauksaimniecības organizācijām	8,6	9,6	9,9	9,3	7,3	6,2	3,9	1,9
Lauksaimniecībai kopā	39,1	39,9	41,8	45,4	44,7	43,0	41,2	38,9
Rūpniecībai un tirdzniecībai	58,9	55,5	48,0	55,5	68,6	55,7	51,7	58,9
Kopā	98,0	95,4	89,8	100,9	113,3	98,7	92,9	97,8

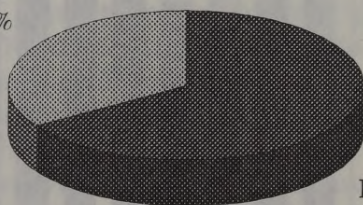
12.tabula

“Svenska Tandsticks Aktiebolaget” kredīta sadale

	mlj. latu	%
Uzlabotas sēklas iegādei	8,0	32
Meliorācijai	7,5	30
Aizdevumiem pašvaldībām	1,7	7
Ārkārtējiem sabiedriskiem darbiem	1,5	6
Latvijas Hipotēku bankai	4,3	17
Latvijas Zemes bankai	1,0	4
Dzelzceļu būvei	1,0	4
Kopā	25,0	100

Lauksaimniecībai	16,5	66
Citi	8,5	34
Kopā	25,0	100

Citi
34%

Lauksaimniecībai
66%

bez atlīdzības iesniedza Tautu Savienībā peticiju, Latvijai tas sagādāja zināmus starptautiskus sarežģījumus. Vācu muižnieku sūdzību, pateicoties Latvijas diplomātu centieniem, Tautu Savienība tomēr noraidīja.

Agrārās reformas pirmo un svarīgāko daļu pieņēma 1920.gada 16.septembrī, otro daļu nedaudz vēlāk. Jau pēc likuma par agrāro reformu pirmās daļas pieņemšanas

sākas tā īstenošana. Valsts zemes fondā nonāca 3,39 miljoni hektāru muižu, mācītājmuižu, kā arī bijušās kroņa zemes. Agrārās reformas rezultātā Latvijā par lielāko kapitāla īpašnieku kļuva valsts. 1930.gada 1.aprīlī mežu vērtība, ko valsts pārņēma no agrārās reformas fonda, bija 600 miljoni latu. Agrārās reformas politika bija virzīta uz vienzirga (11,1 ha) un divzirgu (22,2 ha) saimniecību veidošanu, ko varētu apstrādāt viena ģimene. Diemžēl, debatēs par optimālo saimniecības lielumu netika ņemts vērā iespējamais tehnikas progress. Jaunradāmo saimniecību mazā platība neveicināja tehnikas un modernākas lauksaimniecības tehnoloģijas ieviešanu. Daudzām mazām saimniecībām bija vajadzīgi lieli ieguldījumi (ēku būvē, ceļu ierīkošanā u.c.). Agrārā reforma aizliedza apvienot vairāk par 50 hektāriem zemes, bet saimniecības, kuru platība bija 22 līdz 50 hektāri, apvienot varēja tikai ar valdības atļauju un vienīgi tajos gadījumos, ja apvienojamajām zemēm bija kopēja robeža. Aizliedza zemes sadalīšanu saimniecībās, kas mazākas par 10 hektāriem. Agrārā reforma ievērojami palielināja sīksaimniecību skaitu Latvijā. Ta 1929.gadā no 68,9 tūkstošiem jaunsaimniecību 19,9 tūkstoši (29%) bija mazākas par 10 hektāriem un 54 tūkstoši (78%) – mazākas par 20 hektāriem. Mazo jaunsaimniecību lielais īpatsvars vēl vairāk palielināja lauksaimniecības subsidēšanas neizbēgamību. Bieži mazo saimniecību īpašnieki kredītus atdot nespēja. LZS neatlika nekas cits, kā rūpēties, lai šo kredītu atmaksa tiktu paildzināta vai arī lai tie tiktu norakstīti. Valsts nepārtraukts un augošs atbalsts lauksaimniecībai bija LZS ideoloģiska prasība.

Valsts tiešais iespaids ekonomikā sasniedza kulmināciju K.Ulmaņa autoritārā režīma gados. Ka valstij jāklūst par ekonomikas procesu galveno regulētāju, noteica pasaules saimnieciskā krīze, kas Latviju skāra 1930.gadā un 1932.gadā sasniedza kulmināciju. 1934.gadā, kad notika

*Latviešu zemnieki tīrumā. Kurzeme. 1920.gadi
Pētera Korsaka fotoarhīvs*

15.maija valsts apvērsums, saimnieciskajā situācijā jau bija redzams kāpums. Globālās ekonomiskās krīzes izraisītā cenu krišanās radīja nepieredzētu ražošanas depresiju. Bija nepieciešama kardināla rūpniecības racionalizācija un lauksaimniecības intensifikācija. Latvijas valdība krīzes mīkstināšanai izvēlējās citu ceļu – iekšējā tirgus noslēgšanu ar ievadmitu barjerām, preču ievaduma kontingentiem un cenu noteikšanu vairākiem produkcijas veidiem.

Ekonomiskās krīzes gados K.Ulmanis publicēja grāmatas "Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību" (1929.g.) un "Kas jādara un kā saimnieciskās rosības atdzīvināšanai un valsts budžeta sabalansēšanai" (1933.g.). Miķelis Valters 1933.gadā izdeva grāmatu "No sabrukuma uz plānveidotu saimniecību". Gan Ulmanis, gan Valters izeju no krīzes saskatīja valsts vadītā jeb "plānveidotā" saimniecībā. Protams, tikai valsts vadītā

saimniecībā iespējama gan cenu noteikšana lauksaimniecības izstrādājumiem, gan valsts uzņēmumu un monopolu aizsardzība no "nevēlamās" privāto uzņēmumu konkurences. Kārlis Ulmanis 1933.gadā rakstīja: "Pie mums valsts ir saistīta daudzos uzņēmumos. Tāpēc iznāk, ka mēs šajā apstākļi nesaskatām neko sevišķu. Varbūt tāpēc, ka arī agrāk Krievijā bija tāpat. Mēs esam pieraduši pie valsts dzelzceļiem, pasta, telegrāfa, telefona, degvīna, pie Valsts Zemes un Hipotēku bankām, valsts mežiem, valsts muižām, pilsētu ūdensvadiem utt. Lai gan ne visur pasaulē tas tā ir un ne vienmēr tā ir bijis. Citur ir privātie dzelzceļi, telefoni, telegrāfi, degvīna tirdzniecība." Šis nelielais LZS vadītāja un ilggadējā valdības galvas citāts trāpīgi raksturo Latvijas saimniecisko vidi trīsdesmito gadu sākumā, 15.maija apvērsuma priekšvakarā. Šāds stāvoklis galvenokārt bija radies pašas LZS saimnieciskās politikas rezultātā. M.Valters, K.Ulmaņa ilggadējs domu biedrs un draugs, noteica diagnozi: "Peļņas sabiedrība (tātad kapitālisms – S.T.), kas gādā par privāto kapitālu uzkrāšanu, kā jau redzējām, nav mūsu (latviešu – S.T.) spēkos. Tas nepieder mūsu tautai." Viņš ieteica "recepti" – ieviest saimniecību, kurai "dot dažādus nosaukumus, to sauc par plānveidīgu, organizētu, sabiedrisku, valsts vadību". No tās izrietēja pēc 1934.gada izveidotais Latvijas saimniecības "ārstniecības kurss", ko dažādi autori apzīmē dažādi – gan par valsts kapitālismu, gan sociālismu.

8. Autoritārisma tendences LZS

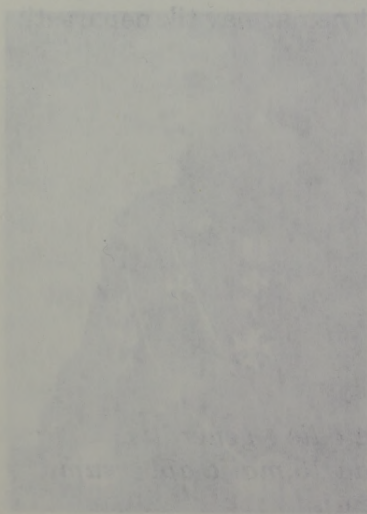
Jau 1917. – 1920.gada notikumi sāka ieviest zināmas nianšes LZS ideoloģijā, kas laika gaitā pārvērtās pat par galvenajiem akcentiem. Atbrīvošanās kara gados K.Ulmanis Latvijas tautas apziņā bija ieguvis neapšaubāmu popularitāti, kas noteica viņa līdera vietu LZS. Pēc Z.Meierovica nāves autokatastrofā 1925.gada vasarā LZS

vairs nebija neviena, kuram būtu tāds pirmo neatkarības gadu oreols kā K.Ulmanim un kam būtu līdzīga politiskā nozīme. Līdz ar to daļā LZS biedru radās pamats vadonības idejai. Revolūcijas un pilsoņu kara izraisītā anarhija lielas LZS biedru daļas apziņā raisīja tādas negatīvas asociācijas kā bailes no "pārmērīgas demokrātijas". Demokrātija tika saistīta vai nu ar sociāldemokrātiem, vai "sarkanumu". LZS kļuva piesardzīgāka pret galējākām demokrātiskās dzīves izpausmēm – politiskiem streikiem vai manifestācijām, kas asociējās ar nekārtībām. LZS saimnieciskajā ideoloģijā parādījās jauna svarīga nianse, kas arvien vairāk un vairāk nostiprinājās. LZS 1917.gada programmā neatradīsiet prasību ierobežot brīvā tirgus saimniecību, preču brīvu plūsmu, toties jau kopš divdesmito gadu sākuma LZS sāk dominēt valsts varas stingri kontrolētas un regulētas saimniecības modelis, kurā valdība ne tikai nodarbotos ar iekšējā tirgus protekcionismu, bet arī regulētu cenu veidošanos un tieši vadītu saimnieciskos uzņēmumus. Šīs saimnieciskās prasības ļoti ietekmēja reālā situācija 1919./1920.gadā, kad vajadzēja sākt veidot saimniecisko dzīvi. Latvijas saimniecība bija pilnīgi sagrauta, pilnvērtīga nodokļu iekasēšana nebija iespējama. Aktuālākais jautājums bija līdzekļu iegūšana. Valsts pati sāka mēģināt pelnīt ar savu uzņēmumu un monopolu veidošanu. Pēc agrārās reformas valsts īpašumā nokļuva lielākā daļa no svarīgākās nacionālās bagātības – Latvijas meži. Tādējādi valsts kopš pirmajiem pastāvēšanas gadiem kļuva gan par īpašnieku, gan par uzņēmēju. Valsts uzņēmumi bieži bija nerentabli, tomēr to nodošanu privātajās rokās traucēja bailes no uzņēmumu nonākšanas nelatviešu rokās. Veiksmīgi veiktā agrārā reforma jūtami mazināja sociālo spriedzi un komunistu vai sociālistu ietekmes atdzimšanu laukos, kur dzīvoja vairākums Latvijas iedzīvotāju. Taču jaunradītajās saimniecībās, kuru vidējais lielums bija mazāks par 22 hektāriem, vajadzēja

ieguldīt ļoti lielus līdzekļus, kamēr to atdeve bija niecīga. Tāpēc neizbēgama bija lauksaimniecības subsidēšana un kreditēšana no valsts līdzekļiem. Šāda prakse lauksaimniecības subsidēšanu un valsts saimniekošanu pamazām pārvērtā par ideoloģisku, kuru bija grūti īstenot demokrātiskās iekārtas ietvaros. Tādējādi Latvijas sabiedriskajā domā sāka dominēt maldīgs ekonomiskais modelis, kam bija nepieciešama saimniecisko resursu pārdale. Pārdales modeli atbalstīja abas lielākās Latvijas partijas. LZS paredzēja pārdali par labu lauksaimniecībai, sociāldemokrāti – par labu "sociālajam taisnīgumam". Arī galēji labējie nacionālisti prasīja sabiedrisko resursu pārdali, tikai par labu latviešiem. Šāda pārdale vismazāk bija savienojama ar Latvijas demokrātisko iekārtu. Šie noskaņojumi – piesardzīga attieksme pret demokrātiju, paļāvība uz viena cilvēka (vadoņa) vadošo lomu un vēlēšanās ar administratīviem līdzekļiem ietekmēt ekonomiku un veikt pārdali – grūda Latvijas sabiedrību autoritārisma apskāvienos.

III nodaļa

LZS autoritārā režīma laikā (1934 – 1940)

V.Klīve

1. LZS un 1934.gada 15.maija apvērsums

Nav noliedzams, ka 1934.g. 15.maija apvērsums radīja ļoti lielas pārmaiņas Latvijas dzīvē. Iekārta, kas Latvijā bija no 1934.gada 16.maija līdz 1940.gada 17.jūnijam, ir īpašs laikmets mūsu vēsturē. Tas mūsu sabiedrības aprindās ir un joprojam tiek vērtēts ļoti pretēji. Daudziem latviešiem šis laiks ir "labie gadi" (Alfrēda Bērziņa apzīmējums), "zelta laikmets", kuru atceras ar apbrīnu un ilgošanos, citiem tā ir "fašistiskā diktatūra", "demokrātijas sabrukums", izraisot krasi noliedzošu attieksmi.

Pēc vairāk nekā 60 gadiem mums ir labāk pārredzami notikumi, lai tos saprastu un vērtētu to nozīmi. Mēs tos labāk izprotam, jo vairāk zinām par notikumiem un tā laika domāšanu, kas izraisīja šo reformu. Mēs arī daudz vairāk zinām par tiem priekšnoteikumiem modernajā pasaulē, kas nepieciešami stabili demokrātijai pastāvēšanai, it īpaši salīdzinājumā ar daudzajām jaunajām zemēm Āfrikā un Āzijā, kas ir piedzīvojušas daudzas "demokrātijas krīzes". No šāda viedokļa Latvijas notikumi varbūt nemaz nav tik neparasti.

*Jānis Balodis – ģenerālis,
1934.gada 15.maija apvērsuma
organizētājs*

*Vilis Gulbis – iekšlietu
ministrs, aktīvs 1934.gada
15.maija apvērsuma
organizētājs*

Īpašs jautājums ir par LZS attiecībām ar šo notikumu, jo 15.maija apvērsumu organizēja LZS dibinātājs un centrālās valdes toreizējais priekšsēdis, Ministru prezidents Kārlis Ulmanis un tajā piedalījās daudzi aktīvi LZS darbinieki (deputāti ģenerālis J.Balodis, A.Bērziņš, V.Gulbis u.c.). Tas daudziem rada nopietnu jautājumu –

*Alfrēds Bērziņš – aktīvs
1934.gada 15.maija
apvērsuma organizētājs,
vēlākais sabiedrisko lietu
ministrs. Ap 1938.gadu*

vai LZS ir demokrātiska un valstiska partija, kurai var uzticēties.

Ja šie jautājumi dažkārt ir pretrunīgi, tad varbūt tādēļ, ka neesam pietiekami nopietni iedziļinājušies tā laika un jo sevišķi K.Ulmaņa domāšanā un tā laika saimnieciskajās un politiskajās problēmās, kas bija jārisina. Tagad ir pieejami attiecīgie avoti, piemēram, J.Daģa plašais darbs, "Prezidents Kārlis Ulmanis – latviešu tautas apvienotājs", kurā apkopotas gandrīz visas prezidenta runas un darbi. Lai kāds arī būtu šī laikmeta vērtējums, K.Ulmaņa domāšana un notikumu izpratne ir noskaidrojama. Kāda bija Ulmaņa pieeja, nav noslēpums. Tāpat nav arī noslēpums, ko par šiem notikumiem domāja atbildīgie LZS darbinieki. Pietiekami daudzi ir atklāti izteikuši savu viedokli (toreiz arī tieši K.Ulmanim). Arī pats K.Ulmanis runājis ar saviem darba biedriem un izteicis savu viedokli.

Pārpratumu novēršanai mēs vēlētos atzīmēt vairākus vispārzināmus faktus.

1. Tautā tolaik valdīja neapmierinātība ar to valsts iekārtu un kārtību, kas bija izveidojusies 1922.g. Satversmes rezultātā. Par pārmaiņu nepieciešamību runāja visi. "Satversme neiet," varēja rakstīt tāda pazīstama avīze kā "Latvis". Nebija arī noslēpums, kur meklējami neapmierinātības cēloņi (valdību nestabilitāte, daudzo partiju strīdi, Saeimas jaukšanās izpildvaras darbībā utt.). Arī daudzas partijas, ieskaitot LZS, runāja par reformu nepieciešamību. Tāpat nebija noslēpums, ka daudzi cilvēki domāja par apvērsumu un citādas kārtības nodibināšanu, piemēram, M.Skujenieks. Starp pēdējiem bija gan nopietni politiķi, gan avantūristi.

2. Apvērsums 1934.gada 15.maijā nekādā ziņā nebija LZS rīkots vai projektēts. Taisni otrādi, daudzi LZS biedri un atbildīgi darbinieki par to neko nezina vai arī izteicās pret šādu rīcību. Neviena no partijas struktūrām nav to apspriedusi, atbalstījusi vai plānojusi. Otrā augstākā

partijas amatpersona – priekšsēža vietnieks A.Klīve, uzzinājis par K.Ulmaņa nodomiem, ir atklāti ieteicis K.Ulmanim meklēt citus legālus ceļus problēmu risināšanai (piemēram, pārmaiņas vēlēšanu likumā). Arī daudzi LZS Saeimas frakcijas locekļi jau labu laiku meklēja iespēju nepieciešamās pārmaiņas realizēt ar Satversmes reformu un noraidīja apvērsumu. Tāpat kā visas citas partijas, arī LZS darbība tika pārtraukta 1934.gada 16.maijā un tās birojs beidza darboties. LZS pārstāvis Saeimas prezidijā – priekšsēdētāja vietnieks K.Pauļuks, tāpat kā citi prezidija locekļi, kādu laiku atradās mājas arestā, lai nevarētu sasaukt sēdi. Pēc apvērsuma vairāki LZS darbinieki, piemēram, deputāti E.Laimiņš, H.Celmiņš u.c., šo rīcību atklāti kritizēja un ieteica mainīt politiku.

3. Tajā pašā laikā daudzi LZS darbinieki aktīvi piedalījās 15.maija apvērsumā – tā plānošanā un īstenošanā. Apvērsumu vadīja, kā minējām, kongresā ievēlētais LZS centrālās valdes priekšsēdis, Ministru prezidents, LZS Saeimas deputāts Kārlis Ulmanis, un tā īstenošanā aktīva loma bija tādiem LZS deputātiem kā ģenerālim Jānim Balodim, Alfrēdam Bērziņam, Vilim Gulbim u.c. Tāpat to atbalstīja daudzi LZS darbinieki un biedri. K.Ulmaņa sastādītajā jaunajā valdībā, kas nekādā ziņā nebija partiju pārstāvju valdība un nebūtu apzīmējama par kaut kādu LZS valdību, tomēr liels iespaids bija LZS darbiniekiem. Ārlietu ministriju līdz V.Muntera iecelšanai, kas bija ģenerālsekretārs, kādu laiku pārvaldīja pats K.Ulmanis, Kara ministriju pārvaldīja ģenerālis J.Balodis (vēlāk partijai tuvu stāvošais ģenerālis K.Berķis), iekšlietas – V.Gulbis, sabiedriskās lietas pēc ministrijas nodibināšanas – A.Bērziņš, zemkopību – sākotnēji J.Kauliņš (no jaunsaimgiekiem), bet ilgāko laiku J.Birznieks. Visi viņi bija redzami LZS darbinieki un politiķi.

Tāpat nav noliedzams, ka pēc 15.maija apvērsuma K.Ulmaņa valdība īstenoja daudzas LZS ieceres un

*Krišjānis Berķis –
ģenerālis, Latvijas
armijas komandieris
(1934 – 1940), aktīvs
1934.gada 15.maija
apvērsuma atbalstītājs*

*Jānis Birznieks –
K.Ulmaņa vadītās
valdības zemkopības
ministrs*

ieskatus. K.Ulmanis centās veidot Latviju nacionālu, daiļu un spēcīgu. Valdības politika bija apzināti pievērsta šādas Latvijas radīšanai. Tāpat tika īstenots daudz no tā, par ko bija teikts LZS programmā. Latvijas saimniecība, ieskaitot lauksaimniecību, piedzīvoja nepieredzētu uzplaukumu, lai gan tam bija dažādi cēloņi, piemēram, saimnieciskās pārmaiņas visā plašajā pasaulē – lielā saimnieciskā krīze bija beigusies. Tādi LZS pasākumi kā mazpulku organizācija strauji uzplauka.

4. K.Ulmaņa autoritatīvais režīms nekādā ziņā nebija demokrātiska iekārta. Tas bija K.Ulmaņa režīms vārda tiešā nozīmē, kur svarīgos jautājumus izšķīra pats K.Ulmanis (vēlāk kā Valsts un Ministru prezidents). Tas bija K.Ulmanis, kurš aicināja un atlaida ministrus un izšķīra politiskos, saimnieciskos un kultūras jautājumus. Šis režīms pretēji Vācijai, Itālijai vai Padomju Savienībai nekad nebija kādas partijas režīms. Kā minējām, LZS bija slēgta, jaunas partijas vai partija netika dibināta un Ulmanis vienmēr noraidīja LZS ģenerālsekretāra J.Druvas atkārtotos aicinājumus atjaunot partiju. Režīms arī nekādi netika leģitimizēts, piemēram, ar tautas nobalsošanu. Jauna Satversme vai Satversmes reforma, kas tika sākotnēji solīta, netika izstrādāta un iedzīvināta. Arī šajā ziņā LZS atbildīgu darbinieku ierosinājumi (Ā.Klīves, J.Baloža u.c.) netika ņemti vērā. Pēdējos gados K.Ulmanis aizbildinājās ar kara tuvošanos, ka nav "īstais laiks".

Kā šos faktus saprast? Varbūt tieši mums, kas dzīvojam XX gs. beigās un redzam plašās pārmaiņas Āzijā un Āfrikā, ir vieglāk saprast K.Ulmaņa pieeju un domāšanu, neka tas varbūt bija viņa laikabiedriem. K.Ulmanis un viņa tuvākie domubiedri, šķiet, saredzēja, ka demokrātijas ilgstošai un normālai pastāvēšanai un attīstībai ir zināmi priekšnoteikumi, kas nav apacejami. Demokrātijas saglabāšanai vajadzīgas trīs lietas:

- a) zināms saimniecisks nodrošinājums un pamats;

b) noteikta politiska stabilitāte, kuras ietvaros cilvēks var plānot un rīkoties;

c) zināmas politiskas tradīcijas un ideāli, kas varbūt nav nekur rakstīti, bet kas tomēr noteic cilvēka izturēšanos un attiecības.

Bez šiem priekšnoteikumiem demokrātija nevarēja pastāvēt, kaut arī Satversme bija labi izstrādāta un ievērota.

Kā minējām, demokrātijai bija nepieciešams drošs saimnieciskais pamats. Ja iedzīvotājiem nepārtraukti jāraizējas par savu eksistenci un jādomā par izdzīvošanu, demokrātijai grūti pastāvēt. Tā ir nepārtraukti atvērta korupcijai, tirgus untumiem, nedrošībai un neskaidrībai. Tāpat nepieciešama bija stabilitāte. Ja valdības mainījās katru gadu un pat vēl biežāk, ja tās varēja zaudēt savu vairākumu katru brīdi un pieprasījums sekoja pieprasījumam, tad neviens nevarēja neko plānot un ilgstoši attīstīt. Valdībai nebija nekādu iespēju valdīt, ja tās galvenās rūpes bija savas leģitimitātes saglabāšana. Nestabilitāte demoralizēja visus iedzīvotājus. Bija arī nepieciešami zināmi nerakstīti ideāli un savstarpējo attiecību normas. Demokrātija var pastāvēt tikai tur, kur cilvēki spējīgi pārkāpt savam egoismam, ja viņiem ir savi nacionāli un humāni ideāli un šie ideāli noteic izturēšanos. Tāpat izšķirošas ir zināmas tradīcijas, kas nav saistītas ar likumiem un noteic politisko dzīvi un attiecības.

K.Ulmanis demokrātisku valsts iekārtu bija redzējis Amerikas Savienotajās Valstīs. Šī pieredze varbūt bija nozīmīgākais elements viņa domāšanā un uzskatos par to, kas ir stabilas demokrātijas pamatā. No otras puses, viņš arī redzēja, kā šo priekšnoteikumu trūkst Latvijā. Latvijā nebija saimnieciskas stabilitātes. Latvija bija karā izpostīta, tās industrija iznīcināta, zemnieki dzīvoja zemnīcās. Latvijā nebija varējušas attīstīties nopietnas demokrātiskas tradīcijas, sabiedriski politiskā pieredze bija neilga, arī ievērojama nacionālā kultūra nebija varējusi veidoties. Rietumu idejas

varbūt bija labas, bet latvietis nebija gatavs tās pieņemt. Arī pirmie vēlētie latviešu pārstāvji (pagastos vai pilsētās) bija tikai XIX gs. otrajā pusē un parlamenta vēlēšanās latvieši bija piedalījušies visai nesen – 1. Krievijas Valsts domē.

Tādi bija K.Ulmaņa uzskati. Doma par reformu viņam radās lielās saimnieciskās krīzes laikā 1929.gadā, kad valdība, parlaments un visa latviešu tauta nespēja, nevarēja vai arī negribēja tikt galā ar nopietnām saimnieciskām problēmām. Tieši šādos apstākļos K.Ulmanim nobrieda domā, ka nepieciešams jauns savādāks cilvēks – latvietis, kurš domā un jūt citādi. Atzīstot šādu Ulmaņa pieeju, mēs varam saprast viņa rīcību un spriest par laikmetu mūsu vēsturē. To arī K.Ulmanis nekad neslēpa un savus mērķus deklarēja atklāti.

Jautājums bija par pārtraukumu mūsu sabiedriski politiskajā dzīvē, lai šāds cilvēks varētu izaugt un izveidoties. Vai nu mēs K.Ulmaņa programmu pieņemam, vai ne, mums ir jābūt objektīviem. No K.Ulmaņa redzesviedokļa bija nepieciešams zināms stabilitātes periods saimnieciskās dzīves uzplaukumam un jaunā cilvēka izaugšanai. To varēja panākt, tikai "Saeimai aizejot uz laiku mājās", valdot Ministru kabinetam, radot reformas un parādot mūsu tautai dzīvi, kāda tā var būt.

Tātad

1) jautājums nav par kaut kādas diktatūras nodibināšanu, bet gan par pārtraukuma periodu; tieši tādēļ K.Ulmaņa nostāja pret saviem pretiniekiem bija ļoti iecietīga: sociāldemokrātu darbinieki saņēma labas pensijas, daudzi palika savās vietās un aizturēšanas laiks Liepājas nometnē ātri beidzās. Ulmanis nebija ne Hitlers, ne Musolini, ne Staļins;

2) reformas skāra visas partijas, jo arī LZS bija nepieciešama jauna un citādi domājoša cilvēka izaugšana; Ulmaņa paša partija nebija izņēmums, jo viņš uzskatīja, ka arī LZS biedriem vajadzīga jauna domāšana un jauna attieksme pret Latvijas problēmām;

3) K.Ulmani sevišķi neinteresēja Satversmes reformas, jo viņš bija nācis pie slēdziena, ka šādas reformas neko nedos, ja nemainīsies cilvēku domāšana; tautas vēlētis prezidents var izrādīties tikpat nespējīgs kā citādi izraudzīts, ja visi domā pa vecam; jautājums bija par vērtībām un nevis formām. Sacītais nenozīmē, ka K.Ulmanis sākotnēji saskatīja ASV labāko modeli demokrātijas attīstībai, taču Latvija arī tam nebija gatava;

4) viņš bija tikai saimnieks pārejas laikam, kamēr izaug jaunais latvietis, un viņa ministri bija tikai sekretāri (kalpi), kas izpilda saimnieka norādījumus periodā, kam vajadzētu beigties;

5) liela uzmanība tika veltīta jaunatnei un bērniem, jo no viņiem vajadzēja izaugt jaunajiem latviešiem. Ir zināms, ka K.Ulmanis ļoti interesējās par lasāmgrāmatu sastādīšanu jaunākajām klasēm;

6) sevišķa vērība bija veltāma patriotiskai audzināšanai. Latvietim bija jābūt lepnam par savu zemi (Lai ligo lepna

*Rīga Tautas vienības
svētku laikā.
1935.g. 15.maijs*

dziesma!), šai zemei jābūt ar mūžīgu vērtību (Tev mūžam dzīvot, Latvija!), tā ir "svēts mantojums", kas ir mūsu tautai, citiem vārdiem, latvietim vajadzēja būt demokrātam kā latvietim. Piemēram, amerikāņu demokrātam nenāk ne prātā staigāt ar citas valsts karogiem, kā tas, piemēram, bija ar mūsu sociāldemokrātiem, kas gāja ar sarkanajiem karogiem. Šajā ziņā mūsu sociāldemokrāti bija nevis sociālisti, par ko cilvēki varēja būt dažādās domās, bet viņu ideāls bija krieviskums, pakļaušanās citai tautai. To varēja pārvarēt nevis likumdošana, bet tikai audzināšana. Šī audzināšana prasīja savu cenu.

Ulmanis savā sirdī bija demokrāts. Viņš pats aktīvi bija piedalījies 1905.g. revolūcijā un cīnījies par brīvu un demokrātisku Latviju. Viņa pagaidu valdības laikā bija notikusi cīņa par Latvijas brīvību. Arī pats Ulmanis bija brīvības cīņu dalībnieks, Lāčplēša kara ordeņa kavalieris. Ulmanis nekad nekaunējās parādīt savu latviskumu. Viņš bija kandidējis visās Saeimas vēlēšanās un ievēlēts. Kā Latvijas dibinātājs viņš sajuta zināmu atbildību par šīs zemes attīstību, tieši tādēļ arī sajuta nepieciešamību rīkoties, lai radītu ilgstošu un pastāvīgu demokrātiju.

Ja mēs kritizējam un vērtējam Ulmaņa valdību, tad mums ir jāsaprot šis laiks.

LZS biedri visumā tomēr apsveica šīs pārmaiņas un atbalstīja Ulmaņa reformas. Tajā pašā laikā vienmēr palika trīs jautājumi. Pirmkārt, tas bija būtiskais jautājums, vai šāda jauna un citādi domājoša latvieša izaugšana vai izaudzinašana bija iespējama un cik daudz laika tam vajadzētu. Pat K.Ulmaņa tuvākie līdzstrādnieki nebija droši, ka tas iespējams vienas paaudzes laikā. Šķiet, ka pat atsevišķi mēģinājumi demokrātiskā virzienā K.Ulmaņa laikā, piemēram, kameru veidošana, neliecināja, ka tas veicams viegli un ātri.

Otrkārt, tas bija jautājums, vai šāda ārkārtēja rīcība bija attaisnojama. Latvijas demokrātiskās tradīcijas nebūt

nebija stipras, un, ja viens izdarīja apvērsumu, to varēja mēģināt arī citi. Ulmanis iekustināja procesu, kura iznākumu nebūt nevarēja paredzēt.

Treškārt, laikam ejot, nebūt nebija skaidrs, kā K.Ulmanis plānoja šā laika beigas.

K.Karulis

2. LZS pēc 1934.gada 15.maija

1934.gada naktī no 15. uz 16.maiju LZS atbildīgo darbinieku un deputātu K.Ulmaņa un J.Baloža vadībā notika valsts apvērsums: valdība izsludināja izņēmuma stāvokli, daļēji ierobežoja valsts Satversmi, pārtrauca Saeimas un politisko partiju darbību. Augstāko varu valstī uzņēmās pārveidotais Ministru kabinets ar Kārli Ulmani kā Ministru prezidentu un ārlietu ministru un ģenerāli Jāni Balodi kā kara ministru. Apvērsuma sagatavošanā aktīvi piedalījās vēl divi LZS deputāti – iekšlietu ministrs

Vilis Gulbis, kuram bija pakļauta policija un aizsargu organizācija, un Alfrēds Bērziņš, kas līdz ar Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru Vilhelmu Munteru palīdzēja izstrādāt apvērsuma norises plānu.

*Vilhelms Munter –
Latvijas valsts ārlietu
ministrs, aktīvs
K.Ulmaņa režīma
atbalstītājs.
1938.gads*

Tā kā ar apvērsumu bija apturēta politisko partiju darbība, likvidējās arī LZS. Uzsverot, ka LZS vairs nepastāv, centrālās valdes priekšsēdētājs K.Ulmanis nevēlējās vairs sasaukt ne frakcijas, ne centrālās valdes sēdi. Tomēr, pakļaujoties frakcijas deputātu vairākuma ierosinājumam, K.Ulmanis 16.maijā ieradās frakcijas sēdē LZS biroja telpās. Sēdē piedalījās arī daži centrālās valdes locekļi. K.Ulmanis informēja par notikušajām politiskajām pārmaiņām un uzsvēra, ka beidzies partiju laiks. Viņš teica – kaut arī pārmaiņas notikušas LZS politiķu vadībā, ne Zemnieku savienībai kā organizācijai, ne arī tās biedriem turpmāk valsts dzīvē nebūs nekādu priekšrocību. Centrālās valdes loceklis Rīgas pilsētas galva H.Celmiņš, kas bieži bija oponentis K.Ulmanim, frakcijas vārdā apsveica K.Ulmani un J.Balodi un izteica pārliecību, ka Latvijā beidzies politiskā haosa laiks un sāksies saimnieciskais un kultūras uzplaukums.

Partijas ģenerālsekretārs J.Druva un biroja vadītājs Pauls Freidenfelds (vēlāk Akots) rūpējās par LZS nodaļu likvidāciju un arhīvu nodošanu. Biroja oficiāli vairs nebija, bet tā telpās Elizabetes ielā vēl divus mēnešus risēja likvidācijas darbs. P.Freidenfelds, kura rīcībā bija plaša informācija ne tikai par partijas nodaļām un to biedriem, bet vispār par valsts, pašvaldību, saimnieciskajiem darbiniekiem visā Latvijā, palīdzēja ar šo informāciju iestāžu pārveidošanā. Aktīvākos un spējīgākos LZS biedrus ieteica par kandidātiem ietekmīgos valsts un pašvaldību posteņos.

Bijušie atbildīgie LZS darbinieki pēc 15.maija aktīvi piedalījās valsts pārveidē.

Valsts prezidents A.Kviesis (1881 – 1944) nebija informēts par valsts apvērsumu. Negribīgi viņš akceptēja notikušās pārmaiņas, bet aktīvi iesaistījās jaunajā valsts politiskajā struktūrā, kad redzēja sabiedrības lielākās daļas atbalstu. Valsts prezidenta pienākumus A.Kviesis

izpildīja līdz 1936.gada 11.aprīlim, kad beidzās viņa otrais amata periods. Pēc tam A.Kviesis darbojās advokatūrā un tiesā (Tiesu palātas priekšsēdētājs). Vairāki bijušie LZS vadošie darbinieki, to vidū 4.Saeimas vicepriekšsēdētājs K.Pauļuks, izteica nožēlu, ka izcilajam politiķim A.Kviesim autoritārajā iekārtā nebija ievērojamāka politiskā loma.

*Alberts Kviesis – Valsts
prezidents (1931 – 1936),
bija opozīcijā K.Ulmaņa
režīmam*

K.Ulmanis (1877 – 1942) pēc attiecīga Ministru kabineta lēmuma 1936.gada 11.aprīlī uzņēmās arī Valsts prezidenta pienākumus un izpildīja tos līdz brīdim, kad padomju okupācijas apstākļos 1940.gada 21.jūlijā par formālo Valsts prezidentu kļuva Augusts Kirhenšteins. Ministru prezidenta amatā A.Kirhenšteins stājās jau 21.jūnijā. Kaut arī katrai valsts dzīves nozarei bija savs atbildīgais vadītājs (ministrs) un K.Ulmanis personiski neuzņēmās nevienas ministrijas vadību, izņemot divus gadus Ārlietu ministriju – līdz 1936.gadam, kad par ārlietu

ministru kļuva Vilhelms Munters, viņš personiski sīki pārraudzīja visu nozaru darbību, dažādās nozarēs ierosināja un izstrādāja daudzus likumprojektus un savās runās arī uzsvēra savu personisko atbildību par valsts dzīves norisēm. Kaut arī K.Ulmanis izmantoja daudzu bijušās LZS vadošo darbinieku atbalstu, viņš tomēr noraidīja partijiskuma principu un iesaistīja atbildīgā darbā arī daudzus citu bijušo partiju biedrus un bezpartijiskos lietpratējus. Piemēram, pirmais Ministru prezidenta biedrs bija agrākās Progresīvās apvienības vadītājs M.Skujenieks, pirmais zemkopības ministrs – Jaunsaimnieku partijas deputāts J.Kauliņš, izglītības ministrs – A.Berga nacionālajam centram tuvu stāvošais profesors L.Adamovičs, valsts kontrolieris – sociāldemokrāts R.Ivanovs.

Jau 1934.gada 16.maija manifestā K.Ulmanis un J.Balodis uzsvēra norobežošanos no partijām; manifestā bija teikts, ka valdība vēlas izveidot Latviju par valsti, "kurā apvienosies krietnam un godīgam darbam visi tautas slāņi un visi zemes novadi stipras bezpartijiskas valdības vadībā".

16.maija manifestā K.Ulmanis un J.Balodis bija solījuši izstrādāt jaunu valsts Satversmi. Risinot šo problēmu, nevarēja izvairīties no jautājuma par partiju lomu nākamajā valsts iekārtā ar Satversmi pamatā. Vairākus gadus K.Ulmanis savās runās nepieskārās jautājumam par Satversmi, bet tas viņu nodarbināja. Kā izteicies prof. K.Dišlers, K.Ulmanis interesējās par Anglijas konstitucionālajām tiesībām un partijām. Atzinīgi viņš izteicās arī par divpartiju sistēmu Amerikas Savienotajās Valstīs. A.Bērziņš savās atmiņās atzīmē, ka K.Ulmanis domājis dibināt Tautas vienības partiju. Sarunā ar bijušo LZS biroja vadītāju P.Freidenfeldu (Akotu) K.Ulmanis runājis par Latvijas patriotu apvienību, ko varētu dibināt uz vairāku bijušo nacionālo partiju pamatiem.

K.Ulmanis interesējās par politisko iekārtu Itālijā, kur līdzās konfederācijām, kas daļēji atbilda Latvijas kamerām, pastāvēja vēlētu deputātu palāta. Iespējams, ka K.Ulmanis domāja par kombinētu politisko iekārtu, kur blakus kamerām politiskajā dzīvē sacenstos divas galvenās partijas kā Anglijā un ASV. Viena no šīm partijām varētu būt strādnieku partija, kuras veidošanā aktīvi iesaistījušās arodbiedrības līdzīgi kā leiboristi Anglijā, par kuriem K.Ulmanis izteicās atzinīgi.

1940.gada 29.februārī "Brīvajā Zemē" bija ievietots K.Ulmaņa inspirēts E.Brastiņa raksts "Jauns vēlētais", kurā runāts par vēlēšanām lauksaimniecības biedrībās un atgādināts K.Ulmaņa 1934.gada 10.augusta runā teiktais, ka Saeima atkal būs, bet cita veida – kas stiprinās tautas vienprātību. Uzmanot 3000 strādnieku pārstāvjus, 1940.gada 7.aprīlī K.Ulmanis teica, ka veidojamajā jaunajā politiskajā iekārtā "arī jūs, strādnieki, savas tautas vidū atradīsiet sev pilnvērtīgu vietu". Šis izteiciens liecina, ka prezidents gribēja veidot politisko sistēmu, kurā būtu arī strādnieku partija.

Ģenerālis J.Balodis, kas no 1925.gada bija Saeimas deputāts un Kara lietu komisijas priekšsēdētājs, jau 1931.gada decembrī uzņēmās kara ministra pienākumus un līdz pat 1940.gadam bija atbildīgs par Latvijas armijas mācībām un apbruojumu. Viņa autoritāte armijā un visā valstī bija ļoti liela. Ar 1936.gada 12.marta likumu J.Balodis kļuva par Ministru prezidenta aizstājēju tā atvaļinājuma vai citas prombūtnes gadījumā, no 1938.gada viņš bija Ministru prezidenta biedrs. Diemžēl, 1939.gadā K.Ulmanim radās lielas domstarpības ar ģenerāli. To pamatā bija vairāki apstākļi. Pirmkārt, J.Balodis aizstāvēja Satversmes atjaunošanu, kaut pārstrādātu, ko K.Ulmanis uzskatīja par priekšlaicīgu. Otrkārt, K.Ulmanis vainoja ģenerāli par Latvijas armijas nesagatavotību militāra konflikta

gadījumā. Treškārt, K.Ulmanis pārmeta ģenerālim pārāk lielu draudzēšanos ar Padomju Savienības diplomātiskajiem un militārajiem pārstāvjiem. Tā ģenerālim J.Balodim 1940.gada 6.aprīlī nācās atstāt kara ministra amatu.

15.maija režīmā ievērojama nozīme bija ģenerālim Jānim Balodim (pirmais no labās) un zemkopības ministram Jānim Birzniekam. 1934.gads

Vairāki bijušie LZS deputāti un centrālās valdes locekļi laikposmā no 1934. līdz 1940.gadam izpildīja atbildīgus pienākumus.

V.Gulbis (1890 – 1941 Sibīrijā), kas piedalījās 15.maija apvērsuma gatavošanā, līdz 1939.gadam bija iekšlietu ministrs. Viņa nopelns bija iekšējās drošības nostiprināšana un pašvaldību darba pārorganizēšana. V.Gulbis noorganizēja jaunu, lielu finansu iestādi – Vispārējo

lauksaimniecības banku – un 1939.gadā kļuva par tās direktoru.

15.maija aktīvais līdzdalībnieks A.Bērziņš (1899 – 1977 ASV) līdz 1937.gadam bija iekšlietu ministra biedrs, pēc tam līdz 1940.gadam sabiedrisko lietu ministrs. Viņš daudz darījis aizsargu organizācijas izveidošanai. A.Bērziņa vadībā tika pārkārtots preses un biedrību darbs; viņš vadīja autoritārās iekārtas propagandas aparātu.

Bijušais deputāts un Ministru prezidents H.Celmiņš (1877–1941 Maskavas Butirku cietumā) bija Rīgas pilsētas galva, pēc tam sūtnis Berlīnē un pēdējos Latvijas neatkarības gados Ārlietu ministrijas padomnieks.

Bijušais ministrs un diplomātiskais darbinieks R.Liepiņš (1890 – 1978 Vācijā) līdz 1935.gadam bija sūtnis Igaunijā, pēc tam Padomju Savienībā un no 1936.gada 7.jūlija Rīgas pilsētas galva (lielvecākais).

Bijušais deputāts, iekšlietu un kara ministrs E.Laimiņš (1882 – 1982 ASV) kļuva par Rīgas pilsētas vecāko un Nekustamu īpašumu valdes priekšnieku.

Bijušais deputāts H.Dzelzītis (1888 – 1943 Sibīrijā) bija Valsts Zemes bankas pārvaldnieks kopš bankas dibināšanas (1922) un ieņēma šo amatu līdz 1940.gadam.

*Hugo Dzelzītis – 4.Saeimas
deputāts, Valsts Zemes bankas
pārvaldnieks*

Bijušais deputāts J.Birznieks (1895 – ?) 1934.gadā kļuva par zemkopības ministra biedru, no 1935.gada – zemkopības ministrs. Viņa vadībā izstrādāti daudzi likumi par lauksaimniecību, to vidū par lauku būvniecību, nodibināts laukstrādnieku dzīvokļu izbūves fonds un uzņēmumi lauksaimniecības ražojumu tirgus organizēšanai, izveidota garantētu cietu cenu sistēma galvenajiem lauksaimniecības ražojumiem, pārkārtota kūdras, ķieģeļu un kaļķu ražošana un tirgus.

Bijušais deputāts J.Mežaraups (1904 – ?) pirmajos autoritārās iekārtas gados bija Sociāli kulturālā departamenta direktors, pēc tam akciju sabiedrības "Kūdra" valdes priekšsēdētājs un direktors.

Bijušais deputāts J.Lejiņš (1897 – 1982 Kanādā) līdz 1940.gadam bija Grāmatrūpnieku slimokases pilnvarnieks.

Bijušais deputāts A.Gailītis (1900 – ?) kļuva par Valkas apriņķa vecāko.

Bijušais deputāts E.Grantskalns (1881 – ?) bija Latvijas Zemnieku bankas padomes priekšsēdētājs, Rīgas Pien-saimnieku savienības valdes loceklis un darbojās arī dažu citu centrālo saimniecības uzņēmumu valdē.

*Eduards Grantskalns –
1.Saeimas deputāts, Latvijas
Zemnieku bankas padomes
priekšsēdētājs*

Bijušais deputāts Ā.Klīve (1888 – 1974 ASV) darbojas Latvijas Bankas padomē kopš bankas dibināšanas un arī 1934. – 1940.g. bija bankas padomes priekšsēdētājs.

Bijušais deputāts un Saeimas vicepriekšsēdētājs K.Pauļuks (1870 – 1945) bija advokāts Jelgavā un vienlaikus Latvijas Bankas juriskonsults.

Bijušais Lizuma pagasta vecākais un lauksaimniecības biedrības priekšnieks R.Dzērve (1886 – 1942 Sibīrijā) noorganizēja un vadīja Latvijas Lauksaimniecības kameru – galveno lauksaimniecības veicināšanas, agronomiskās palīdzības un lauksaimniecības nozaru pārraudzības iestādi valstī. Viņa vadībā pārkārtoja agronomisko palīdzību, ierīkoja paraugsaimniecības, pētīja lauku darbu racionalizācijas un mehanizācijas iespējas, paplašināja lopkopības, dārzkopības un mājturības pārraudzību, pārorganizēja lauksaimniecības biedrību un kooperatīvo organizāciju darbu, paplašināja un izveidoja mazpulku organizāciju. R.Dzērve bija arī Zemes bankas padomes priekšsēdētājs.

Agronoms K.Saliņš (1893–1969 ASV), bijušais Zemkopības ministrijas lopkopības nodaļas vadītājs, piedalījās Latvijas Lauksaimniecības kameras organizēšanā un kļuva par kameras ģenerālsekretāru. Viņš bija žurnāla "Latvijas Lauksaimnieks"¹ atbildīgais redaktors un K.Ulmaņa vadītā iknedēļas izdevuma "Zemes Spēks" ("Brīvās Zemes" pielikums) redaktors.

LZS rindās bija daudzi zinātnieki. Pēc 1934.gada 15.maija viņi aktīvi piedalījās kultūras un saimnieciskajā darbā. Lielākoties tie bija Lauksaimniecības fakultātes (vēlāk Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas) mācību spēki un Lauksaimniecības kameras atbildīgi darbinieki, piemēram, profesors Jānis Vārsbergs, Lauksaimniecības akadēmijas pirmais rektors profesors Pāvils Kreišmanis (Kvelde), vecākais docents Pēteris Kulitāns un Latvijas Mājturības institūta direktore Olga Kulitāne.

Vēsturnieks profesors Augusts Tentelis (1876 – 1942 Sibīrijā) no 1935. līdz 1938.gadam bija izglītības ministrs, organizēja Latvijas Vēstures institūtu un bija tā direktors. Ar šo institūtu lika pamatu iecerētajai Latvijas Zinātņu

akadēmijai. Valodnieks un vēsturnieks Arnolds Speke (1887 – 1972 ASV) bija Latvijas sūtnis Itālijā, Grieķijā, Bulgārijā un Albānijā.

Kopš LZS dibināšanas tās aktīvs biedrs un ideoloģijas veidotājs bija dzejnieks Edvarts Virza (Liekna, 1883 – 1940). Arī pēc 1934.gada viņš aktīvi piedalījās Latvijas kultūras dzīvē, dažus gadus bija Izglītības ministrijas kultūras referents, bet pēdējos dzīves gadus veltīja tikai dzejai un kaismīgai publicistikai.

Pēc 1934.gada aktīvi darbojās arī vairāki bijušie LZS organizatoriskā darba veicēji. Ģenerālsekretārs J.Druva (1882 – 1950 ASV) turpināja "Brīvās Zemes" atbildīgā redaktora pienākumus un izveidoja šo laikrakstu par vienu no plašākajiem preses izdevumiem. Viņš bija arī Latvijas Preses biedrības priekšnieks. Šo amatu veicot, J.Druva panāca Siguldas Rakstnieku pils pārbūvi un izveidošanu par vienu no modernākajām un skaistākajām atpūtas celtnēm Latvijā. J.Druva noorganizēja Latvijas Rakstu un mākslas kameru un bija tās priekšsēdētājs. Šo amatu pildot, viņš vadīja Latvijas Kultūras padomes pirmo sesiju.

J.Druva bija viens no bijušajiem LZS darbiniekiem, ar kuru prezidents K.Ulmanis regulāri apspriedās par jauniem likumprojektiem un citiem ierosinājumiem kultūras un saimnieciskajā dzīvē. J.Druvam un bijušajam LZS biroja vadītājam P.Freidenfeldam (Akotam, 1903 – 1991) bija liela ietekme kandidātu izraudzīšanā atbildīgiem pienākumiem, sevišķi jaundibināmās organizācijās un uzņēmumos.

Viens no tuvākajiem K.Ulmaņa līdzstrādniekiem bija aktīvais LZS darbinieks Fricis Ansons (1899 – 1942 Sibīrijā). Viņam bija lielas spējas organizēt jaunus saimnieciskos uzņēmumus. Ar lielu veiksmi viņš izveidoja un kā direktors rīkotājs vadīja vairākus saimnieciskos uzņēmumus kultūras novadā: spiestuvi a/s "Rota", kas kļuva par lielāko grāmatniecības uzņēmumu Latvijā, izdevniecību a/s

"Zeme" kas izdeva laikrakstus "Brīvā Zeme", "Rīts", "Tēvijas Sargs" un žurnālu "Sējējs", paju sabiedrību "Zemnieka domas" ar grāmatu apgādu un veikalu.

3. Kameru sistēma

Laikposmā no 1934. līdz 1940.gadam notika radikālas pārmaiņas valsts pārvaldes sistēmā un daudzās saimniecības un kultūras nozarēs, un visu šo pārmaiņu galvenais rosinošais un virzošais spēks bija speciālisti — bijušie LZS biedri.

Viens no lielākajiem pasākumiem pārvaldes sistēmas jaunveidošanā bija nozaru un profesiju pārstāvniecību radīšana kameru veidā. Tām daļēji vajadzēja aizstāt vēlētu parlamentu, bet galvenokārt izveidot un vadīt nozaru strukturālās vienības.

Kā pirmo 1934.gada 21.decembrī nodibināja Tirdzniecības un rūpniecības kameru, kuras uzdevums bija pārstāvēt šo nozaru intereses valsts un pašvaldību iestādēs un starptautiskajās attiecībās. Kamerai bija pakļautas tirgotāju, rūpnieku un namsaimnieku biedrības. Kamera sastāvēja no 120 locekļiem; 90 ievēlēja biedrības, pārējos iecēla attiecīgais ministrs.

Līdzīga rakstura bija pārējās trīs saimniecības kameras — Lauksaimniecības kamera (dibināta 1935.gada 29.martā), Amatniecības kamera (1935.gada 30.decembrī) un Darba kamera (1936.gada 7.maijā).

Kultūras un brīvo profesiju nozarēs nodibināja divas kameras — Rakstu un mākslas kameru un Profesiju kameru (1938.gada 5.maijā). Četras saimniecības kameras izveidoja Valsts saimniecības padomi, divas pārējās — Kultūras padomi.

Kaut arī padomēm nebija likumdošanas tiesību, to pilnvaras bija ļoti lielas — gan likumprojektu izstrādāšanā, gan kamerām pakļauto nozaru darba regulēšanā (ar

noteikumiem, instrukcijām). Amatpersonu iecelšanu kamerās pakāpeniski aizstāja vēlēšanas.

4. Saimnieciskā dzīve

Viens no galvenajiem virzieniem saimnieciskās dzīves rosināšanā un attīstīšanā bija spēku un līdzekļu koncentrācija. Apvienoja viena profila centrālbiedrības un savienības (piemēram, piensaimniecībā). Apvienoja arī svarīgāko eksporta preču izvedējas organizācijas. Piemēram, sviesta eksportu koncentrēja vienā centrālajā organizācijā, kamēr līdz tam ar šo eksportu nodarbojās vairākas firmas. Ar jauno organizāciju uzlabojās sviesta kvalitāte un ārzemēs pacēlās eksportētā sviesta cena. Līdzīgi pasākumi bija arī citās eksporta (un importa) nozarēs.

Liela saimniecisko spēku koncentrācija notika kredītsaimniecībā. 1935.gadā tika nodibināta Latvijas kredītbanka ar 40 miljonu latu lielu pamatkapitālu. Šī banka pārņēma vairākas grūtībās nokļuvušas kredītiestādes un piedalījās daudzu jaunu centrālo saimniecisko uzņēmumu dibināšanā.

1937.gadā izdots likums par kopdarbības sabiedrībām un to savienībām panāca lielas pārmaiņas kooperācijā. Krājaizdevu sabiedrības noguldījumiem bija valsts garantija (radot īpašu valsts drošības fondu), tāpēc strauji pieauga noguldījumi. Likums regulēja arī patērētāju biedrību, piensaimnieku sabiedrību un apdrošināšanas sabiedrību darbību. Tika nodibināta centrālā savienība "Turība", kuras uzdevums bija veicināt valsts lauksaimnieciskās politikas uzdevumu risināšanu, piemēram, regulējot cenas.

Uzskatot, ka galvenais valsts saimnieciskās dzīves pamats ir lauksaimniecība, K.Ulmaņa vadītā valdība sevišķu uzmanību veltīja lauksaimnieciskās ražošanas kāpināšanai. Realizējot vairākus pasākumus, no kuriem

liela nozīme bija valsts noteiktajām stabilajām iepirkuma cenām, strauji pieauga laukaugu ražas un pienesaimniecības produktivitāte. Ja laikposmā no 1923. līdz 1927.gadam labību caurmēra raža gadā bija 771 000 t, tad laikposmā no 1934. līdz 1938.gadam – 1 245 000 t. Aramzemes platība no 1 948 000 ha (1929.g.) pieauga līdz 2 187 000 ha (1938.g.). Palielinājās arī lopbarības ražošana. Laikposmā no 1923. līdz 1927.gadam āboliņa siena caurmēra raža gadā bija 849 000 t, bet laikposmā no 1934. līdz 1938.gadam 1 427 000 t. Palielinājās mājlopu skaits, pieauga lopkopības produkcija. Pieaugusi lauksaimniecības produkcija deva iespēju pārtraukt maizes labības ieviešanu no ārzemēm; pat vēl vairāk: Latvija sāka eksportēt diezgan daudz maizes labības. 1934.gadā to eksportēja par 4,7 miljoniem latu, 1938.gadā – par 16,7 miljoniem latu. Sviesta eksporta vērtība no 14,4 miljoniem latu (1934.g.) pieauga līdz 54,3 miljoniem latu (1938.g.). Eksportētā bekona vērtība tajā pašā laikā pieauga no 2,4 miljoniem latu līdz 3,9 miljoniem latu.

Nodrošinot Latvijas iedzīvotājus ar pašu zemē ražoto pārtiku un daudzām rūpniecības izejvielām, kā arī palielinot eksporta preču ražošanu, izdevās likvidēt iepriekšējos gados regulāro ārējās tirdzniecības negatīvo bilanci. Ja vēl 1934.gadā imports pārsniedza eksportu par 9,6 miljoniem latu, tad 1937.gadā eksports pārsniedza importu par 29,5 miljoniem latu! Pozitīvu ārējo bilanci izdevās saglabāt pat 1939.gadā, kad vairākas Eiropas valstis kara draudu vai sākušās karadarbības dēļ samazināja ievadumus no Latvijas.

Saimnieciskās dzīves rosības pieaugums vairoja tautas nacionālo ienākumu, kopš 1934.gada tas pieauga katru gadu. 1934.gadā nacionālais ienākums bija 896,8 miljoni latu, 1938.gadā – 1256 miljoni latu. Tas ir, viena iedzīvotāja ienākums pieauga no Ls 462 uz Ls 637. Tas ir labākais šā laikposma dzīves uzlabošanās rādītājs.

5. Kultūras dzīve

Kultūras dzīvē pēc 1934.gada 15.maija bija daudzi pārkārtojumi. To mērķis bija ne tikai aktivizēt kultūras dzīvi, bet jo sevišķi veicināt latviešu nacionālo kultūru. To veicināja, piemēram, likums par valsts valodu, ko pieņēma 1935.gada 5.janvārī un kas noteica latviešu valodas obligātu lietošanu valsts un pašvaldību iestādēs un regulēja valsts valodas tiesības arī citos lietošanas novados. Tas bija pirmais likums par valsts valodu, ko pieņēma neatkarīgajā Latvijā.

Pārgrozījumi Izglītības ministrijas iekārtas likumā (1934.gada 12.jūlijā) ietvēra sevī jaunus uzdevumus skolām, radija vienotu un centralizētu skolu pārvaldi un noteica skolotāju izglītības cenzu. (Vidusskolu skolotājiem bija jābūt ar augstāko, pamatskolu skolotājiem – vismaz ar vidējo izglītību.) Sevišķu uzmanību pievērsa jaunu skolu ēku celšanai laukos.

Jaunais likums par Kultūras fondu ievērojami palielināja Kultūras fonda ienākumus, tāpēc bija iespējams piešķirt lielākus pabalstus kultūras pasākumiem, lielākas prēmijas kultūras darbiniekiem. Gadā piešķirto pabalstu un prēmiju summa sasniedza pusotru miljonu latu.

Kultūras fonda ietvaros realizēja K.Ulmaņa 1935.gada 28.janvāra Draudzīgo aicinājumu. Tam bija ļoti lieli panākumi: pateicoties šim aicinājumam, skolas un biedrības piecu gadu laikā saņēma gandrīz 2 miljonus grāmatu (līdz 1939.gada 1.septembrim – 1 675 000 grāmatu), 200 klavieres, vairāk nekā 1500 gleznas. Kultūras fonda pārorganizēšanā un Draudzīgā aicinājuma realizēšanā daudz darīja Kultūras fonda darbvedis, bijušās LZS biedrs Jānis Celms.

Vispārējā kultūras uzplaukumā, bet jo sevišķi pēc Draudzīgā aicinājuma palielinājās rosība grāmatniecībā: palielinājās izdoto grāmatu skaits, to metieni un apjoms.

Ja 1932.gadā Latvijā izdeva 797 grāmatas, tad 1936.gadā – 1601. Grāmatas kļuva apjomīgākas: 1928.gadā vienas grāmatas caurmēra apjoms bija 7,4 loksnes, 1938.gadā – 10,2 loksnes.

1937.gadā nodibināja Tēvzemes balvas fondu, no kura katru gadu piešķīra 50 000 latu. Tēvzemes balva bija augstākā atzinība mākslas, zinātnes un izglītības darbiniekiem.

Kā jau minēts, 1936.gadā tika likts pamats Latvijas Zinātņu akadēmijai – nodibināja Latvijas Vēstures institūtu. Tam sekoja Zemes bagātību pētīšanas institūts. Veicinot augstākās izglītības iestāžu attīstību, 1938.gadā nodibināja Jelgavas Lauksaimniecības akadēmiju. Valsts budžetā palielināja līdzekļus augstākās izglītības iestādēm. Ar likumu noteica, ka mācību spēki pēc sešiem darba gadiem vienu gadu var veltīt tikai zinātniskajam darbam, saņemot pilnu algu. Ar lielu valsts piemaksu – Ls 100 000 gadā – darbojās Latvijas Universitātes mācību grāmatu apgāds.

Sekmīgu studiju nodrošināšanai katram studentam bija tiesības uz aizdevumu no Stipendiju fonda – Ls 80 mēnesī.

Dzīves jauncelsmē iesaistījās visa tauta, sarosījās visi novadi. Lieli nopelni šai jauncelsmē, jaunu pasākumu ierosināšanā un dzīves augšupcelšanā bija agrākajiem LZS biedriem.

¹ *Laikraksts (žurnāls) "Latvijas Lauksaimnieks" 1920 — 1940.*

IV nodaļa

Latvija un latviešu zemnieki baigajā gadā (1940 – 1941)

1940.g. 16.jūnijā Latvija saņēma Padomju Savienības ultimātu. Tajā Latvijas valdībai bija izvirzītas kategoriskas prasības: nekavējoties sastādīt Latvijā tādu Ministru kabinetu, kas būtu spējīgs un gatavs nodrošināt padomju – latviešu savstarpējās palīdzības pakta (PSRS – Latvijas 1939.g. 5.oktobra līgums, t.s. bāzu līgums) godīgu ieviešanu dzīvē. PSRS arī pieprasīja bez kavēšanās nodrošināt neierobežotu padomju karaspēka daļu brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā, lai tas varētu kontrolēt svarīgākos centrus un nodrošināt PSRS – Latvijas savstarpējā pakta izpildi.

Ministru kabinets K.Ulmaņa vadībā 16.jūnijā pulksten 22 pieņēma lēmumu pakļauties visām PSRS prasībām. Nākamajā dienā sekoja Ministru prezidenta K.Ulmaņa paziņojums, ka valdība atkāpjas, bet Valsts prezidents turpinās pildīt savus pienākumus: "Es palikšu savā vietā, jūs palieciet savā." Jautājums par iespējamo bruņoto pretestību valdībā netika apspriests, jo iekšpolitiskā un ārpolitiskā situācija 1940.g. vasarā Latvijai nebija labvēlīga. Jau pirms laba laika (1939.g. 1.septembrī) bija sācies Otrais pasaules karš un Latvija bija palikusi viena aci pret aci ar lielo austrumu kaimiņu. Nekāda reāla ārvalstu palīdzība agresijas gadījumā nebija gaidāma.

Lai nomierinātu satraukto sabiedrību, K.Ulmanis radiatorunā 17.jūnija vakarā paziņoja: padomju karaspēka ienākšana Latvijā "notiek ar valdības ziņu un piekrišanu". Iekšlietu ministram K.Veidniekam šajā sarežģītajā situācijā bija uzticēts nodrošināt kārtību un drošību valstī. Latvijā tika izsludināts ārkārtējs stāvoklis.

1940.g. 18.jūnijā Rīgā ieradās PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieks Andrejs Višinskis. Viņam bija uzticēta Latvijas okupācijas pārraudzība un virsvadība. Tūlīt arī sākās jaunās Latvijas valdības veidošana. A.Višinskis sāka sarunas ar K.Ulmani, A.Čēniņu, Ansi Buševicu un citiem politiķiem. Jau 20.jūnijā Valsts

prezidenta kanceleja paziņoja jaunās valdības sastāvu. Par Ministru prezidentu tika apstiprināts Augusts Kirhenšteins.

Nākošajā dienā, t.i., 21.jūnijā, A.Kirhenšteina valdība sāka savu darbību. Pirmo valdības sēdi atklāja Valsts prezidents K.Ulmanis un novēlēja tai panākumus daudzo sarežģīto problēmu risināšanā, sevišķi uzsverot labu un draudzīgu attiecību uzturēšanu ar Padomju Savienību. Tajā pašā dienā tika pasludināta politisko ieslodzīto amnestija. Aktīvu darbību sāka Latvijas Komunistiskā partija (LKP). Sākās strauja gatavošanās Latvijas pilnīgai iekļaušanai PSRS sastāvā.

1940.g. 1.jūlijā LKP paziņoja, ka Latvijas tālāka attīstība nav iespējama bez ciešas sadarbības ar Padomju Savienību: "Kopā un roku rokā ar Sociālistisko Padomju Republiku Savienību." 4.jūlijā tika pieņemts likums par Saeimas vēlēšanām un nosūtīta pirmā Latvijas valdības pateicības telegramma Josifam Staļinam. Notikumi Latvijā sāka risināties ļoti strauji. 14. un 15.jūlijā tika izsludinātas Saeimas vēlēšanas.

LKP organizēja Darba tautas bloku. Tā pamatlozungi: "Par mieru, par maizi, par tautas brīvību." Bloka kodolu veidoja komunisti: Jānis Kalnbērziņš, Žanis Spure, Olga Auguste u.c. Komunistu blokam radās arī alternatīva, proti, atsevišķi bijušo pilsonisko partiju politiķi izveidoja Demokrātisko bloku. Tā priekšgalā bija Atis Kēniņš, ģenerālis Jānis Balodis, Valdemārs Zamuels, Hugo Celmiņš, Mintauts Čakste u.c. Bloks bija par brīvu, neatkarīgu, demokrātisku Latviju. Taču Demokrātiskā bloka sarakstu nepielaida Saeimas vēlēšanās un tā redzamākos pārstāvjus drīz vien apcietināja.

Tūlīt pēc Saeimas vēlēšanām tika paziņots, ka par Darba tautas bloku nobalsojuši 97,8% vēlētajū. Tie bija izteikti piefrizēti, padomju labāko tradīciju garā noformēti vēlēšanu rezultāti. Varēja sākties nākošais Latvijas

sovjetizācijas posms. 19.jūlijā Ministru kabinets pieņēma lēmumu, ka ar jaunievēlētās Saeimas sanāksšanas brīdi – 21.jūliju – Valsts prezidenta pienākumus uzņemas A.Kirhenšteins. K.Ulmanis nodeva savas Valsts prezidenta pilnvaras 21.jūlijā pulksten 12. Nākamajā dienā K.Ulmani deportēja uz Maskavu. 21.jūlijā Saeima pasludināja padomju varas nodibināšanu Latvijā. Vilis Lācis savukārt ierosināja Saeimai pieņemt lēmumu par Latvijas PSR iestāšanos Padomju Savienībā. PSRS Augstākā padome to akceptēja 5.augustā.

Latvijā 1940.g. jūlija otrajā pusē sākās strauja valsts iekārtas, tautsaimniecības un ideoloģijas pārkārtošana atbilstoši Padomju Savienības modelim. Saeima savā otrajā sēdē pieņēma deklarāciju par banku un lielo rūpniecības uzņēmumu nacionalizāciju. Tai tika pakļauti visi uzņēmumi, kuros bija 10 un vairāk darbinieku. Par t.s. tautas valdības rīcības programmu agrārajā jautājumā kļuva LKP tēzes: "Konfiscējami valsts un tautas ienaidnieku un nodevēju īpašumi. Tāpat konfiscējami lauku lielsaimnieku īpašumi, atstājot viņu pašu vajadzībām zemi un ēkas vidējas saimniecības apmēros. Konfiscētā zeme sadalāma bezzemniekiem un sīkzemniekiem. Nedrīkst uzspiest zemniekiem kolektivizāciju pret viņu gribu."

1940.g. 22.jūlijā Saeima pieņēma deklarāciju par zemes pasludināšanu tautas īpašumā: "Vadoties no darba zemniecības dzīvības interesēm un izteicot visas tautas gribu, Saeima pasludina zemi ar tās bagātībām, mežiem, ezeriem un upēm par visas tautas īpašumu." Ar šo Saeimas lēmumu visa zeme tika nacionalizēta, pārvērsta par valsts īpašumu, bet zemniekus pasludināja par zemes lietotājiem.

1940.g. 29.jūlijā tika pieņemts "Likums par zemi". Tas paredzēja izveidot valsts zemes fondu, kurā iekļāva visas līdzšinējās valsts zemes, visas baznīcu, draudžu, klosteru zemes. Fondā tāpat ieskaitīja lielsaimniekiem atsavinātās zemes, kā arī t.s. tautas ienaidnieku un spekulantu zemes.

Likums paredzēja, ka vienas zemnieku saimniecības lietošanā nedrīkst nodot vairāk par 30 ha zemes. Latvijas PSR zemkopības ministrs Jānis Vanags uzskatīja, ka sāktā agrārā reforma varētu turpināties kādus piecus gadus.

Zemi 1940.g. nogalē bija pieprasījuši ap 150 000 cilvēku. Valdība nolēma, ka jāveido līdz 10 ha lielas jaunsaimniecības. Zemi saņēma ap 51 760 agrāko bezzemnieku, 23 000 sīkzemnieku ieguva zemes piegriezumus. Zemes reforma apmierināja aptuveni pusi no visiem zemes pieprasītājiem. Latvijā sāka veidoties padomju jaunsaimnieku slānis. Jaunsaimniecības saņēma aktus par zemes nodošanu darba zemnieku lietošanā, nevis īpašumā. Valdība arī atcēla zemes parādus, kas bija agrāk radušies, zemi pērkot no privātpersonām un juridiskām personām, ja zemes ieguvējs pats šo zemi apstrādāja.

Padomju agrārā reforma Latvijā 1940. – 1941.gadā it kā radīja zemniekiem priekšstatu, ka nekāda piespiedu kolektivizācija nedraud. To vairākkārt arī uzsvēra zemkopības ministrs J. Vanags. Taču patiesībā veidojās kurss uz sociālistisko pārkārtojumu pakāpenisku sagatavošanu laukos: zemes privātīpašuma likvidāciju, lielo, tirgum ražojošo saimniecību ierobežošanu, mašīnu un traktoru staciju (MTS) dibināšanu. 1941.g. pavasara sējas laikā Latvijā jau darbojās 50 MTS. Šajā laikā bija vērojama arī administratīvo metožu ieviešana lauksaimniecības vadīšanā. Partija un valdība zina, kad, kā, kur un cik jāsēj un kad, kas jānovāc. Piemēram, 1940.g. 29.augustā Latvijas PSR valdība un LKP CK nolēma, ka ziemāju sēja jāpabeidz ne vēlāk kā 15.septembrī. Pagastu valdēm uzdeva stingri kontrolēt sēšanas gaitu un tos, kas nepilda šo rīkojumu, nodot tiesai. Uzdeva arī sēt obligātos kultūraugus (koksagīzu).

1941.g. 24.janvārī LKP CK birojs pieņēma lēmumu organizēt deviņas padomju saimniecības ar 280 – 885 ha platību. 14.maijā sekoja nākamais lēmums par vēl 18

padomju saimniecību izveidi. Šajā laikā arī sākās pastiprināta padomju kolhozu priekšrocību slavēšana. LKP CK otrais sekretārs Ž.Spure 1941.g. martā aicināja laukos veidot zemes kopapstrādes sabiedrības, ko varēja uzskatīt par kolhozu priekštečiem. 17.jūnijā LKP avīze "Cīņa" rakstīja, ka Abrenes apriņķa Augšpils pagastā nodibināts Staļina kolhozs.

1941.g. 31.martā valdība noteica obligātās labības, piena, gaļas, vilnas un kartupeļu nodevas. Piena nodeva svārstījās no 40 līdz 110 litriem gadā saimniecībām līdz 5 ha. Par obligātajām nodevām valsts maksāja aptuveni pusi no iepirkuma cenas. Zemniekiem tās bija ļoti neizdevīgas. Valsts obligātās piegādes 1941.g. rudenī bija ap 25% no visas tā gada ražas. Pārkārtota tika arī nodokļu sistēma, ieviešot jaunu lauksaimniecības ienākumu nodokli. Saimniecībām, kas izmantoja algotu darbaspēku, nodokli palielināja vēl par 25 – 50%.

Visu šo pasākumu rezultātā situācija Latvijas lauksaimniecībā pasliktinājās. It īpaši cieta lauku turīgie un vidējie zemnieki. Viņi arī 1940. – 1941.g. visvairāk izjuta padomju agrārās reformas smagumu un uzņēma tās sitienus.

Sevišķi smagi Latvijas tauta un zemnieki cieta 1941.g. 13. un 14.jūnija staļiniskajās deportācijās. Šajā laikā uz Sibīriju administratīvā kārtā izsūtīja 5520 ģimenes. Kopumā deportācijas skāra vairāk nekā 20 000 cilvēku. Izvešanas notika nelikumīgi, bez tiesas sprieduma. Visvairāk cieta Ventspils, Kuldīgas, Bauskas un Aizputes apriņķa iedzīvotāji, kur deportācijas skāra 13 un vairāk cilvēkus no 1000. Par akcijas īpašo nežēlību liecina tas, ka izsūtāmo ģimeņu vīri tika atšķirti no savām sievām un bērniem, 22,1% no visiem izsūtāmajiem bija bērni, jaunāki par 16 gadiem. Aptuveni 60,8% no deportēto skaita bija lauku iedzīvotāji. Šajās akcijās ļoti cieta Zemnieku savienības valstsvīri un viņu ģimenes. Padomju Savienībā

gāja bojā Valsts prezidents, LZS priekšsēdētājs K.Ulmanis, H.Celmiņš, J.Birznieks, H.Dzelzītis, V.Gulbis un daudzi daudzi citi.

Kopumā pirmajā padomju varas gadā Latvijā cieta (nošauti, deportēti, apcietināti) ap 35 000 cilvēku. Materiālie zaudējumi tautsaimniecībai bija ap 20 miljoni latu. Ne velti tauta to nosauca par baigo gadu. Tas uz ilgu laiku atstāja dziļas un nedzīstošas brūces.

1941.gada 22.jūnijā vācu karaspēks iebruka Latvijā. Arī mūsu zeme tika ierauta Otrajā pasaules karā. Daļa Latvijas sabiedrības ar cerībām sagaidīja vācu varu, jo domāja, ka tā atjaunos Latvijas valstiskumu, atdos nacionalizētos īpašumus. Taču viņu cerības nepiepildījās.

Latviešu zemnieki nacistu
okupācijas laikā
(1941 - 1945)

V nodaļa

Latviešu zemnieki nacistu okupācijas laikā (1941 – 1945)

Nacisti jau pirms Vācijas un Krievijas kara sākuma 1941.gadā bija izplānojuši likvidēt Latvijas gruntniecību un Latvijas valsts neatkarību. 1941.gada 20.jūnija slēgtajā sēdē par austrumu politiku A.Rozenbergs paziņoja, ka "kolektīvā saimnieciskā sistēma pamatos netiek daudz mainīta. [...] Katrs valstiskums vai autonomija ir un arī turpmāk tiks liegta." Taču šī okupācijas politika bija zināma tikai nacistu virsslāņiem. To slēpa no latviešu tautas, aicinot uz sadarbību. Līdz ar nacistu sagatavotajiem un iesūtītajiem latviešu tautas kolaboracionistu vadītājiem (nacistu terminoloģijā "galvas uzlikšana") sākumā okupāciju atbalstīja plašas iedzīvotāju aprindas, priecājoties par atbrīvošanu no komunistu okupācijas un viņu briesmu darbiem.

Latviešu Zemnieku savienības biedru attieksme pret nacistu okupācijas varu kopumā iedalāma divos posmos. Pirmajā posmā bija novērojama atklāta vēlēšanās sadarbīties, lai atjaunotu Latvijas valsti, partijas, parlamentu, naudu. Otrajā posmā, sākot no 1943.gada, LZS biedru lielākā daļa, redzot, ka nacistiem neinteresē ne Latvijas valsts, ne latviešu zemniecība, centās nelegāli cīnīties par Latvijas valsts atjaunošanu, aktīvi piedaloties Latvijas Centrālās padomes (LCP) darbā.

Sākumā Rīgā palikušie LZS vadošie darbinieki maldīgi domāja, ka nacistu okupācijas paspārnē atjaunosies neatkarīgā Latvija, un steigās atjaunot LZS darbību. Ā.Klīve, E.Laimiņš, J.Vagners, A.Klāvs un J.Druva izveidoja iniciatīvas grupu, kas 1941.gada 1.jūlijā paspēja izdot saīsinātu "Brīvās Zemes" numuru. Taču šis numurs tā arī palika pēdējais, jo jau vasarā iznāca nacistu organizētā "Tēvija". 1941.gada 2.jūlijā LZS partijas grupas sanāksmē ieradās vācu kara komandantūras pārstāvis un paziņoja, ka avīžu izdošana ar bijušajiem nosaukumiem nav ieteicama, "Brīvās Zemes" izdošana apturēta un jebkāda partijas darbība aizliegta. Izteiktas domas, ka šis

Brīvā Zeme

LATVIEŠI UN LATVIETES! VISI LATVIJAS LOJĀLIE PILSOŅI!

Sarkanarmija ar visiem saviem dienderiem, ar partiju un visām komunistu laupītāju bandām padzīta no latviešu zemes uz visiem laikiem.

1941. gada 1. jūlijs

Šī armija, nožēlojama un satriekta, tagad bēgpānīkā nomūsu zemes. Latvieši, nenogaliniet šos nožēlojamus cilvēkus, atbrūņojiet viņus un saņemiet gūstā, un tikai tur, kur pret jums vērsas kāda pretestība, to tūda! nekavējoties ar visu stingrību novēršat. Latvieši, ieņemiet tagad visus svarīgākos punktus, milicijas iecirkņus pilsētās, telefonu centrāles un pagastu valdes laukos.

Dievs, svētī Latviju!

*Fragments no atjaunotā LZS laikraksta "Brīvā Zeme".
Rīgā. 1941.g. 1.jūlijā*

aizliegums noticis pēc pārkoņkrustiešu iniciatīvas, kuri toreiz cerēja uz pirmo vietu starp Latvijas politiskajiem nogrupējumiem.

1941.gada 11.jūlijā latviešu organizāciju sēdē A.Valdmanis paziņoja, ka kompetentās Lielvācijas iestādes latviešu pašpārvaldes lietu kārtošānai nozīmējušas ģenerāli O.Dankeru, pulkvedi A.Plensneru, virsleitnantu V.Deglavu un prāvestu V.Sanderu. Sēdē bez A.Valdmaņa piedalījās G.Celmiņš (Pārkoņkrusts), A.Šilde (Pārkoņkrusts), ģenerālis V.Tepfers, kā arī V.Deglavs un A.Plensners. Sēde pilnvaroja A.Valdmani, G.Celmiņu un V.Deglavu pārstāvēt latviešu intereses Berlīnē.

Vācu okupācijas varas iestāžu pārstāvi 5. Kurzemes novada dziesmu svētkos. Trešais no labās pirmajā rindā O.Dankers – iekšlietu ģenerāldirektors. 1943.g. 27.jūnijs

Daļa latviešu kompradorās pilsonības turpināja sadarbību ar nacistiem, atbalstot iekarotājus arī tad, kad tautai atklājās nacistu noziedzīgie plāni. Jau nacistu okupācijas sākumā komunistu laikā novērotā nežēlība radīja jaunu nežēlību pret palikušajiem komunistu okupācijas laika darbiniekiem un jo sevišķi pret ebrejiem. Nav zināms, ka latviešu saimnieciskās, sabiedriskās vai garīgās organizācijas būtu nosodījušas holokaustu. Tādēļ jāatzīmē LZS biedra K.Pauļuka aicinājumu nosodīt nacistu rīcību pret jūdiem. Lielākā daļa nacistu okupācijas pretinieku nacistu izdarības nosodīja klusībā. Taču daudzi arī sadarbojās ar nacistiem.

Jau 1941.gada 10.augustā Rīgas policijā bija sākuši strādāt 174 virsnieki un 2799 apakšvirsnieki un ierindnieki, Madonā – 99, Vecgulbenē – 193, Tukumā – 638

cilvēki. Piesaistīt latviešus okupācijas varai nacisti centās ar ideoloģiskām mahinācijām.

Nacistu okupācijas laikā Zemnieku savienība okupācijas varas slepenpolīcijas ziņojumos tika raksturota kā "angļu – amerikāņu židiskā kapitālisma" balstītās Ulmaņa kliķes sastāvdaļa. Vācu nacisti par Latvijas komunistisko okupāciju 1940.gadā visu vainu uzvēla "Ulmaņa kliķei", kura bija cerējusi uz "angļu – amerikāņu židiskās plutokrātijas" atbalstu un nebija noslēgusi draudzības un sadarbības paktu ar trešo reihu. "Ziņojumā par politisko stāvokli Latvijā" valdības padomnieks Trampendahs 1941.gada 16.augustā rakstīja, ka latviešu inteliģence, tā kā tā atbalstīja "Ulmaņa diktatūru, [...] zaudējusi jebkādu autoritāti latviešu iedzīvotājos un sevišķi lauku ļaudīs". Trampendahs uzskatīja, ka "latviešu zemnieki ar veciem īpašumiem, tā sauktie vecsaimnieki, [...] vienmēr bijuši labākās attiecībās ar vācietību". Taču viņi jāatstāj "bez centralizētas latviešu vadības no Rīgas". Tā nacisti centās izmantot savā labā latviešu gruntniecības naidu pret komunistiem, vienlaikus neļaujot zemniekiem biedroties, jo sevišķi centralizētā vadībā.

Jau 1941.gada 13.septembrī Ostlandes reihskomisārs A.Loze uzdeva komunistu laika jaunzemniekiem zemi atstāt, ja viņi nodrošina lauksaimniecisko ražošanu, bezsaimnieku zemi atstāt apgabala komisāra rīcībā, bet zemes īpašuma tiesību regulēšanai uzdeva gaidīt nākamos rīkojumus. Rezultātā komunistu veikto nacionalizāciju neatcēla, visus saimniekus uzskatīja par Vācijas valsts zemes nomniekiem. Šādu politiku nacistiem izdevās īstenot arī tāpēc, ka Latvijas politisko partiju, sevišķi autoritārā režīma ēnu partijas – LZS – popularitāte tautā bija kritusies.

Kurzemes un Zemgales apgabala komisārs brīvkungs V.E. fon Mēdems 1942.gada 29.janvārī rakstīja, ka latviešu zemniecības vidū novērojama "dziļa visu agrāko latviešu

politisko partiju autoritātes krīze", kas veicināja zemniecības uzticēšanos nacistu režīmam.

Tajā pašā laikā Latvijas lauksaimniecība nīkuļoja un saira. Komunistu nacionalizēto zemju reprivatizācija netika īstenota, nodibinātie MZP, sovhozi un kolhozi, vismaz juridiski, saglabājās. Zemniekiem atdot zemi īpašumā nacisti joprojām nesolīja. Lauksaimniecības produktu nodevas vācu armijai auga no dienas dienā, cilvēku nosūtīšana darbos uz Vāciju un mobilizācija bija radījusi lielu darbaspēka trūkumu. Pēc nacistu statistikas datiem, strādājošo skaits lauksaimniecībā no 1939.gada vasaras līdz 1942.gada 15.jūlijam bija samazinājies par 109 062 personām (11,8%). Mākslīgo mēsļu devums lauksaimniecībai no 138 kg uz aramzemes hektāru 1938. – 1939.gadā bija samazinājies līdz 17 kg (12,3%) 1942. – 1943.gadā. Tas negatīvi ietekmēja lauksaimniecību.

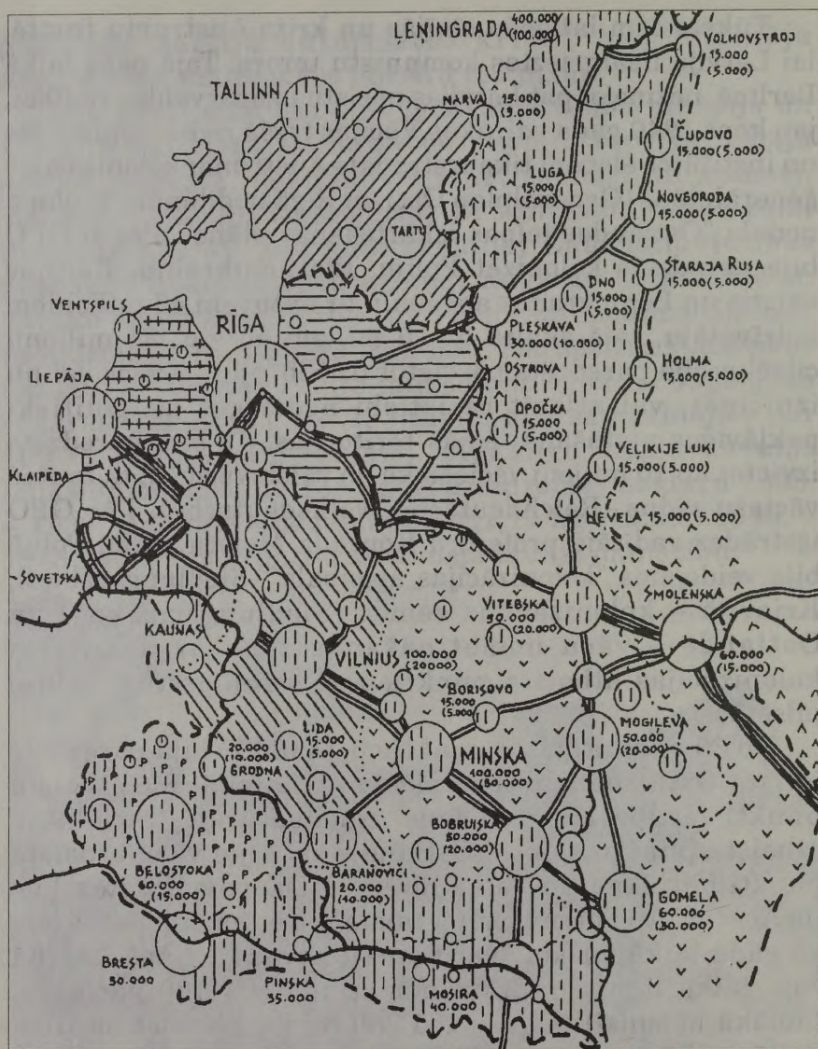

Arī Otrā pasaules kara laikā latviešu zemnieks savus laukus apstrādāja ar zirgu un arklu.

Pētera Korsaka fotoarhīvs

Tūkstošiem latviešu cīnījās un krita Austrumu frontē, lai Latvijā neatgrieztos komunistu terors. Tajā pašā laikā Berlīnē, neziņojot pat Latvijas nacistu pašpārvaldes vadībai, jau kopš 1940.gada vairākās Vācijas trešā reiha ministrijās un institūtos slepeni tika izstrādāts Austrumu kolonizācijas ģenerālplāns (Generalplan Ost) un Rīgā nodibināta šī plāna nodaļa "Ostlandes telpas iekārtošanas plāns". Pēc šī GPO bija paredzēts kolonizēt Poliju, Rietumukrainu, Baltijas valstis un Ļeņingradas apgabalu ar aptuveni 45 miljoniem iedzīvotāju, tajā skaitā 5 – 6 miljoni ebreju. 31 miljonu cilvēku bija paredzēts pārvietot uz Sibīriju, pārējos vai nu iznīcināt, vai atlasīt rasistiski noderīgos un politiski pakļāvīgos atstāšanai šajās teritorijās. Te bija paredzēts izvietot ap 10 miljoni vāciešu kā no valstsvāciešu, tā tautas vāciešu vidus (Reichdeutsche, Volksdeutsche). Pēc GPO izstrādes vadītāja profesora Konrāda Meiera plāna Polijā bija veidojams "kolonizācijas apgabals" (Siedlungsgebiet), Krievijā – kolonizācijas zemes (Siedlungsmarken) un Ostlandē – vācu noņemšanas zona ar daudziem kolonizācijas atbalsta punktiem (Siedlungsstützpunkte) pilsētās.

No 36 vācu atbalsta punktiem 14 (30%) bija paredzēts ierīkot Ostlandē¹, no tiem pieci bija Latvijā. Šie atbalsta punkti ietilpa kā vācu kolonizācijas ārējo, tā iekšējo atbalsta punktu skaitā. Ostlandes iekšējie vācu atbalsta punkti bija Rīga un Valka, ārējie – Daugavpils, Rēzekne un Abrene. Ap katru no minētajām pilsētām bija paredzēts 25 gadu laikā ierīkot "vācu lauku novadu". Kopā Latvijā šajā laikā bija paredzēts noņemt 164 100 vāciešus. Lielākā kolonistu daļa – 105 900 – bija jānoņemina Rīgā un tās apkārtnē; pilsētā bija paredzēts ap 70%, bet laukos – ap 30% vāciešu, piešķirot katrai ģimenei 100 līdz 1000 ha lielu muižu. Rīgas tāpat kā Daugavpils kolonizācija bija jāsāk jau 1 – 5 gadus pēc kara. Rīgā bija jāizvieto 38 500, Daugavpilī – 4500 vācieši, tas būtu 26,2% no visa

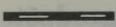
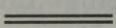
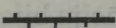
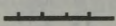
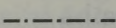
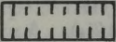
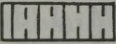
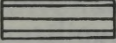
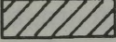
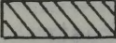
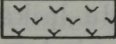
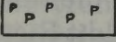
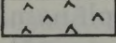

Geheim!

Raumordnungsskizze für das Ostland.

Slepeni!

Teritorijas iedalījuma projekts Ostlandei.

- jāpaplašina kā tālsatiksmes dzelzceļš
 jāizbūvē kā maģistrāle
 jāizbūvē kā ūdensceļš
 ūdensceļa turpinājuma projekts
 Reichskommissariat Ostland robežas
 paredzēts kā vācu kolonistu apmešanās apgabals
 paredzēts vācu privileģētajam slānim
 paredzēts vācu kolonistiem un privileģētajam slānim
 paredzēts kā latviešu apdzīvots apgabals
 paredzēts kā igauņu apdzīvots apgabals
 paredzēts kā lietuviešu apdzīvots apgabals
 paredzēts kā baltkrievu apdzīvots apgabals
 paredzēts kā poļu apdzīvots apgabals
 paredzēta kā krievu apdzīvotās teritorijas rietumu daļa
 pilsētas
50 000 vēlamais iedzīvotāju skaits pēc kara
(20 000) aptuvens cittautiešu skaits pēc kara /arī no Viduseiropas/
- - - - - Reichskommissariat Ostland teritorijas plānotā robeža /Volhova – Ilmeņa ez. – baltkrievu apdzīvotā apgabala A robeža – bijušās Baltkr. PSR D robeža 1941.g. – bijušās Baltkr. PSR R robeža 1941.g. – A Prūsijas robeža/

kolonizācijas plāna. Vāciešu iekārtošanai bija paredzēts 269,7 miljoni RM, tātad 21% no visiem celtniecības un infrastruktūras iekārtošanas vajadzībām paredzētajiem līdzekļiem. Minēto piecu pilsētu apkārtnes kolonizācija bija jāsāk sestajā gadā pēc kara, piecos gados jau pārvietojot 19 500 vāciešus. Kopā ar pilsētām šajā piecgadē bija jāizvieto 43 400 vācieši. Kolonizācijas plāns patiesībā bija jāizpilda 15 gados – aptuveni līdz 1950.gadam, kad Latvijā bija jāizvieto 62,6% kolonistu. Pēdējā piecgadē (21 – 25 gadus pēc kara) pilsētās nebija paredzēts izvietot nevienu vācieti, bet laukos tikai 9500 cilvēkus (5,79%). Arī kapitālieguldījumi būtu 61 000 000 (4,8%) RM. Līdz 1960.gadam kolonizācijas plāns bija jāpabeidz: Rīgā un tās apkārtnē tiktu izvietoti 105 900 (64,5%), Daugavpilī un tās apkārtnē – 21 000 (12,8%), Rēzeknē, Valkā un to apkārtnē – pa 13 700 cilvēku (katrā 8,3%) un Abrenē un tās apkārtnē – 10 200 (6,1%). Celtniecības un infrastruktūras iekārtošanai kolonistu vajadzībām 25 gadu laikā Latvijā bija paredzēts ieguldīt 1 273 500 000 RM, pie tam aptuveni pusi (662 000 000 RM) bija paredzēts ieguldīt Rīgā un tās apkārtnē. Līdzekļus "Austrumu izbūves" plānam" dotu Vācijas valsts, Vācijas un ārzemju firmas, privātuzņēmēji. No kopējās austrumu izbūves summas ± 45,7 miljardiem RM – privātajam kapitālam bija paredzēts 19,1 miljards, bet no valsts – 15,87 miljardi RM. Par šiem līdzekļiem bija paredzēta ceļu, ielu un dzelzceļu izbūve, ūdensapgādes un elektrības tīklu iekārtošana, kultūrtehnikas, dzīvokļu, skolu un koncertzāļu celtniecība.

"Pārvācošanu var uzskatīt par pabeigtu," rakstīts ģenerālplāna 1942.gada redakcijā, pirmkārt, ja zeme nonākusi vācu rokās un, otrkārt, ja patstāvīgie uzņēmēji, ierēdņi, strādnieki un tiem piederošās ģimenes ir vācieši."

Kolonizācijas darbi bija jāorganizē SS reiha vadītājam H.Himleram, kurš vienlaikus bija arī valsts komisārs vācietības nostiprināšanai. Kolonisti nepakļautos vietējai

pašpārvaldei, tie bija jāpakļauj tieši SS un Vācijas valdībai. Kolonizatoriem bija jābūt savām tiesām un savam īpašam drošības karaspēkam. Pēc kolonizācijas pabeigšanas, t.i., pēc 25 – 30 gadiem, koloniālās teritorijas pāriet pilnīgā reiha pārvaldē.

Daugavpils un tās apkārtnes kolonistu dzīvokļu un saimniecības ēku celtniecībai un infrastruktūras iekārtošanai 25 gados bija paredzēti 18,2 miljoni RM katriem 100 cilvēkiem, bet tajā pašā laikā citur, arī Rīgā, bija plānots ap 6 miljoniem RM. Plānā nebija paredzēta visu summu izmantošana, bet kādi 20% no kopējiem izdevumiem (ap 250 milj. RM) bija jāatstāj rezervē. Rases un kolonizācijas galvenās pārvaldes priekšnieks Hofmanis 1942.gada 1.oktobrī rakstīja uz fronti kapteinim Špengemanim: "Vienu Jūs saviem vīriem tur varat solīt katrā gadījumā: zeme būs katram, kas tur vēlēties apmesties. Tur atradīs pietiekami zemes arī karavīru bērniem un bērnubērniem vēlākos gados." Zemi bija paredzēts izdalīt nomā uz laiku (Zeitlehen), uz visu mūžu ar mantošanas tiesībām (Erbblehen) un īpašumā ar sevišķām tiesībām (Eigentum besonderen Rechts).

Berlīnē tika izstrādāti un pieņemti vairāki vācu karavīru muižu un lielsaimnieku ēku projekti un kompleksi. Tās pa lielākai daļai bija mūra celtnes ar dakstiņu jumtiem. Ēkas bija jāsāk celt ar vietējo darbaspēku tūlīt pēc kara, vēl līdz kolonistu ienākšanai. Līdz 1970.gadam lauku un pilsētu kolonistu ēku celtniecībai un infrastruktūras ierīkošanai Latvijā bija jāizlieto 1 273 500 markas.

Bijušā landesvēra un bijušā baltvācu pulka tradīciju apvienības vadītājs (Führer) Persijs Fokrods 1943.gada 1.jūnijā, darbojoties Jesena porcelāna fabrikā Rīgā (Mīlgrāvi), izstrādāja sīkāku Latvijas kolonizācijas plānu "Ostlandi – Austrumu frontes cīnītājiem". Kā ļoti slepenu dokumentu bez tiesībām pavairot viņš to izplatīja Ostlandes

vadības aprindās. P.Fokrods, paužot nacistu domas, ieteica griezties pie Hitlera ar lūgumu "Ostlandē ierīkot īstu vācu karavīru apgabalu". Viņiem jāizveido "tiklab muižas, caurmērā 1000 ha lielas, kā arī zemniekiem ap 60 ha lielas saimniecības". Muižas piešķiramas ar Dzelzs krusta bruņinieka pakāpi apbalvotajiem un citiem sevišķi aktīviem cīnītājiem, kā arī bijušajiem vācu muižniekiem, kuriem zeme atņemta 1920.gadā. "Stingri jāievēro," rakstīja P.Fokrods, "ka trešdaļa muižu Baltijā tiek piešķirta vācu tautības frontes cīnītājiem." Latviešu, igauņu un lietuviešu jaunsaimnieki, kuri izveidojuši savas saimniecības uz vācu zemes pēc 1920.gada, ja viņi ir "saimnieciski un politiski noderīgi", jāpārceļ no muižu teritorijām uz blakus novadiem. Vācu muižām un zemnieku saimniecībām jāķļūst par bruņotām apmetnēm, tām jāierīko pretgaisa uzbrukuma aizsardzības sistēmas, jāierīko bunkuri. "Sevišķi liela vērība jāveltī," rakstīja P.Fokrods, "visu šo aizsardzības nometņu iedzīvotāju apmācībai precīzā šaušanā, kā snaiperiem." Taču Fokroda projekts bija pārāk atklāts un varēja negatīvi ietekmēt latviešu zemnieku nostāju pret nacistu okupāciju. Tāpēc reihskomisārs H.Loze 1943.gada 29.jūnijā lika Fokrodam savākt atpakaļ visus desmit izplatītos projekta eksemplārus: "Lai neviens jūsu sacerējuma eksemplārs neatrastos Ostlandē." Taču savāca tikai trīs eksemplārus, bet septiņi palika nacistu partijas un citu uzticamu "valsts vadītāju", tajā skaitā V.E. fon Mēdema, rīcībā.

Lai atspēkotu ārzemēs valdošo uzskatu, ka latvieši brīvprātīgi grib sadarboties ar nacistiem un atbalsta viņu politiskos mērķus, bija svarīgi Latvijā organizēt nacionālo pretestības kustību pret nacistiem. Ja būtu pretestības kustība, tā varētu ietekmēt Otrā pasaules kara uzvarētāju ASV un Anglijas nostāju pret Latviju. Tāpēc jau 1942.gada beigās Latvijas sūtnis Stokholmā V.Salnais sāka meklēt iespējas pretnacistiskās pretestības organizācijas izveidošanai. 1943.gada 29.martā V.Salnais caur Igauniju

uz Rīgu nosūtīja ģenerālim V.Tepferam plašu programmatisku rakstu. Ar šo rakstu, kas Rīgā nonāca 1943.gada jūnijā, iepazinās Demokrātiskā centra un sociāldemokrātu nelegālās šūniņas, kas jau 1943.gada pavasarī bija sākušas organizēties pretestības kustībai. Atbildot V.Salnajam, L.Siliņš 1943.gada 22.jūnijā nelegāli nogādāja plašāku informatīvo materiālu par nacistu okupāciju Latvijā. Izmantojot šo ziņojumu, Stokholmā un Vašingtonā sagatavoja ziņojumu vācu un angļu valodā par okupācijas varas rīcību Latvijā.

1943.gada 13.augustā pēc profesora K.Čakstes ierosinājuma Latvijas lielāko politisko partiju – sociāldemokrātu, Latgales kristīgo zemnieku un LZS – pārstāvji nodibināja Latvijas Centrālo padomi (LCP). LZS pārstāvēja Ā.Klīve. LCP bija nelegāls politisks centrs, kuram vajadzēja saskaņot un vadīt dažādo pretestības grupu darbību. Tajā K.Čakstes vadībā darbojās septiņi locekļi; bija trīs Saeimas prezidija pārstāvji un pa vienam no četrām politiskajām partijām. LCP ievēlēja septiņas komisijas – ārlietu, militāro, informācijas, juridisko, ekonomisko, līdzekļu vākšanas un sakaru uzturēšanas komisiju. LCP savā politiskajā platformā noteica: "Latviešu tautas politika jādibina uz neatkarības un demokrātijas principiem bez agrākās demokrātijas trūkumiem un kļūdām. Latvijā ir spēkā 1922.gada 15.februāra Satversme un visi līdz 1934.gada 15.maijam izdotie likumi. Saeimas priekšsēdētājs ir likumīgs Latvijas Valsts prezidents. Turpmāk prezidents ir ievēlams uz 5 gadiem, radāma 3 – 4 partiju sistēma. Dibināma Baltijas valstu konfederācija, no-raidāma sadarbība ar vācu okupācijas varu un piedalīšanās tās kontrolētās iestādēs un organizācijās." Sevišķi aktīvi darbojās LCP militārā komisija kapteiņa K.Upelnieka vadībā.

Jau 1943.gada 5.aprīlī Baltijas valstu sūtņu apspriedē Stokholmā izstrādāja deklarāciju iesniegšanai ANO, lūdzot

to kaut ko darīt Latvijas atbrīvošanai. Deklarāciju nosūtīja LCP vajadzīgo parakstu savākšanai. LCP ierosmē 1944.gada martā F.Cielēns, piedaloties A.Teikmanim, izstrādāja memorandu par Latvijas suverenitātes atjaunošanu, kuru parakstīja 190 pazīstamas personas, tajā skaitā vairāki LZS bijušie biedri ar Ā.Klīvi priekšgalā. Memorandu iesniedza latviešu leģiona ģenerālinspektoram R.Bangerskim, taču viņš šo memorandu tālāk nevirzīja. LCP priekšsēdi K.Čaksti gestapo 1944.gada 29.aprīlī arestēja un vēlāk ievietoja Štuthofas nometnē, kur viņš mira.

*Rūdolfs Bangerskis –
SS latviešu leģiona
ģenerālinspektors, 1944.g.*

LCP pārstāvēto politisko partiju centrs propagandēja savus uzskatus aktīvākajiem piekritējiem, uzturēja sakarus ar Latvijas novadiem. Sevišķi aktīvi darbojās Jelgavas un Ventspils grupa. LZS grupas aizstāvēja demokrātiskās Latvijas atjaunošanu.

1944.gada februārī A.Rozenberga Rīgas apmeklējuma laikā V.E. fon Mēdems savā referātā arī uzsvēra, ka latviešu leģionārs ir zemnieks un ka bez pārliecības, ka pēc kara viņam piederēs zeme, viņš pret boļševikiem necīnīsies. Tikai 1944.gada 8.jūlijā A.Rozenbergs Berlīnē parakstīja rīkojumu, kurā paredzēja, ka latvieši un igauņi, kas cīnījušies frontē, pēc kara varēs iegūt zemi līdzīgi kā vācu karavīri. Taču nebija nekādas garantijas, ka nacisti šo solījumu pildīs.

Austrumlatvijā nacistu okupācijas laikā bija izplatīta komunistu bruņotā pretestība, ko veica sarkanarmijas sagatavotie, apbruņotie, vadītie un iesūtītie sarkanie partizāni. Viņi galvenokārt cīnījās pret vācu armiju, pazīstamākajiem latviešu militārajiem un civilajiem kolaboracionistiem un uzskatāmi par sarkanajām komandām. Tās nodarbojās arī ar turīgāko zemnieku saimniecību aplaupīšanu un laupījuma (gaļa, labība) nogādāšanu uz "lielo dzimteni".

Vācijas un Krievijas karš, kas bija Otrā pasaules kara sastāvdaļa, nodarīja milzīgus zaudējumus Latvijas lauksaimniecībai. Latvijas sūtniecības Londonā 1951.gadā veiktie aprēķini liecina, ka lauksaimniecībai bija nodarīti zaudējumi par 478,6 miljoniem ASV dolāru – 41% no visiem zaudējumiem. Zvārdes, Pampāļu, Kursišu un daudzos citos pagastos kara darbība iznīcināja visas ēkas.

¹ *Ostlandes ārējie vācu kolonizācijas punkti bija Viļņa, Daugavpils, Rēzekne, Abrene, Pleskava, Ludza. Tajos 25 gadu laikā bija paredzēts noņemt 148 300 vāciešus. Ostlandes iekšējie atbalsta punkti bija paredzēti Narvā, Šauļos, Rīgā, Valkā, Tērbatā, Tallinā, Rakverē, Paidē. Šajos atbalsta punktos bija paredzēts pārcelt 242 800 vāciešus. Tātad Ostlandi kolonizētu 391 100 vācieši. Viņiem bija paredzēts izsniegt 2445,2 miljonus RM dzīvokļu un māju celtniecībai un infrastruktūras iekārtošanai. Šajos atbalsta punktos bija paredzēts*

pārvācot 20 – 30% iedzīvotāju, pārējos vajadzēja izsūtīt vai iznīcināt. Katrā vācu atbalsta punktā paredzētajās mazajās pilsētās dzīvotu 20 000 iedzīvotāju, pilsētas 5 – 10 km rādiusā apjoztu vācu ciemi, kas nodrošinātu pilsētas.

Brīvā Zeme

LATVIEŠI UN LATVIETES! VISI LATVIJAS LOJĀLIE PILSONI!

Rīgas
atbrīvošanas
dienā

1941. gada 1. jūlijā

Sarkanarmija ar visiem saviem dienderiem, ar partiju un visām komunistu laupītāju bandām padzīta no latviešu zemes uz visiem laikiem. Varoņu slavas vainagotā Lielvācijas armija sava vadoņa Ādolfa Hitlera vadībā atbrīvojusi mūs no ienīstā un nīcinātā komūnisma jūga.

Latvieši, mēs esam atbrīvoti no nejēdzībām, kas grāvušas latviešu zemi un laukus vairāk kā gadu, kas postījušas mūsu sētas un druvas, kas izrāvušas no mūsu rindām simtus un tūkstošus labāko latviešu dēlu un meitu. Sveiciet varonīgo vācu armiju, kas satriekusi mūsu vislielāko ienaidnieku, kas padzinusi necilvēcīgās komunistu laupītāju bandas. Šī armija, nožēlojama un satriekta, tagād bēg pānīkā no mūsu zemes. Latvieši, nenogaliniet šos nožēlojamus cilvēkus, atbrūņojiet viņus un saņemiet gūstā, un tikai tur, kur pret jums vērsās kāda pretestība, to tūdaļ nekavējoties ar visu stingrību novēršat. Latvieši, ienemiet tagad visus svarīgākos punktus, milicijas iecirkņus pilsētās, telefonu centrāles un pagastu valdes laukos.

Mūsu zeme kļuvusi atkal brīva! Sarkanbaltsarkanie karogi paceļas katrā namā, katrā sētā. Virs mūsu sirmās Rīgas torņa plīvo atkal sarkanbaltsarkanais Latvijas karogs. Latvieši un latvietes, šajā brīdī vislielāko mieru un aukstasīnību! Šis brīdis ir tik vēsturisks un savā nozīmībā dziļš. Pēc tumsības un verdzības gada mēs atkal esam brīva tauta, latvieši savā mīlajā Latvijā! Lai sveiki mūsu varonīgie atbrīvotāji! Lai sveikts sarkanbaltsarkanais karogs, lai sveikta mūsu tautas lūgšana, kurai atkal atsedzas latviešu galvas.

Dievs, svētī Latviju!

VI nodaļa

Latviešu zemnieki PSRS otrās okupācijas laikā (1944 / 1945 – 1990)

1. Pirmā komunistu varmācība – zemnieku fiziska iznīcināšana

Otrās okupācijas gados komunisti turpināja pirmās okupācijas gados sāktās lauksaimniecības politikas trīs darbības līnijas. Pirmā bija agrāro preču ražotspējīgo saimniecību iznīcināšana. Tā bija saimnieciski neperspektīvo saimniecību palielināšana. Tās savas saimnieciskās bezizejas dēļ varēja kļūt par kolhozu sastāvdaļu. Otrkārt, tā bija krievu obščinas parauga lielsaimniecību organizēšana, kolhozu un sovhozu – sarkano muižu – organizēšana. Treškārt, tā bija Latvijas "ģerevņizācija".

Gruntniecības kā šķiras iznīcināšana bija pamatota komunistu teorētisku darbos un VK(b)P (PSKP) lēmumos. Tā tika īstenota gan trīsdesmitajos gados Krievijā, gan Latvijā jau 1940. – 1941.gadā. Līdz ar komunistu okupācijas varas atgriešanos Latvijā 1944. – 1945.gadā tā tika neierobežoti turpināta. Gruntniecības iznīcināšanai Latvijā bija labvēlīgi politiski apstākļi. Latviešu gruntnieki un viņu dēli bija piedalījušies cīņās pret komunistiem, daudzi krituši frontē. Vairāki tūkstoši gruntnieku izvesti uz Sibīriju vai emigrējuši, tūkstošiem dzīvoja nelegāli vai darbojās nacionālo partizānu vienībās. Lauku mājas nereti bija tukšas. Tās aizņēma no Krievijas un Baltkrievijas pārvietotie bēgļi. LCP priekšsēdētājs K.Čakste 1944.gada 23.aprīlī rakstīja: "Tā saukto krievu bēgļu Latvijā tagad ir 163 000. Tas kā darbaspēks ir gluži nevērtīgs materiāls, augstākā mērā nemierīgs un nepatīkams. Ar maziem izņēmumiem šie krievi ir boļševiki."

Palikušie lauku iedzīvotāji ar bailēm raudzījās nākotnē. 1944.gada oktobra vidū sarkanarmijas Trešās Baltijas frontes politiskā pārvalde ziņoja Maskavai, ka okupētās Vidzemes iedzīvotāji, starp kuriem pārsvarā palikušas sievietes un bērni, jautājuši ienākušajiem sarkan-

armiešiem: "Vai boļševiki latviešus izsūtīs uz Sibīriju?", "Vai drīz pie mums ieviesīs kolhozus?", "Vai man atņems zemi, govīs un vistas?", "Vai bērnus drīkst nenodot bērnudārzos un pionieros?" Šie jautājumi liecina, ka zemniekiem bija skaidra sava nākotne komunistu jūgā.

"Revolucionārs V. Leņins (Uļjanovs) teica, ka Krievija esot tautu cietums. Taču vēlāk, pats ticis pie varas, viņš šo cietumu vēl pastiprināja, aizmūrējot tā logus," rakstīja prof. E. Dunsdorfs. Šajā cietumā latviešu tauta tad arī pavadīja pusgadsimtu.

Jau pirmajos mēnešos pēc okupācijas komunistu okupācijas vara pēc instrukcijām, kas bija sagatavotas jau Maskavā, uzskaitīja visus "kontrrevolucionāros elementus". Starp tiem neiztrūkstoši bija norādīti saimnieki, aizsargi un "Ulmaņa partijas biedri". LPSR NKVD – MGB speciņojumos V. Lācim par iznīcinātajiem vai sagūstītajiem partizāniem vienmēr bija norādīts, ka kritušais vai gūsteknis bija kulaks, aizsargs vai "Ulmaņa partijas biedrs". Piederība pie Zemnieku savienības komunistu okupācijas laikā bija pietiekams pierādījums, lai šo cilvēku represētu, izsūtītu uz Sibīriju. Ja Krievijā kulakus iznīcināja politiski un arī fiziski, kā Ukrainā nomērdējot badā, tad Latvijā gruntniecības pamati bija tik stipri, ka šeit komunisti bija spiesti plaši pielietot citu taktiku savā kulaku kā šķiras iznīcināšanā. Tā vispirms bija ekonomiska iznīcināšana.

Tūlīt pēc okupācijas sākās vispirms lielāko lauku saimniecību apspiešana. Ar LPSR valdības lēmumu personām, kas sniegušai aktīvu atbalstu nacistu režīmam, atstājami 5 – 8 ha zemes, bet tautas ienaidniekiem tiek atņemta visa zeme. Lai tālāk ierobežotu kulakus, LPSR valdības komisija 1944. gada decembrī nolēma, sākot ar 1945. gadu, uzlikt nodokļus zemnieku saimniecībām atkarībā no saimniecības lieluma. Tā lopkopībā saimniecībai līdz 10 ha gadā bija jānodod 200 litri piena, saimniecībai no 10 līdz 20 ha – 3061 litrs piena un 26 ha

un lielākai saimniecībai – 4061 litrs piena. Tātad saimniecībām ar 20 un vairāk ha zemes nodevas bija 20 reizes lielākas nekā saimniecībām līdz 10 ha. Līdzīgi bija jāpilda arī citas nodevas, klaušas, naudas nodokļi.

Taču no komunistu okupācijas varas cieta visi lauku iedzīvotāji. 1945.gada jūlijā Ludzas apriņķa zemnieki, kā pilnīgi slepeni J.Kalnbērziņam rakstīja LPSR MP priekšsēdētāja vietnieks J.Ronis, sūdzējušies viņam "... par neskaitāmām mobilizācijām, dažāda veida draudiem no pilsētu un lauku padomju varas vietējiem orgāniem; par iznīcinātāju bataljonu neskaitāmām kratīšanām; par nelikumīgu mantas atņemšanu, ko veic milicija; par nevainīgu pilsoņu piekaušanu un slepkavībām, ko veikuši iznīcinātāju bataljoni; par sistemātisku zemnieku atraušanu no saimniecībām dažāda veida transporta klaušās; par zirgu mobilizāciju". Ekonomiskās iznīcināšanas pirmais rezultāts bija komunistu t.s. zemes reforma, iznīcinot par 20 ha lielākas saimniecības. J.Kalnbērziņš un V.Lācis 1946.gada martā ziņoja J.Staļinam, ka 1944.gadā sāktās zemes reformas rezultātā atsavināti 1 517 000 ha zemes. 40% no atsavinātās zemes agrāk piederējusi saimniekiem, kuru zemes platība bija lielākā par 20 ha, 14 311 emigrantu saimniecības devušas 24% un 8431 "tautas ienaidnieku" saimniecība – 18% zemes. Arī 4533 saimniecībām daļēji atņemta zeme, jo tās sadarbojušās ar nacistiem, bet 6451 saimnieks nav varējis izturēt kulaku nodokļu nastu un viņi paši atteikušies no saimniecībām. Tā 97% no pirmās varmācības rezultātā zemniekiem atņemtās zemes bija piederējusi it kā padomju varas ienaidniekiem. Ar okupācijas varas reformu tika iznīcināta latviešu zemniecība. Izveidotās 48 873 "jaunsaimniecības" bija 10 – 15 ha lielas. Kaut arī tām piešķīra kulakiem atņemtās govīs, zirgus, ēkas, tās bija saimniekot nespējīgas, nemaz nerunājot par ražošanu tirgum. 14 955 (31%) saimniecībām nebija zirgu, 13% nebija govju, 55% nebija savu dzīvojamo ēku, 37% nebija sava lauksaimniecības inventāra.

Pirmajai varmācībai zemnieki pretojās, pirmkārt, neiesniedzot vai pat atsakoties iesniegt lūgumus par komunistu jaunsaimniecību piešķiršanu no kulaku zemēm. Otrkārt, bija novērojami tā sauktie fiktīvie saimniecību dalījumi, kad "jaunsaimniecību" saņēma tās pašas saimniecības dēli un radi, kas šeit bija strādājuši. Trešā pretestības forma bija zemnieku atteikšanās gan no lauksaimnieciski neizmantojamās zemes, gan no saimniecības, lai izvairītos no neiespējami lielo nodokļu samaksas. Šī pretestības forma bija tipiska bijušajiem gruntniekiem. Tā bija zemnieku aiziešana no preču lauksaimniecības.

Latvijas komunisti nespēja atzīt, ka zemniecība pretojas viņu zemes reformai, bet izskaidroja šo pretestības kustību ar spiegu, diversantu un bandītu darbību. Komunisti šķiru cīņas modeļa ietekmē visās runās, rakstos, presē un radio par galvenajiem lauksaimniecības attīstības grūtību vaininiekiem centās tēlot šķiras ienaidniekus – kulakus. Pirmās varmācības otrā daļa – cilvēku aresti un izvešanas – sākās tūlīt pēc komunistu okupācijas.

Ar PSRS MP 1949.gada 29.janvāra lēmumu PSRS MGB iekšējā karaspēka Latvijā dislocētā 5.divīzija un 48.konvoju divīzija (kopā ap 20 000 karavīru) kopā ar aptuveni 20 000 "istrebiteļu" un partijas padomju aktīvistiem 1949.gada 25.martā sagūstīja un izsūtīja no Latvijas 33 ešelonos 42 322 cilvēkus, tajā skaitā ap 10 000 kulaku ģimenes. Pēc PSRS prokuratūras datiem, tikai 1941. un 1949.gadā izvešanas lielākajās un vēlākajos gados no Baltijas bija izsūtīti 157 684 cilvēki, tajā skaitā 35 921 bērns vecumā līdz 15 gadiem. Līdz ar kulaku ģimenēm izveda tā saucamos politiskos kulakus – daudzu jaunsaimnieku ģimenes, kuru dēli bija iesaukti leģionā, ģimenes locekļi strādājuši nacistu iestādēs vai policijā.

Tika plānota lielizvešanas otrā kārta. 1950. – 1953.gadā pēc Latvijas Zemnieku savienības arhīva apstrādes tika ņemti uzskaitē ap 3600 bijušo Zemnieku savienības biedru

nākamajai deportācijai. Deportēto sētās apmetās iedzīvotāji no "brālīgajām republikām". Latvijas saimniecību iznīcināšana un Latvijas kolonizācija piecdesmitajos gados sasniedza tādus apmērus, ka pret to sāka uzstāties Latvijas nacionālkomunisti E.Berklava, V.Krūmiņa un A.Ņikonova vadībā. Sadūrās vienas un tās pašas komunistiskās politikas divi virzieni – stingrais un liberālais.

Kaut arī visa Latvijas zemniecība ļoti cieta no Latvijas okupācijas traumām, tomēr visvairāk no tām cieta LZS, pārsvarā lielāko zemnieku saimniecību īpašnieki. Latvijas gruntnieki un viņu dēli parasti bija aktīvi Latvijas nacionālo partizānu cīnītāji (1944. – 1956.g.). Neatkarību Latvijai un zemi zemniekiem – tādas bija zemnieku prasības šajā Latvijas brīvības cīņu laikā. Par to liecina latviešu nacionālo partizānu cīņas programmas. Tā, piemēram, 1950.gadā VDM konfiscētajā Vidzemes Latviešu nacionālo partizānu organizācijas (LPNO) cīņas programmā, kura sākas ar lozungu "Latviešiem latvisku Latviju!", agrārās politikas jomā tika noteikts: "Mēs cīnāmies par Latvijas brīvvalsts pastāvēšanas laikā īstenotās agrārās reformas padziļināšanu, pret boļševiku zemes reformu" (1.paragrāfs). "Mēs cīnāmies par zemes nodošanu to ģimeņu īpašumā, kuras krievu un vācu okupācijas laikā neizdarīja noziegumus pret latviešu tautas dzīvei svarīgām interesēm" (2.paragrāfs). Cīņas programma noslēdzās ar vārdiem "Dievs, svēti Latviju!"

Latviešu nacionālo partizānu lielākā daļa bija zemnieku dēli. Partizānu cīņa piecdesmitajos gados pret Latvijā izvietoto PSRS NKVD – MGB iekšējā karaspēka 5.divīziju un tā paša karaspēka 48.konvoju divīziju notika galvenokārt laukos un lauku sētās.

Pēc LPSR KGB datiem, no 1944.gada rudens līdz 1950.gada 31.decembrim Latvijā bija sagrauta 961 nacionālo partizānu vienība un aizturēti vai krituši 19 720 partizāni. Krituši kaujās vai izdarījuši pašnāvību 2407 (22,5%). Partizānu atbalstītāju skaits pārsniedza 20 000.

Latvijas nācijas iznīcināšanu komunisti organizēja, iznīcinot intelektuālo eliti. Faktiski tika iznīcināta neatkarīgās Latvijas laikā nacionālā garā izaudzīnātā latviešu paaudze.

Komunistu agrārreforma, ar kuru likvidēja un izveda uz Sibīriju tirgum ražotspējīgo zemniecības daļu, bija pirmā lielākā komunistu varmācība pret Latvijas zemniecību.

2. Otrā komunistu varmācība – piespiedu kolektivizācija

Visi latviešu lauku iedzīvotāji bija dzirdējuši par postu un verdzību, ko "sociālisma dzimtenē" bija radījuši kolhozi un sovhozi. Tāpēc laucinieki bija noskaņoti kategoriski pret šīs krievu obščinas atjaunotā, komunistiskā varianta izplatīšanu Latvijā. Tāpēc komunistu augstākie varasvīri 1940. – 1941.gadā vairākkārt publiski apsolīja, ka kolhozi Latvijā netiks ieviesti. Taču patiesībā komunisti jau 1940. – 1941.gadā slepeni organizēja kolhozu un sovhozu ierīkošanu.

Jau 1941.gada martā J.Kalnērziņš un V.Lācis nosūtīja vēstuli J.Staļinam un V.Molotovam ar lūgumu nodibināt Latvijā 12 padomju saimniecības. Tika nodibināti t.s. MZIP, MTS, pirmie kolhozi un sovhozi. Otrajā komunistu okupācijā zemnieku sadalīšana kolhozos sākās atklāti un nekavējoši. Parādījās "Nākotne", "Dzirkstele", "Uzvara" un citas komunistu inspirētas "sarkanās muižas". LK(b)P – vadošais un virzošais spēks – pēc Maskavas pavēles 1949.gada janvārī X partijas kongresā no slēptās piespiedu stāšanās kolhozos pārgāja uz atklātu, varmācīgu vienlaidu kolektivizāciju. Pat komunistu autori nespēja noliegt, ka masveidīga zemnieku iestāšanās kolhozos sākusies pēc 1949.gada 25.marta izvešanām, kad zemnieki pēkšņi "pārlicinājušies" par kolektīvās saimniecības lielajām priekšrocībām. Skatoties arhīvos saglabājušos lūgumus

uzņemt kolhozos, nereti redzams, ka tie visi rakstīti ar vienu un to pašu pagasta partorga roku, pie kam viņa nagans nereti atradies uz galda.

1948.gada 31.decembrī bija kolektivizēts 12,2% zemnieku saimniecību, bet tūlīt pēc 1949.gada 25.marta izvešanām – 1949.gada 1.jūlijā – jau 76,7% zemnieku saimniecību. Kolhozu un sovhozu dibināšana bija varmācīgs komunistu apvērsums Latvijas lauksaimniecības ražošanas veidā un zemnieku dzīvē. Komunistiskā kolektivizācija uz gadu desmitiem nopietni ietekmēja Latvijas lauksaimniecisko attīstību. Pēc 1949.gada vienlaidus kolektivizācijas, kaut arī valdība finansiāli to atbalstīja, sākās Latvijas lauksaimniecības krīze. Kolhozi neuzlaboja arī bezzemnieku stāvokli. Liepājas rajona Ždanova kolhoza kolhozniece Ludmila Zvirbule, bijusi kalpone, 1952.gadā teica lauksaimniecības ministram: "Man nav maizes, man nav krekla, kaut arī man ir 300 darba dienu un manam slimajam vīram 350 darba dienu. Man nav, ar ko maksāt nodokļus."

"Gaišās kolhozu rītdienas" celtniecība pierādīja, ka spējīgākie kolhozu un to lielfermu vadītāji bija vēl atlikušie vai no Sibīrijas atgriezušies bijušie gruntnieki un viņu ģimenes locekļi, kuriem bija lauksaimniecības darba organizācijas pieredze. Ta kā LZS biedri bija ieskaitīti kulakos, arestēti par "ļaunprātīgu" nodevu nepildīšanu vai izsūtīti, kolhozos spēja iekļūt tikai nedaudzi kulaki. Taču viņus vajāja komunistu bosi, ziņojot pat J.Kalnērziņam. "Kolhozu "Sarkanais partizānis", rakstīja J.Kalnērziņam LPSR lauksaimniecības ministrs, "vada bijušais kulaks Jansons, kuram bija 60 ha zemes. Viņa brālis šobrīd ir baptistu mācītājs Liepājā. Liellopu fermu un sīklopu fermu šajā kolhozā vada brālis un māsa Miķelis Eidiņš un Pauline Eidiņa. Viņu vecākiem pirms zemes reformas bija 70 ha zemes." Taču drīz vien šos un līdzīgus cilvēkus darbā nomainīja "pareizas izcelsmes" cilvēki, bet bez pieredzes

un izglītības. Maskavas ekonomists A.Bumbiers ziņoja, ka tikai 1948.gadā no kolhoziem izdzīts ap 200 kulaku un politisku iemeslu dēļ pārvēlēti 50 kolhozu priekšsēdētāji.

Komunistu varas izveidotās sarkanās muižas 1967.gadā aptvēra 53,7% visas zemes. Komunisti ar sarkano muižu organizāciju bija tā aizrāvušies, ka tās aprija gandrīz 30 Latvijas mazpilsētas. Kaut arī abos sarkano muižu tipos – kolhozos un sovhozos – 1975.gadā bija daudz neapstrādātas zemes, zemniekiem lietošanā zemi nedeва. Sovhozos šādas zemes bija 27 tūkstoši ha, kolhozos – 127 tūkstoši ha. Taču zemniekiem uz sīkajiem zemes gabaliņiem bija 24,5% liellopu, 34,3% govju, 66,7% aitu, 25% cūku un 27,8% putnu.

Sociālistiskā saimniekošana Latvijas laukos.

Stabu mežs. Septiņdesmitie gadi

Kā pilnīgi nesavienojamu ar Latvijas lauksaimniecību un zemnieku mentalitāti krieviskas obščinas kolhozu un

sovhozu saimniecību modeli noraidīja ne tikai latviešu, bet arī visu citu Latvijas tautību zemniecība. Zemnieku sadzīšana kolhozos un sovhozos bija otrā lielākā komunistu okupācijas varmācība.

3. Trešā komunistu varmācība – "ģerevņizācija"

Vācijas – Krievijas kara gados tradicionālā latviešu zemnieku apmetnes forma viensēta bija ļoti cietusi: bija zaudēts daudz dzīvā spēka, kā arī nopostītas ēkas un iznīcināts inventārs. Latvijā bija nopostīts ap 83 800 celtnu, tajā skaitā vairāk nekā 20 700 dzīvojamo māju. Savrupsētas bija ne tikai saimnieciski ienesīgākas, bet tās deva zemniekiem lielāku neatkarību no komunistiem. Tās arī bija grūti pārskatīt un kontrolēt kā saimnieciski, tā politiski. Latvijas nacionālo partizānu karā 1944. – 1956.gadā lielākā daļa partizānu un viņu atbalstītāju mitinājās savrupsētās. Tās bija nacionālo partizānu apgādes centri, atpūtas, sakaru un signalizācijas centri. Ap savrupsētām notika lielākā daļa kauju, kurās cieta ne tikai partizāni, bet arī mierīgie iedzīvotāji un saimniecības.

Jau pirms partizānu kara beigām 1950. – 1953.gadā LK(b)P CK izstrādāja plānu savrupsētu likvidācijai un ciematu izbūvei Latvijā. To J.Kalnērziņš un V.Lācis slepeni iesniedza J.Staļinam. Plāna īstenošanai viņi "no centra" Maskavas prasīja lielus līdzekļus. Tāpēc projekts iegulās Maskavas papīru tūkstoštonnās.

Kaut arī komunistu ieviestā kolhozu un sovhozu sistēma saimnieciski bija neefektīva, komunisti par svarīgāku uzskatīja nevis gaidāmo zemnieku pašapgādes likvidēšanu, bet ciematu ieviešanas politiskos rezultātus. Viņiem šķita svarīga Latvijas lauku pielīdzināšana (to nacisti sauca par Gleichschaltung) pārējai Krievijai.

Cilvēki ciematos dzīvoja kopā dažos simtos kvadrātmetru, bija pārskatāmāki komunistu funkcionāriem, bija atkarīgi no valsts aprūpes.

Pēc minētā projekta atlikšanas piecdesmitajos sešdesmitajos gados zemnieku piespiedu pārcelšana uz dzīvi ciematos parasti notika lētākiem līdzekļiem, pārvelkot neizjauktās vai izjaucot un pārvedot zemnieku mājas uz ciematiem. Dzīvi savrupsētās komunisti pasludināja par

*Zemnieka mājas pārvietošana no viensētas uz kolhoza
ciematu Dobeles rajona Ļeņina kolhozā*

nosodāmu kā privātīpašuma perēkļus. Prese, radio, televīzija, rakstnieki propagandēja dzīvi kolhozu ciematu daudzdzīvokļu namos. 1970.gadā jau 20% lauku iedzīvotāju dzīvoja perspektīvajos ciematos, taču ap 130 000 dzīvojamo māju vēl atradās ārpus šiem ciematiem.

1971. – 1974.gadā bija paredzēts likvidēt 16 000 viensētas, no kurām arī likvidēja 8001 (50%) viensētu. Tika izveidotas krieviskas "paraugģerevņas", kurās labi varēja justies kolonistu tūkstoši. "Ģerevņizācija" atrāva zemniekus ne tikai no zemes, bet arī no privātražošanas un privātiniciatīvas. Tā bija viens no pasākumiem iecerētajā krieviskajā "homo sovieticus" veidošanā.

Tipiski koloniālā veidā tika realizēta laupīšanas un latviešu zemniecības iznīcināšanas politika. Zem nacionālizācijas maskas sētas tika atņemtas latviešu zemniekiem, zemnieki tika izsūtīti. Tika organizēti kolhozi un sovhozi, kuri tika pārpludināti ar "lielās dzimtenes speciālistiem". Palikušos latviešus un speciālistus novietoja kolonizatoriem pieņemamos dzīves apstākļos "ģerevņās", kuras sauca par kolhozu ciematiem.

"Ģerevņizācija" kolhozā "Nākotne"

Tā lielinieku okupācijas gados Latvijas zemniecība pārcieta trīs galvenās varmācības – zemes atņemšanu un sadzīšanu kolhozos, masveidīgu izsūtīšanu uz Sibīriju un latviešu zemniekiem tradicionālās savrupsētu sistēmas likvidāciju un cilvēku sadzīšanu ciematos.

Latviešu tauta tūkstošgadu vēsturē savā zemē bija piedzīvojusi neskaitāmus karapūļus un okupācijas, kas mainīja mūsu zemes saimniecību un pārvaldi pēc okupētājas valsts ģimja un līdzības. Taču neviena no okupācijas varām (ja nu vienīgi Ivana IV Briesmīgā un Pētera I deportācijas) nebija mēģinājusi iznīcināt latviešus kā tautu, tos masveidā izvedot uz Sibīriju un Latvijā iepludinot miljoniem kolonistu, kā teica Aleksandrs III, arī "brīvās pārvietošanas ceļā" (путем вольного переселения).

Sajā ziņā komunistu okupācija vairākkārt pārspēja nacistu okupāciju. Ja nacisti Latvijā bija paredzējuši 25 gadu laikā izvietot galvenokārt muižās 164 000 vāciešu, tad komunisti šo nacistu plānu pārspēja vismaz četrkārt un savās hruščovkās novietoja ap 800 000 kolonistu. Nacistu "Austrumu telpas iekārtošanas plānā" paredzētie centri – Rīga, Daugavpils, Liepāja, Rēzekne u.c. – palika visumā tie paši vecie, taču tika piepildīti ar jaunu saturu. Senais "Drang nach Osten" tika nomainīts ar tikpat seno "Drang nach Westen" un plānotie vācieši ar reāliem krieviem.

VII nodaļa

LZS darbība trimdā (1944 – 1990)

VII nodaļa

LZS darbība trimdā (1944 – 1990)

Pēc Padomju Savienības otrreizējā iebrukuma Latvijā 1944.gada vasarā daudzi latvieši devās bēgļu gaitās. To vidū bija arī daudzi mūsu politisko partiju, ieskaitot LZS, biedri un kādreizējie aktīvie darbinieki. Atceroties Latvijas politisko partiju dalībnieku vajāšanas un deportācijas pirmajā padomju okupācijas laikā 1940. – 1941.gadā, visiem bija skaidrs, kas viņus sagaida Padomju Savienības okupācijas varas atgriešanās un eventuālās uzvaras gadījumā. Dažam labam no deportācijas 1941.g. jūnijā bija izdevies paglābties tikai laimīga gadījuma dēļ, tādēļ nebija vairs ko kavēties. Daži vēlāk atrastie saraksti liecināja, ka politiski aktīvo latviešu pilnīga iznīcināšana ir tikai laika jautājums. Bija arī skaidrs, ka kopš 1941.gada Padomju Savienība J.Staļina vadībā nekādi nebija mainījusies. Varēja paredzēt, ka latviešu nacionālo politisko darbinieku vajāšanu un deportāciju vilņi būs vēl smagāki nekā iepriekšējie. Tāpēc, lai gan mūsu politisko partiju darbinieku vairākums nesimpatizēja Hitlera Vācijai un paredzēja tās drīzu sakāvi, viņi neredzēja citu iespēju, kā doties bēgļu gaitās. Vairākumam tas nozīmēja doties uz Vāciju vai Austriju, jo ceļš uz Zviedriju bija ierobežots un bīstams.

Svarīgi atcerēties, ka bēgļu laiki un trimda sākās vācu okupācijas laikā, kad Latvijā darbojās gan dažādas vācu militārās un civilās iestādes, gan vācu ieceltā latviešu pašpārvalde ar savām iestādēm, kā arī vācu armijā bija latviešu militārās vienības (latviešu leģions, policijas pulki u.c.) ar savu latvisko pulku vadību. Tajā pašā laikā latviešu politisko partiju darbība joprojam bija aizliegta, taču kopš 1943.g. 12.VIII, kā jau minēts, nelegāli darbojās Latvijas Centrālā padome un politiskie darbinieki uzturēja savstarpējus sakarus. Tāpat savstarpēji sakari bija dažādu partiju biedriem, kas cerēja uz Latvijas neatkarības atjaunošanu.

Latvijas Centrālajai padomei bija savi izlūki vācu iestādēs, un tās darbinieki zināja par mūsu zemes patieso

situāciju un turpmākajām izredzēm. Latvijas Centrālās padomes darbiniekiem, ieskaitot LZS vadību, visumā bija skaidrs, ka, pretēji vāciešu apgalvojumiem par "jauniem ieročiem", kas atnesīsot uzvaru, vai naivajām cerībām, ka pēdējā brīdī "kaut kas notiks", latviešu tautu gaida grūta un ilga cīņa līdz brīvības atgūšanai. Bēgļu gaitas varbūt ir vienīgais ceļš, kā paglābties un Rietumos mēģināt kaut ko darīt Latvijas brīvības labā. Vairākums apzinājās, ka vairs nav 1918./1919.gads, kad varēja cerēt uz kādu Rietumu sabiedroto tiešo iejaukšanos, bet varbūt, darbojoties Rietumos, sabiedroto domāšanu varētu iespaidot mums par labu. Mūsu partiju un LCP vadītāju personīgie ieteikumi bija bēgļiem doties pēc iespējas tālu uz Vācijas vai Austrijas rietumiem vai dienvidiem, lai nonāktu Rietumu sabiedroto ieņemtajos apgabalos. Tur būtu drošāk un varbūt ar laiku varētu arī sākt politisku darbību.

Mēs uzsvērām šos faktorus, lai norādītu, ka trimdā nonāca dažādu politisko partiju piederīgie, kā arī cilvēki ar ļoti dažādiem uzskatiem par mūsu politisko darbību un Latvijas nākotni. Līdzās dažādu politisko partiju darbiniekiem bija arī vācu okupācijas laika uzticības personas un dižvīri (piemēram, ģenerāldirektori, kuriem vēl bija savas pretenzijas), mūsu karavīri un to vadītāji, bēgļi, kuriem nebija nekādas politiskas pieredzes Latvijā (piemēram, tā saucamie ulmanieši, kas bija auguši pēc 1934.g. 15.maija un uzskatīja visu partiju darbību par kaut ko negatīvu), un uz ielas saķertie cilvēki, kurus vācu iestādes bija piespiedušas atstāt Latviju un kuri parasti par politiskiem jautājumiem neinteresējās. Bija arī spekulanti, kas vācu laikā bija tikuši pie lielas turības un tagad bēga ekonomisku apsvērumu dēļ. Tātad trimdas saime jau no paša sākuma bija ļoti dažāda. Taču visi tā vai citādi domāja par Latvijas atbrīvošanu un eventuālo atgriešanos Latvijā. Cits jautājums bija par politiskām nostājām un darbību. It īpaši trimdas pirmajos gados daudz

tika runāts par nākotnes Latvijas valdībām un uzņēmīgas personas kala visādus plānus.

Svarīgi bija arī tas, ka latviešu bēgļu vairākumam pirmais gads pagāja Vācijā un Austrijā (1944./1945.g. ziema), vēl valdot Hitleram, kura valdībai joprojām bija savi plāni un nodomi par latviešiem. Tāpat Kurzeme joprojām atradās vācu rokās un tur darbojās dažas atļautās latviešu iestādes. Vācu ieceltā pašpārvalde jau 1944.g. rudenī bija ieradusies Vācijā un uzskatīja sevi it kā par "oficiālo latviešu tautas pārstāvību" un "tautas interešu aizstāvi" (iekšlietu ģenerāldirektora O.Dankera viedoklis). Tā vēl runāja par "Latvijas valsts atjaunošanu jaunās Eiropas tautu kopībā", lai gan pat vācieši "jaunajai Eiropai" daudz vairs neticēja. No šīs pašpārvaldes un leģiona vadības nāca arī priekšlikumi (jāpieņem, ka droši vien ar vācu iestāžu atļauju un ziņu) par Latvijas Nacionālās padomes un Nacionālās komitejas ("pagaidu valdības" – dažu latviešu apzīmējums) izveidošanu, kas arī nacionālsociālistu partijas un Vācijas valdības dižvīru Rozenberga un Himlera klātbūtnē notika 1945.g. 20.februārī Potsdamā un par kuras vadītāju tika "vienprātīgi izvirzīts" ģenerālis R.Bangerskis. Arī tā ar laiku pretendēja runāt it kā "Latvijas tautas interešu vārdā" un kārtot visas latviešu intereses. Visi Nacionālās komitejas locekļi bija vācu iestāžu izraudzīti un apstiprināti, un šķiet, ka šādu komiteju īstais nolūks bija kāpināt latviešu karavīru cīņas sparū un lojalitāti, sevišķi Kurzemē. Tomēr šīs komitejas locekļiem bija radies ieskaits, ka viņi tiešām it kā kaut ko pārstāv un var kārtot bēgļu pārstāvniecības lietas. Liela viņu daļa vēlāk nonāca Rietumos un pēc Vācijas kapitulācijas 1945.g. 8.maijā sāka arī aktīvi rīkoties kā latviešu "pārstāvji".

Pievēršoties tieši politisko partiju darbiniekiem, kas nonāca trimdā, varam konstatēt, ka tur faktiski bija visu lielāko partiju vadošie darbinieki:

1. No sociāldemokrātiem: Saeimas priekšsēdis P.Kalniņš, deputāti K.Kalniņa, B.Kalniņš (jau atradās Zviedrijā), V.Bastjānis, F.Cielēns (Zviedrijā) u.c. Tāpat dažādās vietās bija tādi partijas darbinieki kā J.Ozols (ASV), V.Bumbērs, R.Drillis, K.Dziļleja, E.Ogriņš u.c.

2. No LZS: partijas priekšsēža vietnieks Ā.Klīve, ģenerālsekretārs J.Druva, valdes loceklis E.Līcis, Tēvzemes balvas laureāts un partijas dibinātājs H.Enzeliņš, bijušie ministri A.Bērziņš un E.Laimiņš, deputāti A.Gailītis, E.Grantskalns, J.Lejiņš-Leja, J.Mežaraups, senators A.Rumpēters, partijas darbinieki A.Tilmanis, A.Klāvsone, Ē.Freivalds, rakstniece Aida Niedra, V.Salmiņš, V.Zants, T.Cirķelis, V.Švūkstis, prof.P.Starcs, prof. P.Lejiņš, Dr.P.Norvilis, V.Teikmanis (Zviedrijā), P.Priedītis (vēlāk Anglijā) u.c.

3. No jaunsaimniekiem: bijušais Ministru prezidents un partijas vadītājs (arī Saeimas sekretāra biedrs) Ā.Bļodnieks, deputāts J.Šlakans, partijas darbinieki A.Dzirkalis, P.Mantnieks u.c.

4. No Demokrātiskā centra: Saeimas sekretārs J.Breikšs, M.Salnā (Zviedrijā), B.Krūka u.c.

5. No latgaliešiem: Saeimas vicepriekšsēdis bīskaps J.Rancāns, ministrs A.Čamanis, O.Rancāns, P.Bērziņš u.c.

6. No kristīgajiem: deputāti arhibīskaps T.Grīnbergs, prāvests V.Zanders, prāvests J.Ķullītis u.c.

Tāpat trimdā bija atsevišķi politiski darbinieki – deputāti A.Zaķis, S.Paegle, sūtnis un bijušais ministrs M.Valters u.c.

Atzīmējām tikai galvenos darbiniekus izlases kārtībā, lai norādītu, ka politiskā darbība trimdā varēja viegli atsākties un arī Latvijas Centrālā padome tūlīt pēc Vācijas kapitulācijas varēja atjaunot darbību. Diemžēl, Saeimas priekšsēža Dr.Paula Kalniņa negaidītās nāves dēļ Austrijā (interesanti, ka pēc Klāras Kalniņas lūguma bērnu runu teica Ādolfs Klīve no LZS, kas laikam bija unikāls notikums

sociāldemokrātu vēsture!) vadību varēja izveidot tikai mazliet vēlāk. Saeimas vicepriekšsēža bīskapa J.Rancāna lielā autoritāte noteica, ka viņam uzticēja LCP vadību.

LZS (tāpat kā citu politisko partiju) darbība atjaunojās, jo

1) atjaunojās Latvijas Centrālās padomes darbība;

2) bija jārisina jautājums par latviešu bēgļu pārstāvēniecību un apvienošanu trimdā.

Lai saprastu radušos situāciju, kas izraisīja nepieciešamību drīzumā atjaunot partijas darbību, jāpakavējas pie diviem ļoti dažādiem ieskatiem par turpmāko politisko darbību, kas tobrīd valdīja latviešu bēgļu sabiedrībā.

Latvija bija okupēta, un tajā valdīja Staļina laika terors. Sazināšanās ar dzimteni faktiski vairs nebija iespējama. Retās ziņas, kas nonāca līdz Rietumiem, liecināja par pilnīgu padomju varas atjaunošanu, latviešu partizānu izmisīgo cīņu, patriotu iznīcināšanu un jau tā karā izpostītās zemes galīgu izlaupīšanu. Tajā pašā laikā arī bēgļu stāvoklis bija grūts. Jautājums nebija tikai par bēgļu apgādi un iztiku, jo apstākļi, it īpaši izpostītajā Vācijā, nebija viegli, bet bēgļiem, šķiet, draudēja repatriācija uz Padomju Savienību. Sabiedrotie runāja par "pārvietoto personu" (D.P. – displaced persons) atgriešanos dzimtenē un nevarēja vai arī negribēja saprast baltiešus, kas to pašreizējos apstākļos negribēja. Sevišķi apdraudēti bija latviešu karavīri, kas atradās sabiedroto gūstekņu nometnēs. Zviedrijas rīcība, izdodot leģionārus, it kā uz to norādīja. Šādos apstākļos bija nepieciešama tūlītēja aktīva rīcība latviešu tautas un valsts vārdā. Bija jāprotestē un jāmodina pasaules sirdsapziņa. Par Jaltas slepeno vienošanos latvieši tad vēl nezināja, tāpēc sabiedroto nostāja bieži likās nesaprotama. Kas šādos apstākļos varēja runāt visas latviešu tautas un valsts vārdā? Par to viedokļi dalījās.

No Latvijas Centrālās padomes darbinieku un atbalstītāju redzesviedokļa to varēja darīt tikai Latvijas Centrālā

padome. Tā bija dibināta Latvijā 1943.gadā, un tā reprezentēja pēdējās likumīgi ievēlētās Saeimas paplašināto prezidiju (ar partiju pārstāvjiem), kuru pēc Saeimas priekšsēdētāja P.Kalniņa nāves tagad vadīja priekšsēdētāja biedrs J.Rancāns. Pēdējais saskaņā ar Latvijas valsts Satversmi bija tiesīgs runāt Valsts prezidenta vietā. To arī Vācijā un Zviedrijā oficiāli deklarēja piecas lielākās politiskās partijas, ieskaitot LZS. Latvijas Centrālo padomi pārstāvēja visas lielākās politiskās partijas ar daudziem biedriem ne tikai trimdā, bet arī Latvijā. Tā bija Latvijas politisko partiju organizācija. Tā tagad bija tiesīga prasīt tūlītēju Rietumu sabiedroto rīcību jautājumā par Baltijas valstīm un to bēgļiem. LCP darbiniekiem bija plaša pieredze politiskajā darbā, tās ģenerālsekretārs ilgus gadus bija pazīstamais diplomāts un pēdējais Rīgas lielvecākais ministrs Roberts Liepiņš.

Tajā pašā laikā bija arī skaidrs, ka Latvijas vārdā nevar runāt bēgļi un to organizācijas, jo to bija augstākais 10% no visiem Latvijas iedzīvotājiem. It īpaši latviešu vārdā nevarēja runāt bijušie vācu okupācijas laika pašpārvaldes darbinieki, kas bija vāciešu ieliktni. Viņi neko ne-representēja. Afīšēties ar Hitlera laika dižvīriem kā kaut kādiem mūsu tautas vadītājiem, it īpaši apstākļos, kad citās zemēs tiesāja tos, kas aktīvi sadarbojušies ar vāciešiem, būtu politisks neprāts. Okupācijas laika vadošajiem darbiniekiem vismaz uz laiku bija jānoiet no politiskās dzīves skatuves. Pēdējais skāra veselu rindu bijušos vācu laika ģenerāldirektorus, bet it īpaši bijušo ministru Alfrēdu Valdmani un Jūliju Celmu, kas pamazām virzījās bēgļu organizāciju vadītāju amatos. Tāpat tas bija arī ar mūsu karavīriem un to vadītājiem. Lai gan latviešu karavīri bija cīnījušies ļoti varonīgi, viņi bija cīnījušies zem Vācijas karoga un vācu virspavēlniecībā. Nelaimīgā kārtā vāciešu viltības dēļ daudzi bija cīnījušies SS vienībās, kuras rietumnieki uzskatīja par Vācijas Nacionālsociālistiskās

partijas izlases karaspēku. Leģiona pulkveži nevarēja būt mūsu pārstāvji. No LCP viedokļa par bēgļu aprūpes jautājumiem vajadzēja interesēties galvenokārt Latvijas Sarkanajam Krustam, kas bija atjaunojis darbību. Spricis Paegle, Roberts Liepiņš u.c. LSK darbinieki bija izbraukuši trimdā. Tā bija starptautiski pazīstama organizācija, un Latvija vienmēr bija bijusi tās locekle. Bēgļu nometnēs varēja būt savas komitejas par aprūpi, bet tās nedrīkstēja sajaukt ar latviešu tautas politiskajiem pārstāvjiem.

Pretējo viedokli aizstāvēja bijušie Nacionālās komitejas darbinieki un daļa dažādu ātri noorganizētu bēgļu nometņu komiteju pārstāvji un vadītāji. Tie gan nebija visi, un pats lielākais latviešu centrs Vācijā – Eslingenē – vienmēr aizstāvēja LCP viedokli. Par to, starp citu, jāpateicas mūsu partijas darbiniekiem E.Laimiņam un J.Aperānam, kas vienmēr uzsvēra demokrātisko kārtību. Viņu viedoklis: Latvija ir okupēta, visas tās iestādes ir beigušas darboties, mūsu Satversme un Latvijas likumi nav vairs spēkā un mēs tagad esam jaunā, pavisam citādā situācijā. Atsaukties uz kaut kādām vecām pilnvarām nav vietā. Tā, piemēram, 4.Saeima ir sen vēlēta un tās pilnvaras ir beigušās. Arī K.Ulmanis bija atlaidis šo Saeimu, jo tā bija nepopulāra un latviešu tauta atlaišanu apsveica. Prof. E.Dunsdorfs savā darbā "Trešā Latvija" norādījis, cik ļoti Ulmaņa autoritatīvā režīma laika propaganda iespaidojusi latviešus pret politiskajām partijām. Pretestība vāciešiem, kā to darīja Latvijas Centrālā padome, bija veltīga un neko nepanāca. Nosodīt latviešu pašpārvaldi vācu laikā bija nevietā, jo tā tomēr mēģināja atvieglot latviešu tautas likteni. Ja arī A.Valdmanis bija piedāvājis vāciešiem dažādus pakalpojumus, tas nekad nebija visas pašpārvaldes viedoklis. Arī tāds redzams politisks darbinieks kā A.Kviesis bija darbojies pašpārvaldē. Par ko cīnījās mūsu karavīri, zina katrs, kaut arī tas notika zem sveša karoga. Potsdamas komiteja bija nopietns mēģinājums

atjaunot latviešu valdību. Ģenerālis R.Bangerskis apzinājās, ko dara. Trimdā bija nedaudzie Latvijas sūtņi ar savām pilnvarām, it īpaši K.Zariņš un A.Bilmanis ar Latvijas pēdējās valdības ārkārtas pilnvarām, un bēgļu organizācijas ar saviem izraudzītajiem vadītājiem. Šo organizāciju vadītāji bija jāpieņem tādi, kādi viņi ir, lai kāda bijusi viņu iepriekšējā darbība. Tikai šīs institūcijas var runāt latviešu tautas vārdā. Tās ir bēgļu vēlētas un izsaka bēgļu intereses.

Varbūt šāda viedokļa aizstāvēšanu veicināja jau minētie apstākļi, ka dažādās Rietumeiropas zemēs – Francijā, Norvēģijā u.c. – notika vācu okupācijas laika kolaboracionistu tiesāšana un tā varbūt vācu laika latviešu dižvīri, it īpaši bijušie ģenerāldirektori nejutās droši. Ja Satversme nav spēkā, tad nevar arī būt pārkāpumi pret šo Satversmi. Otra lieta bija dažu cilvēku, kā minētā bijušā ministra un vācu laika ģenerāldirektora A.Valdmana u.c., personīgās ambīcijas. Nenoliedzami, ka trimdas pirmajos gados daudzi sapņoja par vietām atbrīvotajā Latvijā. No otras puses, fakts, ka latviešu sociāldemokrāti aktīvi piedalījās Latvijas Centrālajā padomē, daudziem izraisīja jautājumu par viņu sākotnējo darbību un nostāju pirmajā padomju okupācijas laikā 1940./1941.g. Daudz tika rakstīts par Bruno Kalniņu un viņa agrāko darbību Latvijā. Tas gan neskāra tieši LŽS, toties vājināja visu latviešu politisko partiju prestižu. Partiju darbība likās kaut kas negatīvs.

Šādos apstākļos ātri vien izraisījās konflikts starp parlamentāriešiem – Latvijas Centrālās padomes uzskatu aizstāvjiem – un valdmaniešiem – bēgļu organizāciju ieskatu aizstāvjiem – par latviešu pārstāvību un apvienošanu trimdā. Šis konflikts, kas sākās drīz pēc Vācijas kapitulācijas un latviešu nometņu organizēšanas 1945.g. rudenī, dažkārt izvērtās ļoti ass, ar daudziem personiskiem uzbrukumiem. Valdmanieši pat nodarbojās ar sev nevēlamo cilvēku denunciaciju sabiedroto iestādēs un viņu

izraidīšanu no bēgļu nometnēm. Tieši šis konflikts radīja nepieciešamību ātri atjaunot politisko partiju, ieskaitot LZS, darbību kā aktīvu atbalstu Latvijas Centrālajai padomei un tās demokrātiskajiem ieskatiem. Dažādo politisko partiju darbinieki aizstāvēja un aktīvi cīnījās, ka Latvijas Satversme vēl ir spēkā, izteic mūsu tautas gribu un ir arī drošākais pamats cīņai par tālāko Latvijas brīvības atjaunošanu un jaunuzbūvi. Latvija no šāda redzesviedokļa nekad nav beigusi pastāvēt, ja arī tā ir okupēta pašlaik. Visiem latviešiem Satversme un tās institūcijas ir jārespektē, un latviešu vārdā nevar runāt kaut kādi okupantu ielikteņi un pārstāvji. Tāda bija Latvijas Centrālās padomes nostāja jau Latvijā, un to aizstāvēja visas latviešu politiskās partijas trimdā. Tas varbūt ir viens no lielākajiem mūsu politisko partiju sasniegumiem, ka beidzot uzvarēja tieši šis viedoklis un pēc grūtām cīņām latviešu bēgļu vairākums tika apvienoti Latviešu Nacionālajā padomē. Tās bija partijas, ieskaitot LZS, kas panāca latviešu bēgļu demokrātisku apvienošanu.

Latvijas Centrālās padomes darbība un līdz ar to politisko partiju darbība atjaunojās vienā laikā Vācijā un Zviedrijā. Vācijā galvenais darbības laiks bija no 1945. līdz 1951. gadam, kad sākās lielā latviešu izceļošana uz dažādām zemēm. Tā arī gandrīz visas lielākās politiskās partijas vienlaikus atjaunoja darbību Vācijā un Zviedrijā. Sevišķi pēdējā visi varēja brīvi darboties, jo Vācija vēl labu laiku bija sadalīta okupācijas zonās un sazināšanās dažkārt nebija tik viegla. Ja arī Zviedrijā sākotnēji bija strīdi latviešu nogrupējumu starpā, tad tā bija veselīgas demokrātijas pazīme. Tieši Zviedrijā tika pierādīts, ka mūsu demokrātiskās tradīcijas ir dzīvas.

Darbība Zviedrijā nebija neko viegla, jo Zviedrijas valdība, jo sevišķi pirmajos gados, meklēja sadarbību ar Padomju Savienību.

Pēc kara pirmā Latvijas Centrālās padomes sēde, kurā aktīvi piedalījās arī LZS pārstāvji, sanāca 1945.g. oktobrī Austrijā, Lustenavā, un tajā piedalījās arī sūtnis J.Feldmanis no Ženēvas. Tā bija pirmā šāda tikšanās pēc kara, kurā tika nolemts informēt Rietumu sabiedrotos par Maskavas komunistu un Hitlera vardarbību un mūsu zemes okupāciju. Savā ziņā tā Rietumos ievadīja visu tālāko aktīvo cīņu par Latvijas atbrīvošanu. Līdzīgi LZS piedalījās arī 1946.gada janvārī un maijā Šveicē LCP delegācijās un parakstīja latviešu iesniegumus sabiedroto sūtņiem par padomju okupantiem un to nepārtraukto vardarbību Latvijā. Šajā ziņā arī pēc kara LZS darbinieki ir bijuši vieni no pirmajiem, kas atgādinājuši par Latvijas tiesībām uz neatkarību. Arī vēlāk LZS ar saviem pārstāvjiem vienmēr piedalījās mūsu "ārpolitikas centrā" – LCP, sevišķi vēlāk, kad tā darbojās Eslingenē, Vācijā.

Vācijā un Zviedrijā kopš trimdas pirmajām dienām LZS aktīvi piedalījās politiskajā darbībā. LZS vienmēr ir bijusi pārliecināta, ka Latvijas nākotne galvenokārt izšķirsies starptautiskā forumā un ka katrs latvietis ir atbildīgs par neatkarības atjaunošanu. Šis ir latviešu brīvības cīņu laiks, bet šai cīņai ir starptautisks raksturs. No šāda viedokļa tad arī tikusi vērtēta visu latviešu politisko partiju, kā arī LZS darbība. Citiem vārdiem, partijām ar saviem sakariem un pieredzi ir savas iespējas, kas ir jāizmanto.

Darbība nebūt nebija viegla, jo daudziem rietumniekiem bija grūti saprast Padomju Savienības varmācību. Tie bija piedzīvojuši Hitlera uzbrukumus un vardarbību un domāja par Staļinu kā par atbrīvotāju. Tikai pamazām radās ieskaits par "dzelzs priekškaru" un par to, ka Staļina vardarbība var būt tikpat nežēlīga kā Hitlera. Runāt par Staļina varmācībām nebija viegli, jo daudzi tam neticēja. Sevišķi amerikāņi bija pārliecināti, ka tas ir vecais labais onkulis Džo (Joe – no Jozefs), kas valda Krievijā. Vēl grūtāk bija izskaidrot par pārmaiņām lauksaimniecībā, piemēram,

par piespiedu kolektivizāciju. Runājot par īpašumu nacionalizāciju, parastais amerikāņu jautājums bija: "Kādēļ tad zemes īpašnieki negāja pie tiesas?"

LZS kā partijas atjaunošana sākās ar centrālās valdes paplašināšanu un tās darbības atsākšanu. Centrālās valdes locekļi Ā.Klīve, E.Līcis un J.Druva atjaunoja valdi šādā sastāvā:

1. Nezinot priekšsēža Kārļa Ulmaņa likteni (trimdā klīda dažādas baumas par viņa likteni, lai gan daudzi uzskatīja, ka Ulmanis varētu būt miris ap 1942.gadu), valde izšķīrās jaunu priekšsēdi nevēlēt un formāli viņu atstāt amatā;

2. Priekšsēža vietnieka amatā paliek pēdējā kongresā ievēlētais Ādolfs Klīve, kurš līdz turpmākam izpilda arī priekšsēža vietu un tagad dzīvo Vācijā, Eslingenē;

3. Ģenerālsekretāra amatā paliek kongresā ievēlētais Jūlijs Druva, kurš tobrīd atradās Virburgas nomietnē;

4. Valdes locekļi:

- a) E.Līcis – ievēlēts kongresā,

- b) bijušais ministrs un deputāts E.Laimiņš – kooptēts,

- c) bijušais ministrs un deputāts A.Bērziņš – kooptēts,

- d) Tēvzemes balvas laureāts H.Enzeliņš – kooptēts;

5. Padomē iesaistāmi visi aktīvie LZS darbinieki.

Visi trīs kooptētie valdes locekļi bija pazīstami LZS partijas darbinieki. Divi pirmie bija ievēlēti Saeimā no LZS saraksta un bijuši ministri, H.Enzeliņš bija plaši pazīstams lauksaimnieku aprindās kā viens no pirmajiem latviešu zemniecības celmlaužiem un apvienotājiem un bija Tēvzemes balvas laureāts.

Pirmā LZS konference, kurā piedalījās daudzi agrākie partijas darbinieki un biedri, sanāca 1948.g. Dienvidvācijā, Virburgā, un nosprauda galveno vadlīniju partijas darbībai trimdā:

1. LZS aktīvi aizstāv Latvijas atbrīvošanu no komunistu okupācijas, deportāciju izbeigšanu, deportēto

atbrīvošanu un latviešu leģionāru atlaišanu no (sabiedroto) gūsta.

No šāda redzesviedokļa partijas konference norādīja visu tālāko partijas nozīmi un darbību. Primārais mērķis bija Latvijas brīvība un galvenā darbība bija veltāma padomju okupācijas izbeigšanai. Šajā ziņā partijas darbībai trimdā tad arī galvenokārt bija jābūt starptautiskai. Par to, ka tāda bija visas latviešu tautas, ieskaitot LZS biedru un vēlētāju, patiesā un karstākā vēlēšanās okupētajā Latvijā un trimdā, neviens nešaubījās. Partijai tagad bija jābūt aktīvai politiskajai cīnītājai starptautiskajā forumā.

2. LZS aizstāv uzskatu, ka Latvijas Satversme ir spēkā. Kā jau minējām, to apstrīdēja daudzas pazīstamas personas un iestādes un dažam labam no partijas biedriem bija jāsaņem pārmetumi. Partijas konference tomēr uzskatīja, ka šāda nostāja ir partijai būtiska. No LZS viedokļa K.Ulmaņa valdība pēc 1934.g. 15.maija ir uzskatāma tikai par pārejas posmu, kas tagad ir beidzies. Pats 15.maija apvērsums, lai kāds arī būtu tā vērtējums, nav saistāms ar LZS, jo Zemnieku savienības, tāpat kā citu partiju, darbība tika apturēta un partija nepiedalījās šā apvērsuma rīkošanā. Partijas vadība un tās biedru lielākā daļa nezināja un arī nebija aicināta tajā iesaistīties.

LZS redzēja 15.maija notikumu pozitīvās un negatīvās puses. Partijas biedriem varēja būt dažāds 1934.g. 15.maija vērtējums (piemēram, A.Bērziņa "Labie gadi" stipri atšķīrās no J.Lejiņa - Lejas "Mana dzimtene"), bet partija kopsummā mēģināja ieturēt zināmu objektivitāti.

3. LZS atbalsta visu brīvībā esošo latviešu apvienošanu Latviešu Organizāciju apvienībā (LOA). Šī organizācija darbojās tikai īsu laiku, to aizstāja plašākā Latvijas Nacionālā padome (LNP), kurā piedalījās bēgļu organizāciju, bijušo karavīru organizāciju un parlamentāriešu pārstāvji. Arī šai organizācijai (un līdzīgām) bija jārespektē

Satversme. Sajā ziņā konference uzskatīja, ka, domājot par Latvijas atbrīvošanu, visiem latviešiem ārpus Latvijas ir jābūt vienotiem un ka to arī visi latvieši tiešām vēlas. LZS viedoklis bija, ka ar labu gribu tas arī ir iespējams un sasniedzams.

4. LZS meklē sadarbību ar Latvijas sūtniecībām un cittautu organizācijām Latvijas atbrīvošanas cīņās aktivizēšanai. Pilnīgi neatkarīgi no jautājuma par Latvijas valdības ārkārtas pilnvarām sūtniecībām, it īpaši Londonā un Vašingtonā, aktīvāk jādarbojas Latvijas brīvības atjaunošanai. Jautājums par sadarbību ar Latvijas sūtniecībām trimdas pirmajos gados bija sevišķi aktuāls vairāku iemeslu dēļ. Lai gan sūtniecības bija formāli tiesīgas runāt savās zemēs Latvijas valsts vārdā, to darbība līdz kara beigām tomēr bija stipri ierobežota; to statuss jeb atzīšana dažādās valstīs bija dažāds. Tagad Rietumos piepeši bija daudz latviešu bēgļu ar savām organizācijām, kas arī it kā runāja mūsu tautas vārdā. Šādos apstākļos attiecības bija jānoskaidro un darbība jākoordinē. Jautājums nebija teorētisks, bet praktisks: ko darīt sūtniecību darba atbalstīšanai.

Šie principi tad arī galvenokārt noteica partijas darbības turpmākos virzienus trimdas gados. Spriežot no konferences pārrunām, dalībnieki bija visai vienoti un saredzēja partijas darbības nepieciešamību. Konferencē izraudzīja arī personas, kuru uzdevums bija atjaunot partijas darbību dažādās vietās. Dalībnieku viedoklis bija, ka partijai darbība aktīvi jāturpina līdz Latvijas atbrīvošanai.

Kā jau minējām, sevišķi svarīgs princips bija otrais – par Satversmes spēkā esamību. Jau 1946.gadā LZS pārstāvji un sociāldemokrāti sūtīja K.Zariņa un M.Valtera domstarpību dēļ deklarēja šādu Latvijas Centrālās padomes principu: *"Latvijas republikas nākamo valsts Satversmi noteiks brīvi un demokrātiski vēlētā Saeima, kuras uzdevums būs pārstrādāt Satversmi un darboties pēc šīs jaunās*

Satversmes. Līdz tam laikam ir spēkā līdzšinējā 1922.gada Latvijas republikas Satversme. Latvijas republikā ir spēkā visi likumi, kas izdoti līdz 1934.g. 15.maijam. No likumiem, kas izdoti laikā no 1934.g. 15.maija līdz 1940.g. 17.jūnijam, ir spēkā tie, kas nerunā pretim Latvijas republikas Satversmes demokrātiskiem principiem."

Šie principi izteikti jau 1943.g. 13.augusta deklarācijā, no kurienes šis teksts, kas tagad tika atkārtots.

Šo nostāju tad arī pauž LZS konference. LZS visās vietās ir izcēlusi un uzsvērusi tieši šo Satversmes atzīšanu un likumīgas kārtības atjaunošanu Latvijā. Šajā ziņā LZS darbinieki trimdā vienmēr ir norādījuši, ka partija nav kaut kāds ulmaņlaiku turpinājums, bet atgriešanās tieši pie tās partijas bāzes un struktūras, kas pastāvēja pirms 1934.gada 15.maija. LZS arī necīnījās pret Latvijas valdības 1940.g. 17.maijā izdotajām ārkārtējam pilnvarām sūtņiem K.Zariņam un A.Bilmanim, bet vienmēr uzsvēra, ka šīs pilnvaras ir izdotas labākajā gadījumā ierobežotu un specifisku darbu veikšanai. Jāsaka, ka vairāki latviešu diplomāti, kā Jūlijs Feldmanis, Arnolds Speke u.c., sadarbojās ar Latvijas Centrālo padomi un LZS. Sūtniecībām ir savas iespējas, kas jāizmanto, bet tas nemaina mūsu darbības juridisko bāzi.

Šā fakta svarīgums lasītājam ir jāsaprot. Kā minējām, no LZS redzesviedokļa Latvijas Republikas Satversme vienmēr ir bijusi spēkā, tādēļ jautājums bija tikai par likumīgās varas un kārtības atjaunošanu Latvijā, nevis par kādas jaunas vienības radīšanu. Padomju Savienība, tāpat kā hitleriskā Vācija, savā būtībā bijusi neatkarīgas un starptautiski atzītas zemes okupants, un mums nav vairs jāpierāda, ka latvieši vēlas savu neatkarīgu valsti. Mēs vairs neesam 1918.gadā, kad ir jāproklamē neatkarība un jānoskaidro tautas griba. Tāpat no Satversmes ir jāizriet visai mūsu valstiskai atjaunošanai. No Satversmes ir arī jāizriet atjaunotās vai atbrīvotās Latvijas varas

pārstāvniecībām. Tādai pieejai ir jābūt visai tālākai darbībai.

Kā minējām, šāda viedokļa aizstāvēšana, it īpaši trimdas pirmajos gados, nebija viegla un mūsu partijas darbiniekiem un pat viņu ģimenes locekļiem bija jāpiedzīvo dažādas vajāšanas. Tā, piemēram, Aijai Bastjānei – Voldemāra Bastjāņa meitai – un Visvaldim Klīvem latviešu skolā bija jāpiedzīvo nepārtraukti bijušo nacionālsociālistisko latviešu skolotāju uzbrukumi par to, ka viņi ir politikāņu bērni. Bijušais ministrs un LZS darbinieks A. Bērziņš pēc denunciācijas pat nonāca īsu laiku amerikāņu cietumā, daudziem politisko partiju darbiniekiem tālākā izceļošana no Vācijas bieži tika atlikta un aizkavēta neskaitāmo tautiešu apmelojumu un denunciāciju dēļ. Tas bija grūts laiks, lai latviešu sabiedrība atkal sāktu normāli demokrātiski domāt.

No 1948. līdz 1951. g. LZS darbinieki aktīvi piedalījās Latviešu Nacionālās padomes darbā. Viņi piedalījās sesijās, prezidijā un komisijās. LNP pārstāvēja "Latvijas atbrīvošanai un latviešu organizāciju sadarbībai" (sākotnēji pārstāvjus izraudzīja 26 latviešu organizācijas), un tā bija kā modelis visām turpmākajām dažādo zemju latviešu organizācijām, it īpaši Latvijas atbrīvošanas komitejas Eiropas centram. Jāsaka, ka tieši LNP daudzi latvieši iemācījās strādāt kopā un pārvarēt politiskās atšķirības. Arī LNP darbība arvien vairāk pievērsās ārpolitikai un rietumnieku iespaidošanai.

Vācijas nometņu laikam beidzoties un sākoties lielajai latviešu izceļošanai, LZS Centrālās valdes locekļu vairākums izceļoja uz ASV, kur valde atjaunoja savu darbību Ņujorkā (komitejas "Latvijas brīvībai" darbības sākums). ASV nonāca arī partijas biedru vairākums, bet citās zemēs izveidojās rajoni ar savu vadību. Ņujorkā un tās apkārtnē, kur apmetās daudzi LZS biedri, izveidojās pat nodaļa. Pēc partijas ģenerālsekretāra J. Druvas nāves

tā vietu izpildīja A.Bērziņš. Ar saviem pārstāvjiem LZS ir piedalījusies komitejas "Latvijas brīvībai" darbā (Ā.Klīve, A.Bērziņš, Ē.Freivalds, V.Hāzners u.c.), Latvijas Atbrīvošanas komitejas Eiropas centra veidošanā un darbībā, kā arī Zviedrijas Latviešu centrālās padomes nodibināšanā. Partija sekmīgi ar savu sarakstu piedalījās vairākās padomes vēlēšanās.

Jāsaka, ka politiskās darbības apstākļi un iespējas dažādās trimdas zemēs bija ļoti atšķirīgi no tā, kas bija Vācijā, arī pašas zemes bija atšķirīgas. Agrākās cīņas par latviešu apvienošanu ar laiku beidzās, dibinājās jaunas lokālās un centrālās zemju organizācijas, to vadībā arvien vairāk ienāca jaunas personas, kas savu sabiedriski politisko darbību bija sākušas trimdā. Latvieši vairākumā vairs nebija bēgļi, bet ieceļotāji (imigranti), kas pamazām kļuva par dažādu zemju pilsoņiem. Viņi varēja sākt tieši piedalīties šo zemju politiskajā dzīvē. Tas izraisīja jaunus jautājumus par Latvijas politisko partiju tālāko darbību un lomu latviešu sabiedriskajā dzīvē.

Liela daļa no latviešu centrālajām organizācijām, it īpaši Amerikā un Austrālijā, bija apolitiskas, jo to noteica vietējie likumi, un tā politiskās partijas nevarēja vairs tieši piedalīties to darbā. Piemēram, Amerikas Savienotajās Valstīs citu zemju politiskajām partijām bija jāreģistrējas kā ārzemju aģentiem un tās stingri kontrolēja. Vienīgi Latviešu Jaunsaimnieku agrārpartija izšķīrās reģistrēties. Eiropā situācija bija citāda, un tur Latvijas Atbrīvošanas komitejas Eiropas centrs jau no paša sākuma ietvēra politisko partiju bloku, ieskaitot LZS pārstāvjus. LZS pārstāvji piedalījās visās lielu latviešu organizāciju sanāksmēs, piemēram, Amerikas Latviešu apvienībā, Pasaules Brīvo latviešu apvienībā u.c., kas visas skaitījās apolitiskas.

Sacītais tomēr nenozīmē, ka politiskajām organizācijām, it īpaši LZS, nebūtu bijusi liela nozīme šo organizā-

ciju dibināšanā, izveidošanā un darbībā. Daudzi LZS darbinieki ar savu politisko un sabiedrisko pieredzi bija latviešu biedrību, draudžu u.c. pasākumu iniciatori un vadītāji. Tas pats sakāms arī par centrālo organizāciju izveidošanu. Vislabāk tas redzams Amerikas Savienotajās Valstīs, kur LZS darbinieki ir bijuši latviešu centrālo organizāciju vadošās personas. Tā, piemēram, Amerikas latviešu apvienības dibināšanas kongresā Vašingtonā 1951.g. 24.februārī no 115 latviešu organizāciju delegātiem vismaz 20 bija LZS biedri, tās pirmajā valdē par vicepriekšsēžiem tika ievēlēti tādi pazīstami LZS darbinieki kā Alfrēds Bērziņš un Ēvalds Freivalds. Viņi arī kļuva par pirmajiem ALA informācijas un kultūras biroja vadītājiem.

LZS locekļi daudzos gadījumos bija dažādu lokālo organizāciju aktīvi dalībnieki un vadītāji. Gandrīz vai visos lielākajos latviešu centros mūsu darbinieki bija iniciatori un aktīvi latviešu organizētāji (Bostonā, Ņujorkā, Filadelfijā, Indianapolisā, Denverā, Kalamazū un daudzās citās vietās).

LZS vadība uzskatīja, ka stipru zemju organizāciju izveidošanās ir noteikti jāatbalsta. Kaut arī tām jābūt apolitiskām, ir noteikti jāraugās, lai tās būtu demokrātiskas un to priekšgalā būtu nacionāli un demokrātiski domājoši ļaudis, kuri atrastu labākos veidus politiskās informācijas izplatīšanai. Vācijas nometņu laiki vairs nedrīkstēja atkārtoties. Jāsaka, ka tā latviešu organizatoriskā dzīve arī attīstījās. Interesanti atzīmēt, ka pirmos konkrētos ierosinājumus par pasaules latviešu organizāciju izveidošanu un darbību 1951.gadā ir izteikuši tieši mūsu darbinieki A.Bērziņš un Ē.Freivalds ALA dibināšanas kongresā (skat. tur pievienotās referātu tēzes). Kad pēc plašākām pārrunām PBLA (agrāk BPLA) 1956.gadā sāka savu darbu, arī tās pirmajā valdē bija mūsu partijas darbinieks A.Bērziņš. LZS vienmēr ir bijusi par latviešu apvienošanu visā pasaulē.

Kā LZS darbinieki ir piedalījušies trimdas organizāciju veidošanā, mēs varam atzīmēt tikai garāmejot, jo šis devums ir ļoti liels. Daudzus ALA kongresus ir vadījis Dainis Rudzītis, kongresa vicepriekšsēži ir bijuši L.Reiters, P.Austriņš, K.Brūveris, Ž.Zālmanis, V.Zants, ALA valdes priekšsēdis ir bijis (arī priekšsēža vietnieks un vicepriekšsēdis) Visvaldis Klīve, priekšsēža vietnieki – Ē.Freivalds, A.Bērziņš, vicepriekšsēži – P.Norvilis, A.Ritums, P.Eglītis, sekretāri – D.Maļinovskis, U.Kariņš u.c. Vācijā daudzus atbildīgus uzdevumus ir veicis J.Daģis, Anglijā E.Zelmenis u.c. PBLA ir darbojušies arī ALA darbinieki A.Bērziņš, V.Klīve, P.Norvilis u.c.

Tāpat LZS darbinieki ir aktīvi piedalījušies Latviešu Nacionālās apvienības izveidošanā un darbībā Kanādā. Ļoti plašu darbu tieši ārpolitikā veica bijušais deputāts J.Lejiņš-Leja. Kanādā 1952.gadā nodibināja Latvijas demokrātisko partiju biroju, kurā aktīvi darbojās arī LZS pārstāvji. Viens no tā galvenajiem mērķiem bija politiskā audzināšana. Darbs Kanādā bija ļoti svarīgs, jo tur apmetās arī A.Valdmanis ar daudziem saviem sekotājiem. Sākotnēji viņi attīstīja aktīvu darbību līdz lielajiem skandāliem un A.Valdmaņa ieslodzīšanai cietumā.

Otrā LZS konference sanāca 1956.gada 14.aprīlī Ņujorkā. Pēc latviešu lielās izceļošanas tā nosprauda vadlīnijas tālākai partijas darbībai. Tika pieņemtas vairākas rezolūcijas:

1. LZS ir demokrātiska un valstiska partija;
2. LZS galvenais uzdevums ir Latvijas atbrīvošana no komunistu jūga, tautas dzīvā spēka un nacionālās kultūras saglabāšana;
3. LZS stāv par demokrātisku valsts politiku un sociālo pretīšķību iespējamo izlīdzināšanu;
4. LZS atzīst, ka ir spēkā 1922.g. Satversme un sūtnim K.Zariņam izdotās ārkārtējās pilnvaras kā divi stiprākie neatkarīgās Latvijas kontinuitātes balsti;

5. LZS uztur spēkā prasību pēc Satversmes reformas. Turpmāk piešķiramas lielākas tiesības Valsts prezidentam, nodrošināma netraucēta izpildvaras darbība, novēršama Saeimas jaukšanās valdības darbā. Izskaužamas daudzās partijas. Radāma nevis teorētiska, bet patiesa, latviešu dzīvei atbilstoša, demokrātiska Satversme, kur likumdošanas, izpildu un tiesu varas līdzsvarotas tā, ka viena otrai nevar uzkundzēties. Satversmes reforma izdarāma atbrīvotā Latvijā demokrātiskā ceļā;

6. Jālikvidē īpašumu nacionalizācija un jāatjauno privātīpašuma tiesības;

7. Jālikvidē atbrīvotās Latvijas skolās un kultūras dzīvē Maskavas komunistu ietekme.

Par rezolūcijas 5.punktu Otrās konferences atklāšanas runā Ā.Klīve norādīja, ka "trimdā neviens nav suverēns lemt par to, kam jāpārvalda atbrīvotā Latvija un kādai jābūt jaunajai Satversmei. Šīs tiesības pieder latviešu tautai, kad tā brīvi varēs izteikt savu gribu." Šajā ziņā pretēji dažām citām politiskajām partijām LZS ir bijusi ļoti atturīga nākt ar kādiem specifiskiem ieteikumiem. (Salīdzināšanai, piemēram, 1950.g. publicētā sociāldemokrātu – LSDSP – programma trimdā.) LZS viedoklis vienmēr ir bijis, ka "nevietā nākt ar kādām trimdinieku pamācībām tautiešiem dzimtenē", jo trimda tik un tā nevar un nevarēs pārredzēt atbrīvotās Latvijas problēmas. Šajā ziņā LZS vienmēr ir arī noraidījusi piedalīšanos kaut kādas trimdas valdības veidošanā, kuru šad un tad propagandēja dažādi bēgļu nogrupējumi. Arī Otrajā konferencē galvenā uzmanība tika pievērsta tiešajam politiskajam darbam – Latvijas atbrīvošanai, piemēram, komitejas "Latvijas brīvībai" atbalstīšanai, dažādo zemju centrālo organizāciju atbalstīšanai, darbībai ACEN (Apspiesto Eiropas zemju asamblejā) un lokālai politiskai informācijai.

Partijas iekšējā uzbūvē arī šī konference nekādas pārmaiņas neizdarīja. Visumā valdīja ieskats, ka dažādajām

trimdas zemēm ir jādarbojas kā rajoniem, bet rajoniem ir jādarbojas pēc iespējas autonomi, jo apstākļi ir dažādi. Mērķi visiem ir zināmi, bet jādarbojas ir atsevišķi.

Šādos apstākļos 1960.gadā LZS darbojās šādi rajoni:

1) Lielbritānijā (2 nodaļas).

Aktīvākie darbinieki – E.Līcis, P.Priedītis, E.Zelmenis, L.Dreimanis u.c.

2) Amerikas Savienotajās Valstīs (19 nodaļas).

Aktīvākie darbinieki – valdes un padomes locekļi, kā arī daudzi darbinieki;

3) Zviedrijā (kopš 1953.g. 5 nodaļas).

Aktīvākie darbinieki – A.Padēls, P.Kalniņš, J.Mālitis, A.Šalts, E.Gūtmanis, L.Brants un E.Suksis;

4) Kanādā (kopš 1954.gada).

Aktīvākie darbinieki – J.Lejiņš, K.Priedītis, J.Bārs, E.Alberings, I.Zālīte un B.Senkēviča;

5) Vācijā.

Citās zemēs bija atsevišķi biedri, kas uzturēja sakarus ar centrālo valdi.

Lai nodrošinātu labākus sakarus partijas rajonu un nodaļu starpā, 1960.gada 29.maija LZS centrālās valdes un padomes kopsēdē Ņujorkā atjaunoja partijas platformu, kas deklarēja partijas darbības principus.

Neatkarīgi no rajoniem darbojās centrālā valde ar partijas žurnāla "Zemnieku Vienība" redakciju. Valde un redakcija atradās komitejas "Latvijas brīvībai" telpās Ņujorkā, žurnāls tika iespiests V.Štāla tipogrāfijā Ņujorkā. Parasti žurnāls iznāca pēc vajadzības. Žurnāla sagatavošanā daudz laika ieguldīja "Laika" redaktors LZS biedrs A.Klāvsons. Dažos rajonos iznāca arī lokāli informācijas biļeteni.

LZS attiecības ar trimdas presi pēc lielās izceļošanas ir bijušas ļoti labas, un mūsu darbinieki A.Klāvsons, A.Strautmanis, B.Senkēviča, P.Priedītis u.c. ir paši redzamākie trimdas preses vēsturē. Svarīgākie notikumi partijas dzīvē vienmēr tikuši pienācīgi atzīmēti.

Nodaļu sanāksmēs, kas parasti notika reizi mēnesī, galvenā uzmanība tika pievērsta jautājumiem, kas skāra starptautisko stāvokli, Latvijas situāciju un mūsu darbību Latvijas un latviešu tautas labā, piemēram, demonstrācijas, lasītāju vēstules avīzēs, sarīkojumi, lokālo organizāciju atbalsts (latviešu aktivizēšana politiskai darbībai). Mūsu biedri tagad dzīvoja citādos apstākļos, tikai retais nodarbojās ar lauksaimniecību (varbūt bija tikai ģimenes dārziņi; latviešu mēģinājumi sākt savas saimniecības daudzos gadījumos nedeja cerētos rezultātus) un darbībai bija jābūt politiskai cittautiešu vidū. Arī latviešu agronomu uzmanība, galvenokārt pēc prof. P.Starca ierosmes, bija pievērsta pasaules informēšanai par negatīvajām parādībām Latvijas lauksaimniecībā. Populārajām Zemnieku dienām Garezerā bija primāri sabiedrisks raksturs.

Pēc dažādo latviešu studentu organizāciju darbības atjaunošanas atkal nostiprinājās saites ar "Fraternitas Rusticana", kuras biedru vairākums bija dedzīgi LZS atbalstītāji.

Atjaunojoties citām zemnieku politiskajām partijām, 1956.gada 7.augustā izveidojās Latviešu Zemnieku bloks. Tā dibināšanas sanāksmē, kurā piedalījās trīs partiju pārstāvji, pieņēma šādu deklarāciju.

"Lai sekmīgāki organizētu cīņu par Latvijas neatkarības atgūšanu, lai kā vienota zemnieku pārstāvība piedalītos starptautiskās zemnieku institūcijās, lai radītu stipru politisko kodolu, kas izkoptu un stiprinātu kristīgo morāli un demokrātiskos parlamentārisma principus, sevišķi jaunatnē, lai sistemātiski pētītu agrāro attīstību okupētā Latvijā, lai tālāk nostiprinātu ceļus kopējai zemnieku ideoloģijai un sadarbībai tagad un nākotnē, nodibinājās un darbojas Latviešu Zemnieku bloks.

Latviešu Zemnieku bloka dibinātāji ir Latviešu Zemnieku savienība, Latviešu Jaunsaimnieku agrārpartija un Latgales Kristīgo zemnieku partija.

Latviešu Zemnieku bloks nav noslēgta grupa, bet tā sadarbosies ar citām organizācijām un politiskiem nogrūpējumiem, ja to mērķi un darbība saskaņojama ar Latviešu Zemnieku bloka pamatideju par Latvijas atbrīvošanu, demokrātiskās iekārtas, brīvības un tiesību atjaunošanu, respektējot tautas gribu un privātīpašuma tiesību atjaunošanu kā laukos, tā pilsētās.

Latviešu Zemnieku bloks uzskata 1922.gada Satversmi par spēkā esošu līdz jaunas, tautas gribas un apstākļiem atbilstošas Satversmes pieņemšanai."

Latviešu Zemnieku bloka atklāšanas sēde notika 1957.gada 4.maijā Ņujorkā, un tajā ievēlēja prezidiju:

1) Ā.Klivi, A.Bērziņu, A.Rumpēteri un E.Leimani no LZS;

2) J.Rancānu, O.Rancānu, B.Čeveru un P.Bērziņu no LKZKP;

3) Ā.Bļodnieku, A.Ozoliņu, A.Dzirkali un P.Mantnieku no LJSAP.

Pati Zemnieku bloka izveidošana ir uzskatāma par svarīgu sasniegumu, jo tagad varēja uzstāties un runāt kopējā balsī starptautiskos zemnieku pasākumos. Jautājums nebija tik daudz par latviešu sabiedrību, bet par starptautisko kontaktu atrašana, un šajā ziņā jaunsaimeņi bija tikuši vistālāk. Arī katoļiem, sevišķi bīskapam J.Rancānam, bija savi kontakti, kurus varēja izmantot zemniecības labā.

Zemnieku bloka darbībai attīstoties, piemēram, piedaloties kopējās vēlēšanās Zviedrijā, tā mērķi kļuva specifiskāki un noteiktāki. Tika pieņemta šāda deklarācija:

I

UZDEVUMI

Cīņa par Latvijas un latviešu tautas brīvību ir politiska cīņa. Šīs cīņas sekmēšanai latviešiem trimdā ir jābūt politiski organizētiem, darbību izvēršot visā trimdas sabiedrībā.

Blakus politiskai cīņai ir jāliek idejiskais darbs Latvijas atjaunošanas labā, jo atbrīvotā Latvijā būs problēmas, kuru atrisināšanu mēs varam ietekmēt jau tagad.

II VISPĀRĒJIE PRINCIPI

1. Zemnieku bloks atzīst, ka Latvijas 1922.gada Satversme ir spēkā.

2. Atbrīvotā Latvijā ierosināma un izdarāma 1922.gada Satversmes grozīšana:

- a) valsts prezidentu ievēl tauta;
- b) valsts prezidenta un valdības tiesības paplašināmas;
- c) nav grozāmi 1922.gada Satversmes demokrātiskie pamatprincipi;
- d) Saeimas vēlēšanu likums grozāms, lai panāktu sīko politisko partiju skaita ierobežošanu.

3. Jārūpējas par sociālo pretišķību izlīdzināšanu un jārada visām iedzīvotāju šķirām apmierinoši dzīves un darba apstākļi.

4. Sevišķa vērība pievēršama, lai radītu visas iedzīvotāju šķiras aptverošus, apmierinošus sociālos likumus. Latvijas teritorija ir kopēja telpa latviešu tautas garīgai, saimnieciskai un sociālai attīstībai. Kultūras kopējais labums – garīgais, saimnieciskais un sociālais – lai būtu pieejams vienādi, pēc principa "taisnība rada mieru". Atsevišķo novadu kulturālās tradīcijas saglabājam.

5. Nodrošināmas privātīpašuma un privātās iniciatīvas tiesības visās saimniecības nozarēs. Šī mērķa realizēšanai atceļamas svešas varas izdarītās nacionalizācijas un likvidējamās kopsaimniecības, īpašumus un zemi nodot to agrākiem īpašniekiem. Bezīpašnieku zeme ieskaitāma valsts zemes fondā un izdarāma agrārā reforma.

3.punkts attiecas uz specifiskām trimdas problēmām.

Ja atceramies, ka deklarācija ir pieņemta 1959.gadā, tas ir, 15 gadus pēc došanās bēgļu gaitās, labi redzams, ka LZS, tāpat kā citas zemnieku partijas, nekad nav zaudējusi pārliecību par Latvijas atbrīvošanu un uzmanība joprojām ir pievērsta Latvijas un tās atjaunošanas problēmām, nevis sīkajiem trimdas dzīves jautājumiem.

Pievēršoties tieši partijas politiskajai darbībai trimdā, tā galvenokārt notikusi jau iepriekš minēto mērķu robežās – kā darbība Latvijas brīvības atjaunošanai. Tā kā latviešiem trimdā nekad nav bijusi sava valdība (1956.g. dibinātā PBLA jeb agrākā BPLA – Brīvās pasaules latviešu apvienība – ir tikai dažādo zemju latviešu centrālo organizāciju darbības koordinējoša struktūra, kuru veido šo organizāciju delegāti un kura darbojas, lai īstenotu plašākus pasākumus, ko nevar veikt lokālās organizācijas), tad politiskā darbība galvenokārt risinājusies īpašās organizācijās un pasākumos. Tādas organizācijas bijušas vairākas.

Pirmkārt, komiteja "Latvijas brīvībai", kas aktīvi darbojās no 1951. līdz 1973.gadam Brīvās Eiropas Nacionālās komitejas (netieši arī ASV valdības) atbalstīta. Ilgu laiku KLB bija vienīgā trimdas politiskā organizācija, kuras locekļi bija Latvijas sūtņa Vašingtonā izraudzīti un varēja visu laiku veltīt tieši politiskajam darbam. Komitejas, ko veidoja lielākās politiskās partijas, sastāvā visu laiku vairākums bija zemnieki. Komiteja pētīja un analizēja notikumus, it īpaši politiskos un ekonomiskos okupētajā Latvijā un par to plaši informēja ASV iestādes, privātās organizācijas un publiku. Tas bija sevišķi nozīmīgi t.s. aukstā kara laikā, kad vēl daudzi par Latvijas likteni neko nezināja. Ilgu laiku šīs analīzes bija vienīgās, kurās bija runa par okupētās Latvijas lauksaimniecību, padomju agrārpolitiku un kolektivizācijas postošo iespaidu. Kā komitejas padomnieks un Austrumeiropas pētniecības institūta loceklis darbojās mūsu partijas loceklis prof. Dr.P.Starcs, kura pētījumi par Latvijas lauksaimniecību

nonāca starptautiskā forumā. Tie komitejā bija mūsu darbinieki – Bērziņš, Klīve un Bļodnieks, kas Hruščova laikā varēja informēt pasaules presi, ka, kaut arī propagandēja, ka "zemnieks Padomju Savienībā ir neuzvarams!", "Padomju lauksaimniecībā nekas negrozīsies, jo kolhozu sistēma paliek spēkā".

Komiteja kopā ar lietuviešiem un igauņiem trīs reizes gadā angļiski un spāniski izdeva žurnālu "The Baltic Review", kas bija veltīts Baltijas valstu politiskajiem jautājumiem.

Zīmīgi, ka šajā žurnālā, kas sāka iznākt 1953.g. decembrī un kura redakcijas kolēģijā darbojās tādi zemniecības darbinieki kā A.Bērziņš un Ā.Bļodnieks, ir nodrukāts daudz LZS darbinieku rakstu un pētījumu (virsraksti latviešu valodā) – Ādolfā Klīves "Baltijas republikas – Padomju Savienības kolonijas" (The Baltic Review, June 16, 1956, arī spāniski Revista Baltica, 1957), "Latviešu zemnieku politiskās partijas" (The Baltic Review, June 30, 1957). Šis laikam ir pirmais raksts par mūsu zemnieku partijām angļu valodā, "Latvijas pēdējie četrdesmit gadi" (The Baltic Review, December, 1958), "Baltijas jūra un Eiropas drošība" (The Baltic Review, July, 1959); Viļa Hāznera "Komunistu partijas 16.ārkārtas kongress okupētajā Latvijā" (The Baltic Review, April, 1959), "Lauksaimniecība Latvijā" (The Baltic Review, October, 1962), "Pārmaiņas Latvijā kopš Staļina nāves" (The Baltic Review, 1965); Jāņa Labsvīra "Efektivitātes salīdzināmie mērījumi un lauksaimniecības kolektivizācijas iznākumi" (The Baltic Review, April, 1963); Alfrēda Bērziņa "Komunistu sistēmas terora piecdesmit gadi" (The Baltic Review, November, 1967), "Kolhozu trūkumi okupētajā Latvijā" (Revista Baltica, nr.9), "Strādājošo masu audzināšana tautu draudzības garā" (Revista Baltica, nr.7); A.Rumpētera "Padomju agresija Baltijā" (Revista Baltica, 1957) u.c. Mēs esam atzīmējuši šos atsevišķos darbus, lai parādītu, cik lielu uzmanību mūsu darbinieki veltīja Rietumu pasaules plašākai informēšanai, kas norisinājās Baltijā aiz dzelzs aizkara.

Tikpat nozīmīgs pasākums bija žurnāls "Latvijas Brīvībai", kas laikam ir arī vienīgais politiskais žurnāls latviešu valodā, kas iznācis trimdā. Žurnāla mērķis bija mūsu "nacionālpolitisko jautājumu sistemātiska iztirzāšana" (nr.1), "Latvijas Brīvībai" redakcijas kolēģijā no LZS piedalījās Alfrēds Bērziņš. Arī šajā žurnālā ir daudzi mūsu partijas un citu zemnieku partiju darbinieku raksti un diskusijas. Tajā ir A.Bērziņa raksti – par K.Ulmani "Mūžs tautai un valstij" (nr.1.), "Latviešu patriotisms nav salauzts" (nr.2), "Kolhozu posts okupētajā Latvijā" (nr.3), "Komunistu partija Latvijā" (nr.7); A.Dzirkaļa "Apspiesto tautu zemnieku iesniegums Apvienotajām Nācijām" (nr.2); prof. P.Starca "Latvijas loma Eiropas saimnieciskajā dzīvē" (nr.3), "Mūsu nacionālās dzīves lielās problēmas" (nr.6); prof. A.Raistera "Problēmas lauku celtniecībā atbrīvotajā Latvijā" (nr.3); Ē.Freivalda "Latviešu kultūras politika trimdā" (nr.4); V.Zanta "Vai iespējama sadarbība ar veclatviešiem?" (nr.4); V.Klīves "Latviešu jaunatnes problēmas" (nr.5) un citi. Visi šie un citi darbi veicināja politiskās domāšanas atjaunošanu latviešu sabiedrībā un mūsu sabiedrības audzināšanu.

Otra iespēja piedalīties tieši starptautiskajā politiskajā darbā bija Apspiesto Eiropas tautu asambleja (ACEN – Assambly of the Captive European Nations), kuru 1954.gadā izveidoja deviņu padomju varas apspiesto tautu pārstāvji (Albānija, Bulgārija, Čehoslovākija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Rumānija un Ungārija; vienmēr bija problēmas par Ukrainas uzņemšanu). Šajā organizācijā latviešu pārstāvji un darbinieki, kurus izraudzīja komiteja "Latvijas brīvība" saziņā ar sūtņiem un BPLA, galvenokārt bija no mūsu politisko partiju aprindām. ACEN bija iecerēta kā vienota organizācija cīņai pret Padomju Savienības varmācību Austrumeiropā un pēc savas formas tā bija līdzīga Apvienoto Nāciju Organizācijai (sesijas, sekretariāts, lēmumi). Tās sēdeklis atradās Ņujorkā, bet atsevišķas sesijas varēja notikt arī citur, piemēram, Strasbūrā. Asamblejai bija

delegācijas vai pārstāvji Parīzē, Londonā, Bonnā, Romā, Montevideo, Buenosairesā, Briselē u.c. Eiropas padomē tai bija novērotāja tiesības. Šajā ziņā plaša informācija par Latviju un tās problēmām varēja nonākt zemēs, kur arī nebija lielas latviešu kolonijas. No latviešu delegācijas galvenajās komisijās darbojās vesela rinda zemniecības darbinieku: politiskajā – Ā.Klīve, sociālajā – Ā.Bļodnieks, kultūras – V.Hāznars u.c. Ikvienā sesijā piedalījās LZS pārstāvji. Savā laikā ACEN ricībā atradās celtne tieši pretim Apvienoto Nāciju mītnei Ņujorkā, kur tā varēja izlikt plakātus un apspiesto nāciju karogus. ACEN bija kontakti ar daudzām Apvienoto Nāciju delegācijām. Mūsu pārstāvji brauca uz daudzām svarīgām starptautiskām konferencēm, lai iespaidotu to dalībniekus mūsu labā.

Trešā iespēja bija izmantot Starptautisko Zemnieku savienību (International Peasant Union), kur sakari bija mūsu jaunsaimniekiem. Tās centrs atradās Vašingtonā, bet tai bija nodaļas Parīzē, Minhenē, Romā. Lai gan šajā organizācijā ļoti liels iespaids bija poļiem, ungāriem un bulgāriem, arī baltiešu delegāti (Ā.Bļodnieks, A.Ozoliņš u.c.) piedalījās kongresos un raksti par mūsu problēmām parādījās "The Bulletin of the International Peasant Union". Tā kādā numurā 1957.g. plaši tika iztirzātas piespiedu industrializācijas briesmas Baltijas reģionā.

Ceturtā iespēja bija piedalīties dažādās zemju centrālās un lokālās organizācijas un to informatīvos pasākumos. Tādu bija daudz un dažādi. Parasti tie bija mūsu biedri, kas organizēja daudzus šādus pasākumus – kā lokālās baltiešu komitejas, Austrumeiropas zemju trimdinieku grupas u.c. Mēs šeit domājam par šādiem mūsu darbiniekiem kā J.Daģi Vācijā, E.Zelmeni Anglijā, P.Austriņu un D.Rudzīti Mičiganā, L.Reiteru Masačūsetsā, J.Kopmani Ņujorkā (visi ASV) un daudziem citiem. Tieši amerikāņu, kanādiešu un austrāliešu politiķi parasti visvairāk pakļāvās lokālajiem spiedieniem un aicinājumiem.

Esam uzsvēruši politiskās darbības veidus, kuru ietvaros galvenokārt notikusi LZS darbība, jo dažkārt ir dzirdētas šaubas, ko mūsu politiskās partijas ir darijušas un veikušas trimdas laikā. LZS ir uzskatījusi, ka tās uzdevums nav pārņemt tās sabiedriski kulturālās funkcijas, kuras veic lokālās latviešu biedrības, draudzes, "Daugavas vanagu" apvienības, dažādas interešu grupas u.c. Tā nav mēģinājusi sacensties ar šāda veida organizācijām. Pat vēl vairāk: LZS ir veicinājusi atsevišķu latviešu aktīvu piedalīšanos savu mītnu zemju politiskajā dzīvē, lai mēģinātu to iespaidot mums par labu. LZS interesējās par Latviju; tā ir Latvijas politiska partija, līdz ar to tās darbība primāri bijusi veltīta Latvijas problēmu risināšanai. Vai trimdas sabiedrībā politiskās partijas ir bijušas populāras vai ne, tas nebija svarīgi, bet gan tas, kas

LZS ASV Vidējo valstu nodaļas valde.

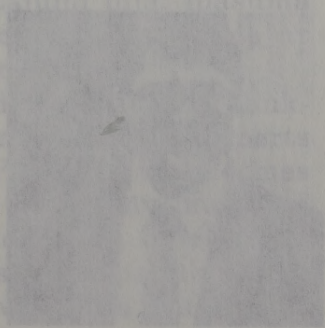
*No kreisās: M.Pone, M.Krautmanis, priekšsēdētājs
D.Rudzītis, A.Šints, V.Miķelsons, stāv A.Elksnis. 1995.g.*

norisinājās ārpus latviešu sabiedrības starptautiskā jomā un pašā Latvijā.

Nav noliedzams, ka, mūsu vecākajai paaudzei aizejot mūžībā, astoņdesmitajos gados bija vērojams it kā apsīkums partijas tiešajā darbībā, bet mūsu biedri vienmēr ir turpinājuši aktīvu politisku darbu Latvijas brīvībai. LZS savu darbību nekad nav pārtraukusi un vienmēr palikusi uzticīga savam sauklim "Par Latviju – nacionālu, daiļu un spēcīgu!".

VIII nodaļa

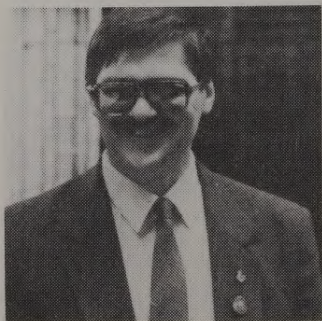
LZS darbības atjaunošana Latvijā (1990 – 1995)

1. Atjaunotnes sākums

Latvijas atjaunotnes centieni 1980.gadu beigās arvien drošāk ienāca visās mūsu dzīves jomās. Tie skāra arī laukus. Cilvēki arvien noteiktāk paziņoja, ka grib būt savas dzīves un likteņa lēmēji. Lauku ļaudis vieni no pirmajiem teica, ka viņi grib ne tikai kopt savu zemi, bet arī būt īsti saimnieki savā valstī. Tas tomēr nebija tik vienkārši. Laukos nebija atjaunots zemes privātīpašums. Kolhoziem un padomju saimniecībām piederēja monopoltiesības uz zemi un ražošanas līdzekļiem. Tāpēc, sākoties pārmaiņām valstī, laukos galvenā sadursme bija starp sociālistiskā lauksaimniecības veida aizstāvjiem un topošajiem zemniekiem. Ļoti daudz tika runāts un diskutēts par pārmaiņu nepieciešamību, par to, ka iepriekšējā saimniekošanas sistēma novedusi Latviju dziļā krīzē.

No sociālistiskā strupceļa (no 565 kopsaimniecībām rentablas bija trešā daļa) bija divējāda izeja. Sociālistiskās kopsaimniecības bija jāpārveido par īstiem kooperatīviem vai akciju sabiedrībām, kur katrs īpašnieks apzinās savu daļu kopējā saimniecībā un tiesisks ar to rīkoties. Otrs ceļš bija individuālo zemnieku saimniecību attīstība. To pamatā būtu zemes un ražošanas līdzekļu privātīpašums. Viens no aktīvākajiem otrā ceļa gājējiem bija Madonas rajona

*Pēteris Krūgaļlauzs – viens no
zemnieku kustības līderiem*

padomju saimniecības "Liezere" direktors Pēteris Krūgaļauzs. Viņš viens no pirmajiem sāka sadalīt zemi zemniekiem. 1989.g. aprīlī Madonas rajonā bija nodibinātas jau 54 individuālo zemnieku saimniecības. Madonieši šajā ziņā stabili bija pirmajā vietā valstī. Pavisam šajā laikā Latvijā bija ap 700 zemnieku saimniecību. To veidošanās pamatā bija likums "Par zemnieku saimniecībām Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā". Likuma lielākā nepilnība bija tā, ka tas atļāva zemi tikai rentēt vai iznomāt. Likums absolūti ignorēja zemes īpašnieka tiesības bijušajiem zemes īpašniekiem. Trāpīgi bija P.Krūgaļauža vārdi: "Mēs, zemnieki, zinām, ka jaunsaimnieku rašanos var sekmēt atbilstošs likums, kas garantētu viņu tiesības uz zemi, viestu skaidrību par nodokļu iekasēšanu un rentnieku sociālo nodrošināšanu. Zemnieki par apkārt notiekošo domā tā – pirms 40 gadiem partijas vadībā tikām atrauti no zemes un sadzīti kopsaimniecībās, tagad, kad nodzīvojušies līdz ūtrupei, zemnieku atkal aicina kļūt par saimnieku, ar lopiem, fermu, māju un zemi."

Atjaunotnei sākoties, radās dažādas organizācijas, kas centās uzņemties pārmaiņu vadību. 1988.g. 8.oktobrī sanāca Latvijas Tautas frontes (LTF) dibināšanas kongress. Tajā tika pieņemtas 16 rezolūcijas, kurās atspoguļojās dziļo pārmaiņu nepieciešamība laukos. Tajā laikā zemniecības tālākai attīstībai aktuālākie jautājumi bija: īpašuma tiesības uz zemi, kreditēšana, cenas un apgāde ar nepieciešamo lauksaimniecības tehniku.

1988.g. beigās aktīvi sāka veidoties Latvijas Lauksaimnieku savienība (LLS). Tās priekšgalā bija Alberts Kauls, kas reizē bija arī Latvijas PSR kolhozu padomes priekšsēdētājs. LLS paziņoja, ka tā aizstāv lauku un lauksaimniecības prioritātes īstenošanu dzīvē. LLS programmā bija plaši aprakstīts, kā jāpanāk lauku attīstību traucējošo faktoru likvidēšana. Taču LLS

nepārprotami bija par sociālistisko attiecību saglabāšanu laukos, par kompartijas vadošo lomu šajos procesos. Šie mērķi, tiesa, bija ietērpti skaistos lozungos un solījumos (zemniekiem jāatdod zeme, nevis krūmāji, ne jau zemnieks aizlaida zemi atmatā). Lai veicinātu savu popularitāti, LLS izmantoja Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa vārdu. Kaut arī šī agrārā politika bija kļūda, LLS īsā laikā kļuva par ļoti masveidīgu organizāciju. Taču tā nepārstāvēja topošo zemniecību, tā vairāk darbojās kolhozu vadītāju, lauksaimniecības speciālistu, lauku nomenklatūras interesēs.

LLS veidojās divi virzieni. Viens – A.Kaula oficiālais virziens, kas uzskatīja, ka LLS ir jābūt sabiedriskai organizācijai, kas nodarbotos ar ražotāju interešu aizstāvību. Otrs, radikālāk noskaņots virziens, ko pārstāvēja J.Kinna, V.Jēgere u.c., uzskatīja, ka LLS ir jābūt sabiedriski politiskai organizācijai, kas apvienotu laukus. Tikai tādā veidā bija cerības panākt kaut kādas pārmaiņas. Šis virziens, kas oponenta oficiālajam (A.Kaula) virzienam, tika nokristīts par šķeltniecisku. Veidojoties zemniecībai, kā pretspēks LLS radās Latvijas Zemnieku federācija (LZF), dibināta 1989.g. martā, par kuras vadītāju kļuva Saldus rajona deputātu padomes priekšsēdētājs Andris Rozentāls. LZF atšķirībā no LLS centās apvienot topošo zemniecību – veicināja zemniecībai labvēlīgu likumdošanu, kooperāciju veidošanos, valsts piešķirtās tehnikas taisnīgāku sadali un sakarus ar citu Eiropas zemju zemnieku organizācijām.

Tā astoņdesmito gadu beigās Latvijā bija izveidojušās vairākas dažādas lauku sabiedriskas un saimnieciskas organizācijas. Tās galvenokārt nodarbojās ar saimnieciskām un profesionālām problēmām. Neviena no organizācijām nemēģināja veikt lauku politisko apvienošanu. Tāpēc radās doma, ka lauksaimniekiem nepieciešama politiska organizācija viņu interešu pārstāvēšanai.

2. Latvijas Zemnieku savienības darbības atjaunošana

1990.g. janvārī ar LTF lauku komitejas atbalstu izveidojās zemnieku partijas dibināšanas iniciatīvas grupa. Tajā aktīvi iesaistījās V.Grasis, J.Kinna, A.Berķis, E.Kļaviņš, A.Boruks, O.Leščinskis, R.Bikše un daudzi citi. 1990.g. 21.janvārī LTF mītnē Rīgā, Vecpilsētas ielā 13/15, notika šīs grupas sanāksme. Tajā par politisko situāciju laukos runāja J.Kinna un secināja, ka laiks negaida un jāķeras pie savas zemnieku partijas dibināšanas. Apstiprināja galvenās politiskās tēzes

*Jānis Kinna (no labās) kopā ar Latvijas Tautas frontes
pirmo priekšsēdētāju Daini Ivaņu pārrunā lauku
problēmas*

– izstrādāt un īstenot Latvijā agrāro reformu. Nepieciešams atjaunot zemes privātīpašumu un aicināt bijušos zemes

īpašniekus atgriezties uz savas zemes. Jāpārtrauc valsts līdzekļu ieguldīšana sovhozu un kolhozu saimniecībā un tie jānovirza zemnieku saimniecību atjaunošanai un attīstībai. Jāatjauno zemnieku maksas konsultāciju dienests u.c.

Zemnieku partijas dibināšanas grupa nolēma, ka jaundibināmā partija varētu saukties Latvijas Zemnieku savienība (LZS). Par LZS biedru varētu kļūt katrs Latvijas iedzīvotājs vecumā no 18 gadiem, kas ir tiešā vai idejiskā saistībā ar zemi. Publicēja aicinājumu LTF rajonu lauksaimniecības komitejām un rajona zemnieku apvienībām nekavējoties iekļauties LZS dibināšanas iniciatīvas grupu organizēšanā ciemos un rajonos. V.Grasim un E.Kļaviņam uzticēja sākt LZS statūtu koncepcijas izstrādāšanu. 1990.g. aprīļa sākumā Rīgā institūta "Meliorprojekts" zālē sanāca zemnieku partijas dibināšanas sapulce. Tajā piedalījās 84 pārstāvji no dažādiem lauku rajoniem un no Rīgas. Par bijušo zemnieku partiju darbību ziņoja A.Kalējs. Viņš uzsvēra, ka Latvijas Republikas laikā darbojās kādas sešas zemnieku partijas. Zemniecība politiski bija sašķelta. Atjaunojot zemnieku partijas darbību Latvijā, būtu jālabo šī kļūda un jādibina viena visus laukus aptveroša partija.

L.Bitins informēja par iniciatīvas grupu darbību dažādos lauku rajonos. Liela atsaucība bija Cēsu, Jelgavas, Saldus, Madonas, Rīgas un citos rajonos. Jurists V.Grasis savukārt paziņoja, ka sagatavots LZS statūtu pirmuzmetums. Sapulce pieņēma lēmumu sasaukt LZS darbības atjaunošanas konferenci 1990.g. 5.jūlijā.

Šī LZS konference notika Latvijas Zinātņu akadēmijas ēkā Turgeņeva ielā 19. Tajā piedalījās 12 vecbiedri un kaučmindietes, 89 rajonu un pagastu pārstāvji un 33 viesi. Konferencē piedalījās astoņi Latvijas Republikas Augstākās padomes deputāti, no kuriem seši bija aizpildījuši iestāšanās anketas LZS. Konferences atklāšanas dienā LZS bija

iestājušies 384 cilvēki, no kuriem 32 bija vecbiedri un kaucmindietes. Viņu vidū Kārlis Auziņš (LZS biedrs no 1932.g.), Arvīds Kalējs (1933), Helmūts Braukis (1931), Augusts Bambelovskis (1933), Edvīns Kļaviņš (1933), Jānis Pavasars (1932), Pēteris Skrīvelis (1933), Aina Bruņeniece (kaucmindiete). Konference pieņēma vairākus lēmumus. Svarīgākais lēmums bija: "Atjaunot no 1990.g. 5.jūlija bijušās Latviešu Zemnieku savienības un citu Latvijas Republikas bijušo zemnieku partiju darbību, izveidojot vienotu Latvijas zemnieku politisko partiju, nosaucot to par Latvijas Zemnieku savienību. LZS kļūs par bijušo partiju tiesisku mantinieci."

LZS konference apsprieda sagatavotos statūtu un programmas projektus un uzdeva tos tālāk pilnveidot līdz kongresa sasaukšanai. LZS atjaunošanas kongresu nolēma sasaukt līdz 1990.g. beigām. Izveidoja arī 23 cilvēku kongresa sagatavošanas komisiju. Par tās priekšsēdētāju ievēlēja Aivaru Berķi, par sekretāru – Raiti Bikši.

3. LZS darbības aktivizēšanās

1991.gada sākumā LZS kongresa sagatavošanas priekšdarbi tika pabeigti. Bija izstrādāts programmas un statūtu projekts. Vairāk nekā desmit Latvijas rajonos bija nodibinātas LZS atbalsta grupas, kurās bija notikušas sapulces un izvirzīti kongresa delegāti. LZS atbalsta grupas laukos veidojās Latvijas Tautas frontes nodaļas. Aktīvākie bija Saldus, Jelgavas, Cēsu, Aizkraukles, Valmieras, Tukuma un Rīgas rajoni. LZS grupas veidojās arī Rīgā un citās pilsētās. Pamats LZS aktivitātēm bija zemniecības kustība laukos, kas gāja dziļumā un plašumā. Paplašinoties agrārājam reformai, daudzi bijušie zemes īpašnieki pieprasīja zemi un atsāka saimniekošanu. Arī daudzi pilsētnieki agrārās reformas pirmajā kārtā pieprasīja mantoto zemi un devās uz laukiem. Laukos šajā laikā jau bija ap 7200 zemnieku saimniecību.

Tāda bija situācija, kad 1991.gada 16.februārī Rīgā sanāca Pirmais LZS atjaunošanas kongress. Tā darbā piedalījās 312 delegāti. Viņi pārstāvēja gan dažādās lauksaimniecības nozarēs strādājošos, gan izglītības, medicīnas un zinātnes darbiniekus, kā arī mācītājus, strādniekus, mežsaimniekus un studentus. Dokumenti liecināja, ka zemnieku ir ap 40%.

Kongress sākās ļoti emocionālā gaisotnē. Vecbiedrs A.Kalējs aicināja atcerēties represētos un bojā gājušos LZS redzamākos politiķus: K.Ulmani, H.Celmiņu, V.Gulbi, J.Ērgli, J.Birznieku, O.Nonātu, A.Rancānu un daudzus citus. Kā viesi kongresa darbā piedalījās Lietuvas Zemes savienības pārstāvis Vītauts Dūda, Igaunijas Centra partijas līderis Ivars Raigs, Zviedrijas parlamenta Centra partijas deputāts

*Latvijas Zemnieku savienības kongresa prezidijs.
No kreisās A.Kalējs, A.Rozentāls, J.Kinna, A.Berķis,
P.Krūgaļauzs.
Rīga, 1991.gada 16.februārī*

Hugo Andersons, Dānijas parlamenta deputāti P.Sondervajs un N.Kofeds, vairāki Polijas Seima deputāti.

Ievadreferātu kongresā nolasīja A.Berķis, kurš bija LZS kongresa sagatavošanas komisijas priekšsēdētājs. Viņš uzsvēra, ka pret politiskajām partijām Latvijā iedzīvotāji izturas visai skeptiski. LZS atbalstītāju lokam vajadzētu būt ļoti plašam. A.Berķis uzskatīja, ka tiem vajadzētu būt zemniekiem, piemājas zemes īpašniekiem, lauksaimniecības speciālistiem, pārstrādes uzņēmumu darbiniekiem, tāpat ārstiem un skolotājiem.

Par svarīgāko uzdevumu A.Berķis izvirzīja LZS nodaļu dibināšanu pagastos. Tām nav jābūt lielām, bet tām jābūt katrā Latvijas pagastā. Bija arī ierosinājums cieši sadarboties ar Latvijas Tautas frontes lauku komiteju un ar Latvijas Lauksaimnieku savienību.

A.Berķis arī analizēja LZS attieksmi pret pastāvošo kolhozu sistēmu laukos. Viņš uzsvēra, ka LZS neatbalsta vardarbīgu kolhozu sagraušanu tūlīt un nekavējoties. No otras puses, sociālistiskajām lauku lielsaimniecībām nav perspektīvas. Izeja ir jārod straujā lauku privatizācijā. Tieši privātīpašums, konkurence atkal iemācīs labi strādāt un apsaimniekot savu īpašumu.

Aplūkojot jautājumu par lielsaimniecībām, P.Krūgaļauzs uzsvēra, ka tam ir divas puses. Pirmajai, ka lielsaimniecības jāpārveido un pēc iespējas ātrāk, nav alternatīvas. Otrā šī jautājuma puse ir, ko darīt lielsaimniecībās nodarbinātajiem speciālistiem. Tādu Latvijā bija 35 000 cilvēku. Viņi visi bija kvalificēti speciālisti. LZS pienākums, runājot par lauku pārveidi, ir domāt arī par šo speciālistu likteni.

Pirmajā LZS atjaunošanas kongresā apsprieda arī citas lauku problēmas un piedāvāja to risinājumu. A.Rozentāls konstatēja, ka Latvijā 1991.gada sākumā ir jau pāri par 7000 zemnieku saimniecību. Latvija šajā jomā ir apsteigusi Lietuvu un Igauniju, kur izveidojies tikai ap 4000 zemnieku

saimniecību. Ļoti nopietns bija jautājums par šo jauno saimniecību materiālo un tehnisko nodrošinājumu, saražotās produkcijas pārdošanu, produkcijas cenām. A.Rozentāls aicināja pārtraukt lielsaimniecību dotēšanu no valsts budžeta un novirzīt šos līdzekļus zemnieku saimniecību attīstībai.

Sākoties agrārājai reformai, laukos ļoti aktuāls bija jautājums par attiecībām starp lielsaimniecībām, līdz reformai izveidotajām zemnieku saimniecībām un bijušajiem zemes īpašniekiem. LZS aizstāvēja īpašuma tiesību atjaunošanu laukos un zemes atdošanu tās likumīgajiem īpašniekiem. Tā kā zemes īpašnieki nespēja tūlīt sākt zemes apsaimniekošanu, tad LZS atbalstīja ātrāku zemes pirkšanas, pārdošanas un nomas likuma pieņemšanu.

Pirmajā LZS atjaunošanas kongresā pieņēma arī LZS statūtus un programmu. Statūtos bija formulēti galvenie uzdevumi: "Aktīvi līdzdarboties zemniecības atjaunošanā, valsts un pašvaldību iestādēs aizstāvēt zemnieku un citu Latvijas Republikas pilsoņu politiskās, saimnieciskās, sociālās, kultūras intereses un prasības." Apspriežot statūtus, diskusijas izraisījās par tām personām, kas bijušas citās politiskajās partijās. Pieņēma lēmumu, ka tās var kļūt par LZS biedriem tikai pēc viena gada pārbaudes laika. Kongresā diskutēja arī par LZS biedra vecuma cenzu. Bija iesniegti divi priekšlikumi – no 18 un 16 gadiem. Ar nelielu balsu pārsvaru kongresa delegāti nobalsoja, ka par LZS biedru var būt Latvijas Republikas pilsoņi, kas sasnieguši 18 gadu vecumu un ir tiešā vai idejiskā saistībā ar zemi, zemes apstrādātāji, lauku amatnieki, lauku un pilsētu inteliģence.

Otrs svarīgākais dokuments, ko pieņēma kongresā, bija LZS programma. Tajā bija paredzēts, ka LZS svarīgākais uzdevums ir panākt lauku kompleksu atdzimšanu un Latvijas Republikas atjaunošanu civilizētās pasaules valstu saimē. Programmā bija arī uzsvērts, ka LZS savu

darbību ir atjaunojusi uz visu bijušo Latvijas Republikas zemnieku partiju bāzes.

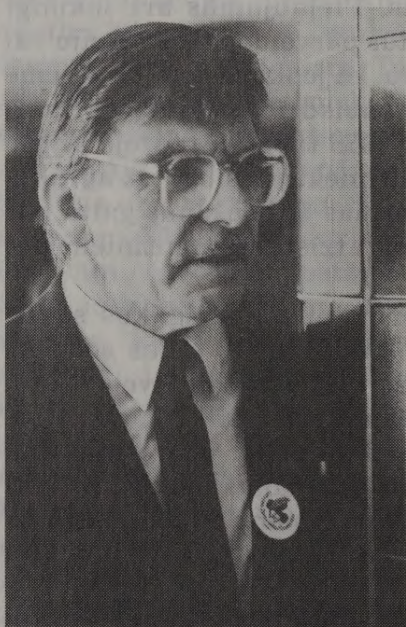
Tautsaimniecības sadaļā bija uzsvērts: "... Pirmām kārtām ir jāveic agrārreforma un ar likumdošanas aktiem jāatjauno zemes īpašuma tiesības." LZS savā programmā arī paziņoja, ka tikai privātīpašums var atjaunot iznīcināto darba tikumu un nodrošināt patiesi saimniecisku attieksmi pret zemi laukos.

Agrārās reformas sadaļā bija ierakstīts, kā LZS atbalsta visas saimniekošanas formas. Pieļaujamas arī sekmīgi strādājošas lielsaimniecības, tās pārveidojot par akciju vai paju sabiedrībām ar noteikumu, ka jebkurā gadījumā zeme paliek katra akciju vai paju sabiedrības locekļa privātīpašums un nav apvienojama. LZS tāpat paredzēja bijušo zemes īpašnieku un viņu mantinieku tiesības uz agrākajiem īpašumiem. Agrārās reformas īstenošanas gaitā par bijušo īpašnieku mantiniekiem atzīstami mantinieki pēc 1937.gada Civillikuma.

LZS savā programmā arī noteica svarīgākos savus sociālās politikas principus. "LZS aizstāv tādas sociālās aprūpes sistēmas un veselības aizsardzības izveidošanu, kuras pamatā būtu apdrošināšanas principi." Tika uzsvērti arī doma par noteikta iztikas minimuma nodrošināšanu. Ņemot vērā lauksaimnieciskās ražošanas specifiku, LZS uzskatīja par iespējamu zemnieku ģimeņu dēliem dienestu armijā aizstāt ar alternatīvo dienestu savu vecāku saimniecībā.

Arī nacionālās politikas jomā LZS apstiprināja svarīgākos principus. LZS pieprasīja latviešu valodas kā valsts valodas ieviešanu Latvijas Republikā visās darbības sfērās un pārvaldes iestādēs. Programmas 7.3. pants noteica: "Ierēdņus un kalpotājus darbā pieņem tikai pēc viņu profesionālās kompetences un valsts valodas zināšanām." Jebkura persona, kas propagandē starp-nacionālas nesaskaņas un naidu, ir sodāma.

Tā kā 1991.gada sākumā Latvijā vēl atradās PSRS okupācijas karaspēks, LZS pieprasīja nekavējošu Latvijas teritorijas deokupāciju. Programmas 8.2. punktā bija uzsvērts: "Jebkuras valsts karaspēka dislocēšana Latvijas teritorijā ir prettiesiska un nelikumīga, ja tā nav paredzēta starptautiskos vai savstarpējos līgumos." LZS arī uzskatīja, ka visi zaudējumi, ko okupācijas karaspēks nodarījis Latvijas zemei, tās dzīlēm, ūdeņiem un kultūrvidei, ir atlīdzināmi no PSRS valsts līdzekļiem.

*Aivars Berķis – Latvijas
Zemnieku savienības
priekšsēdētājs. Rīga,
1991.gada februārī*

Pirmajā LZS atjaunošanas kongresā arī ievēlēja partijas vadību. Par priekšsēdētāju kļuva A.Berķis, par pirmo vietnieku – P.Krūgaļauzs, vietnieku – J.Kinna. A.Berķis savu ievēlēšanu par LZS priekšsēdētāju komentēja šādi: "Es baidos, ka ar to jūs būsiat pasludinājuši uz leju puslīdz ciešamu žurnālistu un tikuši pie sliktā priekšsēdētāja." Uz to A.Rozentāls, kurš vadīja vēlēšanu norisi, atbildēja:

"Mēs esam ieguvuši gan labu priekšsēdētāju, gan nebūsim nokāvuši žurnālistu." Centrālo valdi veidoja katrā apgabalā ievēlētie divi pārstāvji, kopā 10 valdes locekļi.

1992.gada 28. – 29.februārī notika LZS 2.kongress. Valstī gan ekonomiskajā, gan politiskajā jomā bija sākušās būtiskas pārmaiņas. Pēc 1991.gada augusta puča Latvija bija pasludinājusi pilnīgu neatkarību. Mūsu valsti bija jau atzinušas daudzas pasaules valstis. Strauji palielinājās zemnieku saimniecību skaits. 1992.gadā Latvijā jau bija 52 300 zemnieku saimniecību. Vidēji vienā zemnieku saimniecībā izmantojamā zemes platība bija tikai 10,1 ha. Latvija veidojās kā sīksaimniecību valsts, jo nelieli bija bijušie īpašumi. Pakāpeniski palielinājās privātsektora īpatsvars lauksaimniecības produkcijas ražošanā. Tā 1992.g. privātsektorā jau bija izaudzēti 35% graudu, 62% cukurbiešu, 85% kartupeļu, saražoti 39% gaļas, 47% piena un 17% olu.

Tācu kopumā lauksaimniecības produkcijas ražošana deviņdesmito gadu sākumā samazinājās. 1993.gadā salīdzinājumā ar 1992.gadu produkcija kopumā samazinājās par 22%, bet lopkopībā pat par 34%. Samazinājās arī galveno lauksaimniecības kultūru vidējā ražība. Piemēram, 1993.gadā valsts saimniecībās graudaugu ražība bija 16,1 cnt/ha, zemnieku saimniecībās 19,2 cnt/ha. Pirms agrārās reformas sākuma laukos 1987.gadā ražība bija 29,9 cnt/ha. Samazinājās arī piena izslaukumi. 1987.gadā bija caurmērā 3525 kg no govīm, bet 1993.gadā – 2987 kg. Pārmaiņas laukos nenoritēja vienkārši. Privatizācijas jeb, kā tautā teica, "prihvatizācijas" rezultātā daudzu kopsaimniecību materiālā un tehniskā bāze bija sagrauta, ražošana laukos sašaurinājās, auga bezdarbs un vispārēja vilšanās. 1993.gadā sākās agrārās reformas otrā kārtā – zemes piešķiršana īpašumā.

Tā LZS 2.kongress sanāca Latvijai ļoti atbildīgā laikā. Pārmaiņas bija sākušās visās jomās. LZS bija augusi arī

skaitliski: 1992.gada februārī tās rindās bija 1532 biedri, kas apvienojās 123 vietējās nodaļās. A.Berķis pārskata ziņojumā kongresam aicināja forsēt agrāro reformu un ātrāk ieviest dzīvē jaunās ražošanas attiecības. Viņš arī raksturoja smago ekonomisko situāciju un nespēju ar savu produkciju iekļūt Rietumu tirgū. Savukārt Krievija, pārējot tirdzniecībā ar Latviju uz pasaules cenām, bez ekonomiskiem faktoriem izmantoja arī politiskos. Ļoti smagi risinājās kredītu piešķiršana.

Latvijas valdības galva I.Godmanis kongresā paziņoja, ka lielākoties zemnieki paši vainīgi savās nebūšanās. "Prihvatizāciju" veica pašu pagasta iedzīvotāji, nevis no kaut kurienes atbraukušie. I.Godmanis ar optimismu runāja par tirdzniecības līgumu ar Krieviju. "Mēs dosim viņiem lauksaimniecības produkciju, pretī saņemsim benzīnu, mazutu, gāzi." Diemžēl, saimnieciskie sakari ar Krieviju neveidojās tā, kā Latvija vēlējās. Premjers I.Godmanis paziņoja, ka Latvijai ir pienācis laiks iziet no padomju rubļa zonas un ka tam viss ir sagatavots.

LZS 2.kongress pieņēma arī labojumus un papildinājumus programmā un statūtos. Tā statūtos tika precizēti LZS galvenie uzdevumi: "Modināt un stiprināt tautā pareizu atziņu par zemnieku nozīmi valstī un sabiedrībā, veicināt uz demokrātijas pamatiem balstītu politisko izpratni; aktīvi līdzdarboties zemniecības atjaunošanā." Programma tika papildināta ar sadaļu: "Jāatzīst par spēkā neesošu no tās pieņemšanas dienas Latvijas Tautas Saeimā 1940.gada 22.jūlijā pieņemtā deklarācija, kas zemi pasludināja par valsts īpašumu, respektīvi, pieņēma lēmumu par visas zemes nacionalizāciju. Vienlaikus jāsagatavo normatīvie akti, kuri reglamentē pašreizējā zemes lietotāja un tās likumīgo īpašnieku attiecības. LZS atbalsta bijušo zemes īpašnieku un mantinieku tiesības uz agrākajiem īpašumiem." Asas diskusijas notika par attieksmi pret tā sauktajiem Breša zemniekiem. Lai arī cik asas bija

diskusijas, LZS nekad nav atteikusies aizstāvēt likumīgi veidotās pirmsreformas zemnieku saimniecības.

Ievērojot lauku kreditēšanas aktualitāti, programmā bija iestrādāta doma par šī jautājuma tālāku risināšanu. Tā paredzēja, ka lauku kreditēšanai jāatjauno Valsts Zemes banka, Latvijas Hipotēku banka un jāveicina citu kredītiestāžu izveidošana. Zemes bankas izveidošanai līdzekļi jāņem no valsts budžeta, juridiskajām un fiziskajām personām.

LZS 2.kongress arī pieņēma virkni rezolūciju: "Pret korupciju", "Par iedzīvotāju noguldījumu aizsadzību", "Par īstermiņa kredītu un tā nepieciešamību 1992.gada pavasarī". Pieņemtās rezolūcijas paredzēja risināt tā laika aktuālos jautājumus. Tā par pāriešanu uz nacionālo valūtu latu LZS rezolūcijā bija teikts: "Nemt īpašā uzskaitē un aizsardzībā iedzīvotāju naudas noguldījumus līdz 1991.gada 21.augustam un nelielajiem iedzīvotāju noguldījumiem (līdz 20 tūkst. rbļ.) piešķirt vislielākās labvēlības statusu apmaiņai pret nacionālo valūtu." Rezolūcijas tika nosūtītas Augstākajai padomei un valdībai. Šādā veidā LZS mēģināja aizsargāt iedzīvotājus no grimšanas nabadzībā.

Tā ka tuvojās Saeimas vēlēšanas, kongress apsprieda jautājumu par 5.Saeimas vēlēšanu likuma principiem. Kongress norādīja, ka vēlēšanu likums maksimāli jātuvina Latvijas Republikas likumam par Saeimas vēlēšanām, taču, lai novērstu vairāku desmitu mazskaitlīgu partiju un grupu iekļūšanu Saeimā, jānosaka 4% barjera. LZS arī ierosināja atteikties no Latvijas Republikā praktizētajiem pilnīgi grozāmajiem Saeimas kandidātu sarakstiem, pieļaujot tikai kandidātu svītrosānu bez iespējām ierakstīt kandidātus no cita saraksta.

Kongress ievēlēja arī jaunu LZS vadību. Par priekšsēdētāju atkārtoti ievēlēja A.Berķi, par priekšsēdētāja pirmo vietnieku – J.Kinnu, par vietniekiem – V.Grasi un A.Rozentālu. LZS centrālo valdi ievēlēja 14 cilvēku sastāvā.

Kongresa darbā kā viesis piedalījās Pasaules brīvo latviešu apvienību pārstāvis J.Lorencs, Latvijas Zaļo partijas pārstāvis O.Batarevskis, no Latvijas Lauksaimnieku savienības – V.E.Bresis, Latvijas Tautas frontes lauku komitejas – A.Puzis, Pilsoņu kongresa – M.Grīnblats, LSDSP pārstāvis E.Baldzēns, Latvijas Zemnieku federācijas pārstāvis V.Baltais, no LNNK – A.Mikoss u.c.

1993.gads bija 5.Saeimas vēlēšanu gads. Arī LZS 3.kongress notika šā notikuma gaidās. Tas sanāca 26. – 27.martā. Šajā laikā LZS jau bija 1874 biedri, apvienoti 138 nodaļas. Organizatoriski LZS turpināja nostiprināties un kongresa gadā bija kļuvusi par otro skaitliski lielāko politisko partiju Latvijā (pēc LDDP). Tomēr situācija tautsaimniecībā kļuva arvien smagāka un smagāka. Par to kongresā runāja partijas priekšsēdētājs A.Berķis. Vērtējot sāktu agrāro reformu, A.Berķis uzsvēra, ka, no vienas puses, mēs esam it kā pavirzījušies tālu uz priekšu. Tiem, kas bija gatavi un prata strādāt, zeme ir iedota, bet tā vēl nav nodota privātīpašumā. Īpašuma sakārtošana laukos vēl nav pabeigta. Turpinās sabiedriskā īpašuma izlaupīšana rūpniecībā un lauksaimniecībā.

A.Berķis informēja, ka LZS gatavojas startēt 5.Saeimas vēlēšanās koalīcijā ar Latvijas Zemnieku federāciju, Politiski represēto apvienību un "Latvijas Daugavas vanagu" organizāciju.

Par galveno LZS darbības lozungu, gatavojoties Saeimas vēlēšanām, A.Berķis izvirzīja Latvijas sakārtošanu: "Uzskatām, ka mūsu galvenais uzdevums ir sakārtot Latvijas valsti. Visa mūsu darbība tiks vērsta uz to, lai Latvijā atdzimst zemnieku viensēta, lauki kopumā. Lai tiktu pēc iespējas ātrāk sakārtotas īpašuma attiecības, likumdošana kopumā. Lai mēs tiešām kļūstam par saimniekiem savā zemē!"

Galvenais notikums LZS 3.kongresā bija 5.Saeimas darbības platformas apspriešana. Ar ziņojumiem uzstājās

A.Berķis, A.Rozentāls, G.Resnais, N.Baranovskis, J.Ritenis un V.Klīve. Tautsaimniecības attīstībā tika uzsvērtā privātīpašuma prioritāte un ārvalstu ieguldījumu piesaistīšana, kā arī iekšējā tirgus aizsardzība. LZS bija pret nodokļu nastas palielināšanu. Privatizācijai jāveicina latviešu uzņēmēju veidošanās. Jārada Baltijas valstu kopēja ekonomiskā telpa. LZS arī atgādināja, ka valsts saimnieciskā spēka pamatā jābūt lauksaimniecībai, kas vienīgā spēj nodrošināt latviešu tautas izdzīvošanu, valsts saimniecisko neatkarību un patstāvību.

LZS 3.kongresā precizēja attieksmi pret zemes reformu. Lai nodrošinātu stabilitāti, LZS uzskatīja, ka sāktā zemes reformu nevar atcelt, ne arī būtiski grozīt. Tā jāturpina, atjaunojot īpašnieku un it īpaši politiski represēto tiesības, lai katrs zemes lietotājs zinātu savas zemes robežas un lai katrs īpašnieks varētu brīvi rīkoties ar savu īpašumu – to apsaimniekot, iznomāt, iekļāt vai pārdot. J.Kinna kongresā atgādināja: "Lauksaimniecības un servisa uzņēmumu privatizācija ir vienīgais ceļš, kā zemniekiem kļūt par patiesiem saimniekiem."

Zemnieku savienība darbības platformā akcentēja arī, ka nepieciešams jūtams valsts atbalsts lauksaimniecībai. J.Kinna ar satraukumu runāja par lauku nenodrošinātību ar kredītu, valdības atbalsta trūkumu zemnieku saimniecību veidošanai un nostiprināšanai. Latvijas zemniecība sāka arvien vairāk izjust iekšējā tirgus neaizsargātību no ārzemju konkurences. No valsts budžeta bija jāfinansē zemnieku sētu elektrifikācija, daļēji meliorācijas darbi un ceļu būve.

Aplūkojot aktuālus politiskos jautājumus, LZS 3.kongress izteicās par Latvijas Republikas 1922.gada Satversmes atjaunošanu un visas tautas vēlētā prezidenta institūta ieviešanu. Pilsonības jautājumu, pēc LZS domām, var risināt tikai 5.Saeima. Ievērojot Latvijas pamatnācijas kritisko demogrāfisko situāciju, LZS uzskata, ka pilsonības

piešķiršana cittautiešiem ir individuāls akts. Tā pamatkritēriji būtu uzticība Latvijas valstij, latviešu valodas un kultūras zināšana.

Dailes teātra aktieris Eduards Pāvuls, kurš piedalījās kongresā, teica: "Šis ir svēts mirklis, un LZS turpmāk jāuzņemas viens liels pienākums – jāsakārto Latvijas lauki un Latvijas valsts. Lai Dievs dod jums spēku aizraut ar savām idejām. Pašreiz valstī notiek šausmīga zagšana, raušana sev. Vajag meklēt Antiņus, kas atdod otram, bet neņem sev!"

Runājot par priekšvēlēšanu kampaņu, Juris Miķelsons (LU) pievērsa uzmanību skaidram mērķim un stratēģijai: "Būstīšanās nav stratēģija. Likumi jāpieņem profesionāļiem. Nelaime tā, ka daudzi, nonākot augstos posteņos, aizmirst savu pienākumu un vairāk domā par savu labumu."

Kongress apstiprināja arī Zemnieku savienības 5.Saeimas vēlēšanu sarakstu. Tajā bija iekļauti tā laika redzamākie LZS politiķi: A.Berķis, G.Resnais, G.Ulmanis, A.Rozentāls, I.Bārdiņš, Z.Tomiņš, P.Putniņš un daudzi citi. Sarakstu sakārtošanu izlēma LZS apgabalu sanāksmēs kongresa laikā. Latgales apgabala sanāksmē no saraksta tika svītrots Zigfrīds Bereзовskis, atstājot viņu tikai Rīgas apgabala sarakstā. Kongresa delegāti nosodīja G.Meierovica lēmumu startēt savienības "Latvijas ceļš" vēlēšanu sarakstā, nododot sava tēva Z.A.Meierovica dibināto Zemnieku savienību.

LZS 3. kongresā apstiprināja arī kārtējos LZS statūtu grozījumus. Tā 1.pantā tika uzsvērts, ka Zemnieku savienība ir bijušo Latvijas Republikas zemnieku partiju tiesiskā mantiniece. Statūtu 3.pantā ierakstīja, ka LZS biedri, kas darbojas pret programmu un statūtiem, neievēro partijas disciplīnu, nodarbojas ar partijas šķeltniecību vai citādi tai kaitē, izslēdzami nodaļas valdes vai centrālās valdes sēdē. Šādu lēmumu pieņēma tāpēc, ka 1993.gada pavasarī no LZS izstājās 15 – 20 biedri un nolēma dibināt

Latviešu Zemnieku savienību (A.Miķelsons, J.Viķelis, A.Mālniece).

Akadēmiskās sekcijas vadītājs G.Bagātais pievērsa uzmanību vispārējai situācijai Latvijā. "Nomenklatūras darbinieki vēl no kompartijas laikiem joprojām ir amatos. Viņi ir privatizējuši 90% ražošanas uzņēmumu. Mums veidojas daudzgalvains pūķis. Tauta vairs neuzticas ne Augstākajai padomei, ne Ministru padomei. Pašreizējai sistēmai ir jābeidz savs vēsturiskais skrējieni." G.Bagātais LZS pārstāvēja radikālāko spārnu, kas uzskatīja, ka visas problēmas var atrisināt ar ātru, noteiktu, bezkompromisa rīcību.

Ļoti veiksmīgi Latvijas lauku problēmas raksturoja pēdējā Latvijas Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa fonda priekšsēdētājs Guntis Ulmanis. "Laukos ir trīs zemnieku grupas: Breša zemnieki, bijušie īpašnieki un lauku proletariāts. Kod, kurā pirkstā gribi, visi sāp. LZS programmā ir jāieliek pamati, kā sadarboties visām šīm grupām."

LZS 3.kongress pieņēma lēmumu nepārvēlēt vadību un centrālo valdi, ļaujot iepriekšējai aizvadīt 5.Saeimas vēlēšanu kampaņu. Nolēma pēc vēlēšanām, ap rudzu plaujas laiku, augustā, sasaukt ārkārtas kongresu, kurā izanalizēt Saeimas vēlēšanu rezultātus un ievēlēt jaunu partijas vadību.

4. LZS 5.Saeimas vēlēšanās

1993.gada 5. – 6.jūnijā Latvijā notika 5.Saeimas vēlēšanas. Gatavojoties vēlēšanām, Latvijas Zemnieku savienībai izveidojās laba sadarbība ar Zviedrijas Centra partiju. To it īpaši veicināja Zviedrijas Karalistes ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks Latvijā Andreass Odāls. LZS vēlēšanu stratēģiju un taktiku un vēlēšanu platformu, kā jau minēts, apstiprināja 3.kongresā. Pēc

kongresa sākās šo lēmumu īstenošana dzīvē. LZS kopā ar saviem koalīcijas partneriem uzskatīja, ka jāatjauno patiesi neatkarīga un demokrātiska Latvijas Republika. Nākamais svarīgākais uzdevums, kā uzskatīja LZS, bija Latvijas valsts sakārtošana. LZS savas kampaņas laikā aicināja nostiprināt tiesisko kārtību, novērst korupciju, sakārtot ekonomikas likumdošanu, nosargāt nācijas tikumiskos ideālus. A.Berķis uzrakstīja speciālu aicinājumu latviskā gara stiprināšanai: *"Latviskais gars ir – neļauties bēdām un vaimanām, dalīties priekos. Censties nelūgt, bet dot. Turēt vārdu. Būt izturīgam. Atraut sev, bet skolot bērnus. Taupīt uzturam, bet neatteikties no grāmatām, no teātra, no dziesmas un mūzikas."*

Šie lozungi pamatos veidoja LZS vēlēšanu stratēģijas teorētisko pamatu. Ne mazāka nozīme bija pareizai vēlēšanu taktikai. Veidojot LZS listi 5.Saeimas vēlēšanām, saraksta galvgalim izvirzīja pazīstamus politiķus. Galvenās LZS "lokomotīves" bija A.Berķis, G.Resnais, A.Rozentāls, G.Ulmanis, J.Ritenis, G.Bērziņš, V.Klīve, V.Novokšanovs. LZS priekšsēdētājs A.Berķis tika izvirzīts un balotējās trijos vēlēšanu apgabalos – Vidzemē, Kurzemē, Rīgā.

A.Berķis un J.Kinna uzskatīja, ka Zemnieku savienības interesēs ir iesaistīt vēlēšanu sarakstā pēdējā Latvijas brīvvalsts laika prezidenta Kārļa Ulmaņa radnieku Gunti Ulmani. Viņa vectēvs Jānis bija K.Ulmaņa brālis. G.Ulmanis bija K.Ulmaņa fonda priekšsēdētājs un Latvijā pazīstama personība. Tomēr Zemnieku savienībā G.Ulmanis iestājās relatīvi vēlu, tikai 1992.gada 14.oktobrī – divus gadus pēc Zemnieku savienības darbības atjaunošanas. Daļa Zemnieku savienības biedru bija pārsteigti par šādu viņa kavēšanos, jo visi zināja par viņa radniecību ar prezidentu K.Ulmani – LZS dibinātāju un tās pirmo priekšsēdētāju. Taču G.Ulmanim bija pašam savs viedoklis par šiem jautājumiem.

G.Ulmanis veiksmīgi iekļāvās Zemnieku savienības vēlēšanu kampaņā. Viņš bieži izbrauca uz lauku rajoniem tikties ar vēlētajiem. Būdams labs orators un prazdams rast kontaktu ar auditoriju, viņš palīdzēja LZS vēlēšanās.

Diezgan būtisks elements LZS 5.Saeimas vēlēšanu kampaņā bija rakstītā un uzskatāmā propaganda. Tika publicēts un izsūtīts vēlētajiem priekšvēlēšanu buklets un darbības programma. Bukletā bija minēti LZS galvenie mērķi: nosargāt valstisko patstāvību, veicināt tautsaimniecības uzplaukumu un visu Latvijas iedzīvotāju labklājību. Reklāmas materiāls arī vizuāli bija ļoti veiksmīgs. Tas bija krāsains un ar LZS simboliku. LZS 5.Saeimas darbības programma bija apjomīga brošūra – kopā 22 lappuses. Arī tā bija krāsaina, ar LZS simboliku uz vāka. Reklāmas materiāli tika pavairoti vairāk nekā 200 000 eksemplāros un nosūtīti pa pastu vēlētajiem.

Veiksmīga bija LZS iecere par apsveikumu Vasarsvētkos. Arī apsveikums bija iespiests 200 000 eksemplāros un nosūtīts vēlētajiem. Īsi pirms Saeimas vēlēšanām daudzi saņēma krāsainu kartīti ar ziedošu ābeļdārzu. Simboliska bija arī A.Berķa četrinde:

"Katrs stiebrs – uzticīgs solis,

Katrs zieds – gudra plauksta,

Ik gads – kā lāse –

Sūra, bet mūsu ..."

Vēlēšanu kampaņas ietvaros LZS atjaunoja sava laikraksta "Brīvā Zeme" izdošanu sadarbībā ar "Neatkarīgo Cīņu". "Neatkarīgās Cīņas" abonenti maija beigās un jūnija sākumā saņēma trīs "Brīvās Zemes" numurus. Laikraksta slejās publicējās A.Berķis, J.Ritenis, A.Rozentāls, A.Priedītis, E.Krastiņš u.c. Interesantas atziņas par LZS kultūras politiku izteica P.Putniņš. Bija sagatavoti speciāli "Brīvās Zemes"numuri Kurzemei, Zemgalei, Latgalei un Vidzemei. Tomēr šie numuri aizkavējās un nonāca pie

lasītāja 3.jūnijā, tā būtiski neietekmējot Saeimas vēlēšanu iznākumu.

LZS izmantoja arī elektroniskos masu informācijas līdzekļus. LZS raidīja Latvijas televīzijā savus reklāmas klipus. Sevišķi veiksmīgs bija sižets ar pievilcīgo meiteni un bitēm. Bija arī vēsturiskais klips, kas mēģināja sasaistīt ulmaņlaikus ar mūsdienu Zemnieku savienību. Sadarbībā ar kinorežisoru Arvīdu Krievu uzņēma filmu "Zemes saimnieks". Tā bija veltīta pēdējam Latvijas brīvvalsts laika prezidentam K.Ulmanim. Izmantojot arhīva materiālus, filmā veiksmīgi bija parādīti Latvijas sasniegumi ekonomikā, kultūrā, izglītībā un sportā.

LZS vēlēšanu kampaņā būtiska bija sasaiste ar Latvijas vēsturi, ar valsts panākumiem divdesmitajos un trīsdesmitajos gados. LZS centās parādīt sevi kā tā laika tradīciju turpinātāju. LZS solīja turpināt brīvvalsts laika ekonomisko un kultūras politiku, atbalstīt zemniecību. Vēlēšanu kampaņas vadītāji cerēja, ka tā vēlētaji vieglāk pazīs LZS pārējo politisko spēku vidū. LZS centās arī izmantot nostalgiskās atmiņas par vecajiem, labajiem ulmaņlaikiem. Arī LZS vēlēšanu plakātā akcentēts bija Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa tēls.

Zemnieku savienība atbalstīja Zemnieku drāmas teātra atjaunošanu. Šāds teātris bija darbojies Latvijā jau divdesmito gadu beigās. Tā atjaunošanu atbalstīja Nacionālā teātra direktors M.Jaunozols, viņa vietnieks Z.Kalniņš, Latvijas Zemnieku federācija un Politiski represēto apvienība. Īsti teātris savu darbību sāka tikai 1995.gada vasarā ar pirmajām izrādēm laukos.

LZS rīkoja deputāta kandidātu tikšanos ar rīdziniekiem Vērmanes darzā. Te koncerts mijās ar J.Riteņa, V.Klives, A.Berķa īsām uzrunām. Veiksmīga bija arī LZS organizētā vēlētajū tikšanās ar deputāta kandidātiem Brīvdabas muzejā. Dzerot alu, uzkožot sieru, klausoties

folkloras ansambļu uzstāšanos, LZS pārstāvji tikās ar cilvēkiem.

Nenoliedzami liela nozīme vēlēšanu kampaņas organizēšanā pagastos un rajonos bija LZS aktīvam. Veiksmīgi, ar izdomu strādāja G.Stankēvičs Saldū, E.Ņikitins Valmierā, I.Brezauckis Ogrē, A.Andersons Balvos, V.Timbra Liepājā, M.Anmane un A.Jaunkļaviņš Tukumā, I.Āboltiņš un Z.Grūbe Valkā. Ar īpašu izdomu un savām iniciatīvām izcēlās Z.Tomiņš Jēkabpilī. Veiksmīgas vēlēšanu kampaņas rezultātā šajā rajonā 5.Saeimā ievēlēja divus LZS deputātus.

LZS 5.Saeimas vēlēšanu kampaņa izmaksāja 6 160 451 Latvijas rubli (Ls 30 802,25). Salīdzinot ar pārējām politiskajām partijām, tas nebija daudz. LZS šajā ziņā bija 5.vietā. LZS līdzekļus ieguva no individuālajiem ziedojumiem, kā arī no dažādiem uzņēmumiem, firmām un bankām. LZS atbalstīja arī Zemnieku savienības Amerikas nodaļas. Šeit izcēlās Ludvigs Reiters, Modris Krautmanis, Agris Krautmanis, Jānis Pone, Dainis Rudzītis un daudzi citi.

Kopumā LZS labi startēja 5.Saeimas vēlēšanās, saņemot 10,64% no visām vēlētāju balsīm un iegūstot 12 deputātu vietas no 100. Saeimas vēlēšanas bija laba politiska skola partijai, kas tikai pirms trim gadiem bija atsākusi savu darbību. Vēlēšanu kampaņa parādīja, ka Jānis Kinna ir atzīstams profesionālis vēlēšanu kampaņas organizēšanai. Lai gan viņš bija izvirzīts par deputāta kandidātu, viņš atteicās no balotēšanās, lai vadītu vēlēšanu kampaņu. 5.Saeimas vēlēšanas bija pirmās vēlēšanas pēc neatkarības atgūšanas, un tajās mācījās gan deputāta kandidāti, gan tie, kas nodrošināja šo cilvēku ievēlēšanu. No LZS 5.Saeimā ievēlēja: Aivaru Berķi, Visvaldi Varnesi Klīvi, Zigurdu Tomiņu, Gundaru Bērziņu, Gunāru Resno, Andri Rozentālu, Jāni Riteni, Jāni Tupesi, Voldemāru Novokšanovu, Jāni Kokinu, Oskaru Grīgu un Paulu Putniņu.

5. Valdošajā koalīcijā

Saeimas vēlēšanās iegūtās 12 deputātu vietas visumā atbilda Zemnieku savienības ietekmei tā laika Latvijas politiskajā dzīvē. Kaut arī LZS šajās vēlēšanās bija tikai ceturrtā rezultatīvākā partija, tai stratēģiski bija ļoti svarīga vieta spēku sadalījumā Saeimā. Faktiski bez LZS līdzdalības nebija iespējama nevienas vairākuma valdības izveide.

Latvijas Zemnieku savienība vēsturiski vienmēr centusies būt aktīvs politisks spēks, tas ir, piedalīties valsts pārvaldē, risināt kā lauku, tā pilsētas problēmas. LZS nekad nav palikusi opozīcijā opozīcijas pēc. Reālais spēku samērs 5.Saeimā liecināja, ka vairākuma valdību iespējams izveidot tikai koalīcijā ar "Latvijas ceļu" – vēlētāju apvienību, kas bija izveidojusies neilgi pirms vēlēšanām. "Latvijas ceļam" bija 36 deputātu vietas.

Jautājums par LZS tālāko darbību pēc Saeimas vēlēšanām tika pārrunāts centrālās padomes sēdē, kas notika 1993.gada 18.jūnijā. Diskusija galvenokārt bija par iespējamo koalīcijas variantu. A.Berķis, V.Klīve, Z.Tomiņš, G.Resnais aizstāvēja koalīciju ar "Latvijas ceļu". Savukārt N.Baranovskis, L.Bitins, A.Jaunkļaviņš, G.Bagātais uzskatīja, ka vislabāk būtu veidot paritātes kabinetu ar Latvijas Nacionālo neatkarības kustību, kristīgajiem demokrātiem un apvienību "Tēvzemei un brīvībai". Tomēr paritātes kabineta variantu noraidīja, jo tā būtu nestabila koalīcija ar 44 balsīm Saeimā.

Pēc vētrainām diskusijām ar nelielu balsu pārsvaru centrālā padome akceptēja sarunas ar "Latvijas ceļu". Tika izveidota speciāla astoņu cilvēku komisija: A.Berķis, V.Klīve, N.Baranovskis, G.Ulmanis, A.Rozentāls, J.Ritenis, J.Kinna, G.Resnais. Centrālā padome uzskatīja, ka sarunu gaitā ļoti siki jāpārrunā būtiskākie jautājumi par Zemnieku savienības un "Latvijas ceļa" iespējamo sadarbību. LZS

nolēma, ka tai jāsaņem Valsts prezidenta postenis, kā arī Zemkopības un Finanšu ministrijas vadība. Centrālā padome atbalstīja G.Ulmaņa kandidatūras izvirzīšanu Valsts prezidenta amatam. Kā ieteica atsevišķi centrālās padomes biedri, tika atbalstītas sarunas un konsultācijas arī ar citiem Saeimā pārstāvētajiem spēkiem. Šādas taktikas mērķis bija iekļauties valdošajā koalīcijā un sākt reālu darbu Latvijas sakārtošanā un vēlētājiem doto solījumu izpildē.

5.jūlijā atkal sanāca centrālās padomes sēde, kurā noklausījās komisijas ziņojumu un priekšlikumus par turpmāko darbību. A.Berķis informēja, ka nepilna mēneša laikā notikušas 19 tikšanās ar 5.Saeimas galvenajiem politiskajiem spēkiem. Sarunas ar apvienību "Tēvzemei un brīvībai" bija konstruktīvas, bet šī organizācija bija izlēmusi būt konstruktīvā opozīcijā un valdošajā koalīcijā neiekļauties. Latvijas Kristīgo demokrātu savienības nostāja bija izteikti destruktīva, tā pat apstrīdēja Saeimas vēlēšanu likumību. Latvijas Nacionālā neatkarības kustība nebija iesniegusi konstruktīvus priekšlikumus. Sarunas ar "Latvijas ceļu" beigušās ar koalīcijas līguma projekta izstrādi. Tas paredzēja: "Savu sadarbību veidojot, abu partneru frakciju deputāti ievēros vislielāko frakcijas disciplīnu savā parlamentārajā darbībā, kopēji rīkojoties Saeimas komisijās un plenārsēdēs, vienai pusei otru cieši atbalstot un kopīgi balsojot par LC – LZS valdības un frakciju likumprojektiem un administratīviem izkārtojumiem, kā arī par valsts pārvaldes darbā nozīmējamo amatpersonu iecelšanu, tādā veidā savienojot visas parlamentārās demokrātijas funkcijas vislielākās mērķtiecības panākšanai."

Abas puses paredzēja arī izveidot koalīcijas padomi, kuras uzdevums bija saskaņot darbības prioritātes un mehānismu to īstenošanai. Līgumā īpaši uzsvērti bija četri jautājumi, kuru izlemšanā jābūt pilnīgai abu pušu

vienprātībai: agrārās politikas, pilsonības, politiski represēto problēmu un valsts ārpolitikas un drošības politikas.

Zemnieku savienība un "Latvijas ceļš" vienojās, ka jāatjauno 1925.gada 1.aprīļa likums par Ministru kabineta iekārtu. Tas noteica Ministru kabineta sastāvu un darbības pamatprincipus, kā arī kabineta un Saeimas attiecības. Likuma 4.nodaļa noteica kabineta locekļu pienākumus un tiesības. 29.pantā bija teikts: "Ministru prezidenta un ministra amati nav savienojami ar citu atalgojamu amatu valsts, valsts autonomo uzņēmumu vai pašvaldības dienestā, izņemot Saeimas deputāta un mācību spēka amatu izglītības iestādēs."

Jūlija sākumā tika panākta topošo koalīcijas partneru vienošanās par atsevišķām personālijām. "Latvijas ceļš" piekrita, ka A.Berķis varētu pretendēt uz Saeimas priekšsēdētāja biedra posteni, Z.Tomiņš – Saeimas sekretāra biedra, J.Ritenis – labklājības ministra, K.Šļakota – mežu valsts ministra. Bija panākta vienošanās, ka arī Vides un reģionālās attīstības ministrijas, Zemkopības ministrijas un Muitas departamenta vadība tiks nodota LZS.

Pamatos bija panākta saskaņa agrārās politikas jautājumos. Tomēr LZS kā sevišķi svarīgas problēmas izvirzīja: valsts subsīdijas atsevišķiem lauksaimniecības produkcijas veidiem, lauku nodrošināšana ar reāliem kredītiem, dotācijas eksportējamajai lauksaimniecības produkcijai, valsts rezervju veidošanu. Jāsaka, ka šajos jautājumos vienprātība bija minimāla. "Latvijas ceļš" aizstāvēja liberālu tirgus ekonomikas modeli tautsaimniecības attīstībā un ļoti negribīgi runāja par valsts atbalstu laukiem un zemniecībai.

1993.gada 7.jūlijā Saeimā notika Valsts prezidenta vēlēšanas. Vēlēšanu pirmajā kārtā bija izvirzīti trīs kandidāti: Guntis Ulmanis (LZS), Aivars Jerumanis

*Gunti Ulmani
1993.g. 7.jūlijā
pēc ievēlēšanas
par Valsts
prezidentu
apsveic 5.Saeimas
deputāti*

(LKDS) un Gunārs Meierovics (LC). Balsu lielāko skaitu savāca G.Meierovics. Pēc vienošanās ar "Latvijas ceļu" G.Meierovics noņēma savu kandidatūru. Nākamajā balsošanas kārtā sacensībā starp G.Ulmani un A.Jerumani uzvarēja Zemnieku savienības kandidāts. A.Jerumanis ieguva tikai 10 Saeimas deputātu atbalstu. 8.jūlijā Latvijas Valsts prezidents G.Ulmanis Saeimā nodeva svinīgo zvērestu: *"Es zvēru, ka viss mans darbs būs veltīts Latvijas tautas labumam. Es darīšu visu, kas stāvēs manos spēkos, lai sekmētu Latvijas valsts un tās iedzīvotāju labklājību. Es turēšu svētus un ievērošu Latvijas Satversmi un valsts likumus. Pret visiem es izturēšos taisni un savus pienākumus izpildīšu pēc labākās sirdsapziņas."*

*Latvijas Valsts prezidents Guntis Ulmanis
kopā ar kundzi Ainu*

Pēc koalīcijas partneru vienošanās G.Ulmanis uzaicināja Valdi Birkavu izveidot Ministru kabinetu. Tā formēšana notika visu jūliju. LZS pārstāvji: Jāni Rīteni apstiprināja par labklājības ministru, Jāni Kinu – par zemkopības ministru, Ģirtu Lūkinu – par vides un reģionālās attīstības ministru, Edmundu Krastiņu – par valsts īpašuma valsts ministru Finanšu ministrijā, Kazimiru Šlakotu – par mežu valsts ministru Zemkopības ministrijā. Arī Muitas departamenta vadība bija paredzēta LZS pārstāvim Imantam Raļlam. "Latvijas ceļa" manipulāciju rezultātā par Muitas departamenta priekšnieku apstiprināja Valdi Jāni Kursieti. Tas ienesa pirmo

disonansi koalīcijas partneru attiecībās.

1993.gada 3.augustā Ministru kabineta formēšana bija pabeigta, tas ieguva Saeimas atbalstu un varēja sākt darbu.

*Jānis Kinna –
zemkopības ministrs.
1993.gads*

Zemnieku savienība vispirms pievērsa uzmanību lauku problēmām. Tā kā laukos tuvojās labības plauja, tad pirmais, ar ko sadūrās J.Kinnas vadītā ministrija, bija graudu iepirkšanas sistēmas organizēšana. Tam bija nepieciešami līdzekļi. Oktobrī kopumā bija iepirkti tikai 134 tūkstoši tonnu graudu. Valsts nenodarbojās ar centralizētu graudu iepirkšanu, bet veicināja labības tirgus izveidošanos.

Zemnieku savienība izvirzīja jautājumu par iekšējo graudu tirgus aizsardzību. Analizējot graudu patēriņu, izrādījās, ka tas pēdējā gada laikā samazinājies desmitkārt. Bija skaidrs, ka aptuveni 2/3 maizes cep no kontra-

*Valsts prezidents
G.Ulmanis un
zemkopības
ministrs J.Kinna
Lauksaimniecības
universitātes
apmeklējuma
laikā
1993.gada
septembrī*

bandas miltiem. Zemkopības ministrija sāka kontroles sistēmas izveidošanu, kā pārbaudīt maizes kombinātus, vai tie neizmanto kontrabandas miltus. Tam bija pozitīvs rezultāts, un jau novembrī graudu iekšējais patēriņš, salīdzinot ar vasaras mēnešiem, pieauga četrkārt.

Īstenojot savus priekšvēlēšanu solījumus, LZS centās panākt valsts kredīta piešķiršanu zemnieku saimniecību atbalstam. Oktobrī tika piešķirti 3 miljoni ASV dolāru lauku rudens darbu kreditēšanai. Valdība arī paziņoja, ka tā līdz 1994.gada 1.aprīlim iepirks no zemniekiem par garantētām minimālajām cenām visus deklarētos pārtikas graudus un to arī izpildīja. Šāds lēmums laukos deva zināmu stabilitāti.

Ne mazāk sarežģīts bija jautājums par 1993.gada cukurbiešu ražu. Ar steigu bija jāmeklē risinājums.

Latvijas cukurfabrikām nebija līdzekļu cukurbiešu iepirkšanai. Intensīvi strādājot, mēneša laikā izdevās panākt vienošanos ar britu firmu "Man", kas nopirka visu Latvijas tā gada cukurbiešu ražu. Lauksaimnieki varēja saņemt naudu par izaudzētajām cukurbietēm.

Iekļaujoties valdošajā koalīcijā, LZS centās panākt budžeta līdzekļu palielināšanu lauksaimniecības attīstībai. J.Kinna uzskatīja, ka 1994.gadā Zemkopības ministrijas budžets jāpalielina aptuveni par 15 – 19 miljoniem latu. Šie līdzekļi būtu jānovirza infrastruktūras attīstībai, dotācijām un subsīdijām lauksaimniecības produkcijas ražotājiem. Smaga situācija bija ar samaksu par nodoto pienu. Valsts parāds piena ražotājiem 1993.gada rudenī bija vairāk nekā 5 miljoni latu. Tā galvenais cēlonis – nerealizētās produkcijas uzkrājumi.

Drīz vien pēc Saeimas vēlēšanām un valdošās koalīcijas izveidošanās notika Zemnieku savienības 4.kongress. Tas sanāca Rīgā 1993.gada 6.augustā. Kongresa darbā piedalījās 166 delegāti, kas pārstāvēja 2154 biedrus. Šajā laikā LZS jau bija 144 vietējās nodaļas.

Kongresa pamatuzdevums bija LZS vadības vēlēšanas. Tāpēc tūlīt pēc kongresa atklāšanas sākās LZS priekšsēdētāja vēlēšanas. Tika izvirzītas trīs kandidatūras: Aivars Berķis, Agris Jaunkļaviņš un Nikolajs Baranovskis. Jau pirmajā vēlēšanu kārtā A.Berķis ieguva vairāk nekā 50% balsu un tika ievēlēts par priekšsēdētāju. Par priekšsēdētāja pirmo vietnieku ievēlēja Zigurdu Tomiņu, par vietnieku – uzņēmēju Ivaru Bārdiņu.

Kongresā apstiprinātais LZS statūtu labojums paredzēja pāriet uz Eiropas valstu politisko partiju pieredzi un ieviest arī Zemnieku savienībā sekretāra posteni. Tika izvirzītas trīs kandidatūras: Visvaldis Mozgirs, Antonijs Zunda un Indulis Šķibelis. Par LZS sekretāru tika ievēlēts A.Zunda. LZS sekretāra pienākumos ietilpa biroja vadīšana, centrālās valdes un padomes sēžu sagatavošana,

frakcijas un valdes sadarbības koordinācija. LZS sekretāra uzdevums bija organizatoriskais darbs, darbs ar vietējām nodaļām, rajonu un novadu struktūrām. LZS centrālajā valdē tika ievēlēti J.Kinna, M.Baranovskis, V.Grasis, M.Zeltiņa, E.Nikitins, A.Priedītis un L.Gurecka.

Par emocionālu notikumu kongresā kļuva LZS Goda priekšsēdētāja vēlēšanas. Vienīgais kandidāts, kas tika nosaukts, bija Valsts prezidents G.Ulmanis. Aplausiem skanot, kongresa vadītājs paziņoja, ka G.Ulmanis vienbalsīgi ievēlēts par LZS Goda priekšsēdētāju. Savā runā G.Ulmanis uzsvēra: "Visvairāk baidos no viltotas slavināšanas, pārmērīgas goda izrādīšanas."

Tā pakāpeniski 1993.gada nogalē un nākamā gada sākumā Zemnieku savienība veidoja savu darbību valdošajā koalīcijā. Galvenā vērība tika veltīta lauku problēmām. Izstrādājot 1994.gada budžetu, LZS izdevās panākt, ka laukiem atvēlētā daļa tajā pieauga par 300%, kamēr viss budžets kopumā tikai par 25%. Tas bija ļoti būtiski, realizējot lauku atbalsta politiku. Darbības smagumu valdošajā koalīcijā raksturoja A.Berķa vārdi: "Risinot konkrētos jautājumus, mums attiecībās ar "Latvijas ceļu" jābalansē kā uz naža asmens."

Arī 5.Saeimas LZS frakcijā situācija nebija vienkārša. Pēc J.Riteņa iecelšanas par labklājības ministru frakciju uzticēja vadīt A.Rozentālam. Lielākais nemiera cēlājs frakcijā bija Oskars Grīgs, kas bija iekļauts sarakstā no Zemnieku federācijas. O.Grīgs bieži neievēroja frakcijas disciplīnu, izraisot neizpratni pārējos deputātos. 1994.gada sākumā O.Grīgs paziņoja, ka izstājas no valdošās koalīcijas, bet nevis no frakcijas. Šāda O.Grīga rīcība sarežģīja LZS ministru darbību valdībā. "Latvijas ceļa" vadība pārmeta LZS koalīcijas līguma neizpildi. Līdz ar to 1994.gada pavasarī valdošajā koalīcijā parādījās nopietnas plaisas, kas liecināja, ka tā nebūs ilgstoša. "Latvijas ceļa" mežonīgā tirgus liberālisms nebija pieņemams Zemnieku

savienībai, zemniekiem kopumā. Lauki slīga arvien lielākā nabadzībā.

Šādā situācijā 1994.gada 25. – 26.martā tika sasaukts Zemnieku savienības 5.kongress. Tā darbā piedalījās 231 delegāts, kas pārstāvēja 2950 LZS biedrus, apvienotus 190 vietējās nodaļās. Kongresā notika plašas debates par koalīcijas ar "Latvijas ceļu" lietderību. A.Rozentāls izteicās: "Pašlaik Latvija nav gatava liberālajam tirgum." J.Kinna izvirzīja domu par 4 – 6 gadu pārejas perioda noteikšanu, kura laikā Latvijas lauki nostabilizētos un būtu gatavi tiem spēles noteikumiem, ko izvirza Eiropa. Ministru prezidents V.Birkavs, kurš arī uzstājās kongresā, atzina, ka Latvijas lauksaimniecībai jābūt un jāatplaukst, taču "Latvijas ceļš" nevar atbalstīt tādu lauksaimniecību, kas nevar iziet starptautiskajā tirgū. Kongresa gaitā tika meklēts kompromiss un saskares punkti Zemnieku savienības un "Latvijas ceļa" stratēģijā. Kongresa delegāti atbalstīja palikšanu valdošajā koalīcijā.

*Andris Rozentāls –
Latvijas Zemnieku
savienības
priekšsēdētājs.
1994.gads*

Zemnieku savienības kongresa delegāti Agris Jaunkļaviņš, Andris Bērziņš, Oļģerts Leščinskis, Zigfrīds Berezovskis kritizēja iepriekšējās vadības politiku un prasīja aiziešanu no valdošās koalīcijas. Tas arī iespaidoja

nākamās Zemnieku savienības vadības vēlēšanas. Par LZS priekšsēdētāju tika ievēlēts Andris Rozentāls, par pirmo vietnieku – Ivars Bārdiņš, par vietnieku – Zigurds Tomiņš. LZS sekretāra pienākumus arī turpmāk uzticēja veikt Antonijam Zundam. Mainījās centrālās revīzijas komisijas vadība – Induļa Šķibeļa vietā tika ievēlēts Aldis Jansons.

Par gaidāmajām pašvaldību vēlēšanām kongresā runāja A.Priedītis. Viņš uzsvēra, ka, veidojot LZS stratēģiju par pašvaldībām, ir jāņem vērā, ka pašvaldība ir pilsoņu vēlēta pārvaldes forma noteiktā teritorijā, kur tā likumā noteiktā kārtībā veic savu darbību. LZS aizstāvēja zināmu pašvaldību suverenitāti. A.Priedītis aizstāvēja domu, ka LZS pašvaldību vēlēšanās var sadarboties ar visiem nacionālajiem spēkiem. Konkrētā pagastā vai rajonā lēmumu pieņem LZS nodaļa.

Kongress pieņēma arī virkni rezolūciju. Svarīgākā no tām bija par iekšējā tirgus aizsardzību. LZS aicināja Ministru prezidentu V.Birkavu uz laiku pārtraukt ievest tos lauksaimniecības produktus, kurus spējam ražot Latvijā. Šo produktu ievēšanu varētu atsākt tikai tad, kad būs noteikta pārtikas preču importēšanas kārtība, ievēšanas licenču izdošanas kārtība, kvotas un muitas tarifi.

1994.gada 25.maijā Latvijā notika pašvaldību vēlēšanas. To sagatavošana un norise bija grūta un sarežģīta. Vēlēšanu sagatavošanai laika bija mazliet vairāk par četriem mēnešiem. LZS, ņemot vērā 5.Saeimas vēlēšanu praksi, tajās iekļāvās. Kopumā Latvijā pašvaldību vēlēšanām tika iesniegti 1860 saraksti ar 117 000 kandidātu. Vēlētāju aktivitāte salīdzinājumā ar 5.Saeimas vēlēšanām bija daudz mazāka – piedalījās tikai 58,8% no visiem vēlētājiem.

Zemnieku savienība pašvaldību vēlēšanās katrā rajonā un pagastā realizēja atšķirīgu taktiku. Bija rajoni, kur LZS

startēja tikai ar savu sarakstu, piemēram, Ogres rajonā, kur ieguva 7 vietas no 14. Par Ogres rajona padomes priekšsēdētāju tika ievēlēts Zemnieku savienības pārstāvis Andrejs Bogdans. Tukuma rajonā LZS startēja kopā ar Latvijas Nacionālo neatkarības kustību un Tautas fronti. Arī šeit bija ļoti labi rezultāti – rajona padomē 10 vietas no 15. Agris Jaunkļaviņš tika ievēlēts par rajona padomes priekšsēdētāju.

Pašvaldību vēlēšanās Zemnieku savienība bija vadošā 11 republikas rajonos. Tas bija labs rezultāts, kas liecināja, ka LZS politiku lielākoties atbalsta laukos. Drīz vien pēc vēlēšanām, 18.jūnijā, LZS aicināja uz vienas dienas semināru Rīgā visus tos pagastu, rajonu un pilsētu deputātus, kas bija startējuši Zemnieku savienības sarakstā. Kopumā uz sanāksmi ieradās vairāk nekā 300 deputātu.

Deputātu sanāksmē uzstājās A.Rozentāls, A.Priedītis, J.Kinna. Zemkopības ministrs J.Kinna analizēja situāciju laukos. Statistika liecināja, ka 1994.gada pavasarī neapsēts palicis ap 19% platību. Ļoti lēni veidojās zemes tirgus. Ar lielām grūtībām bija sākusies lauksaimniecības produktu pārstrādes uzņēmumu privatizācija. Pozitīva pieredze šajā ziņā bija Valmieras piena kombinātam, kura akcijas ieguva piena ražotāji.

Ne mazāk aktuāls zemniekiem bija jautājums par saražotās produkcijas realizāciju. Austrumu (Krievijas) tirgus bija ļoti nenoteikts. Tas bija pakļauts ekonomiskām un politiskām svārstībām. Baltijas valstis bija parakstījušas brīvās tirdzniecības līgumu, bet tas neattiecās uz lauksaimniecības precēm. Ar Eiropas savienību notika sarunas par tirdzniecības līguma noslēgšanu. Tas paredzēja noteiktas kvotas iedalīšanu Baltijas valstu lauksaimniekiem. Taču tās bija tikai sarunas un nekādu drošību un garantētu pasūtījumu zemniekiem nenodrošināja.

LZS pašvaldību deputātu sanāksmes nobeigumā pieņēma lēmumu aktīvi sadarboties ar Pašvaldību savienību. Tika izveidota LZS 10 deputātu grupa, kurai uzticēja koordinēt šos jautājumus. Grupā ievēlēja A.Greiseli, K.Albergu, I.Bārdiņu, O.Cauni u.c.

1994.gada vasarā attiecības starp valdošās koalīcijas partneriem LZS un "Latvijas ceļu" saasinājās. Zemnieku savienība par svarīgākajām problēmām uzskatīja iekšējā tirgus sakārtotību un aizsardzību; tādas muitas politikas realizāciju, kas veicinātu un stimulētu lauksaimnieciskās ražošanas attīstību; apturēt Latvijas zemniekiem nelabvēlīgu importu. LZS arī izvirzīja jautājumu par ilgtermiņa kredīta nodrošināšanu Latvijas lauku atdzimšanai, proti, tādu kredītu, kas nevis gremdētu vai lēnām iznīcinātu zemniecību, bet gan dotu tai iespēju nostāties uz kājām. Ļoti trāpīgi izteicās Valmieras puses zemnieks E.Ņikitins: "Ar pašreizējiem īstermiņa kredītiem lauki nevar izdzīvot. Nevar lāpīt bikses uz plika dibena!" Domājams, ka obligātas būtu arī valsts dotācijas zemnieku saimniecībām: degvielas pārdošana ar atvieglotiem noteikumiem pavasara un rudens lauku darbiem, vietējo ceļu izbūve, atbalsts zemes labiekārtošanai, kvalitatīvas sēklas pārdošana ar atvieglotiem noteikumiem.

1994.gada jūlija sākumā konflikts Zemnieku savienības un "Latvijas ceļa" attiecībās jau bija nenovēršama realitāte. Abas puses savas attiecības sāka izskaidrot ar preses palīdzību. J.Kinna un "Latvijas ceļa" ekonomikas ministrs O.Kehris nonāca pat līdz savstarpējiem apvainojumiem un O.Kehra draudiem attiecības nokārtot ar tiesas palīdzību. 11.jūlijā Zemnieku savienības paplašinātā valdes sēdē ar frakcijas un rajona vadītāju piedalīšanos pieņēma lēmumu aiziet no valdošās koalīcijas. Nākamajā dienā LZS ministri iesniedza Ministru prezidentam V.Birkavam demisijas lūgumus. Valdības krīze Latvijā kļuva par realitāti.

6. Jaunas stratēģijas meklējumos

Dienu pēc LZS ministru demisijas V.Birkavs paziņoja, ka atkāpjas viss Ministru kabinets. Sākās valdības krīze, kas turpinājās visu 1994.gada jūliju un augustu. Valsts prezidents G.Ulmanis uzaicināja Latvijas Nacionālās neatkarības kustības pārstāvi Andreju Krastiņu sastādīt jauno valdību. LZS jau pašā sākumā paziņoja, ka tā atbalstīs nacionālo spēku nākšanu pie varas neatkarīgi no tā, vai LZS tiks piedāvāti ministru portfeļi vai ne. Zemnieku savienība kārtējo reizi deklarēja, ka nevairās no politiskās atbildības un ir gatava strādāt. LZS šajā topošajā kabinetā bija pārstāvēta ar E.Krastiņu – finansu ministrs – un G.Bērziņu – zemkopības ministrs. Bez Zemnieku savienības un LNNK veidojamā kabinetā bija arī kristīgo demokrātu un "Tēvzemes un brīvības" pārstāvji.

1994.gada 18.augustā notika Saeimas ārkārtas plenārsēde, kurā izskatīja jautājumu par uzticības izteikšanu A.Krastiņa valdībai. Balsojot deputātu balsis sadalījās: par – 35, pret – 27, atturējās – 27. Balsojumu faktiski izšķīra E.Kides vadītā TPA, kas pēdējā brīdī atteicās atbalstīt A.Krastiņa valdību. A.Krastiņa sastādītā valdība neguva Saeimas atbalstu. Divi LZS frakcijas biedri – Jānis Tupesis un Jānis Ritenis – balsojot atturējās un līdz ar to pārkāpa frakcijas disciplīnu. LZS frakcija pirms tam bija nobalsojusi par atbalstu LNNK veidojamajam kabinetam. Drīz vien sekoja lēmums par J.Riteņa un J.Tupeša izslēgšanu no LZS frakcijas.

5.septembrī tika sasaukta centrālās padomes sēde, kas izskatīja LZS darbību valdības krīzes apstākļos. A.Rozentāls uzskatīja, ka jāved sarunas ar "Latvijas ceļu" un, ja tas ievēros Zemnieku savienības nosacījumus, jāstrādā valdībā. A.Jaunkļaviņš, A.Bērziņš, M.Ā.Kalniņš uzskatīja, ka jāveido ēnu kabinets un jāmacās strādāt opozīcijā. Savukārt Dainis Rudzītis no ASV, oponējot šim

virzienam, teica: "Opozīcijā būt ir viegli, bet panākumu un praktiskā darba būs maz." Pēc asām debatēm centrālā padome pieņēma lēmumu, ka LZS frakcija ir gatava piedalīties valdības darbā, ja būs iespēja reāli ietekmēt lēmumu pieņemšanu un to izpildi. Iepriekšējā posmā Zemnieku savienība gan bija valdībā, bet reālas varas tai bija maz. Zemnieku savienība arī pieprasīja ekonomikas, zemkopības un vides un reģionālās attīstības ministra portfeļus.

Pēc A.Krastiņa neveiksmes, sastādot valdību, Valsts prezidents G.Ulmanis aicināja "Latvijas ceļa" pārstāvi Māri Gaili izveidot jauno Ministru kabinetu. Sākās arī LZS un LC sarunas, kas nebija veiksmīgas. Par galveno koalīcijas partneri "Latvijas ceļš" izvēlējās Tautsaimnieku politisko apvienību, kas faktiski ieņēma LZS vietu valdībā. 15.septembra plenārsēdē Saeima izteica uzticību M.Gaiļa formētajai valdībai.

LZS kopā ar LNNK jau 25.augustā bija parakstījusi sadarbības protokolu. Tajā bija uzsvērts, ka abas puses apņemas: "Veicināt tādas valdības izveidošanu un darbību, kura atbilstoši valsts interesēm nepārstāvētu šauras grupas prasības." Zemnieku savienība un Neatkarības kustība vienojās konsultēties par politiskajiem un saimnieciskajiem jautājumiem, kas tiks izskatīti Saeimā, kā arī atšķirīgu viedokļu gadījumā nevērsīsies viena pret otru.

Saskaņā ar Saeimas kārtības ruļļa 188.pantu LNNK, LZS, "Tēvzemei un brīvībai" un LKDS frakcijas nolēma izveidot politisku apvienību – Nacionālo bloku. Ar to sākās jauns posms Zemnieku savienības darbībā, kam raksturīga tuvināšanās nacionālajiem spēkiem. Drīz vien sekoja lēmumi par Nacionālā bloka padomes un sekretariāta izveidi. Zemnieku savienībai Nacionālajā blokā bija aktīva pozīcija. Tā centās koordinēt nacionālo spēku darbību Saeimā. Gundars Bērziņš tika iecelts par Nacionālā bloka

sekretariāta priekšsēdētāja vietnieku. Kopumā sekreti-riāts pildīja ēnu kabineta funkcijas. Zemnieku savienību sekretariātā pārstāvēja: Ģ.Lūkins – ārlietas, E.Krastiņš – finanses, J.Kokins – izglītība, Z.Tomiņš – ekonomika, P.Putniņš – kultūra u.c. Zemnieku savienība pakāpeniski mācījās strādāt opozīcijā. Nozaru sekretariāti sāka darbu, uzmanīgi analizēja valdības pieņemtos lēmumus, gatavoja pieprasījumus Saeimā, Ministru prezidentam vai kādas nozares ministrijas vadībai.

Politisko partiju reitingā Zemnieku savienība 1994.gada rudenī izvirzījās pirmajās vietās. Augustā – septembrī LZS atbalstīja ap 19 – 20% vēlētāju. Aiziešana no valdošās koalīcijas un pāriešana opozīcijā bija vairojusi LZS popularitāti sabiedrībā. 21.septembrī centrālā valde pieņēma lēmumu izveidot vēlēšanu centru. Par tā vadītāju kļuva J.Kinna, par vietnieku Ģ.Lūkins.

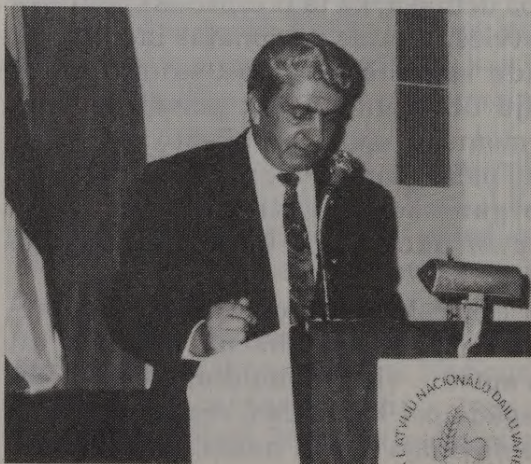
Gada nogalē sākās arī Zemnieku savienības jaunās programmas izstrāde. Darba grupā aktīvi darbojās V.Klīve, I.Āboltiņš, Ģ.Lūkins, A.Zunda, A.Berķis, D.Radzēviča, E.Krastiņš. Programmu veidoja pēc jauniem principiem, priekšplānā izvirzot cilvēku un viņa vajadzības.

Zemnieku savienība definēja, ka tā ir centrisks politisks spēks, kas aizstāv latviešu tautas nacionālās identitātes un lauku dzīves veida saglabāšanu; tautsaimniecības ātrāku rekonstrukciju un stabilizāciju; privātīpašuma neaizskaramību; harmonisku lauku un pilsētu attīstību; zemes reformas ātrāku pabeigšanu. Programmas izstrādes gaitā LZS rajonu organizācijas aktīvi izteica savus priekšlikumus, it īpaši akcentējot lauksaimniecības koncepcijas nepieciešamību.

Gada nogalē LZS centrālā valde organizēja Ziemas-svētku labdarības akciju Latvijas bērnu namiem un pansionātiem. Akcija aptvēra visu republiku, kopā 13 554 cilvēkus. LZS bija sagādājusi konfektes, cepumus, sulas un citus labumus, ko dāvināja bērnu namu audzēkņiem.

Dāvanās bija savākts arī daudz grāmatu. Daļu grāmatu dāvināja Valsts prezidents G.Ulmanis. Tas bija viens no Zemnieku savienības labajiem darbiem, sagaidot gadu miju.

1994.gadā darbu aktivizēja arī Zemnieku savienības ārzemju nodaļas. Aktīvākās no tām bija ASV Austrumu nodaļa – vadītājs Ludvigs Reiters – un Vidējo valstu nodaļa – Dainis Rudzītis. Abas nodaļas aktīvi iesaistījās programmas izstrādē, piedalījās centrālās padomes sēdēs, vāca līdzekļus vēlēšanu kampaņai. Gada otrajā pusē ASV nodaļas nolēma sasaukt visu biedru kopsapulci, nosaucot to par pirmo Latvijas Zemnieku savienības kongresu Amerikā. Kā uzsvēra sanāksmes organizatori, tas bija lielākais LZS pasākums trimdā pēc 1956.gada Ņujorkas konferences. Ar savu klātbūtni kongresa darbu veicināja LZS priekšsēdētājs A.Rozentāls un Valsts prezidents G.Ulmanis. Kongress notika Ņujorkā 24.septembrī. Tika pieņemtas vairākas rezolūcijas. Svarīgākā – "Par lauksaimniecības atjaunošanas plāna izstrādāšanu un LZS partijas prestižu". Tās 5.pantā bija uzsvērts: "Jāveicina lauksaimniecības kooperācija un akciju sabiedrību

*Andris Rozentāls
LZS ASV nodaļu
kongresā.
1994.gads*

dibināšana lauksaimniecības produktu pārstrādāšanai un izvietošanai iekšzemes un ārzemju tirgū bez starpniekiem."

Aktīvākas palika arī LZS nodaļas Latvijas rajonos. Pēc veiksmīgām pašvaldību vēlēšanām par spēcīgām nodaļām veidojās Bauskas, Tukuma, Daugavpils, Jēkabpils, Madonas, Valmieras, Ludzas, Ogres, Rēzeknes, Saldus, Valkas un arī citu rajonu organizācijas. Marija Saukāne organizēja plašu Mārtiņdienas gadatirgu, kas atbalsojās visā Zemgales novadā.

1994.gada decembrī un 1995.gada janvārī sākās gatavošanās kārtējam Zemnieku savienības kongresam. Notika pagastu nodaļu sapulces un rajonu konferences. LZS centrālā valde arī apsprieda Latvijas Republikas Satversmes grozījumu projektu. Nopietni tika spriests, vai pieņemt 1933.gada novembrī sagatavoto projektu vai arī izstrādāt pilnīgi jaunu. Z.Tomiņa vadītā Politiskā komisija ieteica izstrādāt jaunu Satversmes grozījumu projektu. Iniciatīvu pārņēma J.Kinna, un sākās nopietns darbs. LZS uzskatīja, ka: nepieciešams pagarināt Saeimas un prezidenta pilnvaru laiku no 3 uz 4 gadiem; Valsts prezidentu ievēlēt visas tautas vēlēšanās, nevis Saeimā, piešķirot viņam plašākas pilnvaras; iestrādāt normu par deputātu atsaucamību un izveidot atsevišķu sadaļu par pašvaldību tiesībām un pienākumiem.

1995.gada 17. – 18.februārī Bulduros, Valsts dārzkopības tehnikumā, notika Zemnieku savienības 6.kongress. Šajā laikā Zemnieku savienībā jau bija 3685 biedri, kas apvienoti 268 nodaļās. Kongresa darbā piedalījās 311 delegāti. Kongresa pirmajā dienā pieņēma jauno LZS programmu. Ar pamatziņojumiem uzstājās V.Klīve un Ģ.Lūkins. Tika definēts, ka Zemnieku savienība ir nacionāla, demokrātiska un valstiska partija. Tās darbības mērķis ir Latvijas iedzīvotājiem brīvā un neatkarīgā zemē nodrošināt labu dzīves vidi un labklājību.

Programmas ievadā uzsvērts, ka Zemnieku savienības darbība Latvijā atjaunota 1990.gadā uz agrāko Latvijas

*Latvijas Zemnieku savienības kongresa prezidijs. No kreisās: A.Zunda, A.Rozentāls, I.Bārdiņš, A.Berķis, J.Kinna, V.Klīve, E.Ņikitins, I.Āboltiņš, L.Bitīns.
1995.gada 17.februārī*

Republikas agrāro partiju bāzes (Latviešu Zemnieku savienība, Latvijas Jaunzemnieku savienība, Latvijas Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija, Latgales Kristīgo zemnieku partija, Latvijas Progresīvo zemnieku apvienība).

Tika novērtēta Zemnieku savienības nozīme Latvijas vēsturē. Uzsvērts, ka LZS valdību laiks (1920 – 1930) bija spožākais laiks neatkarīgās Latvijas vēsturē. Nosaukti arī redzamākie LZS politiķi: K.Ulmanis, Ā.Klīve, Z.A.Meierovics, H.Celmiņš, A.Kviesis, V.Gulbis, A.Alberings, J.Balodis, A.Tentelis un daudzi citi.

Programmas pirmajā daļā uzsvērts, ka LZS pirmajā vietā izvirza cilvēku un viņa intereses. "Sabiedrībai un valstij jākalpo katram cilvēkam un nevis otrādi. Tajā pašā laikā arī ikvienam cilvēkam ir jākalpo savai valstij." Zemnieku savienība vienmēr ir noraidījusi gan labējās, gan

kreisās galējības politikā, tā ir centrisks politisks spēks. Savā darbības programmā LZS izklāstīja arī veselības aizsardzības, izglītības, vides, kultūras un ekonomiskās politikas koncepciju. Tā bija programma nākamajiem 10 – 15 darbības gadiem. Tautsaimniecības sadaļā bija uzsvērts, ka cilvēce nevar iztikt bez valsts vai visu valstu kopīgi veiktas saimniecisko procesu regulācijas. Tas nozīmē, ka tīrs liberālisms vai absolūti brīva tirgus ekonomika nemaz nav iespējama.

LZS kongresā arī apsprieda atsevišķus tautsaimniecības, labklājības, izglītības un kultūras programmu projektus. Analizējot saimnieciskos procesus 1991. – 1993.gadā, uzsvērts, ka ražošanas kopprodukts samazinājies par 50%. Turpinās tautsaimniecības strukturālas izmaiņas. Samazinājies lauksaimniecības produkcijas īpatsvars kopproduktā no 21% 1990.gadā līdz 12% 1994.gadā. Stingrā monetārā politika ļāvusi nostabilizēt inflāciju: 1993.gadā – 35%, 1994.gadā – 26%.

Ar ziņojumu par LZS stratēģiju 6.Saeimas vēlēšanās uztājās J.Kinna. Viņš uzsvēra, ka pamats, izvirzot cilvēkus LZS vēlēšanu sarakstam, būs konkrēto rajonu organizācijas. Rajonos ir jāatrod cilvēki, kas ir populāri, pazīstami kā labi sava amata meistari: zemnieki, skolotāji, mediķi, juristi, kultūras darbinieki. Izvirzot vietējos cilvēkus, tiks iegūts konkrētā rajona vēlētāju atbalsts. LZS 6.Saeimas vēlēšanās atteicās no "lokomotīvu" principa, t.i., ka viens vai vairāki sabiedrībā populāri cilvēki tiek likti saraksta priekšgalā vairākos vēlēšanu apgabalos. Partijas darbībā galvenais ir nevis skaļa reklāma masu informācijas līdzekļos, bet konkrēti darbi. J.Kinna, šo stratēģiju konkretizējot, uzsvēra: jāpanāk, lai Latvijas Zemnieku savienību pazītu pēc labiem darbiem cilvēku, sabiedrības un valsts labā.

Tika apstiprināts arī speciāls nolikums par LZS saraksta veidošanu 6.Saeimas vēlēšanām. Tas noteica kandidātu izvirzīšanas kārtību un vietu skaitu katram

rajonam. Pamatos visi rajoni ieguva tiesības izvirzīt divus kandidātus konkrētajam vēlēšanu apgabalam. Šāda pieeja nodrošināja maksimālu demokrātismu, jo vienīgā institūcija, kam bija tiesības noteikt, kas startēs no konkrētā rajona LZS sarakstā, bija šā rajona biedru konference. Centrālajai valdei nebija piešķirtas tiesības apstiprināt deputāta kandidātus. Mācoties no iepriekšējām kļūdām, bija noteikts, ka par LZS saraksta kandidātu var kļūt tikai tāds cilvēks, kas vismaz pusgadu pirms vēlēšanām ir iestājies Zemnieku savienībā.

Guntis Ulmanis – LZS Goda priekšsēdētājs – uzrunā kongresa delegātus. 1995.gada 17.februārī

Zemnieku savienības 6.kongress bija ļoti reprezentabls. Tā darbā piedalījās Valsts prezidents G.Ulmanis, kas teica īsu uzrunu. Kongresu ar savu klātbūtni pagodināja komponists Raimonds Pauls, Latvijas Republikas vēstnieks Krievijā Jānis Peters. Kongresu sveica LNNK priekšsēdētājs Aristids Lambergs, LKDS vadītājs Paulis Kļaviņš, "Latvijas ceļa" politiskais sekretārs Indulis

Bērziņš. Kongresa darbā piedalījās vairāk nekā 40 dažādu masu mediju pārstāvji. Prese ļoti pozitīvi novērtēja kongresā pieņemtos lēmumus, uzsverot, ka Zemnieku savienība izvirzījusies par vienu no vadošajiem politiskajiem spēkiem Latvijā. LZS pakāpeniski no "zemnieku arodbiedrības" pārvēršas par centrisku politisku spēku, kas pārstāv plašu sabiedrības slāņu intereses.

Latvijas Zemnieku savienības kongresa delegāti un viesi. Pirmajā rindā no labās: G.Ulmanis, R.Auziņa, J.Peters, R.Pauls, R.Urtāne. 1995.gada 17.februārī

Tika pārvēlēta arī Zemnieku savienības vadība. A.Rozentāls atkārtoti tika ievēlēts par LZS priekšsēdētāju. Par viņa vietniekiem izvirzīja I.Bārdiņu un J.Kinnu. Par LZS sekretāru atkārtoti ievēlēja A.Zundu. Liela konkurence bija uz vietām centrālajā valdē. Tajā tika ievēlēti A.Berķis, Ģ.Lūkins, G.Bērziņš, A.Jaunkļaviņš, O.Caune, I.Ābolstiņš, V.Klīve, J.Kokins. LZS centrālo revīzijas komisiju uzticēja vadīt A.Grundulim. Novadu koordinācijas padomju priekšgalā izvirzīja A.Greiseli Zemgalē,

E.Ņikitinu Vidzemē, E.Rutki Latgalē, G.Stankēviču Kurzemē, J.Miķelsonu Rīgā.

Pēc 6.kongresa sākās saspringts darbs. Par nozīmīgu politisku pasākumu kļuva parakstu vākšanas kampaņa LZS sagatavotajam Satversmes grozījumu projekta atbalstam. Šajā darbā iekļāvās visas rajonu organizācijas. LZS sagatavoja Satversmes grozījumu projektu, kurā bija ietverti jau minētie principi. Sabiedrībā šo projektu nosauca par visas tautas vēlēta prezidenta kampaņu. Darbu pie šī projekta LZS sāka 1995.gada 11.aprīlī. Maijā jau bija savākts 8450 parakstu. Lai Centrālajā vēlēšanu komisijā varētu iesniegt prasību par visas tautas nobalsošanas sarīkošanu, pirmajā kārtā bija nepieciešams savākt 10 000 notariāli apstiprinātu parakstu. Otrajā kārtā Centrālajai vēlēšanu komisijai būs jāsavāc 130 000 jeb 10% no 5.Saeimas balsstiesīgo vēlētāju skaita parakstu. Pēc tam tos iesniedz Valsts prezidentam, kurš savukārt tos virza uz Saeimu. Ja Saeima nepieņem bez būtiskiem grozījumiem sagatavoto likumprojektu, tad par to tiek izsludināta tautas balsošana. Referenduma procedūru nasaka Satversmes 78.pants un likuma "Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu" 25.pants. Zemnieku savienība laikam būs vienīgā politiskā partija Latvijā, kas XX gadsimtā būs savākusi pirmajai kārtai nepieciešamo parakstu skaitu.

1995.gada pavasarī un vasarā LZS, gatavojoties 6.Saeimas vēlēšanām, rīkoja virkni pasākumu, kas izpelnījās sabiedrības uzmanību. Aprīlī Rīgā kopā ar Eiropas savienības lauksaimniecības problēmu speciālistiem tika noorganizēta zinātniska konference. Tajā tika diskutēts par lauksaimniecības virzieniem Eiropā un Latvijas vietu tajā. Galvenais referents bija Eiropas Lauksaimniecības hartas autors, Šveices profesors Hanss Pops.

Zemnieku savienība kopā ar vietējām pašvaldībām organizēja konkursu "Sakoptākais lauku pagasts".

Konkurss aptvēra visu republiku un notika divās kārtās: rajonos un novados. LZS arī iesaistījās Skolēnu dziesmu un deju svētku pasākumos. Lielu rezonansi sabiedrībā izraisīja Valsts prezidenta G.Ulmaņa iniciatīva atjaunot Draudzīgā aicinājuma tradīcijas Latvijā. Zemnieku savienība tajā aktīvi iesaistījās, dāvinot skolām grāmatas, videokasetes un citas derīgas lietas.

1995.gada 17.maijā Zemnieku savienības centrālā padome akceptēja koalīcijas līgumu ar Latvijas Kristīgo demokrātu savienību. Tas radīja jaunas nianšes LZS vēlēšanu taktikā un stratēģijā. Pēc koalīcijas līguma noslēgšanas LZS un LKDS vienojās par kopīga deputāta kandidātu saraksta izveidi, kurā 28 vietas tika atdotas kristīgajiem demokrātiem. Abas organizācijas vienojās arī par kopīgu darbu pēc 6.Saeimas vēlēšanām apvienotā Saeimas frakcijā. Līdzīgs līgums par koalīcijas izveidi tika noslēgts arī ar Latgales Demokrātisko partiju Latgales vēlēšanu apgabalā.

Politisko partiju reitingā Latvijas Zemnieku savienība maijā joprojām bija pirmajā vietā. LZS bija gatavi atbalstīt 20 – 23% vēlētāju. Visas prognozes liecināja, ka Zemnieku savienība pēc 6.Saeimas vēlēšanām varētu atgriezties pie varas. Tas uzlika vēl lielāku atbildību.

Zemnieku savienība apzinājās, ka pašlaik mūsu zemei ir grūts laiks, ka mēs pārdzīvojam smagu saimniecisku krīzi. Saimnieciskā un politiskā neatkarība mūsu valstij nav nākusi viegli. Taču LZS noraida bezcerību. Mēs esam pārliecināti, ka mūsu apstākļos ar mērķtiecīgu darbu un pareizu politisko rīcību ir iespējama un arī katram cilvēkam sasniedzama nodrošināta un laba dzīve un labklājība.

Nobeigums

Esam ieskatījušies vienas no galvenajām bijušās un atjaunotās neatkarīgās Latvijas politiskās partijas – LZS biogrāfijā. LZS ir ieņēmusi un ieņem vadošu vietu Latvijas parlamentāro partiju zvaigznājā. Tā sākusi pētīt savas likteņgaitas ciešā saistībā ar savas sociālās bāzes – Latvijas zemniecības – un savu cīņu un darbības mērķa – neatkarīgās Latvijas valsts likteņgaitām, tās priekiem un bēdām. Jāsaka, ka gan LZS, gan latviešu tautai XX gs. prieka mirkļi bija īsi, bet spilgti. Lielāko laika daļu mūsu tauta un LZS pavadīja starp diviem mums tradicionāliem dzirnakmeņiem, ciešot milzīgus dzīvā spēka, saimnieciskus un garīgus zaudējumus, dzīvojot nāves ēnā. Lielāko XX gs. daļu latviešu tauta un Latvijas valsts pavadījusi despotiskās austrumu lielvalsts, kas pēdējos gadu desmitos tika saukta par PSRS, okupācijā. Visnežēlīgākos postījumus nodarīja abi Eiropas totalitārie režīmi – nacisms un komunisms, vislielākās Eiropas tautu nelaimes XX gs.

Šo grāmatu sarakstījuši dažādu specialitāšu un dažādas kvalifikācijas pētnieki. Dažādu posmu LZS vēstures problēmas ir ļoti dažādi izpētītas, par dažiem posmiem nav ne pētījumu, ne arī pirmavotu. Tādēļ nav iespējama vienādi dziļa LZS attīstības aina. Par autoriem pieaicināti labākie speciālisti, taču demokrātisko uzskatu spektra ietvaros viņiem ir visai dažādi politiskie uzskati. Tomēr raksturīgi, ka dažādu nozaru speciālisti un dažādi vēsturnieki, kaut nebija vienojušies par saviem secinājumiem, nonākuši pie vieniem un tiem pašiem pamatatzinumiem par daudziem jautājumiem. Šī grāmata ir pirmais lielākais autoru izlūkgājieni LZS vēsturē. Ceru, ka izlūkgājienam sekos zinātniskas diskusijas, uzvaras un zaudējumi, līdz tiks uzrakstīta vienas no tradicionālākajām vadošajām Latvijas politiskajām partijām – LZS – iespējami pilnīgāka vēsture. LZS pārstāvēja un aizstāvēja Latvijas neatkarības

alternatīvu pret Krievijas un Vācijas orientāciju un veidoja Latvijas nacionālo demokrātiju. Taču LZS vadība šo demokrātiju arī apraka vēl pirms tam, kad to dziļi zemē ieraka abi totalitārie okupācijas spēki un samīdīja ar naglotiem un kirzas zābakiem.

K.Ulmaņa 1934.gada 15.maija valsts apvērsuma vērtējums laikabiedru atmiņās, vēsturē (juridiski un saimnieciski), tā laika starptautiskajā politikā ir pretrunīgs un diskusija par to turpināsies. Nepieciešami jauni avoti, jauni zinātniski pētījumi. Ja labējie ulmanieši šo notikumu sauc par 1934.gada 15.maija reformu, parastie cilvēki – par autoritatīvo iekārtu, tad demokrāti to sauc par K.Ulmaņa režīmu vai diktatūru un komunisti – par K.Ulmaņa fašistisko režīmu vai diktatūru¹. Pieredze rāda, ka viens no visu noslēgtu sistēmu (biedrību, partiju, valsts u.c.) pastāvēšanas svarīgiem priekšnoteikumiem ir spēja uz saviem trūkumiem, uz krīzes gadiem paskatīties no malas, paskatīties ar svešām, pat pretinieku acīm un no kļūdām mācīties. Cerams, ka LZS pietiks gribas un spēka izvairoties no savām kļūdām, pirmām kārtām no savstarpējām ķildām, autoritārisma tendencēm u.c., un kā vienai no vadošajām politiskajām partijām piedalīties atjaunotās demokrātiskās Latvijas celtniecībā.

Latviešu zemniecība ceļas no okupantu atstātajiem pīšļiem, un līdz ar zemniecību ceļas arī zemniecības tradicionālā partija – LZS. Ejot uz priekšu, LZS būtu jāievēro vairākas pagātnes mācības.

1. Dzīvojot Eiropas ģeopolitiski svarīgā daļā starp saviem diviem mūža ienaidniekiem, Latvija kā neatkarīga valsts var pastāvēt tikai tad, ja tās lielie austrumu un rietumu kaimiņi ir demokrātiski un ievēro mazo tautu neatkarības tiesības. Pretējā gadījumā bez spēcīgas kolektīvas aizsardzības atjaunosies loga ciršana uz Eiropu un spiešanās uz austrumiem, kas var beigties ar Latvijas neatkarības likvidēšanu.

2. LZS spēs sasniegt savus mērķus, ja spēs apvienot savās rindās visas zemnieku galvenās grupas, bijušās un esošās. LZS spēs pastāvēt kā spēcīga partija, ja novērsīs partijas iekšējos strīdus, kas noved pie zemniecības šķelšanās, kādreizējās autoritārisma tendences.

3. LZS pastāvēs, ja atrisinās jau vairāk nekā pusgadsimtu samilzušo Latvijas lauku demogrāfisko problēmu un arī ar likumdošanu veicinās daudzskaitlīgu lielģimeņu veidošanos.

4. LZS izpildīs savu zemniecības vadītāja lomu, ja, risinot lauku sociālās problēmas, daudzas sīksaimniecības ievirzīs atbilstoši pašreizējām lauku saimnieciskās struktūras attīstības tendencēm Eiropas lielākajā daļā.

Šī grāmata nepretendē uz absolūto patiesību par LZS vēstures norisēm. Vēl vajadzīgi daudzi pētījumi. LZS sekmīgi virzīsies uz priekšu, ja arvien dziļāk ieskatīsies savā sarežģītajā pagātnē.

¹ A. Drīzulis. *Latvija fašisma jūgā (1934 – 1940)*. R, 1959, 322 lpp. Rec. R. Treijs, S. Ziemeļis, A. Spreslis, A. Leits u.c.

LZS atmiņu atblāzmā

Mans ceļš uz Latvijas Zemnieku savienību

Sākums ir manas bērnības rīta cēliena vēsturiskajos notikumos, reizē arī Latvijas valsts nodibināšanas dienā 18.novembrī. Lai to parādītu, jāatgriežas vēlreiz noietos bērnu dienu ceļos un notikumos.

Tas iesākās tā. Kādu rītu izskrēju pagalmā un pārsteigts apstājos, jo no mūsu mājas akas smēla ūdeni un dzirdēja zirgus divaini runājoši un savādi ģērbušies cilvēki. Viņu bija daudz – pilns pagalmā un viss mežmalas ceļš, cik tālu varēja redzēt.

Pie istabas stūra stāvēja vecākie brāļi un vēroja notiekošo. Piegājis viņiem, jautāju, kas tie tādi?

Brāļi ziņoši atbildēja: "Krievu zaldāti iet vāciešus sist!"

Tomēr vāciešu sitēji tūlīt vis tālāk nebrauca, bet, padzirdījuši zirgus, iegrieza tos mežā un gatavojās tur uz palikšanu. Mums, puisējiem, tas bija pa prātam, ka te, meža klusumā, sākusies jauna, piedzīvojumiem bagāta dzīve.

Mežā, kurā bija skanējušas tikai putnu dziesmas, tās nomainīja zirgu zviedzieni un kladzieni, īsas, neizprotamas komandas ar uzbļāvieniem, meža laukumiņos dūmoja karalauka virtuves. Taču mums šī divainā meža atdzīvošanās bija liels un ļoti saistošs notikums. Tāpēc arī mēs ātri sadraudzējāmies ar zaldātiem, kaut arī nepratām viņu valodu, jo daudzi no viņiem mīlēja bērnus. Ēdienu reizēs viņi mūs cienāja ar garšīgu lēcu zupu un cukura graudiņiem. Mazos cēla augstu gaisā un nēsāja kukaragās, tikai lielākie turējās attālāk. Viņi bija gudrāki un šo to jau saprata no lielās dzīves un zināja, kamdēļ pieaugušie ir sadrūmuši par zaldātu apmešanos mežā, jo tas nozīmē karu turpinājumu. Viņi jau bija izšķīrušies, kurā pusē karos, un rīkoja kara spēles starp krieviem un vāciešiem. Protams, paši bija krievi uzvarētāji. Mazos skaitīja par vāciešiem un sauca par fričiem. Neviena gan negribēja būt friča lomā.

Atceros, ka es, skaļi raudot, panācu, ka mani pārskaitīja krievos. Mūsu karošana gan negaidot beidzās, jo naktī no meža bija aizbraukuši visi krievu zaldāti, atstājot tikai ļoti piemēslotu apmetnes vietu.

Šis notikums pieaugušos bija ļoti satraucis, jo liecināja par vāciešu tuvošanos. Par viņu briesmu darbiem jau bija dzirdēts – par Vidzemes iedzīvotāju izvešanu uz Kurzemi un atstāto māju nodedzināšanu.

Pēc dažām dienām mūsmājās sabrauca vācieši ar milzīgām būdveidīgām kara orēm. Kučierim līdzās būdas priekšā sēdēja ar šauteni bruņots vācietis, kāds virsnieks rīkoja visnepieciešamāko mantu un pārtikas iekraušanu orē. Visa pārējā iedzīve un manta palika. Tad mums, pieciem bērniem un vecākiem, pavēlēja iekāpt orē.

Kad visa ģimene bija sakāpusi, ieejai priekšā aizvilka brezentu un aizsēja, lai neviens nevarētu aizmukt.

Tā sākās mūsu nezināmais brauciens.

Tas apstājās Bauskā. Tur mūs novietoja kādā tukšā izdemolētā pilsētas nomales mājā. Visi gulējām uz grīdas noklātos salmos. Galdam un sēdekļiem izmantojām sētā salasītās kastes, jo visa iedzīve palika Aizkrauklē, kur vācieši to līdz ar mājām sadedzināja.

Tā vācu okupācijas vara mūs pilnīgi izputināja. Tēvam obligāti bija jāiet darbos, lai ģimene saņemtu "erzaca" maizi ar koka miltu piejaukumu.

Reiz tēvs no darba bija atnesis divas spožas konservu kārbas. Izsalkušajiem bērniem iemirdzējās acis priekā, ka būs gardas vakariņas. Bet kārbās bija konservētas mūsu pašu brūnās vārdes. Tēvs pārskaities iemeta tās atkritumu kastē. Tā beidzās mūsu vakariņu prieki.

Arī bērnus toreizējā vācu vara neizlaida no redzesloka. Bauskā bija iekārtots bērnodārzs – skola, uz kuru vajadzēja iet arī mums, atvestajiem. Visas nodarbības notika vācu valodā. Vācieši cerēja, ka ar šādiem paņēmieniem varēs izaudzināt sev paklausīgu jauno latviešu paaudzi...

Man un mazajam brālim bērnodārza apmeklēšana nece-
rēti ātri beidzās, jo tēvam pilsētā pietrūka darbs. Mūsu ģimeni
pārvietoja uz netālo Pilsmuižas mūra pirtiņu neliela dīķa ma-
lā. Māte dabūja darbu par slaucēju muižas fermā. Piena
savākšanu stingri uzraudzīja vācietis, saukts modernieks, kas
gan bija ļoti līdzjūtīgs cilvēks. Viņš atļāva mums, mazajiem,
iet uz kūti pusdienas slaukšanas reizē un padzerties siltu
pienu. Tik garšīgu, tikko slauktu, siltu, ar putiņām, smaržīgu
pienu kā toreiz man vairs nav gadījies dzert...

Māte bija priecīga, ka vismaz mazākie bērni pusdienās
dabūja siltu, svaigu pienu, bet ar to nebeidzās viņas rūpes,
jo ģimenē bija vēl trīs, kas nestrādāja, arī tiem vajadzēja
palīdzēt.

Toreiz vācu okupanti, lai iedzīvotājus apgādātu ar maizi,
miltiem maisīja klāt samaltas koka skaidas. Tikko izceptu
to vēl varēja ēst, bet nākamā dienā tā jau bija kā prauls,
spiedās rīklē un kumoss nebija norijams. Šāda maize
diendienā, bez aizdara, augošiem un jau novārgušiem
bērniem bija īsta bada maize.

Mūsu šaurā dzīvesvieta atradās liela ceļa malā, tāpēc
te bieži iegriezās dažādi ceļa gājēji. Reiz kāds lūdza atļauju
mūsu istabā pasēdēt un paēst. Lielā mēra to atļāva. Mēs,
divi puikas, nolidām katrs savā kaktā.

Svešais uz galda salika veselu kaudzi ēdamā un lielu
žāvētu zivi. Man to redzot vien, mutē saskrēja siekalas...

Paēdis ceļinieks atlikumu salika somā un zivs galvu
nometa plīts priekšā. Brālis vienā lēcienā bija pie plīts,
paķēra tur nomesto zivs galvu un atkal nozuda savā kaktā.
Svešais pasmīnēja par notikušo un aizgāja. Māsa aiz kauna
rāja brāli: "Būtu vismaz pagaidījis, lai svešais aiziet." Taču
brālis neko neatbildēja un turpināja grauzt iegūto zivs
galvu. Bads bija stiprāks par kauna sajūtu...

Arī šajos bada laikos māte mūs mācīja, ka nedrīkst
aiztikt svešu mantu, lai arī cik trūcīgi pašam jādzīvo. Tikai
tas ir tavs, ko tu esi godīgi nopelnījis.

Viņai bija arī savi kārtības likumi. Ja nokrita maizes kumosīņš uz grīdas, tas bija jāpaceļ, jānoskūpst un tad jāieliek mutē, jo maize ir svēta.

Tāpat, lai cik vecas ir drēbes, tām jābūt izmazgātām, tīrām un salāpītām. Godā drēbes, tad drēbes godās tevi.

Kamēr dzīvojām Pilsmuižā, nomainījās vairākas valdības, par ko dzirdējām no tēva un mātes klusajām sarunām...

Aizceļoja vācieši, ar kuriem savu valdību bija veidojis mācītājs un rakstnieks Andrievs Niedra (1871 - 1942). Tad atklīda sarkanie ar negēlīgiem asiņainiem briesmu darbiem.

Bet tad kādā vēlā rudens pievakarē tēvs pārnāca mājās ļoti pacilātā garastāvoklī. Viņš sajūsmināts visiem stāstīja, ka latvieši nodibinājuši brīvu Latvijas valsti ar valdības vadītāju Kārli Ulmani priekšgalā. Mēs nu varēsim braukt atpakaļ uz Aizkraukli un tur saņemt zemi.

Šī priecīgā diena bija 1918.gada 18.novembris. Tā Ulmanis palika neizdzēšami manā zēna atmiņā, kā liels teiku varonis viņš turpināja dzīvot manā fantāzijā.

Notika, kā tēvs stāstīja, 1919.gada vasarā no Pilsmuižas atgriezāmies dzimtajā Aizkrauklē, vāciešu nodedzināto māju drupās, lai sāktu jaunu dzīvi. Piepildījās arī tēva sapnis par savu saimniecību – viņam piešķīra 20,73 ha jaunsaimniecību, ko nosaucām par Jaunmeļķitārēm. Tēvs bija lepns un sarunās mēdza stāstīt, ka to viņam piešķīris Kārlis Ulmanis.

Viņš visās Saeimas vēlēšanās balsoja par 8. – Zemnieku savienības sarakstu.

Darbi jaunsaimniecībā sākās tikai ar to, kas bija mugurā. No darbarīkiem bija viens zāģis un cirvis. Palīgos sieva un pieci mazgadīgi bērni.

Gadi steidzās, biju jau paaudzies, un man vajadzēja sākt ganu gaitas svešās saimniecībās. Tā sākās arī ikdienas vasaras rūpes. Ganu gaitās aizvadīju astoņas vasaras, ziemās pabeidzu sešu klašu pamatskolu. Pēc tās iestājos

Priekuļu lopkopības skolā, to beidzu 1930.gada rudenī ar divu mēnešu garu praksi Ādažu pagasta par lopkopības pārraugu.

Te manā apkalpošanā bija Sautiņi, Zemnieku savienības Saeimas deputāta Eduarda Grantskalna labi nostādītā saimniecība.

Iepazīstoties ar deputātu, biju ļoti satraukts, jo tā manā dzīvē bija pirmā satikšanās ar tik augstu amatpersonu un pie tam ar labu lauksaimnieku, kas mani biedēja visvairāk. Taču deputāts sarunās bija vienkāršs un labi izprata daudzus man vēl grūti risināmus lauksaimniecības organizācijas jautājumus. Ar lielu taktu viņš uzklausa manas toreiz vēl skolnieciskās zināšanas un, šķiet, bija apmierināts.

Pēc mēneša atkal iegriezies Sautiņos. Pats saimnieks deputāts Grantskalns nesen kā bija atgriezies no komandējuma Anglijā, kur iepazinies ar angļu deputātu un parlamenta darbu. Tāpēc šī tikšanās bija sevišķi interesanta. Grantskalns saistoši stāstīja par braucienā redzēto un par karaļvalsts politisko dzīvi. Vēlēšanu cīņa tur notiekot tikai starp divām partijām: konservatīvajiem un leiboristiem.

Mūsu Saeimā toties iekļūst daudz sīko partiju pārstāvju un nevienai partijai nav vairākuma, lai sastādītu valdību. Tas spiež spēcīgākās grupas tirgoties... Nepieciešamās balsis ir jāpērk, un tās vienmēr ir dārgas. Arī mūsu Zemnieku savienība ar nelielo deputātu skaitu nav spējīga realizēt vairākus svarīgus likumus zemniecības stāvokļa uzlabošanai. Ulmanis gan cenšas Zemnieku savienības prestižu nostiprināt, bet viņam ir diezgan ievērojama opozīcija. Tāda ir arī pašā organizācijā. Kāda tā būtībā ir, viņš nepateica.

Man pieminētais Ulmaņa vārds atgādināja mana tēva apņemšanos pēc jaunsaimniecības saņemšanas: "Kamēr dzīvošu, es balsošu tikai par Kārli Ulmani. Viņš man iedeva jaunsaimniecību!"

Protams, šo saimniecību nevis iedeva, bet piešķīra likums.

Tālāko mūsu sarunas gaitu izšķīra skolas dokumenti.

"Grantskalna kungs, esmu jūsu saimniecībā pēdējo reizi, jo saņēmu no skolas dokumentu, ka tieku komandēts uz Madonas apriņķi par lopkopības pārraugu!"

"Ļoti patīkami, vēlu veiksmi! Lopkopības pārraugi un agronomi zemniekam ir visnepieciešamākie darbinieki, jo viņi regulāri apmeklē saimniecību. Viņi varētu iekļauties pagastos mūsu nodaļās kā aktīvi biedri, organizēt un pārliecināt zemniekus par iestāšanos Zemnieku savienībā, tā ievērojami papildinot mūsu rindas laukos."

Protams, šī pēdējā tikšanās ar deputātu Grantskalnu Sautiņos un viņa vēlējums netika aizmirsts. Taču jaunajā darbavietā pagāja zināms laiks, lai iepazītu cilvēkus, ar kuriem varētu strādāt.

Tādi bija Liepkalnes pagasta Jaunzemju saimnieks Jēkabs Neilands, labi pazīstams ar Ulmani un citiem Zemnieku savienības vadošajiem cilvēkiem. Kopdarbībā ar viņu 1932.gadā Liepkalnē noorganizējām spēcīgu Zemnieku savienības nodaļu. Mani 22 gadu vecumā ievēlēja par tās sekretāru.

1933.gada 1. un 2.aprīlī jau kā nodaļas delegāts piedalījies 18. Zemnieku savienības kongresā Rīgā. Tajā bija 467 delegāti un 549 viesi, kopā 1016 cilvēki. Jau toreiz delegātu runās izskanēja neapmierinātība ar daudzpartiju Saeimas darbību un dažādas ierosmes par turpmāko zemniecības ceļu.

Ja tagad kāds apgalvo, ka 1934.gada 15.maija Ulmaņa apvērsums bijis stihisks notikums un Zemnieku savienības biedriem nekas nebijis zināms, tās ir aplamības.

Jau pēc 18.kongresa mēs savā Liepkalnes – Ozolu nodaļā aktīvi pārspriedām jauno Saeimas reformas projektu ar 50 deputātiem. Šo nodaļas vienprātīgo ieteikumu uzrakstīju un aizsūtīju Zemnieku savienības centram.

Pavisam drīz saņēmu uz sava vārda adresētu vēstuli ar K.Ulmaņa parakstu. Viņš tajā izteica pateicību par jaunās reformas projekta atbalstu un vēlēja mums sekmes to realizēt dzīvē.

Žēl, ka šī vēstule un citi Zemnieku savienības dokumenti kara gados gāja bojā.

19. Latviešu Zemnieku savienības kongresā (pēdējā) 1934.gada 3. un 4.martā Rīgā, Latviešu biedrībā, kopā piedalījās 1087 dalībnieki. (Pēc neprecīziem datiem – 481 delegāts un 606 viesi.)

Kongresu atklāja Zemnieku savienības priekšsēdētājs Kārlis Ulmanis.

Šajā kongresā atkal biju delegāts ar pilnvarām runāt par nākotnes jautājumiem un svarīgākajām Satversmes reformām. Izvēlējos uz filozofiju balstītu tematu.

Par šo kongresu laikraksts "Brīvā Zeme" 1934.gada 5.martā 51.numurā publicēja ziņojumus no nodaļām.

"Delegāts no Liepkalnes – Ozolu nodaļas Lūciņš:

"Stāvot lielo notikumu priekšā, nāk prātā lielā filozofa Nīčes vārdi: "Tikai tas var pagātni notiesāt, kas strādā pie nākotnes uzcelšanas."

Šie vārdi tiešām skaisti piepildās. Zemnieks valsti uzcēla, tāpēc viņam ir tiesība līdz šim pielaistās kļūdas izlabot Satversmes ceļā. To viņš arī izdarīs.

Panākumi būs!

Liepkalnes zemnieki prasa likumus, lai tie būtu, kā to saka Monteskjē:

*"Likumam jābūt līdzīgam nāvei, kura nevienu ne-
taupa".*

Jāpiezīmē gan, ka par manu runu korespondents ir uzrakstījis kļūdaini. Nīčes vietā bija jābūt: franču filozofs apgaismotājs, tiesību zinātnieks, rakstnieks, valsts darbinieks Monteskjē, tāpat kā noslēgumā.

Tā laika skatījumā 15.maijs Latvijai bija nepieciešams. To Ulmanis izdarīja veikli un pilnīgi bez asinsizliešanas.

Tas notika tautas saprāta dēļ, arī tā saskatīja šādu vajadzību. Apvērsumu taču izdarīja tie paši uzticamie Ulmanis un Balodis, kas bija vienoti pie Latvijas šūpuļa nosargāšanas.

Ko Ulmanis panāca pēc apvērsuma? Nenoliedzami – visā valstī intensīvu saimniekošanu, jo simt saimnieku vietā bija viens, kurš zināja, kas un kā jādara.

Tam, ko viņš panāca sešos gados, tagad vajadzīgs vismaz trīsreiz vairāk gadu.

Viņš bija un palika īsts saimnieks, ko nesamulsināja arī pasaules ekonomiskā krīze.

Kaut Jorģis Lūciņš no Aizkraukles Jaunmelķitārēm visās Saeimas vēlēšanās, kā solījis, arī balsoja tikai par Latviešu Zemnieku savienību, savā jaunsaimniecībā viņš tomēr bija un palika trūcīgo kategorijā.

Taču komunistu okupācijas laikā ar visu trūcību pagastā viņš tomēr bija ieskaitīts budžu un nevēlamo kategorijā un 1949.gada 25.martā gandrīz visa ģimene (tēvs, meita un divi dēli) tika savākti un izsūtīti.

Pēc ilgstošas trimdas, kad izsūtītie atkal drīkstēja atgriezties, no Tomskas apgabala Teguldetas rajona atgriezās tēvs un meita Olga. Vēlāk pārbrauca arī dēls Jānis, tikai vecākais dēls Alfrēds to vairs nepiedzīvoja un viņa kapa vieta palika nezināma.

Tēvs netika savās Jaunmelķitārēs, jo tur komunisti bija ielikuši "savus" īpašniekus. Tie neļāva saimniekam atgriezties mājās.

Tēvs jau pārbraucot bija ļoti slims, tikai atgriešanās priekš turējās možs. Vienīgi nebija māju, kur apmesties uz dzīvi. Laime, ka tuvākais kaimiņš Ernests Kāpostiņš Pumpuros piedāvāja tēvam savā mājā vietu. Tur viņš arī guļot gultā pa atvērtām durvīm varēja katru dienu mielot acis ar savām bijušajām mājām. Taču šis prieks zemniekam nebija ilgs. Jau pēc nedēļas viņu guldījām Aizkraukles kapos.

Arī brālis Jānis pēc ogļraču pazemes darbos pavadītiem gadiem brīvībā ilgi vairs nenodzīvoja, jo pazaudēja prātu, neglābjami saslima un ātri pievienojās tēvam.

Vienīgi māsa Olga vēl nodzīvoja dažus gadus un tad arī viņu guldīja kapu kalniņā.

Atmiņas un pārdomas par Zemnieku savienību

Cik tālu vien manas atmiņas sniedzas, mūsmājās vienmēr bija lielā godā avīžu lasīšana un spriedelēšana par politiku. Tad sanāca arī kaimiņi no citām mājām. Mans tēvs un tēvabrālis, kas abi dzīvoja kopā, bija gājuši draudzes skolā, kas tajos laikos skaitījās samērā augsta skola, pārējie kaimiņi galvenokārt bija mācījušies trīs ziemas pagasta skolā.

Es biju ļoti agri iemācījies lasīt, skatoties līdzi, kā vecāko māsu mācīja ābeces gudribās. Laikam lai citiem palieļtos, ka tāds mazs nepilnus sešus gadus vecs puika māk tik labi lasīt, tēvs man lika lasīt priekšā lielajiem dažādus garus rakstus no avīzēm, galvenokārt no "Līduma"¹. Tos lasot, pirmo reizi dzirdēju vārdus "Ulmanis" un "Zemnieku savienība". Tēvs un tēvabrālis bija lieli K.Ulmaņa un Zemnieku savienības piekritēji, un es sāku domāt tāpat. Tēvs bija dzirdējis Ulmani kādā sapulcē un citiem teica: "Ak, tavu mīlīgu cilvēku."

Patiesībā man šī nemitīgā garo rakstu lasīšana visai nepatika. Daudz patīkamāk bija lasīt aizraujošo lubu romānu par Lipu Tulianu², bet neko nevarēja darīt, bija vien jāklausa. No garajiem avīžu rakstiem es neko lielu nesapratu, bet tas gan man bija skaidrs jau toreiz un arī tagad, ka lielie cilvēki arī daudz ko nesaprata – kas ir sociālists, kas lielinieks, kas mazinieks. Tā viņi nepārtraukti strīdējās, izsaukdamies: "Tu nekā nesapрати!" Otrs atbildēja tāpat. Atceros, ka viens drūms onkulis mūrīša galā laiku pa laikam atkārtoja: "Es tik saku – laupi salaupīto!" Man no viņa vēl ilgi bija bail.

Atceros arī kādu niknu strīdu par kādām tur vēlēšanām 1917.gada rudenī. Acīmredzot tās bija Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanas. Man palicis atmiņā, ka daudziem

simpatizēja vārds "sociāldemokrāts". Ja Satversmes sapulces vēlēšanās boļševiku saraksta nosaukums bija "Latvijas sociāldemokrātija", tad šis nosaukums savā ziņā bija kā Trojas zirgs, kas deva boļševikiem lielu balsu skaitu, tādēļ varētu apšaubīt vairāku mūsu vēsturnieku kanonizētos 72,6%, ko boļševiki dabūjuši Vidzemes neokupētajā daļā.

Tad kādu laiku lielie mazāk pieminēja Ulmani un Zemnieku savienību, bet bažīgi runāja par revolūciju Krievijā. Vairākums sprieda, kas notiks, ja nu atnāks sarkanie.

Taču sarkano vietā drīz vien – 1918.g. februārī – ieradās vācu kavalērijas vienības ar gariem pīķiem. Lielo "politiķu" apspriedes pieklusa. Par Ulmani un Zemnieku savienību tika runāts maz. Visas runas sparīgi atjaunojās, lēnām izplatoties ziņai par kara beigām.

Vājo sakaru dēļ ar nokavēšanos arī atnāca ziņa par Latvijas valsts neatkarības pasludināšanu un Ulmaņa valdības nodibināšanu 18.novembrī.

Ar nožēlu jāatceras, ka daudzi Latvijas patstāvībai neticēja. Ilgi gan par to nebija iespējams debatēt, jo jau 7.decembrī Alūksnē bija klāt sarkanie. Toreiz nerunāja ne par komunistiem, ne boļševikiem, bet visi tika apzīmēti ar vārdu "sarkanie".

Mūsmājās par sarkano ierašanos bija liels satraukums. Visus "Līduma" numurus kaut kur noslēpa vai sadedzināja. Drīz vien mājās ieradās jaunās varas pārstāvji ar milici. Mājinieki bija uztraukušies, bet nelūgtie viesi visu apskatīja un aizgāja. Tikai pēc tam mājas ļaudis ieraudzīja, ka aiz piena centrifūgas bija aizķēries kāds "Līduma" numurs. Priecājās, ka sarkanie to nebija ieraudzījuši, jo diez vai kā tad būtu bijis.

Pagāja nemierīga ziema bez ierastās politikas apspriešanas. No februāra līdz aprīļa beigām mūsu mājas atradās tiešā karadarbības joslā – no Apes puses pret sarkanajiem nāca Valmieras pulks un igauņi.

1919.g. vasara mūsu pusē bija mierīga. Ap augustu uz mūsu mājām atkal sāka nākt avīze. Tā bija "Brīvā Zeme". Es no piespiesta avīžu lasītāja biju kļuvis par brīvprātīgu un cītīgu lasītāju. Gudrākais mūsu mājas politiķis, mans tēvabrālis, jau bija Latvijas armijas rindās. Tik tālu manas sākuma atmiņas.

Kad 1920.g. sākumā bija beigušās brīvības cīņas, sākās gatavošanās Satversmes sapulces vēlēšanām. Tās visi gaidīja ar zināmu sajūsmu, jo neticība Latvijas valstij gandrīz bija zudusi. 1920.g. pavasaris bija agrs un jauks. Tāds pats jauks laiks bija arī 17. un 18.aprīlis, kad vēlēja Satversmes sapulci. Neliels priekšvēlēšanu mītiņš notika arī mūsmājās. Vairākums nolēma balsot par Ulmani un Zemnieku savienību un bija pārliecināti par spožu uzvaru. Taču rezultāti bija citādi. Vēlēšanās piedalījās 84,9% iespējamo vēlētāju, tāda atsaucība nekad vairs netika sasniegta. Oficiālie dati rādīja, ka sociāldemokrāti bija ieguvuši 38,7% balsu, bet Zemnieku savienība tikai 17,8% vai 26 deputātus. Mans tēvs vairākas dienas nevarēja attapties, ka zociķiem³ tik daudz deputātu, bet viņa Zemnieku savienībai tik maz.

Tālāk neapstrīdami fakti. Sekojot visu tālāko brīvo vēlēšanu datiem, redzams, ka tieši Satversmes sapulces vēlēšanās Zemnieku savienība bija saņēmusi procentuāli vislielāko balsu skaitu un turpmākajās vēlēšanās balsis zaudētas.

Šādai parādībai jāmeklē izskaidrojums. Iemesls nav Zemnieku savienības vai K.Ulmaņa kļūdaina politika, bet galvenokārt vainojama mūsu nerimstošā nesaticība partijas iekšienē, šķelšanās un disciplīnas neievērošana, neprasme saskaņot dažādus viedokļus un dažkārt arī personiskas ambīcijas. Šādas parādības zeļ vēl joprojām.

Analizēsim vēlēšanu datus un LZS neveiksmju cēloņus.

1. Saeimas vēlēšanas notika 1922.g. oktobrī. Latvija bija nostabilizējusies kā īsta valsts, pieņemta Satversme,

pieņemti un sākti realizēt agrārās reformas likumi, zemniecība sākusi atspirt no kara sekām. Tomēr Saeimas vēlēšanās LZS sāka zaudēt balsis. Iegūti tikai 16,8% un 17 deputāti, tātad piekritēju skaits samazinājies par vienu procentu. Taču izskaidrojums vienkāršs un jau agrāk pieminētais – nelielu domstarpību dēļ no Zemnieku savienības aiziet agrākais "Līduma" redaktors un redzams LZS darbinieks Oto Nonācs un nodibina jaunu partiju – Latvijas Jaunzemnieku savienību, kura iegūst 19 392 balsis un trīs deputātus. Tur aizgāja arī daļa eventuālo Zemnieku savienības piekritēju. Tātad, kopā ņemot, zemnieki nav zaudējuši, tikai sašķēlušies.

Nākamajos trijos gados turpinās visas Latvijas un zemniecības augšupeja, bet 1925.g. vēlēšanās Zemnieku savienība atkal zaudē balsis, saņemot 15% balsu (zaudējums 18%) un 16 deputātu vietas. Atkal vainīga šķelšanās, kura šoreiz sevišķi izteikta: 1) vēlēšanās startē vēl viena jauna zemnieku partija – Bļodnieka Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija, kas savāc 18 552 balsis un 3 deputātu vietas; 2) tas vēl nav viss – kāds augstāks prokuratūras darbinieks Kārlis Kvelbergs apvainojies un nodibina vēl vienu jaunu zemnieku partiju – Nacionālo Zemnieku savienību⁴. Tas jau ir tīrais politiskais plaģiātisms – populārajam Zemnieku savienības nosaukumam likt priekšā vārdu "nacionālā", kas it kā norakstīts no LZS karoga. Taču triks izdodas – Kvelbergs savāc 11 614 balsis un kļūst par deputātu, gan pirmo un pēdējo reizi; 3) arī tas vēl nav viss – kādreiz populārais Krievijas Valsts domes, Tautas padomes, Satversmes sapulces un 1. Saeimas Zemnieku savienības deputāts Jānis Goldmanis⁵ arī atšķēļas no LZS un izveido savu sarakstu "Izpostīto apgabalu kongress un apvienotā savienība". Pateicoties Goldmaņa popularitātei, saraksts iegūst 9814 balsis un arī Goldmanis iekļūst deputātos, gan pēdējo reizi. Par Goldmaņa karjeras necilo galu nav vērts atgādināt.

Arī nākamajos trijos gados Latvija vēl raiti soļo pa attīstības ceļu, kaut arī lielas rūpes radīja 1928.gada lielais neražas gads, kad sēkla bija jāmeklē ārzemēs. Šajās 1928.gada Saeimas vēlēšanās jaunu atkritēju nav un Zemnieku savienība notur savus 15% un 16 deputātus. Arī jaunsaimnieki notur savu deputātu skaitu.

Vislielāko neveiksmi Zemnieku savienība piedzīvo pēc nākamajiem trim gadiem – 1931.g. Saeimas vēlēšanās. Tā dabū tikai 12,2% balsu un 14 deputātu vietas. Tam ir vairāki svarīgi iemesli. Šajā laikā Latviju jau bija skārusi pasaules ekonomiskā krīze. Visu sabiedrības slāņu dzīves apstākļi pasliktinājās. Šķiet, Ulmanis izdarīja kļūdu, astoņus mēnešus pirms vēlēšanām uzņemdamies valdības vadību. Ja pasliktinās dzīves apstākļi, tauta vienmēr cenšās visās nelaimēs vainot valdību, nerēķinoties ar objektīviem apstākļiem. Šajās vēlēšanās parādījās arī jauna politiska partija – Jaunā zemnieku apvienība, kura savāca 18 981 balsi vai 2% un divas deputātu vietas. No kurienes šis balsis nāca, arī ir skaidrs. Jaunajai partijai nebija nekādas reālas programmas, visas aģitācijas pamatā bija nemītīga Zemnieku savienības kritika, kas vainīga pie visām grūtībām.

Šajā laikā Zemnieku savienībai ļoti kaitēja opozīcijas izvirzītais jautājums par Doma baznīcu. Ulmaņa valdības koalīciju atbalstīja arī vācieši ar saviem sešiem deputātiem. Kā kompensācija bija apsolīts atstāt vācu draudžu īpašumā Doma baznīcu. Demokrātiskā centra partija pirms vēlēšanām sacēla neiedomājamu troksni un aģitāciju par nepieļaujamo piekāpšanos vāciešiem, uzkurinot jau gadsimtiem ilgo, pa daļai jau apklusušo naīdu un sludinot aktīvu nacionālismu. Pēc vēlēšanām toreiz gandrīz visi sprieda, ka labā spārna un Zemnieku savienības galvenais zaudējuma iemesls bija šī kņada ap Doma baznīcu. Demokrātiskā centra panākumi bija acīmredzami – 3. Saeimas vēlēšanās viņiem bija tikai 17 664 balsis un trīs

deputāti, tagad jau 60 397 balsoja par viņiem, iegūtas sešas deputātu vietas.

Šajā laikā notika arī savstarpēja cīņa Zemnieku savienības vadībā, kur bija izveidojušies divi centri – viena priekšgalā bija Ulmanis, Klīve, Alberings, Bērziņš, pretējā pusē Celmiņa grupa⁶. Tas izpaudās arī 1931.g. Saeimas vēlēšanās. Celmiņa grupas atbalstītājas dažas korporācijas aicināja sarakstos svītrot Ulmani, Klīvi, Alberingu. Šādu uzaicinājumu saņēmu arī es. Man vēl nebija balsstiesību, bet varēju ietekmēt savus tuviniekus. To gan nedariju. Šādai aģitācijai bija savi panākumi – Klīvi un Alberingu vispār neievēlēja, Ulmanis saņēma mazāk balsu.

No visa šo vēlēšanu apskata derētu paturēt prātā svarīgāko – visiem spēkiem panākt vienotību, novērst šķelšanos un prast saskaņot dažādus uzskatus.

Tagad vēl nedaudz atmiņu par manu personisko saskari ar Zemnieku savienību. Kaut arī skaitījos, kā jau ģimenēs parasts, līdz ar vecākiem dedzīgs Zemnieku savienības piekritējs, bija vēl jāgaida ilgi gadi, līdz varēju tajā aktīvi piedalīties. Pēc toreizējiem likumiem politiskajās partijās varēja iestāties tikai no 20 gadu vecuma.

Tomēr vēl pirms tam paguvu pavērot mūsu Saeimas darbību tuvplānā. Tiklīdz 1930.gada martā nokļuva Rīgā, drīz vien devos vērot Saeimas sēdes. Saeimas sēžu zālēs publikas solos varēja viegli iekļūt. Uzrādot pasi, pie dežuranta varēja saņemt ieejas talonu un tad mierīgi apsēsties kaut vai pirmajā rindā aiz deputātiem, no kuriem publika bija nošķirta ar zemu barjeru. Publikas nebija daudz, nekad nebija gadījuma, ka publikas pieplūduma dēļ nebūtu ticis sēžu zālē. Pirmo reizi Saeimas sēdi vēroju 1930.gada oktobrī, pēdējo reizi biju 1934.gada 17.martā, kopskaitā biju apmeklējis kādas 40 sēdes.

Man vēl tagad žēl tā laika, ko tur veltīgi pavadīju. Jau pirmajā sēdē jutos ļoti vilies. Lasot laikrakstos sēžu atreferējumus, likās, ka Saeimā asprātīgās un lietīšķās

runās norisinās ideju cīņa un debatēs izšķiras pieņemtā likuma vai lēmuma saturs, kurā izpaužas tautas demokrātiskā griba. Nekā tamlīdzīga tur nebija, tur bija vairākuma diktatūra pār mazākumu. Pie tam tas bija mainīgs vairākums, jo koalīcijas un valdības bieži mainījās. Ja reiz bija izveidojusies koalīcija, tad tās dalībnieki automātiski balsoja par koalīcijas variantu, neuzklausot nekādus argumentus. Lielākā daļa runu bija liekas un deputātus maz interesēja. Zāle parasti bija pustukša, deputātu uzvedība dažāda, daudzi lasīja avīzes, kaut ko rakstīja vai sarunājās. Piemēram, kad komunistu deputāts Jeršovs kaut ko ilgi sparīgi runāja krievu valodā, sēžu zāle bija gandrīz tukša.

Pirms balsošanas bija zvans, tad deputāti no blakus telpām bariem ieradās zālē un ieņēma savas vietas un balsoja kā parasti – koalīcijas deputāti par savu priekšlikumu, opozīcija – par savu.

Balsu skaitīšana nebija mehanizēta. Pa divām vidējām ejām gāja zvērināti profesionāli balsu skaitītāji un saskaitīja balsis. Pirms balsošanas dažkārt partijas līderi apstaigāja deputātus un norādīja, kā jābalso. Atceros šādu raksturīgu gadījumu. Kā parasti, sēdēju pirmajā publikai paredzētajā rindā tūlīt aiz deputātiem. Liekas, tas bija vecticībnieku pārstāvis Kirilovs, kas bija iesaistījies koalīcijā. Viņš mazliet nokavēja ierasties savā vietā, un, kad pie viņa pienāca skaitītājs, viņš vilcinājās un nezināja, ko teikt. Tad no deputātu pirmās rindas Alberings skaļi nosauca "par", un tā arī Kirilovs smaidīdams noteica. Demokrātiskā procedūra veiksmīgi bija veikta.

Saeimā zemnieku partijām kopā iznāca tikai ap 35 deputāti. Lai izveidotu koalīciju, vajadzēja vismaz 51 deputāta atbalstu. Tādējādi, lai piesaistītu trūkstošos 15 – 20 deputātus, vajadzēja ar dažādu solījumu un kombināciju palīdzību dabūt sīko partiju atbalstu. Tie galvenokārt bija minoritāšu deputāti, kuru skaits

svārstījās ap 16. Kādas 45 balsis izdevās sameklēt salīdzinoši viegli, bet pārējās vajadzīgās iegūt bija aizvien grūtāk, jo katrs zināja savas balss cenu. Šim tā sauktajām "politiskajām andelēm" nereti pamatā bija attiecīgā deputāta personiskās intereses vai citādi solījumi un darījumi ar apšaubāmu raksturu. Ar laiku gandrīz visi darījumi kļuva zināmi un opozīcijas prese ar lielu labpatiku tos apgaismoja, dažkārt tiem piešķirot sensācijas raksturu.

Politisko partiju skaits turpināja nemitīgi augt un līdz 1934.g. 15.maijam jau bija reģistrētas 103 politiskās partijas. Vēl būtu jāpieskaita nelegālās – komunisti, pārkonkrustieši u.c. No reģistrētās 11 071 biedrības arī dažas diezgan intensīvi darbojās politiski.

Beidzot 1933.gada vasarā es varēju iestāties par biedru Karvas pagasta Zemnieku savienības nodaļā. Tiklīdz rudenī ierados Rīgā, iestājos Zemnieku savienības akadēmiskajā sekcijā. Šajā sekcijā varēja iestāties tikai tad, ja bija biedrs kādā Zemnieku savienības nodaļā. Akadēmiskā sekcija darbojās pie centrālās valdes, tai bija atsevišķi statūti. Sekcija sastāvēja no akadēmisko mācību iestāžu audzēkņiem, mācību spēkiem un studijas beigušajiem biedriem. Lai iestātos šajā sekcijā, vajadzēja divu jau esošo biedru galvojumu. Uzņemšanā piedalījās arī K.Ulmanis, kas katram sniedza roku un kaut ko teica. Neatceros man teiktos vārdus. Sekcijas biedriem izsniedza sevišķas apliecības ar fotogrāfijām. Manu apliecību bija parakstījis H.Celmiņš.

Sekcija galvenokārt sapulcējās Latviešu biedrības Baltajā zālē. Parasti referātu nolasīja kāds ievērojamāks partijas darbinieks, piemēram, Ulmanis, Celmiņš, Speke, Klīve u.c., pēc tam bija debates. Sekcijas galvenais uzdevums bija audzināt nākamās partijas darbiniekus un vispirms būt aģitatoriem un runātājiem tautas sapulcēs. Jāatceras, ka toreiz nebija televīzijas, radiouztvērēju bija maz un arī laikrakstu tirāžas nebija lielas. Pirms

vēlēšanām galvenā aģitācijas forma un pilsoņu ietekmēšanas veids bija tautas sapulces. Vēlēšanām tuvojoties, katru dienu, it sevišķi svētdienās, notika desmitiem tautas sapulču. Reizēm tirgus dienās vienā apdzīvotā vietā notika četru vai piecu partiju sapulces dažādās telpās vai klajā laukā. Līdzās deputāta kandidātiem galvenie tautas sapulču runātāji bija akadēmiskās sekcijas biedri. Tuvojās 1934.g. rudens Saeimas vēlēšanas un Zemnieku savienības ievadītā kampaņa par Satversmes grozījumiem. Bija jāgatavojas aģitācijai.

Par to gribas atcerēties kādu Ulmaņa miklainu izteicienu sekcijas sanāksmē 1934.gada ziemā. Kā tas bieži notiek, izcēlās sīvs savstarpējs strīds starp atsevišķiem vecākiem sekcijas biedriem. Ulmanis sadusmojies pārtrauca strīdu, izmetot tajā reizē nesaprotamu frāzi, ka nav ko strīdēties, varbūt jūsu pakalpojumi būs lieki vai kaut ko tamlīdzīgu, burtiski neatceros. Šo frāzi sapratu tikai pēc 15.maija.

Vēl varētu atcerēties pēdējo Zemnieku savienības kongresu 1934.gada martā, kura dalībnieks arī es biju. Visas runas grozījās tikai ap diviem jautājumiem – par vēlēšanām rudenī un par Satversmes grozījumiem. Ulmanis pats savā runā bija atturīgāks, bet Bērziņš tik noteikti apgalvoja, ka noteikti būs jauna Satversme, ka nekādi nevarēja saprast, kā viņš var būt tik pārliecināts. Arī tas vēlāk kļuva skaidrs. Vēl šajā kongresā man personiski savāda likās Ulmaņa ievēlēšana par valdes priekšsēdētāju, labi zinot, ka ir zināma iekšēja opozīcija. Taču līdz balsošanai nenonāca. Ulmani ievēlēja ar t.s. aklamāciju, t.i., izsakot priekšlikumu ievēlēt Ulmani, kongress tik trokšņaini piekrita, ka nepacēlās neviena balss pret.

Tālākie notikumi tik plaši aprakstīti, ka nav vajadzīgs to atkārtot. Pēc 15.maija slēdza visas politiskās partijas. Arī akadēmiskā sekcija vairs nesapulcējās.

Akadēmiskās sekcijas biedra karti ar fotogrāfiju gan nēsāju kabatas grāmatiņā kopā ar pasi arī turpmākos sešus

gadus. Nevaru teikt, ka tā man nekad nebūtu noderējusi. Šo karti nēsāju līdz arī visos leģionāra klejojumos, bet 1945.g. 9.maija rītā, labi satītu pergamentā un ievietotu vairākās skārda bundžās, apraku zināmā vietā Kurzemes jūrmalā. Tajā rītā daudzi leģionāri apraka savas ilūzijas, ka viņi drīz varētu būt derīgi. Es tām neticēju, bet bez ilūzijām arī grūti dzīvot.

¹ *Laikraksts iznāca 1915. – 1918. un 1925. – 1928.g. Rīgā.*

Redaktors O.Nonācs (dz. 1870.g.).

² *Guido Felss. "Reiz dzīvoja laupītājs Lips Tulians".*

³ *Sociāldemokrātiem.*

⁴ *Jurists Kārlis Kvelbergs dz. 1878.g., lauksaimnieks
Kandavas pag. "Es viņu pazīstu". R. 1939. 282.lpp.*

⁵ *Dz. 1875.g.*

⁶ *Hugo Celmiņš.*

Zaļā karoga ēnā

Vairāk nekā seši gadu desmiti mūža ir savijušies ar zemnieku sētu, zemnieku dzimtu paaudžu maiņu skarbo un pārliecīgo darbu latviskās nācijas uzturēšanā. Pēdējo gadu notikumi – otrā agrārā reforma, saimniekošanas sistēmas pārkārtošana – ienesuši satraukumu. Dziesmotā atmoda, šķiet, savu uzdevumu ir veikusi. Tai vajadzētu sekot dzīves pacēlumam, laukos kūpēt līdzumu dūmiem, atmatām atzelt par leknām pļavām un ganībām. Vajadzētu vērot morālo un materiālo pacēlumu. Tas nenotiek.

Aizrautīgu un sāpīgu atmiņu tirdīts mēģināšu uzskicēt savus mūža vērojumus, izsekot notikumiem.

Trīsdesmito gadu sākumā Latvijā zemniekiem neklājās viegli. Ekonomiskā krīze bija dziļi skārusi lauksaimniecību, to pastiprināja nelabvēlīgie meteoroloģiskie apstākļi. Toreizējā valdība neizdarīja nepieciešamos pasākumus.

Tajā laikā mācījās Madonas pilsētas ģimnāzijā, kam vajadzēja sagatavot nākamo maiņu, kas stātos vecās vietā visās dzīves nozarēs. Kā lauku vispārizglītojošai skolai, tai vajadzēja pievērst uzmanību samilzušām lauku dzīves sabiedriskām problēmām. Raibais pedagogu sastāvs nebija tas, kas to dara, vai arī negribēja to ņemt vērā. Veidojās polarizācija: labējie un kreisie virzieni, ko saprata arī audzēkņi. Sāpīgi tas bija mums, zemnieku bērniem. Mēs jutām, ka tiek plosīts un nopulgots tas skaistais un svētais, kas bija panākts valsts atbrīvošanas laikā un pēckara celtniecībā.

Šajā laikā Latvijas laukos sāka veidoties jauna jaunatnes kustība. Kārlis Ulmanis bija pārtulkojis F.Keiša "Zem baltzaļā karoga". Ar savu dedzību piedalīdāmies sabiedriskos pasākumos un rakstīdams "Brīvā Zemē", viņš deva ierosmi veidot Latvijā mazpulkus.

To pārrunāju ar saviem tuvākajiem draugiem, kas šo ierosmi atbalstīja. Arī mūsu ģimnāzijā bija jāorganizē

mazpulki. Kā to paveikt? Radās jautājums, kurš no pedagogiem uzņemsies mazpulku vadību.

1932.gada 26.janvārī tika atzīmēta Latvijas *de iure* gadskārta. Vēstures skolotājs Pēteris Kalniņš man uzdeva sagatavot šīs dienas svarīgumam atbilstošu referātu. To sagatavoju rūpīgi, klausītāji arī uzņēma atzinīgi. Direktors Aizpurītis¹ pēc referāta iesauca mani savā kabinetā, novēlot arī turpmāk gatavot šāda satura referātus.

Pārsteigts par izteikto atzinību, es samulsu, ātri attapos un lūdzu direktoru mani uzklausīt. Vispirms es iepazīstināju ar saviem uzskatiem un vērojumiem skolas dzīvē, izteicu neizpratni par pedagogu uzskatiem jaunatnes patriotiskā audzināšanā.

Noklausījies manu domu izklāstu, direktors brīdi klusēja. Tad man jautāja, kas tad, pēc manām domām, jādara? Ģimnāzijā jādibina mazpulki, sekoja mana atbilde. Brīdi klusums, tad – kas tev liedz to darīt?

"Direktora kungs, pateicos par uzticību, bet mani spēki ir par vājiem. Nepieciešams pedagogs – mazpulku vadītājs. Vai jūs uzņemtos šo pienākumu?" – "Mīļais Kalējiņ, bez iebildumiem."

Tālāk risinājām jautājumu par mazpulku dibināšanu. Otrā dienā sarunu turpinājām, man līdzi bija brošūra "Zem baltzaļā karoga". Iepazīstināju ar sarakstu, kurā bija minēti varbūtējie mazpulku dalībnieki skolā – kādi 12.

Direktors izlēma, ka pēc divām dienām jānotiek dibināšanas sapulcei, ierosināja man sagatavoties dibināšanas sapulces vadīšanai un ievēlēšanas gadījumā kļūt par mazpulku priekšnieku.

1932.gada janvāra nogalē tapa Madonas ģimnāzijas mazpulki. Pulciņa biedri mani vienbalsīgi ievēlēja par priekšnieku.

Nemanot pienāca 1934.gada pavasaris, bija jāgatavojas abitūrijas eksāmeniem. Daudz laika paņēma sabiedriskais darbs. Strādāju arī "Latvju jaunatnes" Madonas rajona

nodaļā. 1933.gada rudenī kļuva par Latvijas Zemnieku savienības Sarkaņu nodaļas biedru. Visu to zināja daudzi pedagogi, kuriem bija pretēji sabiedriski politiskie uzskati, un tas nebija nekas iepriecinošs.

1933.gada rudenī Madonas apriņķī notika Zemnieku dienas, ko organizēja vietējās LZS nodaļas. Bieži ar šo pasākumu kopā tika rīkotas mazpulku ražojumu skates. Tāda notika arī Sarkaņu tautas namā, ieradās arī Saeimas deputāts Kārlis Ulmanis. Pasniedzot vietējai nodaļai karogu, viņš teica plašu runu. No mazpulku puses man uzdeva teikt apsveikuma vārdus. Šis vakars man ir palicis atmiņā, K.Ulmanis man asociējās ar latviešu balto tēvu un tā tas palicis manā atmiņā līdz šai dienai.

Gada nogalē zemnieku sapulcēs arvien vairāk tika runāts, ka vecsaimniekiem arī jāapvienojas vienā politiskā organizācijā, lai tad kopīgiem spēkiem panāktu saimniecisku un politisku uzvaru. Pie šiem nodomiem kavējās arī manas domas. Valdību vadīja Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija ar līderi Ā.Bļodnieku. Šajā valdībā piedalījās arī Zemnieku savienības ministrs V.Gulbis.

Kā mazpulku dalībniekam mans uzdevums bija aprakstīt zemnieku saimniekošanas struktūru pēdējos piecos gados. Izvēlējos divus blakus pagastus: Sarkaņu un Praulienas. Darbs bija pagrūts, jo daudz bija jāmeklē rakstos, pēc tam jāsalīdzina dabā.

Rezultāts nebija labvēlīgs vecajai zemnieku sētai.

Katru gadu pagastā pieauga to saimniecību skaits, kas tika izrentētas: Sarkaņu pagastā – 5%, Praulienas – 3%, manā dzimtajā pagastā no 200 saimniecībām 62 bija izrentētas. Zemnieku meitas un dēli pēc skolas beigšanas meklēja kantoristu darbu. Veciši vienkārši netika galā, mājas bija jāizrentē.

Pie šī jautājuma es bieži atgriezos, sniedzams izklāstu kā mazpulku, tā "Latvju jaunatnes" nodaļu sanāksmēs.

1934.gadā pavasarī aktivizējas pagasta sabiedriskā dzīve, zemnieki labi veica pavasara darbus. Abu zemnieku partiju biedri jutās vienoti. Martā valdību sastādīja Kārlis Ulmanis, zemkopības ministrs bija Jānis Kauliņš², kurš vienīgais no astoņiem jaunsaimnieku deputātiem atbalstīja jauno valdību. Bieži laukos pārrunāja jautājumu par Satversmes grozījumiem, kā arī par ievedmuitas un izvedmuitas tarifiem. Latvijas zemnieks negribēja nolaist rokas no arkla balsta. Viņa prasības – pienācīgi samaksāt un cienīt viņa darbu. Latvijas zemniecības organizācijas bija spēka briedumā, viņu vadītāji godprātīgi un strādīgi ļaudis.

1934.gada ziemā Madonas 9.aizsargu pulkā notika komandējošā sastāva maiņa. Ar aizsargu organizācijas instruktora bijušā politpārvaldes okšķera svētību tika atbrīvoti vai paši aizgāja nodaļu priekšsēdētāji, rotu komandieri, agrākie atbrīvošanas cīņu virsnieki, viņu vietā stājās straujāki puisi.

Šajā ziemā bieži viesojos pie brālēna Alfona, kas dzīvoja Ļaudonā un strādāja par lauksaimniecības skolas pārzini. Šeit bieži iznāca satikties ar priekšzīmīgo Glāznieku māju zemturi Arvedu Brēmeri. Viņš ļoti atsaucīgi izteicās par mazpulku organizāciju. Iepriekšējā rudenī viņš man uzdāvināja Latvijas brūnās šķirnes telīti, kuru ar labiem panākumiem es kopu. No A.Brēmera es daudz uzzināju par Latvijas Zemnieku savienības dibināšanu un izveidošanu 1917.g. pavasarī, viņš bija stāvējis pie tās šūpuļa. No stāstītā sapratu, ka jau no sākuma bijušas domstarpības starp valdes locekļiem, kas viņu sarūgtinājis, tāpēc viņš aizgājis no partijas organizatoriskā darba. Ļaudonā viņš bija ļoti iecienīts, neliedza padomu, kā arī iespēju robežās palīdzību un materiālu atbalstu. Te arī es pirmo reizi sastapu Latvijā populāro agronomu un valstsvīru Hugo Celmiņu. Vēlāk ar Hugo Celmiņu mūs saistīja uz mūžu biedrība

"Tālavija". Studiju gados, vērodams viņa vīra stāju un korektumu, uzskatīju viņu par paraugu.

Pienāca 1934.gada maijs. Laika apstākļi bija labvēlīgi zemkopjiem. Sējas darbi strauji tuvojās noslēgumam. Ikvienu brīvāku brīdi pavadīju laukos, pielikdams rokas darbiem, kas steidzīgāk veicami.

Agrā, saulainā 15.maija rītā, dažādu pārdomu mākts, ierados skolā. Izbrīnījies vēroju krietno skolas biedru pulciņu, kas mani sagaidīja pie ieejas skolā. Nespēju apjēgt, kad, draugu spēcīgu roku pacelts, tiku vairākkārt šūpots, apkārtējo urravots.

Labvēlīgi un nievājoši apsveikumi vēstīja, ka Kārlis Ulmanis izdarījis valsts apvērsumu. Jutos kā ar ūdeni apliets, jo nevarēju uzreiz izprast notikušo. Apsveicēju vidū bija arī dziedāšanas skolotājs Haralds Mednis, kas mani uzrunāja, pieminot par zemes spēku.

Stāvokli glāba direktors Aleksandrs Aizpurītis, kas steidzīgi mani aicināja skolotāju istabā. Direktors ierosināja pedagogu kolektīvam kopā ar mazpulkiem nosūtīt apsveikumu Ministru prezidentam. Laba daļa pedagogu atstāja istabu. Nolēmām, ka apsveikumu nosūtīs tikai mazpulki. Tas arī tika izdarīts.

15.maija notikumi daudz neietekmēja ikdienas darba ritmu. Eksāmeni turpinājās, pedagogi bija korekti. Zemnieku garā noskaņotie skolēni, mazpulku un "Latvju jaunatnes" biedri, bijām savaldīgi, nekāds konflikts ar pedagogiem neradās.

Izlaiduma aktā man bija jārunā absolventu vārdā. Vēl tagad atceros, cik nepateicīgs bija šis uzdevums.

Pārvarēju visas pārestības, atcerējos tikai labo, ko ikviens no pedagogiem mums kā ceļamaizi devis dzīvei.

Aizvērdams ģimnāzijas durvis, es tomēr pratu nesa-
dedzināt tiltu, kas vieno tagadni ar nākotni, un vienmēr ar cieņu un labvēlību varēju satīties un roku spiest ikvienam savam pedagogam.

Vasara aiztecēja ātri. Gatavojos iestāju pārbaudījumiem. Cītīgi vien piedalījos lauku darbos. Bieži tikāties vecie draugi, radās jauni.

Ātri pāršalca sajūsmas vilnis. Prezidents Ulmanis apceļoja laukus Latvijā, aicināja lauku ļaudis veikt lielākus un brīvākus darbus, būt saliedētiem lielajam mērķim – mūžīgai Latvijai.

Zemniecības saimnieciskais stāvoklis uzlabojās, ražojumu cenas cēlās, pieauga lauksaimniecības strādnieku skaits.

Sabiedriskā dzīvē, savstarpējās attiecībās cilvēki bija kļuvuši atturīgāki. Zaļais karogs tika satīts un nogādāts muzejā, slēgtas zemnieku organizācijas. Savā laikā darbīgie zemnieki, kas divdesmito gadu sākumā zobenu bija apmainījuši pret arkla balstu, atgāja malā, viņu vietā izrāvās daudz karjeristu un pielīdēju. Ieceltais viceministrs ar vērīgu žestu kratīja 15.maija sietu.

Cilvēki gaidīja solītos konstitucionālos pamatojumus un normālu pārveides gaitas īstenošanu.

Atceroties vecos draugus, kas patiešām godīgi pildīja savu zemnieka pienākumu, 1941. un 1949.gadā viņi saņēma vissmagākos triecienus.

Sogad maijā aiztecējuši 60 gadi no šiem vēsturiskajiem pagriezieniem. Ir pietiekami ilgs laiks pagājis, lai vēsturnieki patiesi tos izvērtētu un nākamās paaudzes dzirdētu patiesus secinājumus.

Pats esmu nācis pie secinājuma, ka Kārļa Ulmaņa radītās izmaiņas sākumā nesa svētību arī sabiedriski politiskajā dzīvē.

Valsts tautsaimniecības nostiprināšanā visi šie aizgājušie seši gadi bija ziedu laiki.

1935.gada aprīļa vidū savu darbību sāka Latvijas Lauksaimniecības kamera (L.L.K.), kas stājās likvidētās Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrības (LLC) un Latvijas Lauksaimniecības ekonomikas centrālbiedrības

vietā, pārņemot pēdējās materiālo bāzi. Komplektējot L.L.K. tehnisko vadību, K.Ulmanis stūrgalvīgi pretojās zemkopības ministra J.Kauliņa ieteiktā ģenerālsekretāra P.Ķevirša apstiprināšanai. Agronoms P.Ķevirtis bija plaši pazīstams lauksaimniecības kooperācijas organizētājs, korekts un godīgs zemnieku partijas pārstāvis Rīgas pilsētā. Par L.L.K. ģenerālsekretāru Ulmanis apstiprināja savu krustdēlu, vēl nepiedzīvojošu agronomu Saliņu³. Pēc vecāko kolēģu nostāstiem, tāda rīcība nesekmēja L.L.K. ietekmi plašos zemniecības slāņos, valdība un agronomiska palīdzība ilgi nevarēja pietuvoties arāja sirdij.

Stāvoklis uzlabojās vēlākos gados, kad katrā pagastā nodibinājās plaša profila lauksaimniecības biedrības. Vēlētie valdes priekšsēdētāji vienlaikus ieņēma pagasta vecākā vietnieka posteņus. Aprīņķos darbojās nākošais zemniecības pārstāvības posms.

Pamazām atgriezās ilgos gados pārbaudītais un atzītais latviešu zemniecības organizācijas princips.

Pagastu lauksaimniecības biedrības nostiprinājās, stājās agrāko zemnieku partiju vietā. Mērķtiecīgā ideoloģiskā un praktiskā rīcība rosināja strauju zemkopības kultūru uzplaukumu. Lauku jaunieši pēc lauksaimniecības vidusskolu un divgadīgo lauksaimniecības skolu absolvēšanas atgriezās tēvu sētās, stājas blakus tēviem, strauji samazinājās konflikti starp paaudzēm. Tie bija svarīgi priekšnoteikumi, kas veicināja piensaimniecības un citu ražošanas nozaru strauju attīstību.

Galvaspilsētā Rīgā slavinājumu viļņi cēlās cits pēc cita, šķita, ka iecerētais ir kļuvis par īstenību. Patiesība bija citāda un nelabvēlīga. To visu apstiprināja notikumi aiz mūsu zemes robežām. 1939.gads atnāca ar daudz satraucošiem notikumiem – no Eiropas kartes bija pazudusi Austrija, Čehoslovākija, apdraudēta Polija.

Mūsu diplomāti, kas bija akreditēti Vakareiropā, it sevišķi Berlīnē⁴, sniedza ziņojumus par valsts neatkarībai

draudošām briesmām. Sūtnis H.Celmiņš, militārais atašejš pulkvedis A.Plensners⁵, pamatojoties uz drošām informācijām, brīdināja ārlietu ministru V.Muntru un prezidentu. Informāciju neuzklausīja, pašus atcēla no amatiem. Runa bija par tā saucamo Ribentropa – Molotova paktu.

Ārpolitikā tika pasludināta neitralitāte, kas sargās mūs no visa ļaunā un nepatīkamā.

Pagāja tikai daži mēneši, liesmoja Polija. Divi lielie Eiropas vampīri dzēra poļu tautas asinis.

Vai, vērojot mūsu kaimiņvalsts traģēdiju, valsts vara un diplomātija izdarīja kādus secinājumus?

Eiropas politisko notikumu pietuvināšanās Latvijai satrauca veco zemnieku paaudzi, kas bija stāvējuši pie zemnieku partijas organizēšanās, ar ieročiem cīnījušies karaspēka un zaļo partizānu vienībās, pieredzējuši komunistu asiņaino teroru 1918.gada nogalē un 1919.gada pavasarī. Viņi saprata, kas mūs sagaida, ja sarkanais mēris vēlsies pāri Zilupei.

Draugiem satiekoties, tika spriests par nepieciešamiem aizsardzības soļiem. Secinājums bija viens – mūs var glābt tikai partizānu cīņas veids. Mēs esam par maz skaitliskā ziņā un mūsu apbruņojums un ekipējums nav piemērots atklātai cīņai.

Tika izstrādāti konkrēti priekšlikumi minēto pasākumu nodrošināšanai. Tie, pirmkārt, bija izņemt daļu aizsargiem nodoto ieroču no reģistrācijas, to saglabāšanu uzticēt drošiem un pārbaudītiem vīriem. Otrkārt, piešķirt līdzekļus jebkuru modernu ieroču un uzkabes iegādei. Treškārt, radīt drošu un pārbaudītu vīru kodolu, neizpaužot, kas stātos cīnītāju priekšgalā. Ceturtkārt, izlūkot apkārtējos mežu un purvāju masīvus, kur varētu rast patvērumu un sagatavoties pretcīņai.

Cik man palicis atmiņā, tad šo svarīgo aizsardzības pasākumu neuzklausīja aizsargu augstākā vadība. Minētie pasākumi tika veikti individuāli vai mazākās grupās.

1940.gada ziemā kādā vakarēšanas laikā prezidents apstiprināja šī pasākuma svarīgumu, ieteicot apgādāties ar vairākiem zābaku un veļas komplektiem.

Uzskatu, ka tas bija reālākais un pieņemamākais priekšlikums, ko izvēlējās zemnieki, lai aizstāvētu savu valsti, svēto Latvijas zemi.

Prezidents un valdība, aizrāvusies ar uzurpēto varu un sevis slavināšanu, savā darbībā bija kā pusmiegā, neuzklausa vecos karavīrus, zemnieku partiju bijušos aktīvos atbalstītājus. Par savu ierosinājumu un darbību tūkstoši ar savām ģimenēm gāja Golgātas ceļu vai tika nošauti Latvijas un citos cietumos.

Gaužām dārgi mūsu zemniecībai maksāja prezidenta pēdējās atklātās runas noslēguma vārdi: "Es palikšu savā vietā, palieciēt jūs savā!" Gribētos interpretēt, papildinot – palieciēt savā vietā un sagaidiet sarkanos slepkavas!

... Pie tēvu zemes dārgās turies klāt!

Latvijas tumšo dienu sagaidīju karadienestā, sapieru pulkā Bolderājā. 16.jūnija pievakarē tika pārtraukts piešķirtais atvaļinājums. Instruktoru rota tika norikota patrulēt karaspēka novietojuma teritorijā, kā arī Bolderājas ielās.

17.jūnija rītā tika izziņota trauksme, izdalīti ieroči un munīcija. Paziņojums lakonisks – Padomju Savienības armijas papildkontingents ierodas Latvijā. Diena pagāja sardžu dienestā. Vakarpusē pienāca ziņas, ka Rīgā notikušas sadursmes starp demonstrantiem un policiju.

Bijām trauksmes stāvoklī, bet reizē arī nogaidoši. Pulka komandējošais sastāvs bija satraukts, jo saprata, ka Latvijas neatkarība ir briesmās, bet virspavēlniecība vilcinājās dot komandu steigties glābšanas darbā. Tā tas turpinājās arī 18.jūnijā.

Prezidents bija aicinājis palikt savās vietās, veda sarunas ar emisāru Višinski, veidojās tautas valdība mikrobu pētnieka Kirhenšteina vadībā.

Sāpēs un klusās vaimanās mūsu acu priekšā reorganizējās armija – nodevēji kļuva par tās politvadītājiem.

Brīvības cīņu ugunīs dzimusī un izveidojusies, vēlāk tautas auklētā un cildinātā Latvijas armija bez šāviena atdeva latvju tautu sarkano slepkavu rokās.

Septembrī demobilizējos, aizbraucu uz Sarkanu pagastu, lai Kricviņos blakus tēvam stātos pie zemes kopšanas.

Pāris mēnešos vizuāli laukos nebija vērojamas lielākas pārmaiņas. Zemnieki steidzās izkult labību, novākt kartupeļus un sakņaugus. Blakus šiem darbiem nebija aizmirsuši apsēt ziemājus, tagad rosījās ar augsnes rudens aršanu.

Pagasta lauksaimniecības biedrība nebija likvidēta, tikai nomainīta vadība. Veco zemnieku savienību biedru vietā iecelti rentnieki un pusgraudnieki. Jāsaka, ka viņi tomēr nevarēja iztikt bez iepriekšējo vadītāju padoma. Mūsu pagastā augstāk stāvošo iestāžu rīkojumi bieži tika pieņemti tikai zināšanai.

Godīgais latvju zemes rūķis, morāli pazemots, tomēr ar lielu rūpību un pašaieliedzību kopa savu tēvu tēvu zemes stūrīti.

Kaimiņš ar kaimiņu sarunās bija klusāks, uzmanīgi vēroja apkārtni. Šai nedrošības un baiļu sajūtai bija mierinājums. Vērtējot starptautiskā stāvokļa attīstību, bija cerība, ka šāds stāvoklis ilgi nevar turpināties. Jānāk jaunai vētraī, jaunai straumei, kas radušos mēslus un netīrumus aizskalos. Tas bija mierinājums agrārreformas nelikumībām.

Šīs pārliecības stiprināšanā svarīga loma bija lauksaimniecības speciālistiem agronomiem, lopkopības un citu nozaru instruktoriem, kas ik dienas no agra rīta līdz vakaram bija saskarē ar zemniekiem.

Zemkopības ministrijas pārkārtošana sevišķi sāpīgi neskāra apriņķos un pagastos strādājošos lauksaimniecības speciālistus. Galvenokārt tika izdarītas lokālas

izmaiņas, pārceļot agronomus un instruktorus no viena rajona uz otru, bieži atstājot pat vecajās vietās.

Tā Madonas apriņķī tika nomainīts ilggadējais agronoms Jānis Nēderis⁶, viņa vietā ieceļot E.Koku, bijušo aizsargu rotas komandieri. Pārmaiņu sajūsmināts, Koks ātri mainīja kažoku, bet savā muļķībā lielas nelietības zemnieku lietai nenodarija.

Izcili savas lietas speciālisti, patrioti un nacionālās domas paudēji bija agronomi A.Vīdužs, P.Finartijs, lopkopības instruktors V.Lopkošs.

Izmantojot sava darba specifiku, viņi maz sēdēja birojā, bet klīda apkārt laukos – tuvāk zemniekiem. Zemniekus vairāk par tehniskiem padomiem interesēja informācija par stāvokli. Agronomi bieži ieradās pamatskolās un pa vecam paradumam turpināja mācīt zemkopības pamatus.

Pagasta dzīve nebija sastingusi. Izmantojot zemās minerālmēslu cenas, pastiprināti rudenī tika iegādāti slāpekļa un citi minerālmēsli. Tika mainīta labība pret vasarāju šķirņu sēklu.

Bieži vakaros satikāmies pie viena vai otra kaimiņa pārrunās, jo nebiju pārtraucis sakarus ar Rīgas laika draugiem, kas piegādāja jaunāko informāciju. Saņēmu brīdinājumu, ka mūsu saietus izseko. Pakoju čemodānu un braucu uz Rīgu.

1940.gada oktobra sākumā ierados Aglonā, lai stātos darbā jaunorganizētajā lauksaimniecības vidusskolā. Šī otrā Latgales vidējā lauksaimniecības mācību iestāde veidojās uz Aglonas ģimnāzijas un klostera saimniecības bāzes. Skolu vadīt bija uzticēts manam vecākam kolēģim un studiju biedram Jānim Garozam, Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas profesoram. Jau no pirmām darba dienām atradām kopīgu valodu, izstrādājām kopīgu taktiku mācībām un audzināšanai.

Pirmā kursā mācījās vairāk nekā 60 audzēkņi, kas bija sabraukuši no tuvējā Daugavpils un Rēzeknes apriņķa.

Daļa audzēkņu bija beiguši divgadīgās lauksaimniecības skolas, bija pat vairāki mazpulku diženie. Atskaitot dažus tā sauktos aktīvistus, vairākums bija nacionāli noskaņoti, dedzīgi ticības piekritēji.

Uzskatīju, ka mans kvēlākais pedagoga pienākums bija neļaut nodzist patriotiskai liesmai, bet reizē arī nepieļaut tai pārvērsties ugunsgrēkā, kas mūs visus sadedzinātu.

Izstrādāju pasākumus, lai audzēkņus iesaistītu teorētiskajās un praktiskajās mācībās. Gados vecākajiem bijušajiem divgadīgo lauksaimniecības skolu absolventiem ierosināju sagatavot referātus par aktuālām lauksaimniecības tēmām, kā arī par pieredzi praktiskajā darbā. Sekotāju netrūka, katru nedēļu notika priekšlasījumu vakari. Tika izdots žurnāls "Arājs", kas stipri atšķīrās no tendenciozajām un saturā tukšajām sienas avīzēm.

Pats apmeklēju tuvākās audzēkņu vecāku mājas, lai iepazītos ar viņu apstākļiem. Šis tikšanās bija ļoti vajadzīgas un manī radīja pārskaņotību. Līdzšinējā dzīves laikā maz biju apmeklējis Latgali, nepazinu šejienes zemnieku dzīves apstākļus un savstarpējās attiecības. Te zemnieki savās attiecībās bija sirsnīgāki, izpalīdzīgāki un viengabalaināki. Progresīvāk noskaņotie bieži pārmeta klerikāņiem, kas ārdījuši vēlmi izveidoties kopējai zemnieku partijai Latvijā.

Vērojumi un satikšanās laikā veiktā domu apmaiņa mani arvien vairāk pārliecināja par stipro garīgo spēku, darba mīlestību, ko Latvijas pastāvēšanas gados bija uzkrājusi Latgales zemniecība un kas uzplauka lauku jaunatnes dzīvē.

Agronomiskā palīdzība te nebija tik sistemātiski organizēta kā citos Latvijas novados. Lekcijas, priekšlasījumi notika retāk, tāpat netika rīkoti dažādi kursi.

1941.gada ziemā sāka darboties papildskolas, kur par lektoriem darbojās vietējo tautskolu skolotāji, lauksaimniecības speciālisti un vietējo partijas šūniņu propagandisti.

Mācību plānos lauksaimniecības jautājumiem bija atvēlēts ap 30% laika, programma bija jāapgūst nedēļā divās pēcpusdienās.

Man uzdeva šo priekšmetu mācīšanu trīs papildskolās. Uz tām es braucu ar saimniecības aizjūgu. Parasti šajos izbraucienos ņēmu līdzi arī dažus audzēkņus, kas agrāk bija ieguvuši lauksaimniecības izglītību vai kuriem bija praktiskā darba pieredze. Mani jaunie asistenti savāca uzdotos jautājumus, uz kuriem atbildes sagatavojām nākamajā mācību stundā. Kursi bija kupli apmeklēti, ar lielu aktivitāti, iztīrājām daudzus teorētiskus un praktiskus jautājumus, cenšoties atturēties no politiskiem secinājumiem.

Redzēdami, ka lauksaimniecības stundas ir daudz kuplāk apmeklētas, tajās bieži ierādās sarkanie propagandisti un centās izmantot mums paredzēto laiku.

Atceros gadījumu, kad, pavasarim tuvojoties, iztīrājām augsnes pirmssējas apstrādāšanu un attiecīgo darbarīku raksturošanu. Nopietno domu apmaiņu pārtrauca kāds ienācējs. Kroplā latviešu valodā viņš iesaucās, lai mēs beidzot muļķoties ar agrākās kliķes atstātiem atribūtiem. Šinī pavasarī laukos ieradīšoties kombaini, kas reizē iesēšot un arī izkulšot. Pēc brīža klusumu pārtrauca kāda spēcīga balss: "Icik, vai reizē arī neapēdīs?" Sekoja atbilde: "Jums visiem ir sapuvušas smadzenes!"

Piecēlās Krestopiņu saimnieks Donats Simans un pateica: "Miesniekzelli Šķinder, savas muļķības jūs variet klāstīt tirgus laukumos! Šeit jūs mums neesat vajadzīgs, lūdzu, netraucējiet darbu!" Turpmāk propagandists netraucēja mūsu darbu, bet Donata vārdu ierakstīja grēcinieku sarakstā.

No teiktā es secināju, ka Latgales vecā un jaunā zemniecības paaudze vienoti cīnījās par savām tiesībām, gatavojās jaunam sējas pavasarim. Cerības viņus nepievīla. Krietni mazāk nekā citos Latvijas novados 14.jūnijā baigās nakts notikumi apcirta zaļojošās zemniecības saknes.

Nevaru nepieminēt, ka bijušās Aglonas lauksaimniecības vidusskolas absolventi ir godam izturējuši baigo gadu notikumus, palikuši nesalaužami savā pārliecībā, veikuši nozīmīgu darbu zemkopības kultūras nostiprināšanā. Pieminēšu dažus no viņiem: profesors Juris Stikons, lauksaimniecības mācību iestāžu pedagogi Pāvils Mozulis, Antons un Elionora Rižas, veiksmīgā lauksaimniecības darbu organizatore Virgīnija Putāne un daudzi citi.

1941.gada 14.jūnija rītā latvju tautai ausa asiņaina diena, saule bija drūmāka un miglā tīta. Ik uz soļa valdija neizpratne, neziņa, asaras.

Nodarbībās trūka daudz audzēkņu. Valdija nospiedošs klusums. Nebija nekādas skaidrības par neesošo audzēkņu ģimenes likteņiem.

Vakarpusē viņi cits pēc cita ieradās. Kaimiņos redzētie un apkārtnē dzirdētie varmāku darbi viņos bija izdzēsuši pēdējās cerības sludinātai tautas brīvībai. Krūtīs brieda apņemšanās, modās cīņas spars atriebt slepkavām un varmākām.

Vienā no nākamajām dienām audzēkņi strādāja lecektī. Darba pārtraukumā salasījušies pulciņā, viņi mani uzaicināja pārrunāt un meklēt atbildi sasāpējušiem jautājumiem, it sevišķi kā dzīvot, ko darīt. Ilgi vilcinājos ar atbildi. Beidzot no lecekšu dobes izrāvu redīsu, pārgriezu uz pusēm un parādīju. Vairāk jautājumu nebija.

Sākās vasaras brīvlaiks, tuvojās man piešķirtā atvaļinājuma laiks. Atvadoties vairākkārt jautājām, kad atkal tiksimies. Tika izvirzīti dažādi priekšlikumi. Mana atbilde bija tikai viena un nepārprotama. Es atgriezīšos tikai ar plīvojošu sarkanbaltsarkano karogu!

Visvarenaiss bija uzklausījis manu tā laika karstāko vēlēšanos.

1941.gada vasaras nogalē es atgriezos Aglonā, atsāku savu pedagoga darbu, bija jāgatavojas jaunā mācību gada sākumam. Bija pieteikušies vairāk nekā pussimts

reflektantu. Sāka ierasties īr agrākie audzēkņi, lai palīdzētu sakārtot skolas mācību un sadzīves telpas. Apbrīnoju lielo atsaucību un darba rosmi. Lielākais gandarījums, ka no iepriekšējā kursa trūka tikai kādi pieci. Trīs bija aizklīduši līdz komunistiem, divi turpināja mācīties Priekuļos.

Aizbraucis bija arī bijušais direktors J.Garoza, pietrūka viņa lielās pedagogiskās pieredzes un nesavtīgās draudzības.

1941.gadā 1.septembrī agrā rīta stundā, plīvojot sarkanbaltsarkanam karogam, devāmies uz Aglonas dievnamu, lai izlūgtos svētību nākamam mācību gadam.

Aglonas lauksaimniecības vidusskola novadā viena no pirmajām sāka mācības. Es biju pildījis solījumu, atgriezies ar sarkanbaltsarkano karogu.

1941.gada 20.jūnijā vēlā vakara stundā atgriezos dzimtajā pusē. Ceļā pazīstamie zināja stāstīt, ka 14.jūnija vētra ir krietni paplucinājusi mūsu plašo dzimtu. No dzimtās sētas atrauts brālēns Izandu māju saimnieks Pēteris Purviņš, Caunes saimniece māsiņa Olga Kampe kopā ar mazgadīgo meitiņu, brālēns, aizsargu virsnieks Jānis Priedītis ar tēvu un vairāki tālāki radi. Visi viņi bija goda vīri, cīnījušies Latvijas atbrīvošanas cīņās, zaļo partizānu rindās, vēlāk visus spēkus veltījuši savu sētu sakopšanai, augstu pacēluši zemkopības kultūru, aktīvi strādājuši sabiedriskā darbā un jaunatnes audzināšanā.

Mājā mani sagaidīja rūpju pārņemtā māmuļa, tēvs bija aizsūtīts piespiedu darbos – būvēt aerodromu. Uzzināju, ka bijušais ilggadējais pagasta vecākais Jānis Lūsis izbēdzis, bet no meža redzēdams aizvedot dzīvesbiedri ar mazām atvasītēm, nav izturējis un padevies.

Visi deportētie radi tikuši brīdināti par gaidāmiem arestiem, varējuši pazust. Zemes spēks un dzimtu tecējuma dziļi laistās saknes latvju zemē bijušas stiprākas par gaidāmajiem pazemojumiem un ciešanām.

Līdzpaņemtie dzimtās tēvu zemes sainīši bija tilts, kas no tāluma saistīja ar tēvu sētām. Varmācīgas varas pārcirsto sakņu spurgaliņas meklēja veldzi šajos līdzpaņemtos sainīšos, ciešanu un drūmos pārdomu brīžos varbūt tie bija vienīgie mierinātāji un iedrošinātāji par atgriešanos dzimtajos novados.

Viņu mirstīgās atliekas sedz tundras ledi, bet viņu gars ir atgriezies. Veļu laikā viņi ir atkal starp savējiem. Dziļā rimtībā viņu gara spēku pieminot, mēs iededzinām simtiem svečīšu, domās kavējamies nostāstos.

Dziļā rimtībā un pateicībā mums jānoliec galvas šīs paaudzes ticībai un stiprajam gara spēkam. Viņu rindas ir palikušas retas, mums, dzīvajiem, ir svēts pienākums stāstīt nākamām audzēm, mācīt tās būt cienīgām pie tēvu zemes dārgās ķerties klāt!

¹ Aleksandrs Aizpurītis, Madonas ģimnāzijas direktors, dz. 1891.g.

² Jānis Kauliņš, dz. 1899.g. "Es viņu pazīstu". R. 1939. 250.lpp.

³ Kārlis Saliņš, dz. 1893.g.

⁴ Domāts H. Celmiņš.

⁵ Pulkvedis Aleksandrs Plensners, dz. 1892.g.

⁶ Jānis Nēderis, L.L.K. Gulbenes novada vecākais agronoms, dz. 1892.g. Madonas apriņķī.

Redzēju un dzirdēju Kārli Ulmani

Kārli Ulmani pirmoreiz redzēju 1927.gadā Saeimā. Biju toreiz pamatskolas pēdējās klases skolnieks. Palūdzu, lai vēstures skolotājs mani aizved uz Saeimu. Viņš to labprāt darija, un tā nu kādā pēcpusdienā abi stāvējām Saeimas nama vestibilā paliela ļaužu bara vidū. Sēdes sākās pulksten piecos, un ceturksni pirms pieciem dežurējošais virsnieks ļāva interesentiem doties augšup pa plašajām baltā marmora kāpnēm. Daudzi devās skriešus, jo katrs centās zāles publikas nodalījumā ieņemt tādu vietu, no kuras labāk pārredzama visa telpa. Mikrofonu un skaļruņu nebija, tāpēc tālākajās rindās grūti bija ko sadzirdēt. Publikas nodalījums atradās zāles galā aiz deputātu soliēm.

Tieši piecos aiz paaugstā prezidija galda nosēdās Saeimas priekšsēdētājs P.Kalniņš un viņam blakus vicepriekšsēdētājs J.Rancāns savā bīskapa tērpā. Sēdi vēl nesāka, jo deputāti tikai nule pulcējās zālē. Skolotājs man minēja vairāku deputātu vārdus, galvenokārt sociāldemokrātus, jo viņš pats bija šīs partijas biedrs. Tad viņš man stipri piebikstīja pie sāniem: "Redzi, redzi, tur nāk Ulmanis!"

No labās puses, kur bija zāles ieejas durvis, nāca ļoti plecīgs vīrs, kura portrets bija vēstures mācību grāmatās un bieži parādījās arī avīzēs un žurnālos. Viņš bija pagaišā pelēkā uzvalkā, svārku atlokā bija liels, košs zieds. Ulmanis smaidīja un pārmiņa pa vārdam ar deputātiem, kuriem gāja garām. Viņam vispirms nācās iet garām sociāldemokrātu deputātiem, kas sēdēja kreisajā spārnā (no prezidija raugoties). No sociāldemokrātu rindām atskanēja vairāki saucieni, uz kuriem Ulmanis atbildēja, bet ko, to nevarēja saprast. Ulmanim bija jāšķērso zāles lielākā daļa, līdz viņš nonāca pie savas vietas labajā

spārnā. Pāris reizes viņš apstājās, jo pie viņa piegāja citi deputāti. Ulmanis toreiz nebija nekādā valdības amatā, bija tikai deputāts. Varēja tomēr redzēt, ka citi deputāti pievērsa viņam lielu uzmanību. Pat tad, kad priekšsēdētājs ar koka āmuriņu piesita pie galda un sākās sēde, vairāki deputāti vēl apstāja Ulmani.

"Nu tu viņu redzēji," teica mans skolotājs, un no viņa balss toņa es jutu, ka arī viņš – sociāldemokrāts – respektē Ulmani kā izcilu politiķi.

Bija 1934.gada rudens, oktobra beigas vai novembra sākums. Nesen biju sācis strādāt laikraksta "Brīvā Zeme" redakcijā. Man bija 19 gadi, trešo gadu studēju tieslietas, bet sabiedrisko iemaņu vēl bija pavisam maz. Tāpēc biju ļoti pārsteigts, kad kādu rītu redakcijā pie manis pienāca redaktore Tekla Pētersone un teica: "Prezidents Ulmanis aicina redakciju vakariņās. Pulksten sešos. Piecas minūtes pirms tam sapulcēsimies pie Valdības nama."

Biju pārsteigts un apmulsis. Kā tur ģērbties, kā izturēties? Man bija tikai viens pats uzvalks darbam un augstskolai.

Bet Tekla smējās: "Tas pats ir labs. Mēs visi iesim tādi, kā esam te, redakcijā. Vienīgi mēs, sievieši, pirms tam aiziesim uz frizētavu."

Viņa piebilda, ka K.Ulmanis katru rudeni vienreiz aicinot redakcijas saimi pie sevis vakariņās.

Jāatzīstas, ka sirds dauzījās, kad Valdības namā pa grupiņām braucām ar liftu uz augšējo stāvu, kur bija prezidenta dzīvoklis. Valdības nams bija K.Valdemāra ielā 3, kur tagad ir Rīgas pilsētas dome. Pusi nama aizņēma Ārlietu ministrija, otru pusi Valsts kanceleja un Ministru kabineta sēžu telpas.

Dzīvokļa priekšnamā mūs sagaidīja pats saimnieks. Viņš bija pelēkā uzvalkā, stāvēja pie pašām ārdurvīm un sniedza katram roku, mudinot, lai ienākušie iet tālāk

dzīvokli un dod citiem vietu. Bijām kādi 15 – 20, ne tikai "Brīvās Zemes" darbinieki, bet arī daži nesen nodibinātā "Rīta" līdzstrādnieki.

Iegājām ēdamistabā. Tā bija paliela iegarena telpa. Vidū bija liels galds, vienā malā bufete, otrā mazs galdiņš ar dažiem krēsliem. Pie lielā galda krēslu nebija, tas bija tikai ēdienu un trauku uzlikšanai.

Prezidents mudināja tūlīt ķerties pie ēšanas, būšot jau izsalkuši pēc garās darbadienas. Pats viņš kopā ar atbildīgo redaktoru Jūliju Druvu, rakstnieku Aleksandru Grīnu un vēl pāris vecākajiem redakcijas darbiniekiem apsēdās pie mazā galdiņa. Ko viņi runāja, vispārējā balsu murdoņā nebija dzirdams. Nekādu svinīgu uzrunu nebija. Ienāca saimniece, ienesa kafijas kannu. Viņa bija paveca sieviete, apšējusies priekšautu.

Kolēgi jau ņēma šķīvjus un lika uz tiem ēdienus. Arī es skatījos, kas ir uz galda. Divās lielās bļodās bija ceptas vai sautētas vistas, sagrieztas nelielos gabalos, kairinoši izskatījās brūnie stilbiņi. Uz lieliem šķīvjiem bija sagrieztas cepeša un šķiņķa šķēles, vienā bļodā rasols. Uz viena šķīvja bija vārītas nolibītas olas. Abos galda galos bija šķīvji ar rudzu un kviešu maizi. Pa vidu pāris lielas krūzes ar sulu. Nekādu citu dzērienu nebija.

Man ļoti kārojās vistas stilbiņa, bet apdomājos – kā es to stāvēt ēdīšu? Uzliku uz šķīvja rasolu, paņēmu pāris cepeša šķēles un atvirzījos no galda. Iesaistījos sarunā ar kolēģiem, bet visu laiku ar vienu aci vēroju, kas notiek apkārt.

Pie galda bija piegājusi "Rīta" līdzstrādniece studente Rita Skrastiņa un lika uz sava šķīvja vistas stilbu. Ai, nabaga meitene, es nodomāju, kā viņa tiks ar to galā? Lai nebūtu jāredz jaunās kolēģes neērtā situācija, pagriezos uz otru pusi un runādamies ēdu savu rasolu.

Te aiz muguras atskanēja sievietes balss.

"Lūdzu, atvainojiet!"

Pagriezos – tā bija Rīta.

"Lūdzu, vai neapmainīsimies šķīvīšiem?" viņa smaidīja.

"Lūdzu," es teicu. Ko gan citu varēju darīt?

Nu biju sprukās – ko iesākt ar stilbiņu? Mājās tā nebūtu problēma, bet te bija prezidenta viesības. Kolēģi skatījās uz mani un smaidīja. Sadūšojos, pagriezos pret sienu, paņēmu stilbiņu pirkstos un graužu. Jutos neveikli.

Aiz muguras atskanēja balss: "Bravo, jaunais cilvēks, bravo! Tā vajag!"

Atgriezos – tas bija Kārlis Ulmanis.

Biju nosarcis, bet prezidents smaidīja un gāja tālāk. Man izzuda neveiklība un visu vakaru jutos kā ģimenes vidū.

1935.gada 28.janvārī – Kārļos – bija Kultūras fonda domes sēde. Visu redakciju pārstāvji sēdējām Valdības namā prezidenta adjutanta M.Lūkina¹ kabinetā un gaidījām sēdes lēmumus. Sēde ieilga, dabūjām diezgan izrunāties un nogarlaikoties. Beidzot pavērās sēžu zāles durvis, iznāca Kultūras fonda darbvedis J.Celms, aiz viņa nāca prezidents. Rausāmies kājās no mīkstā dīvāna un klubkrēsliem, kuros bijām atzvēlušies. Steidzāmies apsveikt prezidentu vārdadienā.

"Paldies, paldies," viņš teica, "bet nez vai vārdadienas mums būtu jāšvin. Varbūt ģimenē. Tā jau nav īsta mūsu tautas tradīcija, to citi mums ievēduši. Bet man jums šodien ir kāds lūgums. Celma kungs jums iedos aicinājuma tekstu, ko šodien nolasīju Kultūras fonda domes sēdē un ko arī citi atbalstīja. Es to nosaucu par Draudzīgo aicinājumu. Tas nevienam neuzliek pienākumu, bet ir draudzīgs mudinājums atcerēties savu dzimto pagastu vai pilsētu un savu pirmo skolu. Daudzi ir tālu tikuši, aizgājuši no savas dzimtās vietas, daudzi atnākuši uz Rīgu, un viņu pirmā skola un vecais skolotājs velti gaida, kad viņus atcerēsies. Mēs nu domājam – celsim godā savu pirmo skolu, atvērsim tai savu sirdi un maku, dāvinādami pirmām kārtām

grāmatas. Jums, žurnālistu kungi, man ir mīļš lūgums, ievietojiet šo aicinājumu redzamā vietā un rakstiet no savas puses dedzīgus vārdus, lai lasītāji ieklausās šai aicinājumā! Parunājiet arī ar saviem redaktoriem par to!"

Kad prezidents bija aizgājis, saņēmām uz plānā zīda papīra vairākos eksemplāros pārrakstīto Draudzīgā aicinājuma tekstu.

"Tauta ir modusies, tauta ir modusies uz jaunu, jauku dzīvi. Atmoda aptver saimniecisko un garīgo dzīvi. Modušās ir pilsētas, modušies ir lauki. Bet vēl arvienu gaisma gaišāki plūst pilsētās, tomēr lauki prasa savu tiesu, prasa neatvairāmi."

Izlasījām pirmās rindas, bet tad steidzāmies katrs uz savu redakciju. Nākamajā dienā Draudzīgais aicinājums ievadīja plašo dāvinājumu straumi.

Arī 1935.gada rudenī prezidents aicināja redakciju ciemos. Turpat viņa dzīvoklī novietojāmies divās istabās, viena no tām laikam bija viesistaba. Bija klāti mazi galdiņi, pie tiem krēsli, tā ka šoreiz ēšana bija ērtāka. Uz galdiņiem bija kafijas tasītes un šķīvji ar sviestmaizēm un kūkām. Saimniece Anniņa ienesa kafijas kannu, viņai palīgā steidzās redakcijas sievietes. Bija pavēlu vakarā, āra gaismas vairs nebija, dega sienas spuldzes.

Noskaņa bija jautra. K.Ulmanis mudināja netaupīt cukuru, lai trim cukurfabrikām būtu darbs. Pie prezidenta galdiņa sēdēja Edvarts Virza un Jūlijs Druva. Es sēdēju pie viena galdiņa ar sporta redaktoru P.Poli un spiestuves vadītāju Ž.Šulcu. Man bija neērti sēdēt, jo biju ar muguru pret prezidentu; centos gan vienmēr iegriezties iesānis.

Nekādu uzrunu nebija, viesi čaloja savā starpā, tik reizi pa reizei no prezidenta galdiņa atskanēja kāds uzmodinošs sauciens. Šad tad viņš uzbildināja kādu pie blakus galdiņiem.

Kopējas pārrunas iznāca par V.Sekspīra lugas "Jūlijs Cēzars" izrādi Dailes teātrī. Daži slavēja, citi kritizēja. Kritizēja arī Jāņa Veseļa recenziju par lugas inscenējumu.

Virza visu vakaru bija ļoti kluss. Viņš sēdēja it kā domās iegrimis, pa retam tikai atbildēja uz kādu prezidenta vai Druvas jautājumu. Kad pārrunas skāra "Jūliju Cēzaru", Virza ieklausījās, uzmanīgi vēroja runātājus.

Pārrunas iekarsa, un Virza piecēlās kājās. Visi pieklusa, gaidīja, ko dzejnieks teiks. Viņš pagriezās pret prezidentu un pacēla roku, kā bieži, kad gatavojās ko teikt. Sēdēju iesānis no viņa un redzēju, ka viņš aizvēris acis.

"Jūs esat kā Jūlijs Cēzars," teica Virza. Balss viņam bija mazliet aizsmakusi, varbūt satraukumā. Runājot balss kļuva arvien skaļāka.

"Jūs ejat no uzvaras uz uzvaru, bet blakus jums ir Bruts, kas jau asina savu dunci."

Prezidents nemierīgi sakustējās, pacēla roku pret Virzu un māja, lai viņš apklust. Bet Virza joprojām stāvēja aizvērtām acīm un to neredzēja.

"Jūsu draugi jūs pievils un nodos, un jūs mirsit viens un visu atstāts."

Šie vārdi skanēja dziļā klusumā.

"Klusu, Virza!" nu jau errīgi Ulmanis uzsauca dzejniekam. Tas apklusa un apsēdās.

K.Ulmanis sāka citu tematu, citi atsaucās. Pēc brīža jau atkal čaloja pie galdiņiem un palēnām atgriezās sākotnējā omulībā. Bet E.Virza sēdēja iepretim prezidentam kluss, likās atkal domās iegrimis.

K.Ulmanis, kad viņš devās braucienos pa Latviju, cēlās ļoti agri – lai diena būtu garāka. Žurnālistiem, kas pavadīja prezidentu šajos braucienos, vajadzēja ierasties pie Valdības nama jau pusčetros vai četros no rīta. K.Ulmanis bija ļoti precīzs, noteiktajā laikā viņš iznāca no Valdības nama vai piebrauca no savas vasaras mītnes

Sarkandaugavā. Viņš parasti bija tērpiens vienkāršos, galvenokārt pelēkos svārkos, rūtainā kokvilnas kreklā ar vaļēju apkakli, galvā naga cepure, dubļu laikā kājās garie zābaki. Mašīnā gan līdzī bija arī cits uzvalks – ja prezidentam pa ceļam gadījās būt kādās svinībās.

Prezidenta mašīna brauca pa priekšu, apsardze aiz viņa. Daudzos gadījumos, ja brauciens nebija iepriekš izziņots, K.Ulmanis brauca bez apsardzes, tikai ar adjutantu un sekretāru. Garākos braucienos bija divas prezidenta mašīnas – slēgtā un vaļējā. Prezidents mīlēja braukt vaļējā mašīnā, jo no tās varēja labāk pārskatīt apkārtni un parunāties ar ļaudīm. Adjutants parasti sēdēja blakus šoferim, bet sekretārs blakus prezidentam.

Katrs K.Ulmaņa brauciens bija ļoti piesātināts. Bija apstāšanās daudzās vietās, bija apspriedes, uzņēmumu un saimniecību apskate. Žurnālistiem bija liela slodze. Raksturīgs, piemēram, ir K.Ulmaņa brauciens uz Lejaskurzemi 1939.gada maija beigās. Izbraucām no Rīgas 29.maijā pusčetros no rīta, pēc vairākiem starpposmiem ieradāmies Liepājā pievakarē. Tūlīt bija apspriedes ar pilsētas valdi un lielāko uzņēmumu vadītājiem. Pēc tam bija vakariņas, kas beidzās ap vienpadsmitiem. Šķiroties prezidents norunāja ar pilsētas tēviem, ka nākamajā dienā desmitos sāks pilsētas apskati. Žurnālisti jau gribēja doties uz savām viesnīcas istabām, kad prezidenta adjutants viņus aicināja pie prezidenta.

"Nu, kungi, cikos no rīta sāksim darbadienu?" K.Ulmanis jautāja ar mazliet šķelmīgu smaidu.

"Desmitos, prezidenta kungs, kā norunāts," atbildējām.

"Nu, nu, vai tik ilgi varēsīt nogulēt? Es domāju, lai tie pilsētas kungi guļ, mēs celsimies agrāk. Norunāsim tā, ka četros būsim visi lejā pie mašīnām."

Bija jau tuvu pusnaktij. Gāju uz savu istabu, diktēju mašīnrakstītājai rakstu avīzei, pārlasiju un nesu uz dzelzceļa staciju. Iedevu lokomotīves vadītājam, no viņa

rakstu saņems redakcijas zēns. Atgriezies viesnīcā, noskuvos un nomazgājos, un bija tieši īstais laiks iet lejā pie automašīnas. Tūlīt arī nāca prezidents – svaigs un mundrs.

"Labrīt, kungi, brauksim nu! Tādā vasaras laikā miegam vairāk nevajag kā trīs četras stundas. Ja guļ ilgāk, tad noguļ pašu skaistāko rīta cēlienu."

Pabijām Durbē, Grobiņā un apkārtējos pagastos. Kad atgriezāmies, viegli pabrokastojām, un desmitos bija klāt pilsētas kungi.

"Labrīt, prezidenta kungs, vai labi gulējāt? Vai mēs neesam par agru?" jautāja pilsētas galva E.Rimbenieks. Garas kļuva pilsētas galvas un apriņķa vecākā sejas, kad viņi uzzināja, ka prezidents jau izbraidījis vai visu apriņķi.

Negulēta žurnālistiem bija arī nākamā nakts, jo pēc Liepājas uzņēmumu apskates un vakarā pēc iepazīšanās ar Brocēnu cementa fabriku vakariņas ievilkās krietni pāri pusnaktij. Rīgā atgriezāmies rīta gaismā. Galīgi noguris devos uz redakciju un mēģināju ar kafiju aizdzīt miegu. Bet K.Ulmanis pēc trīs stundu atpūtas pieņēma ministrus ar kārtējiem ziņojumiem un sāka savu parasto darbadienu. Nevienš neredzēja viņa nogurumu. Viņam bija ārkārtējas darbaspējas un izturība.

Atmiņu par Kārli Ulmani ir daudz. Bijuši daudzi braucieni kopā ar prezidentu, daudzas tikšanās Valdības namā un pilī. 1939.gada beigās un 1940.gadā bija arī dramatiski brīži, kad sarunas skāra kara ietekmi uz Latviju.

Kāda atmiņa par 1940.gada 17.maiju.

Šodien notiek divas Ministru kabineta sēdes un to starplaikā prezidents iepazīstas ar taupības skati, ko rīko Amatniecības kamera. K.Ulmanis apstaigā novietni pēc novietnes un apskata, ko taupības laikam izstrādājuši

apavnieki, ādmiņi, seglinieki, mucinieki, audēji, drēbnieki, cepurnieki, virpotāji, podnieki un vēl daudzi citi amatnieki.

Amatu nama (Mazās ģildes) otrā stāva priekštelpā prezidentu ielenc vairāki būvuzņēmēji un sūdzas par arhitektiem, kas projektos neievēro logu un durvju standarta izmērus, tāpēc katrai celtnei būvdetaļas jāizgatavo individuāli. Tas prasa lieku laiku, materiālus un līdzekļus.

"Standarti veicina taupību, tas tiesa," saka K.Ulmanis. "Tās grūtības, kas mums stāv priekšā, prasa vislielāko taupību. Jūs redzat, kas tagad notiek Rietumeiropā, un arī mūs nākamās dienas nelutinās."

Pirms nedēļas vācu karaspēks ir iegājis Holandē, Beļģijā un Luksemburgā. Visas trīs ir neitrālas valstis...

Būvuzņēmēju vidū ir Hermanis Liepiņš², vīrs ar druknu augumu un platu seju, ļoti pašapzinīgs. Viņš ir amatu padomes priekšsēdētājs, vīrs, kas paradīs, ka viņu uzklausa. Skaļu balsi viņš saka:

"Mēs varam būt droši, mēs dzīvosim mierā, jo mums ir mūsu prezidents, kas rūpējas par mūsu valsti!"

Redzu, ka K.Ulmanis ļoti satraucas.

"Beidziet!" viņš uzsauc un paceļ roku, kas velkas dūrē. "Visa Eiropa ir liesmās, armijas iet pāri neitrālo valstu robežām un valstis sabruk. Ko te var darīt viens prezidents? Mēs esam sīka saujiņa lielo varu starpā. Vētra iet pāri visai Eiropai, un mēs nevarēsim palikt neskarti. Lai Dievs mūs sarga tai negaisā, kas nāks pāri Latvijai! Mēs esam darījuši valsts drošībai, ko esam varējuši, bet tāpēc nevaram aizvērt acis briesmu priekšā."

Nekad vēl neesmu redzējis K.Ulmani tik satrauktu un sadusmotu. Visi apkārt kļūst klusi kā peles. Prezidents pagriežas un iet uz kāpnēm.

¹ Pulkvedis Miervaldis Lūkins, dz. 1894.g.

² Būvuzņēmējs, mūrniecības amata meistars, dz. 1872.g.

Kārļa Ulmaņa acu vīzija

Jā, man bija izdevība to vērot 1939.g. 4.septembrī, kad notika pieņemšana Rīgas pilī Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa 62. dzimšanas dienā. Pils Sarkanajā zālē virsvadoņa goda dienā bija uzaicināti uz launagu Latvijas mazpulku vadītāji. Runu nebija. Pēc sātīga azaida – garšīgas zupas, cepeša un rudens augļu bagātības saldā ēdiena vietā pie garā galda dažiem simtiem dalībnieku un prezidentu galda galā – sekoja pieņemšana ar prezidenta rokas spiedienu katram. Tā bija pateicība par darbu mazpulku vadībā. Pienāca arī mana kārta kā vienam no jaunākajiem (571. Cēsu mazpulks). Sarokojāties klusēdami, jo es viņam neko neteicu un arī viņš man. Prezidenta acu skatiens bija vērsts ne uz mani, bet tālumā, kaut ko domājot. Es to skaidri saskatīju, jo pavēros viņam acīs. Uz mani tas atstāja lielu iespaidu. Šo domīgi īpatnējo acu vīziju neesmu aizmirsis visu mūžu. Arī rokas spiedienu. Tas bija īss, bet stingrs. Acis ir cilvēka dvēseles spogulis. Kā tagad saprotu, šai brīdī prezidents domāja par mums visiem, gan klātesošajiem lielās mazpulku saimes pārstāvjiem, gan par visas Latvijas tautu un tās nākotni. Kas notiks tuvākā laikā un kāds būs mūsu tautas liktenis turpmāk. Viņš stāvēja augstāk un redzēja tālāk, ko mēs visi vēl tik skaidri nenojautām, sevišķi jaunākie. Viņš sajuta daudz spilgtāk, un viņa acu vīzija to skaidri pauda, mūsu nākotni paredzot. Tuvā kara un pārmaiņu vēsmas jau bija jūtas. Drīz arī sekoja padomju bāzes Latvijā, somu karš, okupācija, Otrā pasaules kara sākums, Hitlera armijas iebrukums, izmisuma cīņas karalaukā, visnejēdzīgākās tautas deportācijas un viss pārējais. Arī paša prezidenta Kārļa Ulmaņa Golgātas ceļš svešumā. Tāds bija mūsu Latvijas pirmās brīvvalsts vadītājs un beidzot absolūts diktators, Valsts un Ministru prezidents,

agronomijas un tautsaimniecības doktors Dr. honoris causa. Dzīvē viņš bija daudz pieredzējis gan šeit, Latvijā, gan arī ārzemēs – ASV, Vācijā, Šveicē. Arī Pirmā pasaules kara un juku laikos un bēgļa gaitās vienmēr stāvējis tuvu tautai un sabiedrībai, gan Lauksaimniecības centrāl-biedrībā par agronomu strādājot, gan Latvijas Kurzemes bēgļu lietas kārtojot. Piedalījies šīs biedrības un arī LZS partijas dibināšanā un mazpulku kustības ieviešanā. Bijis centrālā persona Latvijas pirmās brīvvalsts dibināšanā un vairākkārt ieņēmis Ministru prezidenta posteni.

Kārli Ulmani pirmoreiz ieraudzīju 1924.gadā Cēsīs, lauksaimniecības izstādē, kur viņš uzstājās ar Saeimas vēlēšanu aģitācijas runu. Es biju vidusskolnieks, toreiz viņa runa mani neinteresēja, bet gan viņa auto ceļmalā. Tur arī gaidīju Ulmani nākot. Nebiju maldījies. Kad runa beidzās, viņš steidzās uz auto. Šoferis ar adītu kamzolīti paskrēja pretī, to viņš pavilka zem mēteļa un aizbrauca viens vaļējā auto. Runājot taču bija sasvīdis. Viņš neturēja garas runas, bet runāja ļoti dedzīgi, no visas sirds, sava tembra balsī. Viņu runājam dzirdēju arī vēlāk, dziesmu vai rudens ražas svētkos, kur viņš uzstājās gan Rīgā, Esplanādē, gan citur laukos.

Vai Ulmanis mūs ir pievīlis, ja viņam ko pārmet? Varu teikt, kaut viņam bija arī cilvēciski trūkumi, zināma godkāriba, sevis izcelšana pirmajās rindās, varbūt pat sapņi būt līdzīgam Kurzemes hercogam Jēkabam¹, tomēr viņš ir ik brīdī stāvējis par Latviju un tās tautu ar visu savu sirds degsmi, bez jebkādam savtīgām iecerēm. Atdodams tautas labā sevi visu, jo viņam nebija personisku savtīgu interešu, pat domājot par savu tuvinieku – brāļa, māsas – ģimenēm. Latvijas sardzē viņš stāvēja līdz pēdējam brīdim, kaut bija pat ļoti grūti pareizi izšķirties. Varbūt pat panaīvi ticēja varmāku solījumu godprātībai, sava lielā optimisma un nākotnes cerību apdvests. Tāpēc viņš arī stāvēja līdz pēdējam iespējamam brīdim "savā vietā", mūs

nepametot. Tā arī izvēloties pats savu Golgātas ceļu kopā ar lielu tautas daļu. Līdzīgi kā dzejā teikts: "*Un kāpj sārtā sirmais vectēvs, Lai neviena sveša mēle tautai nepārmestu lēti, Ka tas liekuls sludinājis, ko tas pats nav ticējis svēti!*"

Tā vēl tagad viņa mirstīgie pīšļi ir trimdā kopā ar viņa tautas daļu, kas arī šo Golgātas ceļu ir gājusi. Viņu var salīdzināt ar franču maršalu Fošu, kura zārku stāvus guldīja kapā, lai viņš mūžīgi stāvētu par Francijas brīvību un drošību. Tāds mums ir Kārlis Ulmanis. Vēl vairāk. Viņa gars un domu spēks vēl šodien ir kopā ar mums. To nevar aizmirst tie, kas ar viņu ir personīgi tikušies, spieduši roku un acu skatienu tālumā, Latvijas nākotnes vīziju vērojot, redzējuši. Sevišķi tas attiecas uz mūsu jaunatni, mazpulkiem. Latviešu tautas kultūras un nacionālās apziņas pacēlums bija viņa Draudzīgais aicinājums. Žēl, ka šodien to tik maz ņem vērā, arī valsts uzbūves ēku kārtojot. Uz Kārļa Ulmaņa Draudzīgo aicinājumu cerot, skolas gan gaida dāvanas, bet par mūsu jaunatnes audzināšanu brīvās Latvijas nākotnei daudz nedomā.

Ir pavasaris. Daba mostas, katrs pumpurs ir brieduma sulas pilns. Latvju tauta, sevišķi mūsu jaunatnes gaišās galvas, tādiem jābūt arī jums, mums visiem! Izmisumam un bezcerībai nav vietas, būsim optimisti gaišākas rītdienas cerībās! Tuvojas arī 6.Saeimas vēlēšanas. Būsim vienoti un iesim tajās zem Kārļa Ulmaņa LZS partijas karoga, tās un visas tautas vēlēta Valsts prezidenta Gunta Ulmaņa vadībā!

¹ *Jēkabs no Ketleru dzimtas (1610 – 1682), Kurzemes un Zemgales hercogs no 1642.g.*

Zemnieku savienības (LZS) īsa hronoloģija

1. 1806.gada 22.novembrī pirmais latviešu gruntnieks Jukums Rocis iepērk Voleru muižas Ročus.
2. 1823. – 1851.gads. Vidzemē īpašumā iepirkta 42 zemnieku mājas ar 2408 ha zemes.
3. 1866.gada 9.septembrī dibināta pirmā latviešu zemkopības biedrība.
4. 1870.gada 8.janvārī piecu Vidzemes pagastu vecāko delegācija dodas uz Pēterpili, lai iesniegtu 200 000 latviešu zemnieku petīciju ķeizaram.
5. 1871.gada 19.jūnijā notiek I latviešu zemkopju kongress.
6. 1873.gads. Rīgā notiek II latviešu zemkopju kongress.
7. 1877.gada 4.septembrī Bērzes Udzes Pikšās dzimis Latvijas pirmais Ministru prezidents un Valsts prezidents, LZS dibinātājs un vadītājs Dr. agr. et oec. h.c. Kārlis Ulmanis.
8. 1898.gada 19.novembrī dibināta Kauguru (vēlāk Baltijas) lauksaimnieku biedrība (H.Enzeliņš, K.Ulmanis).
9. 1906.gada 24.septembrī dibināta Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība.
10. 1907. – 1937.gads. "Konzums" – Latvijas kooperatīvu saimnieciskā un idejiskā centrālā savienība. Dibināta pie Rīgas lauksaimniecības biedrības kā veikals lauksaimnieku apgādei ar ražošanas piederumiem. Valdes priekšsēži – P.Siecenieks (1918 – 1930), K.Brēmers (1932 – 1937).
11. 1917.gada 12.maijā Valkā dibināta LZS.
12. 1917.gads. LZS biedru skaits ir ap 30 000 – skaitliski lielākā partija Latvijā.
13. 1918.gada 15.novembrī LZS centrālā padome Valkā nolēma proklamēt Latviju kā neatkarīgu demokrātisku republiku.

14. 1919. – 1940.gads. Rīgā iznāk LZS laikraksts "Brīvā Zeme".
15. 1919.g. 20.martā dibināta aizsargu organizācija ar K.Ulmaņa un M.Valtera parakstiem. 1940.g. 20.jūlijā aizsargu organizācija likvidēta pēc K.Ulmaņa rīkojuma. Pēdējais aizsargu priekšnieks ģenerālis Kārlis Prauls. Šajā laikā aizsargos bija 68 000 dalībnieku, no tiem 45 000 aizsargu, 12 000 aizsardžu, 11 000 jaunsargu.
16. 1920.gadā Latvijas Republikas Satversmes sapulces vēlēšanās LZS saņem 126 434 (17,8%) pilsoņu balsis un 26 mandātus.
17. 1924.gads. LZS nepiedalās V.Zamuēla valdībā.
18. 1924.g. 19.decembris – 1925.g. 23.oktobris, 1928.g. 1.decembris – 1931.g. 26.marts. H.Celmiņš – Latvijas Republikas Ministru prezidents.
19. 1922.gads. I Saeimas vēlēšanās par LZS balsoja 132 764 pilsoņi (16,77%), iegūti 17 mandāti;
1925.gads. II Saeimas vēlēšanās par LZS balsoja 125 070 pilsoņi (15,03%), iegūti 16 mandāti;
1928.gads. III Saeimas vēlēšanās par LZS balsoja 139 173 pilsoņi (14,97%), iegūti 16 mandāti;
1931.gads. IV Saeimas vēlēšanās par LZS balsoja 118 443 pilsoņi (12,25%), iegūti 14 mandāti.
20. Divi Latvijas Valsts prezidenti ir no LZS:
A.Kviesis – 1930.g. 9.aprīlis – 1933.g. 4.aprīlis (pirmo reizi);
1933.g. 4.aprīlis – 1936.g. 11.aprīlis (otro reizi);
K.Ulmanis – 1936.g. 11.aprīlis – 1940.g. 19.jūlijs.
21. 1926.g. 7.maijs – 1926.g. 18.decembris. A.Alberings – Latvijas Republikas Ministru prezidents.
22. 1926.gadā sāk iznākt "Brīvās Zemes" ilustratīvais pielikums.
23. 1927.gads. LZS nepiedalās M.Skujenieka valdībā.
24. 1928.gadā iznāk Ā.Klīves darbs "Zemnieks un politika".

25. 1929.gadā pēc K.Ulmaņa ierosmes dibināta mazpulku organizācija.
26. 1929.gada 8.novembrī Ezerē skolotāja R.Kalniņa vadībā radās pirmie mazpulki.
27. 1929.gads. Pēc Latvijas Mežkopju savienības ierosinājuma nodibināta Centrālā Mežu dienu komiteja ar nodaļām gandrīz katrā pagastā. Pirmajās Mežu dienās 1930.gadā piedalās 20 000 cilvēku, 1936.gadā – 257 000, kas 5900 vietās iestāda 1 438 000 koku un krūmu.
28. 1931.gadā sāk iznākt mazpulku žurnāls "Mazpulks" (iznāk līdz 1940.gadam).
29. 1931.gadā iznāk J.Druvas darbs "Rokasgrāmata LZS darbiniekiem".
30. 1933.gadā iznāk K.Ulmaņa grāmata "Kas un kā jādara".
31. 1933.gadā 3.novembrī LZS iesniedz Saeimai priekšlikumu par Latvijas Satversmes 19 pantu grozījumiem. 35.pants noteic, ka Latvijas Valsts prezidentu ievēl tauta uz 5 gadiem. Grozījumus noraida ar četru balsu vairākumu.
32. 1934.gada 15.maijā notiek valsts apvērsums. Apturēta Saeimas un politisko partiju, arī LZS darbība.
33. 1935.gada 28.janvārī K.Ulmaņa Draudzīgais aicinājums. Līdz 1939.gada 9.martam dāvātas 1 677 167 grāmatas, Ls 501 506, 4300 gleznas.
34. 1936.gadā iznāk mazpulku žurnāls "Vadītājs".
35. 1939.gadā darbojas 1082 mazpulki ar 40 083 biedriem.
36. 1940.gada jūnijā A.Kēniņa vadībā izveidota Saeimas vēlēšanu 2.liste – Demokrātiskais bloks. No LZS tajā piedalās J.Balodis un H.Celmiņš.
37. 1941.gads. Komunistu režīms deportē LZS biedrus K.Ulmani, J.Balodi, H.Celmiņu, J.Birznieku, V.Gulbi, H.Dzelzīti, M.Valteru, A.Matuli un ap 1000 rajonu un nodaļu biedru.
38. 1941.gada 1.jūlijā LZS atjauno partijas laikraksta

- "Brīvā Zeme" izdošanu. Iznāk viens numurs, tad to aizliedz nacisti.
39. 1942.gada 20.septembrī izsūtījumā Krasnovodskā miris Kārlis Ulmanis.
 40. 1943.gada 1.jūnijs. Baltijas landesvēra apvienības vadītāja P.Fokroda projekts par Latvijas zemes izdalīšanu vācu karavīriem.
 41. 1943.gada 13.augustā LZS kopā ar pārējām trim lielākajām Latvijas politiskajām partijām dibina LCP, lai cīnītos par Latvijas neatkarību.
 42. 1948.gads. LZS konference trimdā pieņem darbības programmu.
 43. 1949.gada 25.marts. Latviešu masveida deportācijas uz Sibīriju. Starp izvestajiem ir ļoti daudz pieredzējušu latviešu zemnieku.
 44. 1944. – 1956.gads. Daudzi LZS biedri aktīvi piedalās Latvijas nacionālo partizānu karā.
 45. 1956.gads. LPSR Centrālajā Valsts vēstures arhīvā visumā pabeigta LZS arhīva "apstrāde" un LZS "kaitīgo" biedru kartotēkas sastādīšana.
 46. 1956.gads. 14.aprīlī sanāk otrā LZS konference trimdā Ņujorkā.
 47. 1958.gads. Ņujorkā iznāk Ā.Klīves darbs "Latvijas 40 gadi", 34 lpp.
 48. 1969.gads. Bruklinā iznāk Ā.Klīves darbs "Brīvā Latvija. Latvijas tapšana. Atmiņas, vērojumi un atzinumi", 493 lpp.
 49. 1984.gads. Latvijas Padomju enciklopēdijā LZS raksturota kā "budziska partija".
 50. 1990.gada 5.jūlijā atjauno Latvijas Zemnieku savienības (LZS) darbību uz visu bijušo Latvijas Republikas zemnieku partijas bāzes.
 51. 1991.gada 16.februāris. LZS atjaunošanas kongress.
 52. 1992.gada 28. – 29.februāris. LZS kongress (otrais pēc atjaunošanas).

53. 1993.gada 26. – 27.marts. LZS kongress (trešais pēc atjaunošanas). Apstiprina LZS vēlēšanu platformu V Saeimā. Pieņemti LZS statūti jaunā redakcijā.
54. 1993.gada 5. – 6.jūnijs. V Saeimas vēlēšanās LZS iegūst 12 mandātus.
55. 1993.gada jūlijs – augusts. LZS un "Latvijas ceļa" valdošās koalīcijas izveidošana Latvijas Saeimā.
56. 1993.gada 6.augusts. LZS ārkārtas kongress.
57. 1994.gada 25. – 26.marts. LZS kongress.
58. 1994.gada 11.jūlijs. LZS izstāšanās no koalīcijas ar "Latvijas ceļu" Latvijas Saeimā un V.Birkava valdības krišana.
59. 1994.gads. LZS pārstāv 190 nodaļas ar 3000 biedriem.
60. 1994.gada septembris – oktobris. LZS iestājas Nacionālajā blokā un izveido ēnu kabinetu.
61. 1995.gada 8.jūlijs. LZS kongress. Apstiprina LZS programmu un deputāta kandidātu sarakstu 6.Saeimas vēlēšanām.

Izmantotie svarīgākie vēstures avoti un literatūra

1. LZS 1933.gada 10.decembra konference; LZS 19.kongress, 1934.gada 3. – 4.marts. – LVVA, 3282.f., 1.apr., 88.lieta; 1.apr., 29.lieta.
2. Politpolicijas materiāli (par A.Kviesi, A.Bergu). – LVVA, 3235.f., 3.apr., 309., 310.lieta.
3. K.Lorencs. 1934.gada 15.maija apvērsums. – LVVA, 4020.f., 1.apr., 6.lieta, 1. – 53.lp. (nepublicēts).
4. Bij. politiskās policijas priekšnieka J.Fridrihsona nopratināšanas materiāli PSRS VDK. – Bij. LPSR VDK arhīvs. Lieta nr.1817./2243., 1. – 4.sēj.
5. V.Muntera dienasgrāmatas. – LVVA, 2360.f., 1.apr., 5. – 10.lieta; Opozīcija Ulmanim (par H.Celmiņu). – LVVA, 3235.f., 1./22.apr., 1853.lieta.
6. Raumordnung 1943. 4.V. – LVVA, 69.(slep.) f., 1-a apr., 3.lieta.
7. P.Vockrodt. Das Ostland – den Ostlandkämpfern. Geheim. Streng vertraulich. – LVA, 70.f., 22.lieta, 1. – 4.lp.
8. Lēmums par obligātām zemnieku piegādēm valstij Latvijas PSR 1945. – LVA (LKP CK arhīvs), 101.f., 3.apr., 13.lieta, 243. – 253.lp.
9. LK(b)P X kongresa sēžu protokoli. – LVA (LKP CK arhīvs), 101.f., 12.apr., 1., 2.lieta (stenogrammas).
10. LKP CK 1966.g. 15.jūnija III plēnuma stenogramma. –

LVA (LKP CK arhīvs), 101.f., 29.apr., 15.lieta.

11. Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā. Dokumenti un materiāli. Ar Induļa Roņa ievada eseju. R, 1994.

12. Latvijas okupācija un aneksija. 1939. – 1940. Dokumenti un materiāli. R, 1995.

13. A.Aizsilnieks. Latvijas saimniecības vēsture. Stokholma, 1968.

14. A.Bērziņš. Labie gadi. Grāmatu Draugs, 1963.

15. A.Bērziņš. Kārlis Ulmanis: Cilvēks un valstsvīrs. ASV, 1974.

16. H.Biezais. Latvija kāškrusta varā. Sveši kungi pašu ļaudis. Gauja, 1992.

17. B.Brežgo. Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas. R, 1954.

18. J.Druva. Rokasgrāmata LZS darbiniekiem. R, 1931.

19. E.Dunsdorfs. Trešā Latvija. Gopera fonds, 1968.

20. E.Dunsdorfs. Kārļa Ulmaņa dzīve. Stokholma, Daugava, 1978.

21. O.Freivalds. Latviešu politiskās partijas 60.gados. Imanta, 1961.

22. E.Grinovskis. Viedokļu krustpunkti. – "Lauku Avīze", 1988.g. 23.aprīlis.

23. Ā.Klīve. Zemnieks un politika. R, 1928.

24. A.Klīve. Latvijas 40 gadi. Ņujorka, 1958.
25. Ā.Klīve. Brīvā Latvija. Bruklina, 1969.
26. A.Krastiņš. No viensētām uz ciematiem. R, 1976.
27. Latvijas pagaidu valdības mērķi. R. /l.g./.
28. Lauksaimniecības biedrības un viņu darbinieki. R, 1931.
29. Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs. Rediģējis agr. V.Grīnevs. R, 1940.
30. J.Lejiņš. Mana Dzimtene. Ziemeļblāzma, ASV, 1971.
31. K.Manntheufel. Meine Siedlungsarbeit in Kurland. Leipzig, 1941.
32. L.Siliņš. Koncentrācijas nometne Štuthofā. "Arhīvs".
33. A.Spekke. Atmiņu brīži. Ainas. Epizodes. Silueti. Stokholma, Zelta Ābele, 1967.
34. P.Starcs. Latvijas agrārreformas tautsaimnieciskie rezultāti. R, 1939.
35. H.Strods. Latvijas lauksaimniecības vēsture. R, 1992.
36. H.Strods. Zem melnbrūnā zobena. R, 1994.
37. H.Strods. Latvijas cilvēku izvedēji. – "Lauku Avīze", 1994.g. 24.marts.
38. Ž.Unāms. Laiku atspulgā. Oldenburga, 1953.

39. Z.Unāms. Dzīvā Latvija. Linkolna, 1964.
40. K.Ulmanis. Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību. R, 1929.
41. K.Ulmanis. Kas un kā jādara. R, 1933.
42. Kārlis Ulmanis. Sabiedriskie raksti un runas. Izlase. Sakopojis J.Druva. R, 1935.
43. Kārļa Ulmaņa runas un raksti. 1899. – 1918. I sējums. II iespiedums. R, 1939.
44. A.Zunda. Latvijas Republikas izcilāko politiķu portreti. Prezidents Alberts Kviesis. Ģenerālis Jānis Balodis. R, 1992.

Personu rādītājs

A

Āboltiņš I.	195, 211, 214, 217
Adamovičs L.	93
Aizpurītis Aleksandrs	244, 247, 258
Aizsilnieks A.	277
Albergs K.	208
Alberings Artūrs	38, 54, 60, 64, 65, 66, 214, 238, 239, 272
Alberings E.	163
Aleksandrs I	14
Aleksandrs III	20, 27, 28, 140
Andersons A.	195
Andersons Hugo	181
Anmane M.	195
Ansons Fricis	99
Aperāns J.	150
Auguste Olga	107
Austriņš P.	161, 170
Auziņa R.	217
Auziņš Kārlis	179
Avalovs	50

B

Bagātais G.	191, 196
Baldžēns E.	188
Balodis Jānis	60, 80, 81, 83, 85, 90, 91, 93, 94, 95, 107, 214, 231, 273, 279
Baltais V.	188
Bambelovskis Augusts	179, 268
Bangerskis Rūdolfs	126, 146, 151

Baranovskis Nikolajs	189, 196, 203, 204
Bārdiņš Ivars	190, 203, 206, 208, 214, 217
Bārs J.	163
Bastjānis Voldemārs	147, 158
Bastjāne Aija	158
Batarevskis O.	188
Bauers Ernests	44, 59
Berķis Aivars	177, 179, 180, 181, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 203, 211, 214, 217
Berķis Krišjānis	83, 84
Berezovskis Zigfrīds	190, 205
Bergs A.	93, 276
Berkļavs E.	134
Bermonts	50
Bērziņš Andris	205, 209
Bērziņš Jēkabs Alfrēds	14, 59, 80, 81, 83, 90, 93, 96, 147, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 165, 168, 169, 238, 241, 277
Bērziņš Gundars	192, 195, 209, 210, 217
Bērziņš Indulis	216
Biezais H.	277
Bikše Raitis	177, 179
Bīlmanis A.	151, 157
Birkavs Valdis	200, 205, 206, 208, 209, 275
Birkmanis G.	10
Birznieks Jānis	60, 83, 84, 95, 97, 111, 180, 273
Bisenieks Jānis	21, 24
Bitins L.	178, 196, 214
Blumbergs Jānis	21

Bļodnieks Ādolfš	65, 66, 147, 165, 168, 170, 236,
	245
Bumbiers A.	137
Bogdans Andrejs	207
Boruks A.	177
Brants L.	163
Brastiņš E.	94
Braukis Helmūts	179
Bredrihs S.	30
Breikšs J.	147
Brēmers Arveds	29, 34, 39, 44, 246
Brēmers K.	271
Bresis V.E.	188
Brezauckis I.	195
Brežgo B.	277
Briedis Augusts	60
Bruņeniece Aina	179
Brūveris K.	161
Bumbērs V.	147
Bušēvics Ansis	106
C	
Caune O.	208, 217
Celmiņš Hugo	38, 60, 64, 65, 66, 83, 91, 96,
	107, 111, 115, 180, 214, 238, 240,
	242, 246, 250, 258, 272, 273, 276
Celms Jānis	103, 262
Celms Jūlijs	149
Cielēns F.	126, 147
Cigra J.	16, 17

Cirķelis T. 147

Č

Čakste Jānis 29, 30, 34, 35, 47, 48, 52, 59

Čakste Konstantīns 125, 126, 130

Čakste Mintauts 107

Čamanis A. 147

Čevers B. 165

D

Dāģis J. 82, 161, 170

Dankers O. 115, 116, 146

Degļavs V. 115

Dišlers K. 93

Dreimanis L. 163

Drillis R. 147

Drīzulis A. 222

Druva Jūlijs 29, 85, 91, 99, 114, 147, 154, 158,

261, 263, 264, 273, 277

Ducens Jānis 60

Dūda Vītauts 180

Dunsdorfs Edgars 18, 131, 150, 277

Dzelzītis Hugo 60, 96, 111, 273

Dzērve R. 98

Dziļleja K. 147

Dzirkalis A. 147, 165, 169

E

Ediņa Paulīne 136

Ediņš Miķelis 136

Eglītis P.	161
Elksnis A.	171
Enzeliņš Hermanis	21, 24, 29, 147, 154, 271
Ērglis J.	180
Ezergailis Andrievs	39

F

Feldmanis Jūlijs	153, 157
Felss Gvido	242
Finartijs P.	253
Firkss	16
Fokrods Persijs	123, 124, 274
Freidenfelds (Akots) Pauls	91, 93, 99
Freimanis M.	10
Freivalds Ēvalds	147, 159, 160, 161, 169
Freivalds O.	277

G

Gailis Māris	210
Gailītis Alfrēds	60, 97, 147
Gailītis Paulis	59, 60
Garoza Jānis	253, 257
Gercimskis K.	16
Godmanis I.	186
Golcs, fon der	50
Goldmanis Jānis	35, 45, 59, 60, 236
Grantskalns Eduards	60, 97, 147, 228, 229
Grasis V.	177, 178, 187, 204
Greiselis A.	207, 217
Grīgs Oskars	195, 204

Grīnbergs T.	147
Grīnblats M.	188
Grinovskis E.	277
Grīns Aleksandrs	261
Grosvalds Frīdrihs	34
Grūbe Z.	195
Grundulis A.	217
Gulbis Vilis	60, 81, 83, 90, 95, 111, 180, 214, 245, 273
Gulbītis Jūlijs	39
Gurecka L.	204
Gūtmanis E.	163
H	
Hāzners Vilis	159, 168, 170
Herders J.	18
Himlers Heinrihs	122, 146
Hitlers Ādolfs	63, 87, 124, 146, 153, 268
Hofmanis	123
Hruščovs N.	168
I	
Iropa Dzintra	10
Ivans IV Briesmīgais	140
Īvāns Dainis	177
Ivanovs R.	93
J	
Jansons	136
Jansons Aldis	206

Jansons-Brauns Jānis	29
Jaunkļaviņš Agris	195, 196, 203, 205, 207, 209, 217
Jaunozols M.	194
Jēgere V.	176
Jekabs, hercogs	269, 270
Jerumanis Aivars	198, 199
Juraševskis Pēteris	29, 54, 65, 66

K

Kalējs Arvids	178, 179, 180, 243
Kalnberziņš Jānis	107, 132, 135, 136, 138
Kalniņa Klāra	147
Kalniņš Augusts	60
Kalniņš Bruno	147, 151
Kalniņš M.Ā.	209
Kalniņš Pauls	54, 147, 149, 163, 259
Kalniņš Pēteris	244
Kalniņš R.	273
Kalniņš Z.	194
Kaļistratovs M.	54
Kampe Olga	257
Kāpostiņš Ernests	231
Kariņš U.	161
Karulis Konstantīns	2, 3, 9, 259
Katrīna II	27
Kaufmanis, fon	27
Kauliņš Jānis	83, 93, 246, 249, 258
Kauls Alberts	175, 176
Kehris O.	208
Keišs F.	243

Kide E.	209
Kinna Jānis	176, 177, 180, 184, 187, 189, 192, 196, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 211, 213, 214, 215, 217
Kirhenšteins Augusts	92, 107, 108
Kirilovs	239
Klāvs A.	114, 147, 163
Kļaviņš Edvīns	177, 178, 179, 233
Kļaviņš Paulis	216
Klive Ādolfs	6, 29, 34, 38, 44, 45, 60, 68, 83, 85, 97, 114, 125, 126, 147, 154, 159, 162, 165, 168, 169, 170, 189, 214, 238, 240, 272, 274, 277, 278,
Klive Visvaldis	2, 3, 9, 80, 158, 161, 189, 192, 194, 195, 196, 211, 213, 214, 217
Kļučevskis Vasiļijs	27
Kofeds N.	181
Kokins Jānis	195, 211, 217
Koks E.	253
Kopmanis J.	170
Korsaks Pēteris	10, 74, 118
Krastiņš A.	278
Krastiņš Edmunds	193, 200, 210, 211
Krastiņš Andrejs	208, 209, 210
Krastkalns A.	33
Krautmanis Agris	195
Krautmanis Modris	171, 195
Kreichbergs Jānis	34
Kreišmanis (Kvelde) Pāvils	98

Krievs Arvīds	194
Krūgaļauzs Pēteris	174, 175, 180, 181, 184
Krūka B.	147
Krūmiņa V.	134
Kulitāne Olga	98
Kulitāns Pēteris	98
Kursietis Jānis	200
Kvelbergs Kārlis	236, 242
Kviesis Alberts	29, 38, 48, 60, 91, 92, 150, 214, 272, 276, 279

K

Ķēniņš Atis	34, 106, 107, 273
Ķevirtis P.	249
Ķullītis J.	147

L

Laimiņš Eduards	60, 83, 96, 114, 147, 150, 154
Lambers Aristids	216
Laursons Eduards	45, 59
Lācis Vilis	108, 131, 132, 135, 138
Leikarts Pēteris	60
Leimanis E.	165
Leits A.	222
Lejiņš P.	147
Lejiņš-Leja Jānis	60, 97, 147, 163, 278
Leščinskis Oļģerts	177, 205
Liepiņš Hermanis	267
Liepiņš Roberts	96, 149, 150
Līcis E.	147, 154, 163

Lopkošs V.	253
Lorencs J.	188
Lorencs K.	276
Loze A.	117, 124
Lūciņš Jorģis	231
Lūciņš Osvalds	224, 230
Lūkina E.	2
Lūkins Ģirts	200, 211, 213, 217
Lūkins Miervaldis	262, 267
Lūsis Jānis	257
L,	
Leņins Vladimirs	131
M	
Mālitis J.	163
Mālniece A.	191
Maļinovskis D.	161
Manteifels K.	30, 278
Mantnieks P.	147, 165
Māteru Juris	21
Matulis A.	273
Mazvērsītis Jānis	60
Mēdems, fon V.E.	117, 124, 127
Meiers Konrāds	119
Meierovics Gunārs	199
Meierovics Zigfrīds Anna	6, 29, 38, 44, 45, 46, 51, 60, 64, 65, 66, 75, 190, 199, 214
Mežaraups Jānis	60, 97, 147
Mikoss A.	188

Miķelsons A.	191
Miķelsons Juris	190, 218
Miķelsons V.	171
Molotovs V.	135
Monteskjē	230
Mozgirs Visvaldis	203
Mozulis Pāvils	256
Munters Vilhelms	83, 90, 93, 250, 276
Musolini B.	59, 87

N

Nasonovs V.	2
Nēderis Jānis	253, 258
Neilands Jēkabs	229
Niče	230
Niedra Aida	147
Niedra Andrievs	50, 227
Nikolajs II	34
Nonācs Oto	39, 59, 180, 236, 242
Norvilis P.	147, 161
Novokšanovs Voldemārs	192, 195

N

Ņikitins E.	195, 204, 208, 214, 218
Ņikonovs A.	134

O

Odāls Andreass	191
Ogrīņš E.	147
Ozoliņš A.	165, 170

Ozoliņš J.	34
Ozoliņš K.	45
Ozols J.	147

P

Padēls A.	163
Paegle Spricis	29, 147, 150
Pauls Raimonds	216, 217
Pauluks Jānis	65, 66
Pauluks Kārlis	29, 30, 60, 83, 92, 98, 116
Pavasars Jānis	179
Pāvuls Eduards	190
Pēters I	140
Peters Jānis	216, 217
Pētersone Tekla	260
Petrēvics A.	54
Plensners Aleksandrs	115, 250, 258
Pols P.	263
Pone Jānis	171, 195
Pops Hanss	218
Prauls Kārlis	272
Priedītis A.	193, 204, 206, 207
Priedītis Jānis	257
Priedītis K.	163
Priedītis P.	147, 163
Puriņš R.	10
Purviņš Pēteris	257
Putāne Virgīnija	256
Putniņš Pauls	190, 193, 195, 211
Puzis A.	188

R

Radzēviča D.	211
Raigs Ivars	180
Raļls Imants	200
Raisters A.	169
Rancāns A.	180
Rancāns Jāzeps	29, 54, 147, 148, 149, 165, 259
Rancāns O.	147, 165
Reiters Ludvigs	161, 170, 195, 212
Resnais Gunārs	189, 190, 192, 195, 196
Rimbenieks E.	266
Ritenis Jānis	189, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 204, 209
Ritums A.	161
Riža Antons Elionora	256
Rocis Jukums	14, 271
Ronis Indulis	277
Ronis J.	132
Rozenbergs	146
Rozenbergs A.	114, 127
Rozentāls Andris	176, 180, 181, 182, 184, 187, 189, 190, 192, 193, 195, 196, 204, 205, 206, 207, 209, 212, 214, 217
Rudzītis Dainis	170, 171, 195, 209, 212
Rumpēters A.	147, 165, 168
Rutkis E.	218

S

Salņš Kārlis	98, 249, 258
--------------	--------------

Salmiņš V.	147
Salnā M.	147
Salnais V.	124, 125
Salnis Hermanis	60
Sanders V.	115
Sarkanbārdis Jānis	60
Saukāne Marija	213
Senkēviča B.	163
Siecenieks Pēteris	60, 271
Siliņš L.	125, 278
Šimanis Andrejs	60
Simans Donats	255
Skrastiņa Rita	261
Skrīvelis Pēteris	179
Skubiņš Viļums	59
Skujenieks Mārgers	48, 65, 66, 82, 93, 272
Sondervajs P.	181
Speke Arnolds	99, 157, 240, 278
Spreslis A.	222
Spure Žanis	107, 110
Staļins Josifs	63, 87, 107, 132, 135, 138, 144 148, 153
Stankēvičs G.	195, 218
Starcs P.	147, 164, 167, 169, 278
Stikons Juris	256
Stolipins P.	34
Strautmanis A.	163
Strods Heinrihs	2, 3, 10, 278
Stučka Pēters	42
Stūre Ādolfs	60

Suksis E. 163

Š

Šalts A. 163

Šekspīrs V. 264

Šilde A. 115

Šints A. 171

Šķibelis Indulis 203, 206

Šlakans J. 147

Šļakota Kazimirs 198, 200

Špengemanis 123

Štāls V. 163

Šulcs Ž. 263

Švūkstis V. 147

T

Teikmanis V. 126, 147

Tentelis Augusts 98, 214

Tepfers V. 115, 125

Tilmanis A. 147

Timbra V. 195

Točs S. 2, 3, 10

Tomiņš Zigurds 190, 195, 196, 198, 203, 206, 211,
213

Tomsons Riņhards 21, 22

Trampendahs 117

Trasuns Francis 29, 34

Treijis R. 222

Tupesis Jānis 195, 209

U

Ulmane Aina	200
Ulmanis Guntis	3, 5, 7, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 209, 210, 212, 216, 217, 219, 270
Ulmanis Kārlis	6, 21, 23, 24, 25, 29, 30, 34, 38, 39, 40, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 53, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 73, 74, 75, 76, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 101, 103, 106, 107, 108, 111, 117, 131, 150, 154, 155, 169, 176, 180, 191, 192, 194, 214, 221, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 237, 238, 240, 241, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 277, 279 278, 279
Unāms Ž.	125
Upenieks K.	217
Urtāne R.	

V

Vagners J.	114
Valdemārs Krišjānis	12, 18, 19, 20
Valdmanis Alfrēds	115, 149, 150, 151, 161
Valters Miķelis	38, 39, 41, 45, 74, 75, 147, 156, 272, 273
Valujevs P.	19
Vanags Jānis	109

Vāra F.	16
Vārsbergs Jānis	39, 44, 98
Veidnieks K.	106
Veselis Jānis	264
Vīdužs A.	253
Viķelis J.	191
Vilhelms II	33, 39
Višinskis Andrejs	106
Virza, Edvarts	59, 99, 263, 264
Vockrodt P.	276

Z

Zaķis A.	147
Zālite I.	163
Zālītis Jānis	36
Zālmanis Ž.	161
Zamuels Valdemārs	65, 66, 107, 272
Zanders V.	147
Zants V.	147, 161, 169
Zariņš K.	151, 156, 157, 161
Zelmenis E.	161, 163, 170
Zeltiņa M.	204
Zemgals Gustavs	29, 48
Ziemelis S.	222
Zinovjevs	20, 28
Zunda Antonijs	2, 3, 4, 10, 203, 206, 211, 214, 217, 279
Zvirbule Ludmila	136

Vallis	35
Vallis (C. J. J. J.)	32, 44, 98
Vallis (C. J. J. J.)	146
Vallis (C. J. J. J.)	144
Vallis (C. J. J. J.)	253
Vallis (C. J. J. J.)	191
Vallis (C. J. J. J.)	23, 43
Vallis (C. J. J. J.)	106
Vallis (C. J. J. J.)	59, 14, 263, 264
Vallis (C. J. J. J.)	278
Vallis (C. J. J. J.)	147
Vallis (C. J. J. J.)	153
Vallis (C. J. J. J.)	36
Vallis (C. J. J. J.)	161
Vallis (C. J. J. J.)	65, 66, 107, 272
Vallis (C. J. J. J.)	147
Vallis (C. J. J. J.)	14, 161, 169
Vallis (C. J. J. J.)	151, 156, 157, 161
Vallis (C. J. J. J.)	161, 163, 170
Vallis (C. J. J. J.)	204
Vallis (C. J. J. J.)	29, 48
Vallis (C. J. J. J.)	222
Vallis (C. J. J. J.)	20, 26
Vallis (C. J. J. J.)	2, 3, 4, 10, 203, 206, 211, 214, 217, 279
Vallis (C. J. J. J.)	136

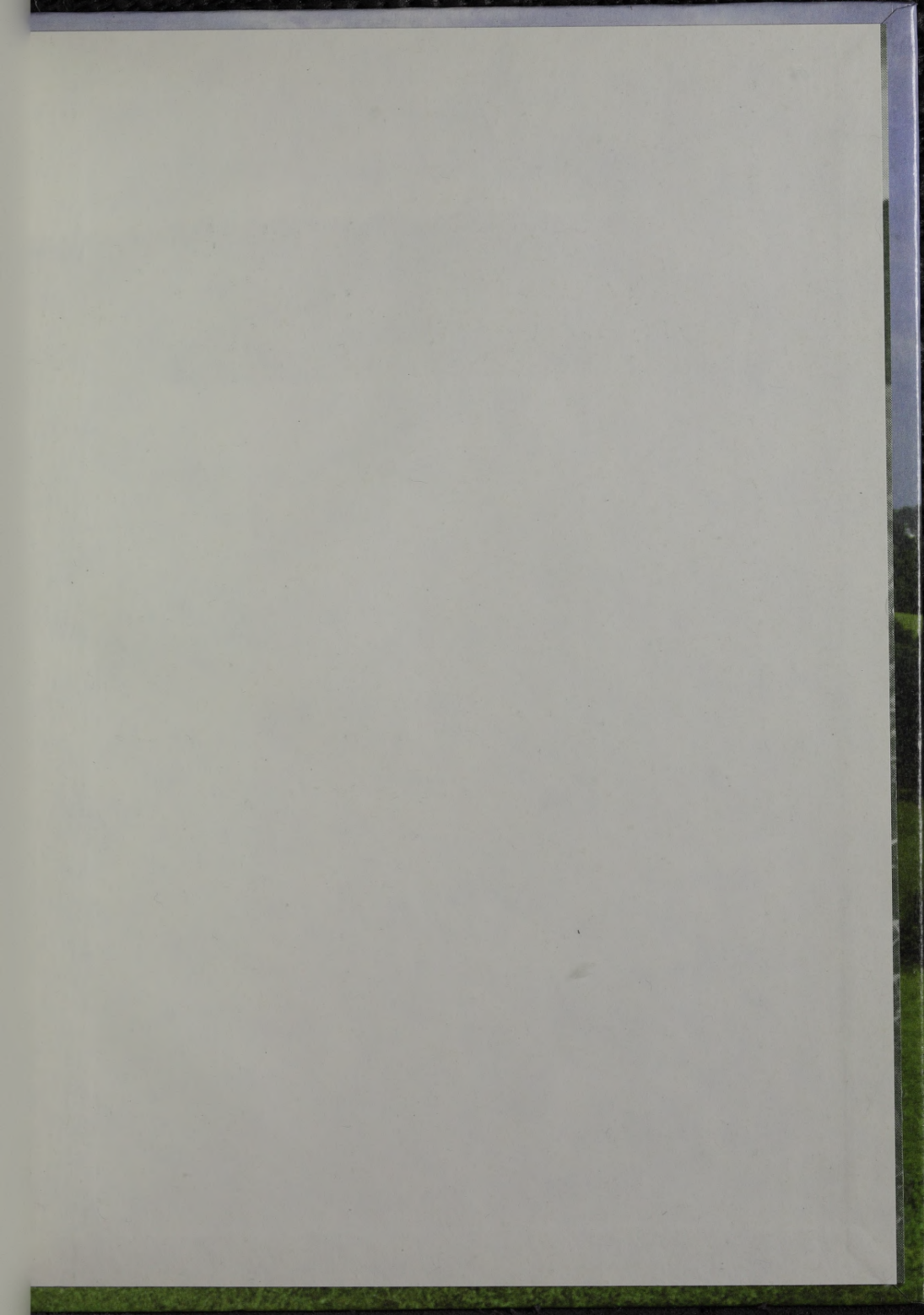
Izspiests ar "Proton name" tipogrāfiju
Balasta dzimts J. Riga, LV-1001. Pasūt. nr.
1993

Iespiests a/s "Preses nams" tipogrāfijā
Balasta dambī 3, Rīgā, LV-1081. Pasūt. nr.
1995

Latvian and "Press name" typographic
Baltic and 3, Riga, LV-1081, Press, n.
1995

308 208

LIBRARY EXEMPLARS

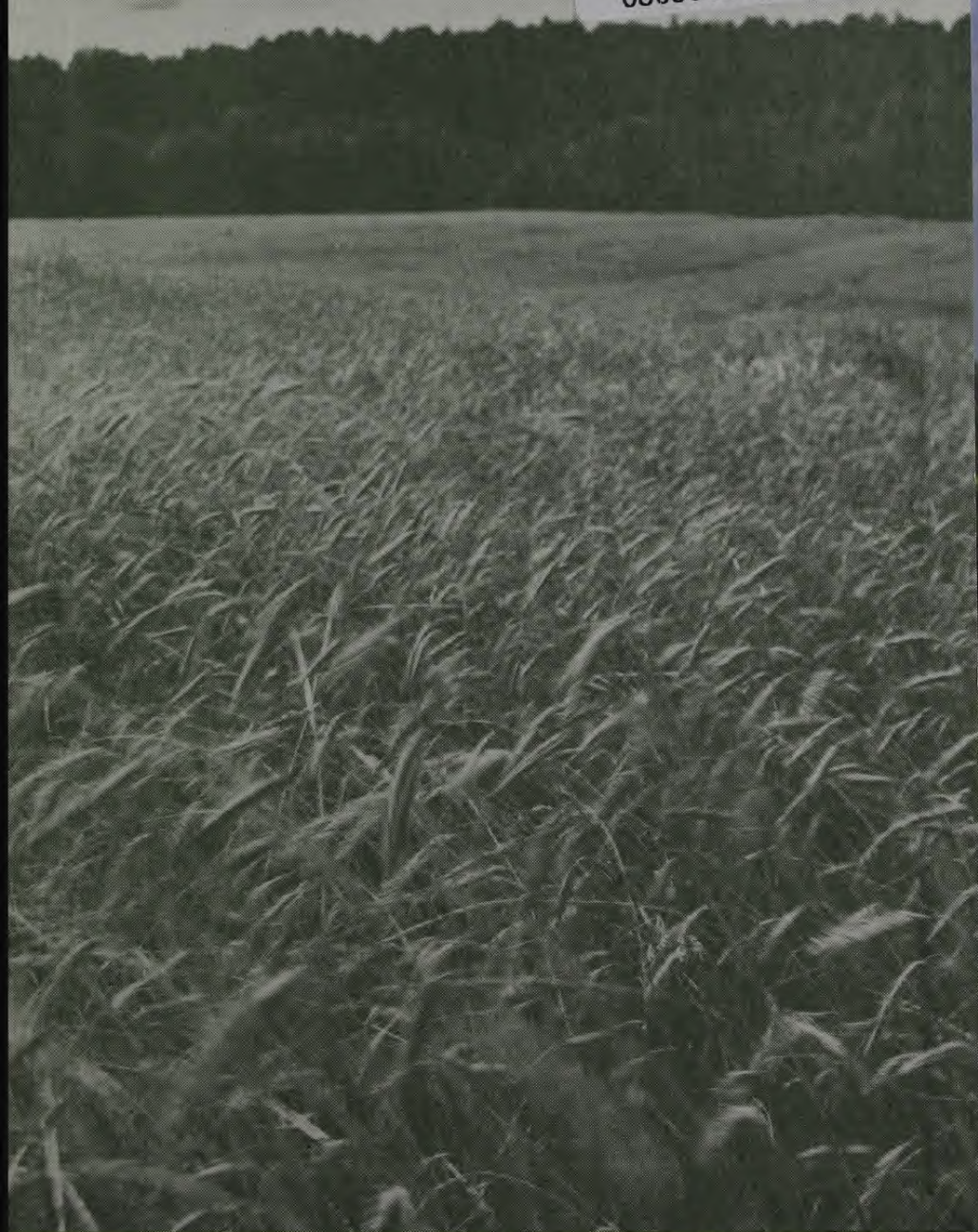
Kontroleksemplārs

42.80

LATVIJAS NACIŅĀLA BIBLIOTĒKA

0305018183

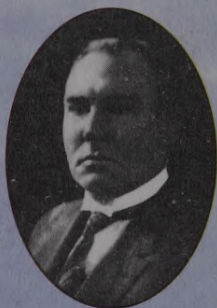

1953
583

Kārlis Ulmanis

Latviešu Zemnieku
savienības
priekšsēdētājs,
Latvijas Valsts
prezidents
(1936-1940) un
vairākkārtējs
Ministru prezidents

Alberts Kviesis

Latvijas Valsts
prezidents
(1931-1936),
triju Saeimu
deputāts,
ievērojams jurists

Hugo Celmiņš

Vairākkārtējs
Ministru prezidents,
četrus Saeimu
deputāts,
Rīgas pilsētas
galva

Ādolfs Klīve

Latviešu Zemnieku
savienības
priekšsēdētāja
vietnieks, triju
Saeimu deputāts,
Latvijas bankas
padomes
priekšsēdētājs

